UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

Cu titlu de manuscris

CZU: 94(=411.16)(478):32(470)″18″(043.3)

ROITMAN, ALEXANDR

EVREII DIN BASARABIA ÎN POLITICA IMPERIALĂ RUSĂ ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

SPECIALITATEA 611.02 – ISTORIA ROMÂNILOR (PE PERIOADE)

Teză de doctor în istorie

Conducător științific: Gumenâi Ion, Dr. hab. prof. univ.

Autor: Roitman Alexandr

CHIȘINĂU, 2025

© Roitman, Alexandr, 2025

CUPRINS:

ADNOTARE (în limbile română, engleză, rusă) **3**

LISTA ABREVIERILOR **6**

INTRODUCERE. **7**

1. EVREII DIN BASARABIA: ISTORIOGRAFIA PROBLEMEI ȘI SURSELE ISTORICE

1.1. Istoriografia problemei..... **19**

1.2. Surse și izvoare..... **37**

1.3. Concluzii la capitolul 1..... **40**

2. COMUNITATEA ISRAELITĂ DIN BASARABIA: PERCEPERE ȘI EVOLUȚIE ETNO-DEMOGRAFICĂ

2.1. Consemnări privind populația evreiască din spațiul carpato-nistrean……..…..... **42**

2.2. Evoluția demografică a populației evreiești……..... **54**

2.3. Concluzii la capitolul 2……..……..... **68**

3. CADRUL LEGISLATIV DE EVOLUȚIE A ORGANIZĂRII CONFESIONALE ȘI EDUCAȚIONALE A EVREILOR DIN BASARABIA

3.1. Principiile legislative imperiale ruse ale evoluției comunității evreiești..... **70**

3.2. Instituțiile administrative și confesionale ……..…..... **92**

3.3. Instituțiile educaționale …….……..…..... **102**

3.4. Concluzii la capitolul 3…….……..…..... **122**

4. CAUZELE ȘI EFECTELE POLITICILOR RESTRICTIVE FAȚĂ DE EVREII DIN BASARABIA

4.1. Stimularea convertirii evreilor la creștinism…….……..... **123**

4.2. Statutul evreilor în armata țaristă……..……..…..... **132**

4.3. Cauzele și efectele pogromurilor antievreiești ……..……..……..... **143**

4.4. Concluzii la capitolul 4…….……..…..... **150**

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI…….…..... 154

BIBLIOGRAFIE……..……..……..... 157

ANEXE …….... 170

LISTA DE TERMENI……..... 190

DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII…….…..... 192

CURRICULUM VITAE…..……...……..……..... 192

ADNOTARE

Roitman Alexandr, Evreii din Basarabia în politica imperială rusă în secolul al XIX-lea, teză de doctor în istorie, Chișinău, 2025.

Structura tezei: Adnotare, lista abrevierilor, introducere, 4 capitole, divizate în subcapitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 212 de titluri, 11 anexe, 150 de pagini de text de bază (până la Bibliografie), rezultatele obținute sunt publicate într-o monografie și 10 lucrări științifice.

Cuvinte-cheie: Zona Evreiască, evrei, Basarabia, Imperiul Rus, convertire religioasă, serviciul militar, kahal, rabin, sinagogă, heder, cantoniști, botez, pogrom.

Domeniul de studiu: specialitatea 611.02 – Istoria Românilor (pe perioade).

Scopul cercetării: Scopul de bază al prezentei teze de doctor îl constituie studierea evoluției comunității evreiești din Basarabia în perioada țaristă și analiza dezvoltării acesteia pe teritoriul dintre Nistru și Prut, prin elucidarea și aprofundarea aspectelor legate de cadrul juridico-coercitiv aparte, cu conexiuni la cel social, statistic, educațional, spiritual, caritativ.

Obiectivele cercetării: Pentru a atinge scopul menționat, au fost trasate următoarele obiective: cercetarea istoriografiei problemei (izvoare, surse, narative și arhivistice); analiza consemnărilor privind evreii în spațiul românesc; prezentarea statisticilor de populație și studierea evoluției demografice a populației evreiești din Basarabia pe parcursul secolului al XIX-lea; analiza legislației din Imperiul Rus aplicate față de evrei pe parcursul secolului al XIX-lea, în special, în Basarabia; elucidarea particularităților vieții interne a evreilor din Basarabia și a rolului comunității ca entitate religioasă și juridică; studierea vieții comunitare, a rigorilor de funcționare a instituțiilor de cult și a sistemului educațional evreiesc în Imperiul Rus; identificarea aspectelor legate de serviciul militar al evreilor în armata țaristă; identificarea pretextelor și cauzelor ce au dus la pogromurile antievreiești și consecințelor acestora.

Noutatea și originalitatea științifică: Se manifestă în analiza unui număr semnificativ de documente de arhivă, care nu au fost studiate anterior și în prezentarea, pentru prima dată în istoriografie, a istoriei comunității evreilor din Basarabia secolului al XIX-lea în limba română.

Rezultatele obținute, problema științifică rezolvată: Rezultatul obținut care contribuie la soluționarea unei probleme științifice importante constă în elucidarea unor aspecte ale istoriei evreilor din Basarabia în perioada țaristă, necunoscute anterior, fapt ce oferă un cadru conceptual pentru clarificarea evoluției populației evreiești și rolul acesteia în Basarabia secolului al XIX-lea, ce servește ca suport științific și metodologic în studierea istoriei confesionale a Basarabiei.

Semnificația teoretică: Constă într-o abordare inedită ce deschide o perspectivă nouă în cercetarea subiectului istoriei comunității evreilor, ca parte componentă a istoriei etno-confesionale a Basarabiei sub dominație țaristă în secolul al XIX-lea.

Valoarea aplicativă: Rezultatele cercetării pot servi drept suport teoretic și material de referință pentru o disciplină academică sau un curs universitar întitulat „Istoria evreilor din Basarabia”.

Implementarea rezultatelor științifice: Rezultatele teoretice și practice au fost aprobate prin elaborarea și publicarea unei monografii privind istoria evreilor, a 10 studii și articole științifice, care au fost prezentate, în Republica Moldova și peste hotare, sub formă de comunicări, inclusiv plenare, la peste 30 de conferințe naționale și internaționale.

ANNOTATION

Roitman Alexandr, Jews from Bessarabia in Russian Empire Policies during XIXth Century, PhD thesis in history, Chișinău, 2025.

Thesis structure: Annotation, list of abbreviations, introduction, four chapters divided into sections, general conclusions and recommendations, a bibliography consisting of 212 titles, 11 annexes, 150 pages of main text (excluding Bibliography), the results obtained are published in 10 academic papers.

Keywords: Pale of Settlement, Jews, Bessarabia, Russian Empire, religious conversion, military service, kahal, rabbi, synagogue, heder, cantonists, baptism, pogrom.

Field of study: specialty 611.02 – History of Romanians (by periods).

The aim of the thesis: The main aim of this doctoral thesis is to study the evolution of the Jewish community in Bessarabia during the Tsarist period and to present an analysis of its development in the territory between the Dniester and the Prut rivers, by clarifying and deepening the aspects related to the unique legal-coercive framework, with connections to the social, statistical, educational, spiritual, and charitable spheres.

The objectives of the thesis: To achieve the aforementioned goal, the following objectives were outlined: researching the historiography of the issue (sources, materials, narratives, and archival documents); analyzing records regarding Jews in the Romanian space; presenting population statistics and studying the demographic evolution of the Jewish population in Bessarabia throughout the 19th century; analyzing the legislation of the Russian Empire applied to Jews during the 19th century, especially in Bessarabia; elucidating the particularities of the internal life of Jews in Bessarabia and the role of the community as a religious and legal entity; studying community life, the rules governing the functioning of religious institutions and the Jewish educational system in the Russian Empire; identifying aspects related to the military service of Jews in the Tsarist army; identifying the pretexts and causes that led to the anti-Jewish pogroms and their consequences.

Scientific novelty and originality: Is expressed through the study of a significant number of unpublished documents, presenting for the first time in historiography the history of the Jews in Bessarabia in Romanian language.

Results obtained, scientific problem addressed: The result obtained, which contributes to solving an important scientific problem, consists in the elucidation of certain previously unknown aspects of the history of Jews in Bessarabia during the Tsarist period. This provides a conceptual framework for clarifying the evolution of the Jewish population and its role in 19th-century Bessarabia, serving as a scientific and methodological foundation for the study of the confessional history of Bessarabia.

Theoretical significance: Consists of an original approach that opens a new perspective in the research of the history of the Jewish community, as an integral part of the ethno-confessional history of Bessarabia under Tsarist rule in the 19th century.

Applied value: The research results can serve as a theoretical foundation and reference material for an academic discipline or a university course entitled “History of the Jews in Bessarabia”.

Implementation of scientific results: Theoretical and practical results were approved by publishing of 1 book, 10 studies, scientific articles both in the Republic of Moldova and abroad in the form of research papers at over 30 national and international conferences.

АННОТАЦИЯ

Ройтман Александр, Бессарабские евреи в политике Российской Империи в XIX веке, докторская диссертация по истории, Кишинев, 2025.

Структура диссертации: Аннотация, список сокращений, введение, 4 главы, разделенные на параграфы, общие выводы и рекомендации; библиография из 212 наименований, 11 приложений, 150 страниц основного текста, результаты опубликованы в 10 научных статьях.

Ключевые слова: Черта Оседлости, евреи, Бессарабия, Российская Империя, религиозное обращение, военная служба, кагал, раввин, синагога, хедер, кантонисты, крещение, погром.

Область научного исследования: специальность 611.02 – История румын (по периодам).

Цель исследования: Основная цель данной докторской диссертации состоит в изучении эволюции еврейской общины в Бессарабии в царский период и реализация анализа её развития на территории между Днестром и Прутом, путем разъяснения и детального рассмотрения аспектов, связанных со особенной юридически-принудительной системой включая социальную, статистическую, образовательную, духовную и благотворительную сферы еврейского существования.

Задачи исследования: Для достижения вышеупомянутой цели были поставлены следующие задачи: исследование историографии вопроса (источники, материалы, нарративные источники и архивные документы); анализ упоминаний о евреях в румынском пространстве; представление статистики населения и изучение демографической эволюции еврейского населения Бессарабии в течение XIX века; анализ законодательства Российской империи, применяемого к евреям на протяжении XIX века, особенно в Бессарабии; выявление особенностей внутренней жизни евреев в Бессарабии и роли общины как религиозной и юридической структуры; изучение общинной жизни, правил функционирования культовых учреждений и еврейской образовательной системы в Российской империи; выявление аспектов, связанных с военной службой евреев в царской армии; выявление предлогов и причин, приведших к антисемитским погромам, а также их последствий.

Научная новизна и оригинальность: Она выражается в изучении значительного числа неопубликованных документов, представляя впервые в историографии историю евреев в Бессарабии на румынском языке.

Полученные результаты и решенная научная задача: Полученный результат, способствующий решению важной научной проблемы, заключается в выяснении ранее неизвестных аспектов истории евреев Бессарабии в царский период. Это предоставляет концептуальную основу для прояснения эволюции еврейского населения и его роли в Бессарабии XIX века, служа научной и методологической опорой для изучения конфессиональной истории Бессарабии.

Теоретическая значимость: Заключается в оригинальном подходе, открывающим новую перспективу в исследовании истории еврейской общины как неотъемлемой части этноконфессиональной истории Бессарабии под царским влиянием в XIX веке.

Прикладное значение: Результаты исследования могут служить теоретической основой и справочным материалом для академической дисциплины или университетского курса «История евреев Бессарабии».

Внедрение научных результатов: теоретические и практические результаты подтверждены публикациями: 1 монографической работой, 10 исследованиями и научных статей, которые были опубликованы в Республике Молдова и за рубежом, а также докладами, в том числе пленарных, представленных на более чем 30-ти национальных и международных конференциях.

LISTA ABREVIERILOR

ANA – Agenția Națională a Arhivelor

f. – filă de dosar

F. – Fond

Inv. – inventar

v. – verso

CAHJP – Central Archive for the History of Jewish People

I.M.R.E.R. – Izvoare și Mărturii referitoare la Evreii din România

ПХСЗПЕ – Полный Хронологический Сборник Законов и Положений Касающихся Евреев

РГИА – Российский Государственный Исторический Архив

INTRODUCERE

Actualitatea și importanța temei abordate. Perioada secolului al XIX-lea este, în mare parte, definitorie pentru evoluția Basarabiei post 1900 și studierea acesteia în limitele cronologice ale anilor 1806, 1812 – 1900, reprezentând o oportunitate de a elucida parcursul istoric al acestui teritoriu, dar și procesele care au determinat dezvoltarea populației basarabene. Observăm, în cercetarea noastră, că politica țaristă față de populația evreiască din Imperiul Rus a fost una aparte, încadrată într-un set de peste 100 de legi, în mare parte, prohibitive, care în Basarabia au creat o situație, ce se înscrie în paradigma wallerstaniană centru – periferie, când politicile guvernului central nu sunt implementate întocmai la periferie și duc la o cu totul altă evoluție, deși periferică, dar, în unele privințe, cu mai multe facilități.

Suntem nevoiți să constatăm că populației evreiești, care a locuit pe teritoriul dintre Prut și Nistru, nu i-au fost dedicate multe cercetări sau lucrări monografice, în acest sens, studiul nostru venind să completeze istoriografia ce analizează evoluțiile din Basarabia pe parcursul secolului al XIX-lea, legile adoptate țintit, în scopul omogenizării populației Basarabiei și oferirii unui cadru unic pe întregul teritoriu al Imperiului Rus. Trebuie remarcat că, paralel, deducem și o serie de legități privind relația stat – populație, regimul birocratic, interacțiunea dintre funcționar și stat, funcționar și diverse categorii sociale, precum și întregul set de raporturi create în urma funcționării societății basarabene.

În contextul „dublei dispariții a evreilor” – un termen utilizat în istoriografia germană, subliniind emigrarea masivă a evreilor din fosta URSS și, totodată, dincolo de „dispariția” fizică a acestora din fostele *locus vitae* –, demersul nostru de cercetare vine în sprijinul descrierii mersului istoric al spațiului dintre Nistru și Prut pe parcursul secolului al XIX-lea și, prin acest vizor, prezentarea unui segment mai îngust, reprezentat de comunitatea evreiască.

Cercetarea ne permite să urmărim procesul evoluției comunității mozaice, logica legiuitorului rus, intenția Imperiului de a gestiona anumite aspecte ale vieții unor denominații separate, dar și impactul acestora asupra întregii populații. Numărul de procese lansate de către autoritățile țariste de nivel central și modalitatea lor de implementare pe plan local demonstrează efecte neașteptate. Prin urmare, populația evreiască din Basarabia capătă un caracter special, legat de normele în vigoare și de măsura în care acestea sunt implementate, și, oricât ar fi de straniu, acesta rezidă și în particularitățile istoriei evreilor din spațiul românesc până la războaiele napoleoniene.

Este relevant faptul că în istoriografia țaristă evreii au avut parte de un șir de cercetări ale autorilor din epocă ce vin să demonstreze o anumită ipoteză bine conturată: fie că evreii sunt un element străin cu efecte negative, fie că – o teză diametral opusă – regimul legislativ promovat de către autoritățile țariste i-a transformat într-un segment marginal al societății. În istoriografia sovietică, cu referire la perioada analizată, elementul evreiesc este intenționat mușamalizat. Reieșind din această particularitate istoriografică, vedem rolul acestui demers în elucidarea proceselor ce au avut loc în societatea din Imperiul Rus în privința acestei comunități, ca parte integrantă a politicii imperiale de omogenizare - *melting pot*.

Un alt motiv care ne-a orientat spre studiul istoriei confesiunii mozaice – un termen, după cum se va vedea ulterior, care nu poate fi întotdeauna utilizat în studiul nostru, pe motiv că urmărim un proces de omogenizare în desfășurare: de la evreul-iudeu de la începutul secolului al XIX-lea spre evreul-creștin sau catolic la finele acelui centenar.

Lucrarea conține și elemente de studiu privind practica juridică din perioada țaristă, analiza exhaustivă a legilor adresate tuturor confesiunilor din Imperiul Rus și, în special, a celor destinate populației evreiești, ceea ce ne dezvăluie aspecte variate ale logicii legiuitorului rus și, prin analogie, definește filosofia țaristă asupra modalității de soluționare a „chestiunii evreiești” – modalitate care, în cele din urmă, a condus la ceea ce în istoriografie este numit „pogrom”.

Este relevantă și partea aplicativă a studiului prin elucidarea cauzelor pogromurilor evreiești, care au avut loc pe întreg teritoriul Imperiului Rus, prin dezvăluirea unor pagini necunoscute anterior despre violențele antievreiești în Basarabia, indicând asupra proceselor ce au avut loc în perioada țaristă.

Dezvoltarea comunității evreiești în Basarabia anexată de Imperiul Rus prezintă un interes aparte pentru o mai bună înțelegere a parcursului istoric al spațiului pruto-nistrean. Deși au existat câteva tentative de studiere a istoriei evreilor din Basarabia, în mare parte, acestea s-au concentrat pe aspecte generale deja cunoscute, lăsând necercetate probleme ce țin de politicile Imperiului Rus față de evreii din Basarabia, de instituțiile educaționale și de cult ale evreilor basarabeni, de exonerarea de la serviciul militar în armata țaristă, de procesele de convertire de la iudaism la creștinism, de pogromurile antievreiești de la finele secolului al XIX-lea. Anume din aceste considerente, subiectul rămâne actual și prezintă un interes sporit pentru studiere și analiză.

Importanța temei cercetate rezidă în impactul comunității evreiești asupra istoriei Basarabiei, dar și în actualitatea subiectelor abordate în societățile contemporane. Existența în Basarabia a unui număr mare de evrei a generat evoluții importante pentru teritoriul analizat și a

condus la procese de modernizare esențiale, care au avut repercusiuni importante asupra istoriei, economiei, vieții spirituale și culturale a teritoriului dintre Nistru și Prut.

Încadrarea temei în preocupările istoriografice internaționale, naționale și zonale. Istoriografia internațională a abordat pe larg problematica istoriei evreilor, pe lângă o serie de lucrări privind conceptul global, cea mai frecventă fiind atestată abordarea locală, apropiată de direcția istoriografică a microistoriei. Numeroase lucrări reflectă pagini ale istoriei evreilor din Franța, Spania, Germania, Polonia, Rusia, SUA etc. Vom sublinia că cercetările cele mai temeinice privind istoria evreilor, luând în considerare perioada ce ne interesează, și anume secolul al XIX-lea, revin specialiștilor din Rusia și SUA. Aceasta se explică prin existența unor comunități evreiești mari în aceste țări și prin interesul față de istoria acestora în evoluția statutului lor juridic, determinat de raporturile și atitudinile statului față de respectivul segment al populației. Este cazul Rusiei, unde asemenea studii sunt inițiate încă în perioada țaristă, reprezentate prin lucrări precum cele ale lui M. Mysh[1] sau Y. Gessen[2], și continuate, în perioada post-totalitară, de către A. Dichii[3], A. Goldenveizer[4], Sh. Dubnov[5] sau A. Tihonov[6]. Istoriografia internațională, la rândul său, abordează aspecte ale politicilor legislative și confesionale din istoria poporului evreu, aici fiind inclus și spațiul geografic, temporar și evenimențial de care ne preocupăm, adică Imperiul Rus. Printre autorii ce tratează și explorează această tematică se numără E. Flisfish[7], P. Johnson[8], R. Samuels[9], Sh. Ettingher[10], J. D. Klier[11], B. Nathans[12], I. Bartal[13].

Rezultatele științifice ale cercetătorilor menționați servesc drept bază pentru studierea proceselor esențiale din istoria evreilor, în general, și a celor din Imperiul Rus, în particular. Sub

---

[1]МЫШЪ, М. И. *Руководство к Русским Законам о Евреяхъ./* 2-е издание. Изд-во. «Типо-литография М. П. Фроловой», 1898.
[2] ГЕССЕН, Ю. *Евреи в России, очерки общественной, правовой и экономической жизни русских евреев*. СПб, 1906.
[3]ДИКИЙ, А. *Евреи в России и СССР. Исторический очерк.* Новосибирск: Благовест, 1994.
[4]ГОЛЬДЕНВЕЙЗЕР, А. *Правовое положение евреев в России.* В: „Книга о русском еврействе от 1860-х годов до революции 1917 г.” Иерусалим-Москва: «Гешарим» и «Мосты культуры», 2002.
[5]ДУБНОВ, Ш. *Всемирная история еврейского народа*, Москва: «Гешарим», 2003.
[6]ТИХОНОВ, А. *Католики, мусульмане и иудеи Российской Империи в последней четверти XVIII – начале XX в.*, СПб: Изд. С.-Петербургского Университета, 2007.
[7]ФЛИСФИШ, Э. *Кантонисты*. Tel-Aviv: Effect Publishing, 1980.
[8]JOHNSON, P. *A History of the Jews*. Harper & Row, 1987.
[9]СЭМЮЭЛС, Р. *По тропам еврейской истории*. Израиль: Изд. «Библиотека Алия», 1990.
[10] ЭТТИНГЕР, Ш. *Очерк истории еврейского народа*. Израиль: Изд. «Нешер», 1990.
[11] КЛИЕР, Д. *Россия собирает своих евреев*. *Происхождение еврейского вопроса в России:1772-1825.* Москва: Изд. Мосты Культуры/Гешарим, 2000.
[12]NATHANS, B. *Beyond the Pale. The Jewish Encounter with late Imperial Russia*. University of California Press. 2002.
[13]БАРТАЛЬ, И. *От общины к нации: Евреи Восточной Европы в 1772–1881 гг.* Москва: Библиотека Юдаика, 2007.

aspectul studierii istoriei evreilor din România, se remarcă lucrările elaborate de N. Iorga[14], E. Schwartzfeld[15], M. Cotter[16], A. Oișteanu[17], M. Ungureanu[18], care au analizat pe larg apariția primelor comunități de evrei în spațiul românesc, dar și chestiuni legate de politicile confesionale și de imagologie în societatea românească.

În ceea ce ține de istoriografia autohtonă, diverse aspecte ale istoriei evreilor, și anume a celor din Basarabia, au fost abordate abia în anii '90 ai secolului XX de către N. Pilat[19], V. Tomuleț[20], I. Korn[21], Y. Kopanski[22], I. Gumenâi[23], E. Brik[24], o atenție istoriografică deosebită acordându-se Pogromului Evreiesc din Chișinău din 1903, printre lucrările temeinice la acest subiect fiind cea a lui E.Judge[25] și S. Zipperstein[26].

Problematica istoriei evreilor din Basarabia a fost abordată de către autorul tezei într-o serie de studii, care vin să completeze istoriografia națională la subiectul în cauză, referindu-se la convertirea la creștinism[27], serviciul militar[28], sistemul educațional[29], violențele antievreiești[30] etc. În mare parte, spectrul de subiecte analizate de către cercetători se referă, în primul rând, la originea și apariția populației evreiești în spațiul studiat, la perioada istorică, particularitățile geografice și demografice, organizarea vieții cotidiene și confesionale, sfera educației și religiei, serviciul militar în termen, ocupațiile, aspectele de bază fiind cel social și legislativ.

---

[14]IORGA, N. *Evreii în ţerile noastre.* București: Librăriile SOCEC, 1913.
[15] SCHWARTZFELD, E. *Din istoria evreilor. Împopularea, reîmpopularea și intemeierea tîrgurilor și a tîrguşoarelor în Moldova.* București: Uniunea Evreilor Pământeni. 1914.
[16]COTTER, M. *6 secole de convieţuire din istoria comunităţilor evreieşti din România.* București: Ed. Hasefer, 1997.
[17]OIȘTEANU, A. *Imaginea evreului în cultura română: studiu de imagologie în context est-central European*, București: Ed. Humanitas, 2001.
[18]UNGUREANU, M. *Convertire și integrare religioasă în Moldova la începutul epocii moderne*. Iași, 2004.
[19]ПИЛАТ, И. *Из истории еврейства Молдовы*. Кишинев: Изд. «Картя Молдовеняскэ», 1990.
[20]TOMULEȚ, V. Burghezia evreiască din Basarabia sub raport îndeletnicitar (în baza datelor statistice inedite din 1858). In: *Analele Ştiinţifice ale Universităţii de Stat din Moldova*. (Seria Ştiinţe socioumane), Chişinău, 1998.
[21]КОРН, И. *Облик бессарабского еврейства*. Израиль: Изд. «Бейт Бессарабия», 2002.
[22]КОПАНСКИЙ, Я. *Благотворительные организации евреев Бессарбии в межвоенный период 1918-1940 гг.* Кишинев: Pontos, 2002.
[23]GUMENÂI, I. Istoriografia rusă din secolul al XIX-începutul secolului XX cu privire la evreii din Rusia și Basarabia. Unele considerații. În: *Materialele Conferinţei Istoriografie si politică în estul şi vestul spaţiului românesc.* Chișinău, 2009.
[24] БРИК, Е. *История евреев Молдовы*. Chișinău: Tipografia „Balacron", 2017.
[25]JUDGE, E. *Easter in Kishinev: Anatomy of a Pogrom.* New York and London: New York University Press, 1992.
[26] ZIPPERSTEIN, S. *Pogrom: Kishinev and the Tilt of History. Liveright Publishing.* W. W. Norton & Co., New York, 2018.
[27]**ROITMAN, A.** The process of Conversion of the Jewish population of Bessarabia, into Christian from Mosaic religion, in the XIXth century. In: *Ethno-Confessional realities in the Romanian Area: Historical Perspectives (XVIII-XX Centuries)*. Oradea; Ed. IERS, 2011. p. 277-291.
[28]**ROITMAN, A**. Evreii din Basarabia și armata țaristă: studiu introductiv. În: *Studia Universitatis Moldaviae*, Nr. 4(84) 2015. Seria: Ştiinţe umanistice. p. 105-109
[29] **ROITMAN, A.** Evoluția instituțiilor educaționale evreiești din Imperiul Rus. Cazul Basarabiei. In: *Intelectualitatea română între ideologie, libertate academică și naționalism*, Chișinău 2023, p. 27-36.
[30]ROITMAN, A. Violențele (anti)evreiești din Basarabia în anii 1881-1882, in *Archiva Moldaviae*, volumul VIII, 2016, p. 51-68.

Descrierea situației în domeniul de cercetare și identificarea problemelor de cercetare. Cercetarea de față examinează un subiect abordat insuficient de către cercetătorii din Republica Moldova și de peste hotare. Așadar, deși au existat câteva încercări de a descrie istoria evreilor din Basarabia dintr-o perspectivă generală, constatăm că în istoriografie a fost acordată o atenție majoră, în special, Pogromului din Chișinău din anul 1903. Cu toate acestea, încercările respective au lăsat neacoperite detalii importante despre evoluția comunității evreiești, au rămas încă multe sfere de activitate nestudiate. Mai mult ca atât, studiile respective utilizează un spectru limitat de documente de arhivă de epocă, lăsând, astfel, ca orice demers, fie el și științific, să comporte carențele documentării insuficiente a subiectului.

Totuși, trebuie să remarcăm că au existat și tendințe de realizare a unor studii dedicate exclusiv istoriei evreilor din Basarabia: acestea au început să apară în Republica Moldova în perioada renașterii naționale, în ajunul și îndată după declararea Independenței, în acest sens, întâlnim unele lucrări descriptive, mai puțin științifice, care prezintă un cadru general al evoluției comunității evreiești din Basarabia, de la apariție și până la contemporaneitate, semnate de I. Korn[31] și N. Pilat[32], o altă lucrare, redactată în limba rusă, aparține cercetătorului E. Brik[33], care, spre regret, oferă o abordare generalizatoare, ce nu permite formularea unor concluzii pertinente privind evoluția comunității evreiești din spațiul pruto-nistrean.

Se remarcă faptul că majoritatea autorilor care au încercat să ofere o perspectivă asupra istoriei evreilor din Basarabia s-au condus după principiul elaborării unui studiu general care să prezinte pe scurt toate etapele evoluției comunității evreiești. O asemenea abordare, din păcate, a condus la perpetuarea mai multor informații bine cunoscute, fără a intra în detalii și a explica esența proceselor ce au avut loc.

Totodată, observăm o tendință de studiere și a unor aspecte separate, pentru a demonstra o anumită legitate sau ipoteză de lucru în segmente precum activitatea coloniilor agricole evreiești, ocupațiile vădit economice și comerciale, activitatea organizațiilor evreiești de binefacere sau pogromurile antievreiești, care au avut loc la începutul secolului al douăzecilea.

Această realitate exclude studierea unor aspecte foarte importante pentru evoluția comunității evreiești din Basarabia pe parcursul secolului al XIX-lea, cum ar fi cauzele stabilirii populației evreiești pe teritoriul dintre Nistru și Prut, numărul exact al populației pe parcursul secolului al XIX-lea, legislația autorităților ruse privind evreii din Imperiu, dar și, în special, în Basarabia, convertirea evreilor la creștinism și politicile existente în această sferă, serviciul

[31] KORN, I. *Op.cit*.
[32] PILAT, I. *Op.cit*.
[33] БРИК, Е. *Op.cit*.

militar în termen al evreilor în armata țaristă, instituțiile de cult și educaționale din Basarabia, existența și cauzele unor pogromuri antievreiești la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Teza de față vine să răspundă la aceste întrebări prin studierea minuțioasă a documentelor de arhivă, care prezintă situația în toată plenitudinea sa.

Scopul lucrării. Scopul de bază al prezentei teze de doctor îl constituie studierea evoluției comunității evreiești din Basarabia în perioada țaristă și analiza dezvoltării acesteia pe teritoriul dintre Nistru și Prut, prin elucidarea și aprofundarea aspectelor legate de cadrul juridico-coercitiv aparte, cu conexiuni la cel social, statistic, educațional, spiritual, caritativ.

Obiectivele cercetării. Pentru a atinge scopul menționat, au fost trasate următoarele obiective:

1. Analiza și cercetarea istoriografiei problemei (izvoare, surse narative și arhivistice);
2. Descrierea percepțiilor asupra apariției și activității evreilor în spațiul carpato-nistrean în secolele XVIII-XIX;
3. Analiza statisticilor de populație și evoluției demografice a populației evreiești din Basarabia pe parcursul secolului al XIX-lea;
4. Analiza legislației din Imperiul Rus pe parcursul secolului al XIX-lea referitoare la evrei și, în particular, la evreii din Basarabia;
5. Elucidarea aspectelor vieții interne a evreilor din Basarabia și a rolului comunității ca entitate religioasă și juridică;
6. Studierea vieții comunitare, a rigorilor de funcționare a instituțiilor de cult și a sistemului educațional evreiesc în Imperiul Rus;
7. Identificarea aspectelor legate de serviciul militar al evreilor în armata țaristă;
8. Analiza pretextelor cauzelor și efectelor pogromurilor antievreiești;

În cea mai mare parte, toate aceste aspecte și constituie istoria evreilor basarabeni, care, după cum vom vedea, comportă un caracter aparte, comparativ cu a celor din alte gubernii ale Imperiului Rus.

Ipoteza de cercetare. În baza analizei surselor documentare primare, a documentelor de arhivă din epocă, dar și a surselor istorice secundare, se constată că politicile confesionale ale Imperiului Rus față de evrei au avut un impact diferit asupra populației evreiești din Basarabia: acest aspect a generat o asimilare mai târzie și a creat condiții mai bune pentru cultul mozaic decât în alte gubernii din cadrul Zonei de Reședință Permanentă a Evreilor (Zona Evreiască). Totuși cadrul juridico-administrativ și coercitiv, aplicat de către administrația rusă, nu au putut evita încadrarea comunității evreiești din Basarabia în una din convulsiile sociale ale Imperiului Rus – pogromurile.

Metodologia cercetării științifice. În studiul nostru am utilizat mai multe metode de cercetare clasică, dar și unele atipice studiilor cronologice. Printre metodele puse în aplicare au fost: metoda deductivă, metoda inductivă, metoda critică, metoda juridică, metoda tipologizării, metoda empirică, metoda istorică, metoda structural-funcțională, metoda comparativă, metoda statistică, metoda sistemică, particularizarea și generalizarea, analogia și altele.

Utilizarea metodelor menționate a permis atingerea scopului și obiectivelor prezentei teze de doctor, marcând principalele procese generale și particulare, prin compararea extinsă a diferitor perioade istorice, folosind metoda anacronică și celelalte metode clasice, conducând la rezultatele scontate.

Segmentul cronologic și geografic. Deși teza de doctor se referă la istoria evreilor din Basarabia pe parcursul secolului al XIX-lea, datorită setului complex de metode de cercetare utilizate, în teză sunt relatate anumite aspecte ce se referă și la spațiul proxim Basarabiei, cu alte cuvinte, la întreg spațiul românesc, precum și la cel al Imperiului Rus, fie că este vorba de gubernii învecinate, fie că se referă la Zona de Reședință Permanentă pentru Evrei, cu toate guberniile sale, fie că includ întreg spațiul Imperiului Rus.

În cadrul cercetării, am fost nevoiți să studiem și perioada premergătoare anexării Basarabiei la Imperiul Rus, pe motiv că materia legală, formulată în perioada domnilor moldoveni precedentă secolului al XIX-lea, a avut un impact deosebit asupra comunității evreiești. O serie de relatări de epocă din perioada secolului al XVIII-lea ne permit o mai bună înțelegere a realităților în care evreii s-au stabilit în Basarabia: viața cotidiană, rolul în societatea și activitatea economică a acestora. Pe de altă parte, limitele cronologice stricte ale studiului pot viza începutul secolului al XIX-lea, anii 1806-1812, când Basarabia se află sub ocupația armatei țariste și, ulterior, este anexată de către Imperiul Rus, și anul 1900, dar și demararea activităților politice și sioniste ale evreilor din Imperiul Rus, precum și exodul masiv al evreilor către Europa, SUA și America Latină și o intensificare majoră a propagării antisemitismului în societatea și presa vremii.

Așadar, limita cronologică inferioară a tezei de doctor este începutul secolului al XIX-lea, căci o serie de legi importante pentru evoluția comunității evreiești au fost adoptate înainte de 1812 și au devenit obligatorii pentru Basarabia odată cu anexarea ei la Imperiul Rus. De asemenea, o parte din hrisoavele domnești au continuat să domine legislația Basarabiei și după anexare. Din legislația respectivă, cum ar fi Regulamentul privind populația evreiască din 1804, derivă continuarea procesului de impunere a anumitor politici legislative, care nu pot fi explicate fără aceste detalii importante. Totodată, în perioada ocupației militare a Moldovei de către armata rusă, începând cu 1806-1812, au loc evoluții importante pentru comunitatea evreiască,

inclusiv creșterea numărului evreilor veniți din diferite gubernii ale Imperiului Rus pe teritoriul dintre Nistru și Prut. Limita superioară a cercetării este anul 1900, căci extinderea cercetării dincolo de această perioadă va duce studiul spre anul 1917, ceea ce va depăși tematica tezei de doctor. Un argument adițional pentru aceasta ar fi faptul că, după anul 1897, când este creată uniunea muncitorilor evrei „Bundt" și primele organizații sioniste din Basarabia, se observă o schimbare a caracterului evreimii basarabene, prin participarea sa mai activă în procesele politice ale vremii, de la începutul secolului al XX-lea, ea fiind o populație deja diferită de cea anterioară, și, plus la toate, demarează emigrarea masivă a evreilor în America, Argentina și Brazilia, dar și o politică antisemită vădită.

Din punct de vedere geografic, în sensul strict, ne referim la teritoriul dintre Nistru și Prut, totodată, suntem nevoiți să facem incursiuni și în alte zone geografice, referindu-ne, în unele cazuri, la întreg spațiul românesc, în special, la Moldova istorică, în alte cazuri, pentru a analiza situația populației evreiești în alte gubernii decât Basarabia, ne referim la întreg spațiul Imperiului Rus, în limitele sale din secolul al XIX-lea.

Noutatea științifică a rezultatelor obținute. Din punct de vedere al noutății științifice, lucrarea reflectă o analiză a materialelor existente la subiectul în cauză și invocă o serie de documente de arhivă inedite, studiază și descrie în premieră etapele și evoluția comunității evreiești din Basarabia, numărul populației evreiești pe tot parcursul secolului al XIX-lea, face o analiză cu caracter de pionierat a legislației adoptate pentru a promova anumite politici față de această populație, evidențiază o serie de particularități. De asemenea, studiul oferă o perspectivă inedită asupra aspectelor vieții spirituale și educaționale a populației evreiești din Imperiul Rus și, în particular, din Basarabia.

Lucrarea analizează, pentru prima dată în istoriografia Republicii Moldova, rădăcinile cauzelor izbucnirii pogromurilor timpurii antievreiești. Se analizează și evoluția populației evreiești prin prisma instituțiilor educaționale și de cult, aspect care, anterior, nu a fost abordat în istoriografie. Problema științifică soluționată rezidă în stabilirea rolului populației mozaice în evoluția guberniei Basarabia în perioada secolului al XIX-lea, cu implicațiile ulterioare. Soluționarea acesteia permite investigarea unei noi discipline - istoria evreilor din Basarabia.

Importanța teoretică și valoarea aplicativă a lucrării. Teza creează o bază teoretică și metodologică pentru studierea istoriei sociale și confesionale a evreilor din Basarabia, prezentând în premieră coordonatele temporale, demografice, juridice și practice, pentru înțelegerea fenomenului evreului basarabean, a rolului acestuia în istoria Basarabiei și a influenței lui asupra istoriei generale prin prisma politicilor țariste. Lucrarea elucidează o perioadă istorică puțin studiată anterior și o parte importantă a procesului istoric dintre Prut și

Nistru, deschizând subiectul menționat pentru noi investigații în aria tematicii abordate. De asemenea, teza de doctor poate servi drept bază metodologică pentru o serie de cursuri universitare privind istoria confesională a spațiului pruto-nistrean, iar rezultatele obținute pot da un imbold pentru noi studii în domeniul iudaicii.

Aprobarea rezultatelor. Subiectul tezei de doctor se află în atenția autorului peste 10 ani, fapt ce a permis împărtășirea informațiilor și a rezultatelor cercetărilor efectuate cu comunitatea istoricilor din Republica Moldova, dar și cu cei de peste hotarele acesteia. Autorul a publicat peste 10 articole științifice la subiectul în cauză în reviste recenzate naționale și internaționale recunoscute (România, Franța, Armenia, Federația Rusă) și a prezentat rezultatele cercetărilor în peste 20 de conferințe științifice naționale, internaționale și cu participare internațională.

Rezultatele cercetărilor au fost diseminate în Republica Moldova, dar și peste hotare, inclusiv prin participarea la numeroase conferințe științifice, demonstrând actualitatea și interesul pentru tematica propusă. Totodată, mai multe aspecte ale tematicii menționate au fost abordate în diverse studii, publicate în reviste recenzate, precum: **1)** Ritualul funerar al evreilor-iudei din Republica Moldova. In: *Revista de Etnologie şi Culturologie*, 2012, nr. 11-12, pp. 113-118. **2)** Violențele (anti)evreiești din Basarabia în anii 1881-1882, In: *Archiva Moldaviae*, volumul VIII, 2016, p. 51-68; 10. **3)** Evreii din Basarabia și armata țaristă: studiu introductiv. In: *Studia Universitatis Moldaviae*, Nr. 4(84) 2015. (Seria Științe umanistice), pp. 105-109. **4)** Alegerile rabinice din oraşul Bălţi în anul 1877, după documente inedite. In: *Revista de etnologie şi culturologie*. Vol. 26, 2019, pp. 119-126;.

Rezultatele cercetărilor au fost reflectate, de asemenea, și într-o serie de alte publicații, precum: **1)** Unele considerații privind populația evreiască din orașul Chișinău (1774 – 1851). In: *Identităţile Chişinăului*, vol. 2, Chișinău, 2015, p. 30-40; **2)** Evoluția instituțiilor educaționale evreiești din Imperiul Rus. Cazul Basarabiei. In: *Intelectualitatea română între ideologie, libertate academică și naționalism*, Chișinău 2023, p. 27-36; **3)** Unele considerații privind convertirea religioasă a evreilor din Basarabia în decursul secolului al XIX-lea. In: *Analecta Catolica*, Chișinău, 2013, Nr. VIII-IX, p. 435-456; **4)** Numărul populației evreiești din Basarabia în secolul al XIX-lea. In: *Romania, Israel, France: Jewish trails. Volume in honor of professor Carol Iancu*, București, 2014, p. 125-132; **5)** «Гройсэ Шил» - главная синагога евреев города Сороки, Бессарабия (1778 - 1941), Москва. In: *ТИРОШІ*, 2012, No XII, p. 140-149. **6)** The process of Conversion of the Jewish population of Bessarabia, into Christian from Mosaic religion, in the XIXth century. In: *Ethno-Confessional realities in the Romanian Area: Historical Perspectives (XVIII-XX Centuries)*, Ed. IERS, Oradea, 2011, p. 277-291; **7)** Școala religioasă

evreiască din Chișinău, fondată în memoria Haiei Moghilnik (Srulevich) în anul 1874. In: *Identităţile Chişinăului*. Chișinău: Bons Offices, 2011, Ediţia 1, pp. 154-160; **8)** Apariția şi dezvoltarea primelor comunități ale evreilor-iudei pe teritoriul carpato-nistrean, până în secolul al XIX-lea. In: *Buletin ştiinţific al tinerilor istorici*: Serie nouă 1(6)./ Materialele Conferinței științifice internaționale anuale a tinerilor cercetători. 2012, pp. 347-353; **9)** Unele aspecte ale dezvoltării comunității israelite din orașul Soroca după documente inedite (1918-1940). In: *Analele Asociației Naționale a Tinerilor Istorici din Moldova*: Revistă de istorie 10. 2012, Nr. 10, pp. 264-277. **10)** Lăcașele de cult mozaice în legislația imperială rusă în decursul secolului al XIX-lea. Cazul sinagogii din Băcioi, jud. Chișinău, gubernia Basarabia. In: *Buletin științific al tinerilor istorici*: Materialele Conferinței științifice internaționale anuale a tinerilor cercetători, Ed. 2(7), 25 aprilie 2013, Chişinău: 2013, Serie nouă 2 (7), pp. 299-307. **11)** Bessarabian jews, who are they? In: *Nation, State, Motherland, ideology of state*. Volume dedicated to the International conference of young scientists devoted to the 20th anniversary of the Independence of the Republic Armenia, Erevan, 2012, p. 125-128, etc.

Autorul a investigat diferite perioade ale istoriei evreilor din Basarabia și a pus la dispoziție documentele de arhivă pentru publicația *Raport Final.Fragmente legate de Basarabia şi Bucovina*, Chișinău: Tipografia Centrală, 2010, 198 p.

Rezultatele cercetărilor au fost puse în circulație în cadrul unor foruri științifice de diferite nivele, precum: **1)** III Международная научно-практическая конференция *„Молодежь и наука: реальность и будущее”*, Невинномысск, 2010; **2)** Conferința științifică *„195 de ani de la fondarea primei arhive din Basarabia”*, Arhiva Națională a Republicii Moldova, 22 decembrie 2010, Chișinău; **3)** Conferința internațională *„Ethnicity, Confession and Intercultural Dialogue at the European Union Eastern Border”*, 02-05 iunie 2011, Universitatea din Oradea, Oradea, România; **4)** Conferința internațională *„Istorie, Cultură şi Civilizaţie în Europa de Sud-Est”*, Chișinău, 14-16 aprilie 2011, Asociația Națională a Tinerilor Istorici din Moldova; **5)** Conferința Internațională *„Identităţile Chişinăului”*, 12-13 septembrie 2011, Chișinău; **6)** International Conference for the young researchers, Yerevan State University, 6-8 November 2011, Erevan, Armenia; **7)** Conferinţa științifică internațională *„Familie, religie, lege: dialog ştiinţific – identităţi şi politici”*, Muzeul Național de Istorie și Arheologie și Institutul de Istorie Socială Pro-Memoria, 9 noiembrie 2011, Chișinău; **8)** Conferința științifică internațională *„20 de ani a etnologiei evreieşti din Republica Moldova”,* Centrul de Etnologie al Institutului Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Republicii Moldova, 27-28 martie 2012, Chișinău; **9)** Международная научная конференция *„Актуальные проблемы истории, этнологии, филологии и права евреев”*, Институт Иудаики, 29 марта 2012 г., Кишинев; **10)**

Conferința științifică cu participare internațională „Intelectualitatea română: între ideologie, libertate academică și naționalism”, ediția a II-a, Chișinău, 14-16 octombrie 2021.

Structura tezei. Teza de doctor a fost elaborată în conformitate cu rigorile ANACEC, stipulate în regulamentele în vigoare. Lucrarea conține 152 de pagini de text de bază, adnotări în limbile română, engleză și rusă; introducere, un capitol metodico-istoriografic și trei capitole, împărțite, la rândul lor, în subcapitole, concluzii la fiecare capitol, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 194 de titluri, anexe (11 tabele și lista termenilor) și CV-ul autorului.

În ***Introducere*** sunt prezentate actualitatea și importanța temei abordate, sunt indicate scopul și obiectivele tezei, noutatea științifică a rezultatelor obținute, importanța teoretică și valoarea aplicativă a lucrării, precum și sumarul compartimentelor tezei.

Capitolul 1, intitulat ***Evreii din Basarabia: istoriografia problemei și sursele istorice***, include o amplă analiză a surselor istorice și istoriografice cu privire la istoria evreilor din Imperiul Rus – din Basarabia, dar și din alte state din estul și vestul Europei –, prezentând polemica privind problematica în cauză dintre autorii din mai multe centre de studiere a istoriei evreilor.

Capitolul 2, cu genericul ***Comunitatea israelită din Basarabia: percepere și evoluție etno-demografică***, prezintă originea și apariția reprezentanților poporului evreu în spațiul carpato-nistrean și în Basarabia, atitudinea domnitorilor Moldovei față de această etnie, percepția călătorilor străini, a funcționarilor ruși asupra evreilor, precum și evoluția numerică a populației evreiești în Basarabia pe parcursul secolului al XIX-lea.

Capitolul 3, intitulat ***Cadrul legislativ de evoluție a organizării confesionale și educaționale a evreilor din Basarabia***, analizează legislația privind populația evreiască din Imperiul Rus și, în special, din Basarabia, referitoare la autoadministrarea comunităților evreiești, funcționarea kahal-ului și prerogativele rabinului, clasificarea instituțiilor educaționale evreiești, evidențiind principiile de deschidere și funcționare a instituțiilor menționate și prezentând date statistice inedite despre sinagogile și școlile evreiești din Basarabia.

Capitolul 4, denumit ***Cauzele și efectele politicilor restrictive față de evreii din Basarabia,*** elucidează, prin prisma unor documente inedite, măsurile limitative aplicate de către Imperiul Rus față de evrei, printre care stimularea convertirii la creștinismul de diferite rituri, recrutarea evreilor basarabeni în armata țaristă, prezintă, cu lux de amănunte, cauzele apariției pogromurilor evreiești în Imperiul Rus și în Basarabia, aducând în vizor evenimente necunoscute anterior în istoriografie.

În partea de ***Concluzii generale și recomandări*** sunt evidențiate principalele rezultate ale cercetării autorului și propunerile privind eventualele investigații ulterioare la tematica abordată.

Cuvinte cheie: *Zona Evreiască, evreii, Basarabia, Imperiul Rus, convertire religioasă, serviciul militar, kahal, rabin, sinagoga, heder, cantonişti, botez, pogrom.*

1. EVREII DIN BASARABIA: ISTORIOGRAFIA PROBLEMEI ȘI SURSELE ISTORICE

1.1. Istoriografia problemei

În istoriografia din Republica Moldova au existat unele încercări de a investiga și de a descrie istoria evreilor din Basarabia, acestea, în mare parte, fiind întreprinse de cercetători sau scriitori de limba rusă, fără însă a utiliza vastul material arhivistic privind viața și activitatea populației evreiești, și reflectând deci o abordare generalizată. De asemenea, tematica politicilor țariste față de minoritățile naționale și confesionale a făcut parte din studiile cercetătorilor ruși și ale celor din vest, fiind tratate aspecte importante, procese generale și particulare, precum și perioade de cotitură în istoria evreilor, care au influențat dezvoltarea ulterioară a acestora pe parcursul secolului al XIX-lea. Printre aceste teme putem remarca: mișcarea Haskala, dezvoltarea Hasidism-ului, serviciul militar în armata țaristă, pogromurile antievreiești și altele. Totodată, prin prisma cronologică, istoriografia referitoare la istoria evreilor din Imperiul Rus și Basarabia poate fi împărțită, convențional, în următoarele etape:

1. Perioada 1700 – 1918. Istoriografia, în special, către finele secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, este reprezentată de lucrări care analizează politicile țariste din perspectiva tendințelor universaliste de emancipare a evreilor, punând accent pe legislația din Imperiul Rus referitoare la evrei, pe procesul de elaborare și adoptare a legislației dedicate evreilor în diferite sfere ale vieții cotidiene – administrative, confesionale, educaționale etc. În mare parte, legislația rusă privind evreii este descrisă de către înșiși cărturarii de origine evreiască, care au trecut prin procesul de inserție socială. Viziunile acestora trădează o tendință apăsătoare de insistență asupra necesității modernizării și emancipării evreilor prin intermediul egalării lor în drepturi cu ceilalți locuitori ai Imperiului și prin educația laică, în schimbul celei religioase. Fiind vorba, preponderent, de istoriografia țaristă, aici se remarcă atât autori evrei, care sunt părtași ai emancipării și iluminismului, dar și cei care împărtășesc ideile velicoruse, ambele viziuni reflectând foarte clar anumite manifestări de simpatie, decepție sau ură etnică, sau chiar de antisemitism, care determină și perspectiva de descriere a informațiilor despre activitatea și modul de viață a acestora. La fel, aici atestăm lucrări ce se bazează pe scrierile funcționarilor ruși, care – aproape fără excepții (dacă îl excludem pe contele Urusov) – au o atitudine prestabilită negativă față de populația evreiască.

2. Perioada 1918 – 1945. Constatăm că istoriografia română din această perioadă tinde să se concentreze pe aspecte legate de modul de viață: viața cotidiană, numărul populației

evreiești, știința de carte, ocupațiile vădit economice, dar și trăsăturile morale și particularitățile psihologice ale evreilor din spațiul românesc și Basarabia.

3. Perioada 1945 – 1990 reprezintă o etapă în care sesizăm în istoriografia sovietică mențiuni despre componența etnică a Basarabiei, lucrări ce ne permit analiza unor statistici privind numărul populației evreiești din Imperiul Rus, din gubernia Basarabia și din localitățile urbane și cele rurale basarabene. Reieșind din particularitățile cercetării cursului istoric prin prisma teoriei marxist-leniniste, se observă tendința vădită de a evita efectuarea unor cercetări bazate pe principii etnice și pe „efectul omogenizării studiilor istorice". Tot aici semnalăm și o utilizare părtinitoare a unor date statistice privind numărul populației de origine străină și rolul acesteia în societate, nemaivorbind de diminuarea numărului băștinașilor în favoarea populației de origine rusă.

4. Perioada 1990 – 2024**,** a primilor ani de independență, este marcată de un interes sporit din partea cercetătorilor din Republica Moldova de limba rusă pentru tematica evreiască. În contextul renașterii naționale, se evidențiază tendința de a descrie rolul diferitor etnii, istoria acestora, paradigma respectivă fiind valabilă și pentru evreii din Basarabia. Deși aceste studii au drept subiect exclusiv populația evreiască, lucrările din perioada menționată au un caracter general de referință enciclopedică și o abordare superficială. Totodată, istoriografia internațională contribuie esențial la aprofundarea cunoștințelor în sfera istoriei evreilor, elucidând varii aspecte ale existenței acestei etnii și ale politicilor Imperiului țarist. Totodată, observăm și o atenție mai susținută față de istoria etnică a Basarabiei, care se materializează într-o serie de studii bazate pe unele documente de arhivă. Putem menționa cu siguranță că perioada dată reprezintă o adevărată renaștere pentru istoriografia Republicii Moldova, dar și pentru cea internațională referitoare la comunitatea mozaică din Imperiul Rus.

În prima perioadă (1700– 1918), prima și, de fapt, unica sursă, din care aflăm despre evreii din Moldova de la începutul secolului al XVIII-lea, este lucrarea lui D. Cantemir[34], care ne prezintă o amplă descriere a situației evreilor din Moldova istorică.

În afară de aceasta, mai există mai multe mărturii ce reflectă impresiile călătorilor străini, dar și ale funcționarilor ruși, aceste notițe având aceeași caracteristică, în mare parte: ele descriu populația evreiască și activitatea ei economică în termeni negativi. Printre acestea se numără

[34] CANTEMIR, D. *Descrierea Moldovei.* București: Editura Academiei Republicii Socialiste România. 1973, 371 p.

jurnalul de călătorie al lui P. Sumarokov[35], care menționează numărul mare de evrei în Moldova la sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea.

Prima relatare a unui funcționar rus din cadrul Ministerului Afacerilor Externe al Rusiei datează cu anul 1816, fiind vorba de P. Svinin[36], care oferă o caracteristică generală a evreilor din localitățile dintre Prut și Nistru la începutul secolului al XIX-lea, punând accent pe originea acestora și pe ocupațiile economice de bază.

Tot din această perspectivă, prezintă interes descrierea (deși una generală și pe alocuri subiectivă) societății basarabene de la sfârșitul anilor '30 ai secolului al XIX-lea, realizată de funcționarul rus F. Wighel[37]. Cu toate acestea, lucrarea, chiar dacă facem abstracție de elementul subiectivității, nu relatează detalii valoroase privind populația evreiască din Basarabia din acea perioadă, prezentând doar anumite estimări ale numărului populației evreiești, cu toate că și acestea sunt făcute cu aproximație.

În aceeași perioadă cu F. Wighel, scriitorul rus I. Yakovenko[38] relatează despre ocupațiile economice ale evreilor, menționând, de rând cu alții, metodele nu întotdeauna oneste de a practica comerțul, lucrarea fiind caracterizată de prejudecățile comune ale acelei perioade istoriografice. O descriere similară o găsim și la funcționarul I. Aksakov[39], dar și la A. Skalkovski[40] și la K.Hanatski[41].

Cercetătorul J. Finn[42] este autorul unei lucrări de referință, care pune în evidență bogata istorie a evreilor sefarzi. Punctele sale forte rezidă în detaliile istorice și perspectivele culturale pe care le oferă, deși este important să abordăm textul cu o doză de analiză critică în ceea ce privește limitările epocii și prejudecățile potențiale. În ansamblu, această carte are o anumită contribuție la cercetarea noastră din domeniul istoriei evreiești, în partea ce ține de moștenirea evreiască în Europa. Cercetarea ne permite să înțelegem istoria medievală a evreilor spanioli și

---

[35] СУМАРОКОВ, П. *Путешествие по всему Крыму и Бессарабии в 1799 году. С историческим и топографическим описанием всех тех мест.* Москва: Университетской типографии, у Ридигера и Клаудия, 1800 [8], 238 с.

[36] СВИНЬИН, П. Описание Бессарабской области в 1816 году. В: З*аписки Одесского общества истории и древностей*. Т.6. Одесса, 1867, с. 175-323.

[37] ВИГЕЛЬ, Ф. *Замечания на нынешнее состояние Бессарабии (октябрь 1823)*. Москва: Изд. «Университетская типография Страстной Бульваръ», 1829.

[38] ЯКОВЕНКО, И. *Нынешнее состояние турецких княжеств Молдавии и Валахии и Российской Бессарабской области с картой; изображенное в письмах, с историческим и статистическим описанием сих земель, нравов, обычаев и домашнего быта тамошних жителей с росписями всех бывших доныне в Молдавии и Валахии господарей, и с объяснением разных чинов и их должностей*. Санкт-Петербург: тип. А. Смирдина, 1828, 294 с.

[39] АКСАКОВ, И. *Записка о бессарабских раскольниках.* 1886. [online]. [citat: 23.01.2024] Disponibil: https://www.litres.ru/ivan-aksakov/zapiska-o-bessarabskih-raskolnikah/.

[40] СКАЛЬКОВСКИЙ, А. *Опыт статистического описания Новороссийского края*. Ч. I. География, этнография и народонаселение Новороссийского края. Одесса: Тип. Нитче, 1850.

[41] Х[АНАТСКИЙ], К. Статьи из Сорок. В: *Одесский вестник, 1859, No 140, 141.*

[42] FINN, J. *Sephardim, or the History of the Jews in Spain and Portugal*. London, f.e.,1841.

soarta acestora prin prisma viziunii monarhilor, conviețuirea cu populația creștină. Primele pogromuri și izgonirile evreilor din Spania și Portugalia creează premise pentru stabilirea acestora în Imperiul Otoman și, ulterior, în spațiul românesc, lucrarea permițându-ne să identificăm elemente ale stabilirii evreilor pe teritoriul la care se referă studiul nostru.

Trebuie să ne oprim separat asupra cercetării reprezentantului Statului Major A. Zașciuk[43], care ne oferă încă un instrument important pentru înțelegerea condițiilor istorice și sociale din Basarabia în secolul al XIX-lea, cu accent și pe componenta etnică. Chiar dacă are puncte slabe în ceea ce privește analiza pretins profundă a vieții cotidiene a populației evreiești, lucrarea rămâne o resursă relevantă pentru cercetătorii interesați de viziunea autorităților asupra comunităților evreiești și de relațiile interconfesionale din această regiune. De asemenea, trebuie subliniat că aprecierile date de către A. Zașciuk vor avea un impact major asupra cercetărilor ulterioare despre populația evreiască din Basarabia, păstrând amprenta „rolului nociv al evreilor asupra economiei și țăranului asuprit". Descrierea făcută prezintă numărul populației la acea perioadă, enumeră coloniile agricole evreieşti din Basarabia, oferind detalii unice și prețioase despre viața comunitară, cauzele migrării în Basarabia a evreilor din Polonia și Lituania, alte elemente ce ne permit să stabilim anumite realități ale evreilor basarabeni în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Exact în aceeași epocă se fac cunoscute și lucrările călătorului A. Afanasiev-Ciujbinski[44] și a funcționarului rus A. Schimdt[45], care nu diferă cu mult de percepția celor care au scris în aceeași perioadă de timp, aceștia menționând rolul negativ al populației evreiești.

Un alt studiu, care are o tentă de explorare a tematicii privind rolul negativ al evreului față de țăranul rus neprotejat, este și lucrarea lui V. Kelsiev[46], care, pe de altă parte, constituie o contribuție semnificativă pentru studiul istoriei și culturii acestor regiuni în secolul al XIX-lea, oferind o perspectivă nu doar geografică, ci și socioculturală asupra dinamicii interetnice și a condițiilor de viață ale populației din cele două regiuni. Așadar, Kelsiev, prin observațiile sale detaliate și nararea personală, reușește să capteze complexitatea realităților locale, evidențiind diversitatea etnică și culturală din Galiția și Moldova, inclusiv prezența și rolul comunităților evreiești și al evreului tipic – „cârciumar și cămătar".

Totuși, este important de menționat că lucrarea prezintă anumite carențe în ceea ce privește analiza profundă a comunităților evreiești. Deși Kelsiev oferă o descriere evocatoare a

[43] ЗАЩУКЪ, А. *Матеріалы для географіи и статистики Россіи, Бессарабская область*, СПб, 1862.
[44] АФАНАСЬЕВ-ЧУЖБИНСКИЙ, А. *Поездка в Южную Россию. Очерки Днестра.* СПб. : [Тип. Мор. мин-ва], 1861-1863. Ч.2: 1863. [2], 438, с.14
[45] ШМИДТ, А. *Материалы для военной географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Херсонская губерния.* Ч. 1. СПб: 1863, 632 с.
[46] КЕЛЬСИЕВ, В. *Путешествие по Галичине и Молдавии*, СПб: Изд. «Типография Литвак В. Р.», 1862.

peisajului și a obiceiurilor, absența unei analize detaliate a structurii sociale și economice a populației evreiești lasă lacune în înțelegerea completă a contextului istoric. În pofida acestor limitări, lucrarea evocă un material semnificativ pentru descrierea vieții cotidiene a evreilor din Imperiul Rus, afirmându-se nu doar ca o simplă relatare de călătorie, ci și ca o resursă valoroasă pentru înțelegerea complexității istorice din Zona Evreiască.

Persecutarea evreilor în anul 1881[47] se reflectă în una din lucrările de referință pentru examinarea unui episod tragic din istoria evreilor din Imperiul Rus. Printr-o documentare minuțioasă a pogromurilor și a contextului sociopolitic care le-a favorizat apariția, această contribuție oferă o perspectivă semnificativă pentru comprehensiunea dinamicilor antisemitismului și pentru analiza reacțiilor autorităților locale și centrale în fața violenței împotriva evreilor. Textul este cu atât mai prețios, cu cât vine din perioada respectivă și prezintă viziunea *in situ* a martorilor din acea perioadă.

Broșura semnată de A. Lion[48] documentează progresul comunității evreiești din Chișinău în fața provocărilor istorice și sociale. Prin descrierea detaliată a viziunii sale asupra dezvoltării educaționale și a rolului instituțiilor de caritate, Lion oferă o resursă valoroasă pentru înțelegerea complexității vieții evreiești în această regiune și, în special, în orașul Chișinău. Lucrarea nu doar îmbogățește literatura de specialitate, dar și stimulează discuții și cercetări ulterioare privind impactul comunităților evreiești în Basarabia și privind evoluția lor în contextul istoric mai larg, opinia autorului fiind utilizată în mai multe cercetări prezentate *infra*.

Pentru o mai bună înțelegere a evoluției educației evreiești în Imperiul Rus, este utilă lucrarea lui L. Bramson[49]. Prin documentarea atentă și analiza critică a sistemului educațional existent, L. Bramson contribuie la elucidarea provocărilor și realizărilor comunităților evreiești în domeniul educațional. Așadar, L. Bramson analizează contextul istoric în care a evoluat învățământul evreiesc, punând în discuție diversele provocări cu care s-au confruntat comunitățile evreiești din Rusia, inclusiv prejudecățile sociale și legislația discriminatoare pe linia învățământului. Autorul documentează dezvoltarea școlilor evreiești, de la primele inițiative educaționale până la instituțiile formale de învățământ, și felul cum acestea au fost influențate de reformele educaționale rusești. Lucrarea detaliază curriculumul utilizat în școlile evreiești, incluzând studiile religioase, dar și subiecte laice, și metodele de predare adoptate în aceste instituții. De asemenea, explorează impactul educației asupra dezvoltării culturale, sociale și

[47] *Persecution of the Jews in Russia 1881*. (Reprinted from the "Times" with Map and Appendix), Spottiswoode & Co. New-Street Square London, 1882.
[48] ЛІОН, А. *Хроника умственнаго и нравственнаго развитія Кишиневских Евреев (1773 г. по 1890 г.) и обзор еврейских благотворительных учреждений в Бессарабской Губерніи*, Кишинев, вып. I, Типо-Литография С. Лихтмана, 1891.
[49] БРАМСОН, Л. *К истории начального образования евреев в России*. СПб., 1896.

economice a comunităților evreiești, subliniind cum accesul la educație a influențat identitatea evreiască și integrarea ei în societatea rusă.

Pe aceeași linie se situează lucrarea lui M. Mysh[50], care constituie un reper valoros în studierea statutului juridic al evreilor din Imperiul Rus, prezentând și o analiză complementară deja către sfârșitul secolului al XIX-lea. Comparativ cu lucrarea precedentă, aceasta oferă o perspectivă nu doar asupra învățământului, dar și asupra altor sfere importante. Printr-o abordare riguroasă și sistematică, M. Mysh cuprinde o bogată varietate de legi și reglementări, oferind nu doar o simplă culegere, ci și o analiză contextualizată a acestora, plasându-le în cadrul mai larg al dinamicilor sociale și politice ale vremii. Lucrarea ilustrează modul în care legislația a fost modelată de prejudecăți istorice, de contextul economic și de presiunile politice, reflectând, astfel, o realitate complexă și adesea contradictorie. Astfel, M. Mysh nu se limitează la a expune faptele, în paralel, el examinează implicațiile profunde ale acestor reglementări în viața cotidiană a evreilor, evidențiind nu doar constrângerile impuse, ci și reziliența și adaptabilitatea comunității evreiești la încercările vremii.

Prin aceeași perspectivă de abordare se caracterizează și lucrarea scrisă de I. Kantorovich[51], constituind o resursă valoroasă pentru înțelegerea modului în care legislația rusă aborda diversitatea religioasă la sfârșitul secolului al XIX-lea, inclusiv prin prezentarea cronologică și sistematizată a legilor și a interpretărilor Senatului Rus ale acestora.

Cât privește istoriografia românească față de Basarabia, aceasta, practic, pe tot parcursul secolului al XIX-lea, nu se referă la interfluviul pruto-nistrean. Însă, către sfârșitul secolului al XIX-lea, apare lucrarea enciclopedică a lui Z. Arbore[52]. Ca şi lucrările autorilor ruși amintiți *supra*, ea nu are un caracter strict istoric, ci este, mai mult, o prezentare tematică a regiunii pe parcursul secolului al XIX-lea, asemănătoare cu cea a lui Zașciuc, menționată mai devreme. Așadar, Arbore se referă şi la populația regiunii, abordând doar problema structurii etnice a Basarabiei, în acest sens, în încercarea de a segrega statistica locuitorilor Basarabiei din punct de vedere confesional, autorul o face cu evidente carențe factologice, acest fapt fiind demonstrat prin coroborarea cu documentele de arhivă din perioada menționată și cu alte surse, care demonstrează inexactitatea informațiilor furnizate. Revenind la autorii ruși, dintr-o perspectivă comparativă, ne-a fost utilă lucrarea autorului O. Lerner[53], care a descris istoria și viața evreilor

[50] МЫШЪ, М. *Руководство к Русским Законам о Евреяхъ.* издание 2-е. Изд. «Типо-литография М. П. Фроловой, 1898.
[51] КАНТОРОВИЧЪ, Я. *Законы о вере и веротерпимости: С прил. Свода разъясн. по кассац. решениям Сената. / Сост. Я. А. Канторович.* Неофиц. изд. Санкт-Петербург: Я.А. Канторович, 1899. VI.
[52] ARBURE, Z. *Basarabia în secolul XIX*. Chișinău: Ed. „Litera", 2001.
[53] ЛЕРНЕР, О. *Евреи в Новороссийском крае*. Одесса: Типография Левинсона, 1901.

din Gubernia Novorosia pe parcursul secolului al XIX-lea, văzută, la fel, din perspectiva romantismului istoriografic de la începutul secolului XX.

În studiul lui M. Sukennikov[54], prin analiza cuprinzătoare a diverselor dimensiuni ale vieții urbane, autorul reușește să ofere o imagine nuanțată a acestui important centru cultural și economic, contribuind, astfel, la aprofundarea cunoștințelor despre istoria regională, dar și la prezentarea unor aspecte ale istoriei evreilor, cu regret însă, abordând această etnie doar tangențial.

Cărțile semnate de către Iu. Hessen și scrise într-o manieră iluministă și romantică, fac parte din istoriografia de la începutul secolului al XX-lea și oferă o analiză pertinentă a evoluției comunității evreiești din Imperiul Rus, studiind toate aspectele legislației ruse privind evreii, adoptate pe parcursul a 100 de ani, și analizând în detaliu impactul acesteia asupra procesului de transformare definitivă a evreului polonez și lituanian emigrat în spațiul românesc în „evreul basarabean rus". Un rol similar pentru cercetarea noastră îl joacă și a treia lucrare, elaborată în coautorat cu V. Fridstein[55], care oferă o exegeză cronologică a principalelor legi privind evreii și rațiunile adoptării acestora.

Prima lucrare prezintă schițe din viața socială, legală și economică a evreilor ruși[56]" și conține informații bogate despre cauzele introducerii legislației opresive față de evrei, istoria adoptării acestora, viziunile oficialilor ruși din acea epocă față de evrei, consecințele legilor în vigoare, impactul acestora asupra vieții economice și religioase a evreilor din cuprinsul Zonei Evreiești.

Constatările autorului vin pe fundalul creșterii sentimentelor antisemite în Imperiul Rus, pe de o parte, și a dezbaterilor publice privind necesitatea egalării evreilor în drepturi cu ceilalți supuși ai Imperiului, pe de altă parte. Cele mai valoroase sunt analizele principalelor acte legislative introduse de către țarism în anii 1804, 1835, 1844, 1855, 1862, 1882, documente care reieșeau din viziunea necesității reformării comunităților evreilor din Imperiul Rus pentru integrarea forțată a acestora. Cartea se structurează în trei părți esențiale. Prima parte este dedicată istoricului general al Statutului din 1804, care a reglementat condiția evreilor în Imperiul Rus. A doua parte abordează în detaliu cele mai importante probleme ale vieții evreiești din acea vreme, care au fost influențate și reglementate de acest statut. În a treia parte, sunt oferite scurte schițe referitoare la epoca discutată, oferind o imagine de ansamblu asupra

[54] СУКЕННИКОВ, М., *Кишинев*. Berlin: Ed. Charlottenburg 2-Russiche Verlag, 1903.
[55] ГЕССЕН, Ю., ФРИДШТЕЙН В., *Сборникъ законов о евреях с разъясненіеми по определениям Правительствующаго Сената и циркулярамъ Министерствъ*. Тип. «М. Меркушева», СПб, 1904.
[56] ГЕССЕН, Ю. *Евреи в России*, *очерки общественной, правовой и экономической жизни русских евреев*. СПб, 1906.

diverselor aspecte ale vieții evreiești. La final, cartea include anexe cu documente arhivistice, care nu au fost publicate până în 1905, adăugând, astfel, valoare și autenticitate lucrării.

În același an, în broșura adresată Dumei de Stat, Iu. Hessen[57] face o prezentare sumară a celor descrise în lucrările sale precedente, unde oferă și viziunea sa asupra „chestiunii evreiești" și propune, în spirit iluminist, soluții pentru buna integrare a evreilor în societatea rusă. Această lucrare este relevantă din punct de vedere al prezentării politicii țarismului față de evrei pe parcursul secolului al XIX-lea, dar, totodată, trădează o ușoară încercare de a atenua lacunele legate de antisemitismul unor oficiali ruși.

O altă operă din rândul celor elaborate de factorii oficiali cu viziune tradițională asupra rolului măreț al Imperiului Rus în valorificarea „pământurilor eliberate" este cea a lui V. Lashkov[58], care prezintă o analiză exhaustivă și nuanțată a transformărilor regionale în perioada anilor 1812-1912. Lucrarea se distinge printr-o abordare riguroasă, sintetizând date geografice și statistice cu o interpretare profundă a dinamicii sociale și culturale. N. Lashkov reușește să contureze un tablou complex al evoluției Basarabiei, evidențiind nu doar efectele imediate ale anexării, ci și consecințele pe termen lung asupra identităților etnice și comunităților locale.

Prin interconectarea factorilor economici, politici și culturali, autorul nu doar reînvie istoria regiunii, ci și descrie natura multietnică a acelei societăți, subliniind interacțiunile complexe dintre diversele grupuri care au coabitat în acest spațiu. Prin contribuția sa, N. Lashkov îmbogățește corpusul de studii despre Basarabia, reiterând și importanța unei analize aprofundate a moștenirii istorice, esențiale pentru înțelegerea proceselor contemporane de formare a identității. Spre regret, lucrării îi lipsește imparțialitatea, căci autorul urmărește scopul de a scoate în evidență rolul de patrie-mamă al Imperiului Rus, lăsând mai multe aspecte ale dominației țariste fără atenția cuvenită.

O carte importantă pentru studierea vieții spirituale și educaționale a evreilor ruși o oferă cartea scrisă de J. Raisin[59], care descrie „eforturile" interne ale comunității evreiești în privința iluminării maselor și impactul acestora asupra comunităților mozaice din Imperiul Rus. Așadar, Raisin reușește să elucideze nu doar evoluția mișcării, ci și tensiunile dintre tradiție și modernitate, evidențiind cum *Haskala* a devenit cu timpul un catalizator pentru schimbări culturale profunde. Această carte oferă perspective valoroase asupra proceselor de secularizare, educație și integrare socială, subliniind complexitatea interacțiunilor dintre evrei și societatea

[57] ГЕССЕН, Ю. *О жизни евреев России. Записка в Государственную Думу*. С-Петербург, 1906.
[58] ЛАШКОВ, Н. *Бессарабия к столетию присоединения к России 1812-1912 г. (Географический и историко-статистический обзор состояния края)*. Кишинев: Изд. «Типография Бессарабского Губернского Правления», 1912.
[59] RAISIN, J. *The Haskala Movement in Russia*. Philadelphia: The Jewish Publication Society of America, 1913.

rusă. Prin abordarea sa cuprinzătoare și detaliată, Raisin contribuie la o mai bună înțelegere a *Haskalei* ca fenomen cultural și social.

Interes prezintă faptul că, înainte de Primul Război Mondial, cu toate complicațiile din politica internă și internațională, la care se adaugă crizele economice și politice consecutive, istoriografia română este în căutarea „străinului", care să fie responsabil de toate relele recurențe ale modernității. În acest sens, vedem același palimpsest, ce se repetă în toate lucrările perioadei, despre rolul negativ al evreului în viața națiunii titulare.

O astfel de lucrare din istoriografia românească de până la Primul Război Mondial, care încearcă să ofere o viziune antropologică asupra populației evreiești din spațiul românesc, aliniind concluziile cercetării la ideea deja devenită caducă a „elementului străin pentru societatea românească" este studiul lui B. Duică[60]. Totodată, în perioada respectivă se înscriu cercetările fundamentale ale lui N. Iorga[61] și E. Schwarzfeld[62], care suferă de aceeași „boală istoriografică" ca și ale preopinenților lor. N. Iorga realizează o descriere bogată a istoriei evreilor din spațiul românesc de la apariția acestora și până la sfârșitul secolului, lucrarea permițându-ne se tragem concluzii comparative privind parcursul istoric al evreilor din Basarabia și Principatele Române, dar și să vedem diferențele de tratament legislativ în cele două zone, cu rigori diferite față de populația evreiască. La E. Schwarzfeld descoperim aceeași studiere transversală a istoriei evreilor din spațiul românesc, însă orientată spre cealaltă extremă apologetică a sorții evreilor români și a statutului juridic distinct al acestora pe parcursul diferitor perioade istorice.

Cu privire la educația evreiască în Imperiul Rus și schimbările survenite de-a lungul timpului în legislația imperială o analiză substanțială o face autorul F. Gertz în lucrarea sa[63] dedicată exclusiv măsurilor țarismului privind reformarea educației evreiești.

Chiar în anul Marii Uniri, se face remarcată lucrarea lui L. Berg[64], care descrie Basarabia din diverse perspective. Cartea are un capitol separat dedicat evreilor și oferă o descriere relativ comună, bazată pe informațiile din lucrările precedente, fără a aduce elemente esențiale noi, însă studiul include totuși populația evreiască în contextul basarabean.

În cea de-a doua perioadă (1918-1945), putem vorbi despre un interes mai pronunțat al istoriografiei române, manifestat față de istoria Basarabiei pe parcursul secolului al XIX-lea, din

[60] BOGDAN-DUICĂ, G. *Românii şi Ovreii*. Bucureşti: Ed. „Tipografia Românească", 1913.
[61] IORGA, N. *Evreii în ţerile noastre.* București: Librăriile SOCEC, 1913.
[62] SCHWARTZFELD, E. *Din istoria evreilor. Împopularea, reîmpopularea şi întemeierea tîrgurilor şi a tîrguşoarelor în Moldova.* Op.cit.
[63] ГЕРЦ, Ф. *Школьное образование у русских евреев*. Петербург., 1914.
[64] БЕРГ, Л. *«Бессарабия». Страна – Люди – Хозяйство*. Петроград: Огни, 1918.

punctul de vedere al delimitării epocii trecute de realitatea Unirii recente, al discuțiilor continue privind rolul negativ al Imperiului Rus asupra Basarabiei în cei 100 de ani de anexare.

Din cercetările interbelice se remarcă cele ale lui Ș. Ciobanu[65], care au contribuit la studierea aspectelor istorice, geografice și statistice atât la nivel de regiune, cât și de capitală, analizând și aspecte privind populația evreiască. Însă autorul nu scapă nici el de paradigmele vremii despre „nocivitatea factorului evreiesc". În acest sens, am utilizat statisticele prezentate în prima lucrare[66] și referințele la particularitățile antropologice în cazul unor recensăminte din cea de-a doua lucrare. Cercetătorul L. Boga[67], care folosește o serie de documente de arhivă, inedite până la acea perioadă, prezintă statistici ale populației Basarabiei pe parcursul secolului al XIX-lea, dar nu face vreo excepție în ceea ce privește determinarea rolului populației evreiești în sfera economică și influența negativă asupra societății române.

Studiile separate, semnate de către I. Jalea[68] și A. Boldur[69], comportă și ele aceleași concluzii pe care le formulează și alți autori din perioada respectivă, servind drept o confirmare suplimentară că, în afară de preluarea datelor statistice deja disponibile și încadrarea acestora în viziunea istoriografiei politizate din acea perioadă, aceste studii nu contribuie prea mult la tratarea subiectului cercetării noastre.

În cea de-a treia perioadă (1945-1990), în istoriografia sovietică se atestă un număr foarte mic de lucrări, profund marcate de elemente ale viziunii marxist-leniniste și ale luptei de clasă asupra istoriei Basarabiei, care vorbesc tangențial de numărul populației evreiești din Basarabia pe parcursul secolului al XIX-lea. Așadar, foarte utilă din punct de vedere al variilor date statistice pentru Imperiul Rus și Basarabia, referitoare la numărul populației împărțite pe etnii, s-a dovedit a fi lucrarea lui A. Rașin[70]. Remarcăm, tot în această perioadă, o altă contribuție valoroasă pentru înțelegerea procesului de educație în comunitatea evreiască, realizată de I. Troițki[71], care ne ajută să urmărim logica reformelor țarismului în sfera educației și elementele de rezistență a populației evreieşti.

Tot în același segment cronologic se includ un șir de lucrări ale istoriografiei „moldoveniste", fiind vorba, în principal, de cele semnate de V. Kabuzan[72], V. Zelenciuc[73], C.

---

[65] CIOBANU, Ş. *Chişinăul*. Chișinău: Editura „Comisiunii monumentelor istorice, secțiunea Basarabia", 1925.
[66] CIOBANU, Ş. *Basarabia: Populația, Istoria*, *Cultura*. Chișinău: Ed. „Știința", 1992.
[67] BOGA, L. *Populația (etnografie şi statistică)*. f. e., Chișinău, 1926.
[68] JALEA, I. *Basarabia: Descrierea, Istoria, Unirea*, Chișinău: Editura „Logos", 1991.
[69] BOLDUR, A. *Istoria Basarabiei*. București: Ed. „Victor Frunză", 1992.
[70] РАШИН, А. *Население России за 100 лет (1811-1913)*. Москва: б. и., 1956.
[71] ТРОИЦКИЙ, И. *Евреи в русской школе. Книга о русском еврействе: От 1860-х годов до революции 1917 года*. Нью-Йорк, 1960.
[72] КАБУЗАН, В. *Народонаселение Бессарабской области и левобережных районов Приднестровья (конец XVIII-первая половина XIX в.*Кишинев: Штиинца, 1974.
[73] ЗЕЛЕНЧУК, В. *Население Бессарабии и Поднестровья в XIX веке*. Кишинев: Изд. «Штиинца», 1979.

Matei și V. Proca[74], care nu fac altceva decât să reitereze un sumar al statisticelor de populație existente în istoriografia precedentă, citându-i extensiv pe L. Berg și A. Zașciuc, amintiți *supra*, și îmbinând aceste expuneri cu o ușoară critică asupra ideilor invocate de Z. Arbure.

O cu totul altă perspectivă o semnalăm în istoriografia occidentală, o lucrare foarte importantă ce tratează fenomenul serviciului militar al evreilor în armata țaristă reprezentând-o cartea lui E. Flisfih[75], care se referă amănunțit la politica împăratului Nicolae I și a ministrului său Arakceev față de înrolarea în armata țaristă a evreilor, începând cu reforma anului 1835. Studiul prezintă multe exemple, bazate pe documente de arhivă, privind consecințele înrolării evreilor în armată, elucidând toate aspectele acestui proces. Autorul demonstrează cu prisosință de exemple și argumente influența negativă a inițiativei de mobilizare în armata țaristă a evreilor și vexațiunile prin care aceștia au fost nevoiți să treacă. Cartea urmărește transformarea evreului rus în cetățeanul rus, reflectând militarizarea excesivă a societății, cu toate consecințele pentru această etnie, în continuare lipsită de drepturi.

Din lucrarea lui A. Orbach[76] aflăm informații importante despre cauzele și consecințele pogromurilor antievreiești de la sfârșitul secolului al XIX-lea, lucrare care însă nici nu pomenește de evenimentele pogromiste din Basarabia, rămânând totuși o resursă teoretică importantă pentru teza noastră de doctor, care vorbește extensiv și despre pogromurile antievreiești în perioada anilor 1881-1882, elementul central al acesteia fiind descrierea reacției autorităților ruse față de aceste evenimente.

Cartea autorului P. Johnson[77] încearcă să ofere un parcurs general prin descrierea tuturor etapelor apariției și evoluției poporului israelit din antichitate și până în perioada scrierii studiului.

În cea de-a patra perioadă (1990-2024), odată cu destrămarea Uniunii Sovietice, se observă o adevărată „explozie” a cercetărilor ce țin de istoria Basarabiei la diferite etape istorice, dar și studii internaționale ce vizează epoca Imperiului Rus sub diverse aspecte.

Așadar, din lucrările cu caracter general privind istoria generică a evreilor face parte și cartea cercetătoarei R. Samuels[78], și studiul în trei volume al lui Sh. Ettingher[79].

Anume în această perioadă apare o primă lucrare, semnată de I. Pilat[80], care prezintă exclusiv istoria evreilor din Basarabia, importanța acesteia constând în „deschiderea” tematicii

[74] МАТЕЙ К., ПРОКА В. *География населения Молдавской ССР и демографические процессы*, Кишинев: Изд. «Штиинца», 1985.
[75] ФЛИСФИШ, Э. *Кантонисты.* Tel-Aviv: Effect Publishing. 1980.
[76] ORBACH, A. *The Russian-Jewish leadership and the pogroms of 1881-1882:The response from St.Petersburg*. 1984.
[77] JOHNSON, P. *A History of the Jews*. Harper & Row, 1987.
[78] СЭМЮЭЛС, Р. *По тропам еврейской истории*. Израиль: Изд. «Библиотека Алия»,1990.
[79] ЭТТИНГЕР, Ш. *Очерк истории еврейского народа*, Израиль: Изд. «Нешер», 1990.

evreiești pentru publicul larg. Însă problema acestei lucrări constă, din nou, în caracterul generalizator al informațiilor prezentate, în referințele la informații din alte surse, fără a se aprofunda în cercetării proprii. Deși este o primă încercare importantă din istoriografia națională în limba rusă de a descrie istoria evreilor din Basarabia, aceasta suferă din cauza lipsei surselor de arhivă și a faptului că autorul nu avea studii de specialitate, lucrarea dată prezentând, mai curând, un compendiu pentru publicul larg, decât o analiză științifică sau academică.

În această perioadă de un interes sporit din partea cercetătorilor se bucură anume pogromul evreiesc din Chișinău, aceasta fiind, probabil, tema cu cele mai multe abordări academice din întreaga istoriografie privind evreii, printre acestea remarcându-se E. Judge[81], care descrie pas cu pas evenimentele din anul 1903. La violențele antievreiești, dar dintr-o perioadă mai timpurie, mai exact, din perioada anilor 1881-1882 și 1883-1884, se referă autorii J. Klier și S. Lambroza[82], efectuând o analiză aproape exhaustivă a motivelor și pretextelor ce au dus la pogromurile contra evreilor, incluzând reacțiile autorităților, consecințele violențelor, numărul jertfelor etc. și oferind o bază teoretică pentru înțelegerea violențelor antievreiești ca fenomen și proces.

În lucrarea lui D. Volkogonov[83], care prezintă o biografie completă a lui Lenin, descoperim un exemplu particular de familie evreiască, care a trecut prin reformele imperiului țarist, bunicul lui Lenin A. Blank fiind botezat în creștinism în secolul al XIX-lea.

Pentru a confirma ipoteza că primii evrei din Basarabia au fost cei sefarzi, am apelat la istoria evreilor din Imperiul Otoman[84], studiu care descrie principalele direcții de răspândire a evreilor sefarzi în Europa de est și de vest.

Este răspândită printre istorici opinia potrivit căreia elementul evreiesc a participat masiv la mișcarea antițaristă și socialistă, aspect care a și generat pogromurile antievreiești, această concepție greșită fiind dezavuată de cercetările lui E. Haber[85], care relevă că participarea evreilor în partidele antițariste și în mișcările reacționare de la sfârșitul secolului al XIX-lea, precum *Народная Воля* și *Черный Передел*, a fost generată, în realitate, de educația oferită evreilor de către stat, iar pogromurile care au fost susținute de cele două formațiuni politice, de fapt, au depărtat evreii de ideile socialiste, tentându-i să demareze sau să adere la mișcările sioniste.

---

[80] ПИЛАТ, И. *Из истории еврейства Молдовы*. Op.cit.
[81] JUDGE, E. *Easter in Kishinev: Anatomy of a Pogrom*. New York and London: New York University Press, 1992.
[82] KLIER, J, LAMBROZA, S. *Pogroms: Anti-Jewish violence in modern Russian History*. Cambridge University Press, 1992.
[83] VOLKOGONOV, D. *Lenin: o nouă biografie*. București: Ed. „Orizonturi", 1994.
[84] LEVY, A. *The Jews of the Ottoman Empire*. Princeton: Darwin Press, 1994.
[85] HABER, E. *Jews and Revolution in nineteenth-century Russia*. Cambridge University Press, 1995.

Situația legată de drepturile cetățenești ale evreilor în diferite țări este descrisă punctual de către J. Kaufman și J. Berkovitz[86]. În lucrarea acestor autori din România este explicată concludent cauza participării evreilor din Principatele Române la mișcarea pașoptistă, reieșind din dezideratul obținerii drepturilor cetățenești depline, tot aici fiind reflectat și serviciul militar al evreilor în armata română.

Cercetătorul F. Rotaru[87] prezintă o istorie a Basarabiei, unde invocă statistici ale populației și alte detalii relevante pentru teza noastră de doctorat.

În aceeași logică, lucrarea autorului P. Hayman[88], care descrie istoria evreilor din Franța, a fost utilizată în scop comparativ, pentru a demonstra similitudinile și diferențele dintre politicile de asimilare și integrare a evreilor din Europa de Vest și cea de Est. Se relevă că aceleași probleme au fost rezolvate de către autoritățile respective pe căi diferite: în Imperiul Rus – prin coerciție și cu rezultate și efecte adverse, iar în Franța – cu inserție treptată în societate și asimilare mult mai rapidă.

O altă lucrare a lui J. Klier[89], de această dată, în limba rusă, explorează subiectul rădăcinilor politicii antisemite a țarismului de la prima partiție a Poloniei până în epoca „Marilor Reforme", promovate de către împăratul Alexandru I, abordând politicile monarhului, care au avut un efect enorm și determinant asupra comunității evreiești din Imperiul Rus.

Prin analiza principalelor momente din istoria evreilor români, făcută de C. Iancu[90], care îi tratează pe evreii români de până la Holocaust în contextul european general, se observă că istoria evreilor din România comportă aceleași rădăcini cu cea a evreilor din Basarabia, iar politicile ulterioare, chiar și cele din perioada interbelică, au avut drept bază istoria conviețuirii evreilor și creștinilor în spațiul românesc, extrapolând aceste nuanțe și asupra spațiului și perioadei ce ne interesează.

Despre preconcepțiile față de evrei în societatea, cultura și arta românească aflăm din lucrarea antropologică și imagologică notorie a lui A. Oișteanu[91].

O altă lucrare dedicată exclusiv istoriei evreilor din Basarabia este cea scrisă de către I. Korn[92], având consistența și o importanță similară cu cartea lui I. Pilat amintit anterior.

---

[86] KAUFMAN, J., BERKOVITZ, J. *Evreii în Revoluția română din 1848*. București: Editura „Hasefer", 1996.
[87] ROTARU, F. *Basarabia română – antologie*. București: Ed. „Semne", 1996.
[88] HAYMAN, P. *The Jews of Modern France*. University of California Press. 1998.
[89] КЛИЕР, Д. *Россия собирает своих евреев. Происхождение еврейского вопроса в России:1772-1825.* Москва: Изд. Мосты Культуры/Гешарим, 2000.
[90] IANCU, C. *Evreii din România de la emancipare la marginalizare 1919-1938*. Bucureşti: Ed. „Hasefer", 2000.
[91] OIȘTEANU, A. *Imaginea evreului în cultura română: studiu de imagologie în context est-central European*, Ed."Humanitas", 2001.
[92] КОРН, И. *Облик бессарабского еврейства*. Op.cit.

Se impun a fi remarcate două studii contemporane, semnate de autorii C. King[93] și L. Roman și R. Vargatii[94], care se preocupă de istoria Basarabiei, cu un accent special pe numărul populației, dar și pe viața cotidiană și mentalitățile populației din acest spațiu, inclusiv cea evreiască, în contextul influențelor românești și rusești asupra ei.

Dihotomia și principalele diferențe dintre soarta evreilor din vestul și estul Europei au fost descrise foarte reușit de către H. Haumann[95], acesta explicând cum politicile diametral opuse ale autorităților din cele două zone geografice au determinat o evoluție distinctă a evreilor din țările occidentale și din Imperiul Rus.

Contextul istoric general în care s-a desfășurat procesul de convertire a evreilor spre creștinism este analizat separat de către cercetătorii E. Godo[96] și W. James[97].

Cercetătorul occidental B. Nathans[98] studiază magistral toate aspectele vieții evreiești în cuprinsul Zonei de Reședință Permanentă pentru Evrei (Zona Evreiască), oferind explicații la multe dintre procesele prin care au trecut evreii ruși pe parcursul secolului al XIX-lea, relevând principalele tendințe de dezvoltare a comunității mozaice, trecute prin reformele coercitive ale autorităților țariste.

Unul dintre pionierii studierii istoriei evreilor din Basarabia, Y. Kopanski[99], a întreprins o cercetare privind activitatea organizațiilor de binefacere din perioada interbelică în baza documentelor inedite de arhivă, din considerentul că majoritatea dintre acestea au fost fondate în secolele XVIII-XIX, iar informațiile cuprinse în acest studiu ne oferă un material prețios pentru conturarea unor concluzii privind această dimensiune a vieții comunității evreiești în Basarabia.

Deopotrivă, și cartea scrisă de Sh. Feiner[100] reprezintă un studiu cuprinzător asupra mișcării Haskala, lucrarea reflectând, inclusiv, repercusiunile acestui curent asupra comunității mozaice din Imperiului Rus, cu accent pe transformările sociale și intelectuale din cadrul acestora.

În scurta sa operă memorialistică despre orașul Chișinău, A. Ștarkman[101] relatează și despre „Chișinăul evreiesc”, despre instituțiile și oamenii din perioada respectivă, făcând referință și la activitatea organizațiilor de binefacere din capitala Basarabiei.

---

[93] KING, C. *Moldovenii: România, Rusia şi politica culturală*. Bucureşti: Ed. „ARC”, 2002.
[94] ROMAN, L., VARGATTI, R. *Studii de demografie românească*. București: Ed. „Sinaia”, 2002.
[95] HAUMANN, H. *A history of East European Jews*. Budapest-New York: CEU PRESS, 2002.
[96] GODO, E. *Convertirea religioasă*. București: Ed. Anastasia, 2002.
[97] JAMES, W. *Varieties of Religious Experience: A study in human nature*, London: Routledge, 2002.
[98] NATHANS, B. *Beyond the Pale. The Jewish Encounter with late Imperial Russia*. University California Press, 2002.
[99] КОПАНСКИЙ, Я. *Благотворительные организации евреев Бессарабии в межвоенный период 1918-1940 гг.* Кишинев: Изд. „Pontos”, 2002.
[100] FINER, Sh. *The Jewish Enlightenment.* Philadelphia: Pennsylvania University Press, 2002.
[101] ШТАРКМАН, А. *Кишиневский Дневник*. Москва, 2003.

Pe lângă lucrarea lui E. Flisfih, amintită de noi anterior, problema serviciului militar al evreilor în armata țaristă este foarte bine explorată de către I. Petrovski-Shtern[102], care descrie cu lux de amănunte realitățile dure prin care trec evreii încadrați în armata țaristă, în special în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Subiectul privind convertirile religioase ale evreilor este analizat temeinic de către autorii A. Buckser, S. Glazier[103].

Cartea lui Sh. Dubnov[104] oferă un material bogat pentru înțelegerea istoriei evreilor pe parcursul secolelor, completând cu multe detalii lucrarea cercetătorului occidental P. Johnson, menționată mai devreme.

În același registru se înscrie și studiul lui W. Brustein[105], care explorează politicile antisemite ale țarismului și impactul direct al acestora asupra vieții și activității evreilor din Imperiul Rus.

Exemple particulare ce se referă la viața evreilor din spațiul românesc sunt studiate exhaustiv și relatate pe larg de către istoricul și cercetătorul M. Ungureanu[106], care relevă principalele motive pentru apostazie, dar și impactul acestui proces, transpus în studiul nostru, asupra situației convertirii evreilor din Basarabia și Imperiul Rus.

Procesul de modernizare a evreilor și contribuția lor la evoluția societăților post-moderne a fost descris cu multă măiestrie de către V. Neumann[107], iar aspectele abordate de către Y. Slezkine[108] prin prisma „secolului evreiesc" completează această perspectivă.

În plan comparativ, prezintă un interes sporit pentru teza noastră de doctorat lucrarea lui A. Tihonov[109], care descrie politicile Imperiului Rus față de mai multe confesiuni (catolici, israeliți și musulmani), contribuind esențial la completarea istoriografiei ruse privind evreii. Totodată, nu putem trece fără atenție faptul că studiul reflectă anumite viziuni părtinitoare, sugerând că starea precară a comunității evreiești din Zona Evreiască se datora înapoierii evreilor, și nu politicilor restrictive ale țarismului.

---

[102] ПЕТРОВСКИЙ-ШТЕРН, И. *Евреи а русской армии (1827-1914).* Москва: НЛО, 2003.
[103] BUCKSER, A., GLAZIER, S. *The anthropology of religious conversion*. New York: Rowman & Littlefield publishers inc., 2003.
[104] ДУБНОВ, Ш. *Всемирная история еврейского народа,* Москва: «Гешарим». 2003.
[105] BRUSTEIN, W. *Roots of Hate. Anti-Semitis in Europe before the Holocaust*. Cambridge University Press, 2003.
[106] UNGUREANU, M. *Convertire şi integrare religioasă în Moldova la începutul epocii moderne*. Iași, 2004.
[107] NEUMANN,V. *Tentația lui homo europeus. Geneza ideilor moderne în Europa Centrală şi de Sud-Est*. ed. a 3-a revăzută, Bucureşti; Ed. „Polirom", 2006.
[108] SLEZKINE, Y. *Jewish Century.* Princeton University Press, (7th printing) edition (August 27, 2006).
[109] ТИХОНОВ, А. *Католики, мусульмане и иудеи Российской Империи в последней четверти XVIII – начале XX в.*, СПб: Изд. «С.-Петербургского Университета», 2007.

În broșura editată de către E. Goldshmit și M. Finkel[110] regăsim trimiteri la patrimoniul cultural evreiesc din Basarabia din diferite epoci istorice.

Din această perioadă fac parte și studiile autorilor I. Bartal[111] și A. Miller[112], care privesc evoluția comunității evreiești prin intermediul marilor procese de modernizare a Imperiului Rus.

Un studiu semnat de S. Racevski[113] abordează particularitățile instituțiilor de cult ale evreilor, prin exemplificarea istoriei sinagogilor din Bulgaria, ceea ce reprezintă un subiect de interes, care, la fel, și-a găsit reflectare în teza noastră de doctorat.

O altă cercetare, realizată de prolificul J. Klier[114], completează scrierile precedente, adăugând nuanțe relevante, bazate pe noi materiale arhivistice referitoare la pogrom. Statisticile privind populația Basarabiei, necunoscute anterior, le descoperim în lucrarea cercetătorului V. Tomuleț[115], care se referă și la coloniile agricole evreiești, însă fără a le supune unei analize mai detaliate, căci acest aspect nu face parte din sfera de interes pentru studiile sale.

La categoria *micro-istorie* se înscrie cartea dedicată istoriei evreilor din Marea Britanie și publicată sub redacția autorilor M. Leventhal și R. Goldstein[116]. De aceeași manieră tratează în comun subiectul privind istoria evreilor din Rusia autorii V. Levin, I. Lurie, O. Bludnitski[117].

Din cele mai recente tentative istoriografice putem menționa monografia lui E. Bric[118], care reprezintă o încercare de descriere a „istoriei evreilor din Moldova". Spre regret, autorul nu aduce în vizor noi idei, noi materiale de arhivă sau ipoteze și concluzii pertinente privind istoria evreilor din Basarabia, realizând doar o sinteză și o descriere suplimentară a informațiilor, deja publicate anterior, privind toate aspectele și etapele istoriei evreilor, inclusiv pogromurile de la începutul secolului al XX-lea, perioada interbelică și sovietică, perioada Holocaustului, repetând, într-un fel sau altul, constatările de ordin general ale altor autori, precum I. Korn și I. Pilat.

---

[110]GOLDSHMIT, E., FINKEL M. *History in stones.* Chișinău, f.e., 2007.
[111] БАРТАЛЬ, И. *От общины к нации: Евреи Восточной Европы в 1772–1881 гг*. Москва: Библиотека Юдаика, 2007.
[112] MILLER, A. *The Romanov Empire and Nationalism: essays in the methodology of historical research*. Budapest-New York: CEU Press, 2008.
[113] РАЙЧЕВСКИЙ, С. *Синагоги и культурное наследие евреев в Болгарии*. София: изд. «Болгарский бестселлер-Национальный музей болгарской книги и полиграфии», 2009.
[114] KLIER, J. *Russians, Jews, and the Pogroms of 1881-1882*. Cambridge University Press, 2011.
[115] TOMULEŢ, V. *Basarabia în sistemul economic şi politic al Imperiului Rus (1812-1868). Studii.* Chişinău: Editura Cartdidact, 2012.
[116] LEVENTHAL, M. GOLDSTEIN, R. *Jews in Britain*. London: Bloomsbury Publishing Plc, 2013.
[117]ЛЕВИН В., ЛУРЬЕ И., БУДНИЦКИЙ О. *История еврейского народа в России. От разделов Польши до падения Российской империи.* Москва: Мосты культуры-Гешарим, том 2, 2017.
[118] БРИК, Е. *История евреев Молдовы*. Chișinău: Tipografia „Balacron", 2017.

O carte fundamentală privind pogromul din Chișinău, apărută inițial în limba engleză și foarte de curând fiind tradusă în limba română, este lucrarea foarte temeinic documentată a istoricului american S. Zipperstein[119].

Studiul lui S. Cornea[120] explică foarte reușit cum a evoluat organizarea administrativă a Basarabiei și cum a influențat aceasta dezvoltarea teritoriului dintre Prut și Nistru, inclusiv din punct de vedere al legislației valabile pe acel teritoriu.

O viziune nepopulară asupra istoriei evreilor din Rusia, criticată vehement de istorici și considerată antisemită, este prezentă în lucrarea semnată de A. Soljeniţin[121]. Autorul descrie – în spiritul viziunilor și politicilor țariste – „problemele cronice" ale comunității evreiești și „nocivitatea acesteia" pentru întreaga istorie a Rusiei pe parcursul secolului al XIX-lea și, în special, în secolul al XX-lea. O altă lucrare, bazată pe cercetări de ultimă oră privind istoria evreilor din Marea Britanie, a fost publicată de H. Freedman[122].

O categorie specială de cercetări științifice, care acoperă un spectru relativ larg de teme legate de istoria evreilor o prezintă articolele științifice și comunicările expuse în cadrul unor conferințe naționale sau internaționale, printre acestea numărându-se cercetările autorilor: D. Romantsev[123], A. Bezarov[124], M. Pesah[125], A. Goldenveizer[126], E. Lokșin[127], I. Kopanski[128], precum și alte materiale similare[129].

---

[119] ZIPPERSTEIN, S. *Pogrom: Kishinev and the Tilt of History*. New York: Liveright Publishing, W. W. Norton & Co., 2018.

[120] CORNEA, S. *Organizarea administrativă a Basarabiei sub ocupaţia ţaristă (1812-1917).* Brăila: Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I", 2019, 185 p.

[121] СОЛЖЕНИЦЫН, А. *Двести лет вместе.* 2 т. Изд. ПРОЗАиК, 2019.

[122] FREEDMAN, H. *Britain's Jews: Confidence. Maturity. Anxiety*. Bloomsbury Continuum, 2022.

[123] ROMANTSEV, D. Jewish colonization of Europe. În: *Roots*, Saratov, Nr. 14.12.2000.

[124] БЕЗАРОВ, А. Особенности государственной политики в еврейском вопросе в эпоху Александра III. Еврейская культура и ее контексты. В: *Материалы XVI ежегодной междисциплинарной конференции по иудаике*. Ч.3. Москва, 2009.

[125] ПЕСАХ, М. Борьба двух воспитаний. Из истории просвещения евреев России (1864-1873). В: *Евреи в Российской Империи XVIII-XIX веков.* Сборник трудов еврейских историков. Москва, 1995.

[126] ГОЛЬДЕНВЕЙЗЕР, А. Правовое положение евреев в России. В*: Книга о русском еврействе от 1860-х годов до революции 1917* г. Иерусалим-Москва: Изд. «Гешарим» и «Мосты культуры», 2002, p. 115.

[127] ЛОКШИН, А. Высшее духовное образование в иудаизме в Российской Империи: преемственность и модернизации. В: *Вестник РУДН. Серия: История России*, 2018, Vol. 17. *Мудрость – праведность – святость в славянской и еврейской культурной традиции*. Сборник статей, Москва, 2011.

[128] КОПАНСКИЙ, Я. Кишинёвский погром 1903 года: Взгляд через столетие. В: *Материалы международной научной конференции*. Академия Наук Республики Молдова, Институт межэтнических исследований. Отдел истории и культуры евреев Молдовы. Понтос, Кишинёв, 2004; *Кишинёвский погром 1903 года: сборник документов и материалов.* Институт этнических меньшинств Академии Наук Республики Молдова. Под редакцией И. Э. Левита. Кишинёв: Лига, 1993; *Кишиневский погром 1903 года*. Сборник документов и материалов / ред. Я. М. Копанский, Кишинёв: Ruxandra, 2000.

[129] *Евреи в Российской Империи XVIII-XIX веков. Сборник трудов еврейских историков*, Москва, 1995; *Dilemele Convieţuirii. Evrei şi ne-evrei în Europa Central-Răsăriteană înainte şi după Shoah*. Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2006; *История – миф – фольклор в еврейской и славянской культурной традиции*. Сборник статей, Москва, 2009; *Диалог поколений в еврейской и славянской культурной традиции*. Сборник статей. Москва, 2010;

Tot aici, remarcăm o serie de articole ce descriu tangențial sau punctual aspecte ale istoriei evreilor din Basarabia, publicate de către V. Tomuleț[130], în mare parte, fiind vorba despre ocupațiile populației evreiești. Printre istoricii din Republica Moldova, care s-au referit într-o anumită măsură la evreii din Basarabia poate fi remarcat și D. Poștarencu[131], ale cărui articole au servit drept o sursă importantă pentru aprecierea numărului populației evreiești din Basarabia la diferite etape ale perioadei studiate. La fel, se impun a fi menționați cercetători ca I. Gumenâi[132], T. Candu[133], A. Emilciuc[134], M. Danilov[135], care face o analiză temeinică a lucrării lui F. Wighel și V. Damian[136] privind elementul sefard al populației evreiești, I. Shihova, împreună cu I. Palihovici[137], care se referă la legislația rusă privind evreii, etc.

Pe parcursul studierii subiectului ales pentru cercetare, am observat că o mare parte din problemele legate de istoria evreilor din Basarabia nu și-au găsit reflectare în istoriografie, iar altele au fost abordate fie părtinitor, fie superficial. În acest sens, cercetarea noastră aduce în vizor noi izvoare și informații necunoscute anterior de către istorici și cercetători. Totodată, studierea istoriografiei diferitor țări din diverse perioade, care tratează subiectul evoluției comunităților evreiești, ne-a permis realizarea unei analize multidimensionale și profunde a subiectului în cauză.

---

[130] TOMULEȚ, V. Burghezia evreiască din Basarabia sub raport îndeletnicitar (în baza datelor statistice inedite din 1858) În: *Analele Ştiinţifice ale Universităţii de Stat din Moldova*. Seria „Ştiinţe socioumane", Chișinău, 1998; TOMULEȚ, V. Evreii în structura etnică a burgheziei comerciale din Basarabia (anii 1812-1868). În *Tyragetia*. Serie nouă, 2007, nr. 2(16), pp. 45-56.

[131] POȘTARENCU, D. Componența etnică și nivelul de instruire al populației urbane din Basarabia. In: *Revista de Istorie a Moldovei*, Nr. 3, Chișinău, 2004, p. 53; POȘTARENCU, D. Numărul populației Basarabiei la 1812. În: *Destin Românesc*, № 2, 2006; POȘTARENCU, D. *Străzile Chișinăului: denumiri vechi și actuale*. Chișinău, 1998; POȘTARENCU, D. *Contribuţii la istoria modernă a Basarabiei.* Chişinău: Ed. „Grafema Libris", 2002;

[132] GUMENÂI, I. Numărul populației evreiești și repartizarea acesteia în mediul rural și urban din Basarabia (1812-1861). In: *Tyragetia (Serie Nouă)*, 2(18) 2009., p. 179-183.

[133] CANDU, T. Valoarea și importanța formularelor bisericilor și a statelor de serviciu ale clerului la evaluarea numerică a populației din regiunea pruto-nistreană în 1812. In: *Latinitate, Romanitate, Românitate*. Conferința științifică internațională. Ediția a XVII-a. Chișinău-Oradea: Editura Lexon-Prim. 2023, p. 257-269. *Populaţia Ţării Moldovei la începutul secolului al XIX-lea: Izvoare fiscale şi statistice din anul 1808*: [în vol.] / ed. (alcăt.): Tudor Ciobanu, Teodor Candu, Eugen Cernenchi; consultant șt.: Demir Dragnev. Chișinău: Lexon-Prim, 2019. ISBN 978-9975-139-90-8.

[134] EMILCIUC, A. Considerații privind rolul elementului evreiesc în comerțul extern al Basarabiei (1812–1853). In: *Revista de Etnologie şi Culturologie*, 2014, nr. 15, pp. 49-55.

[135] DANILOV, M. Pe urmele unui manuscris inedit din Chișinăul de altădată (Ф. Ф. Вигель, Замечания на нынешнее состояние Бессарабии, 1823). In: *Identităţile Chişinăului*, Ed. 4, 19 octombrie 2017, Chișinău: Casa Editorial-Poligrafică „Bons Offices", 2018, pp. 147-153.

[136] DAMIAN, V. Evreii sefarzi în istoria Principatului Moldovei. In: *Valorificarea patrimoniului etnocultural: în educația tinerei generații și a societății civile*, 24 noiembrie 2020, Chișinău. Republica Moldova: Institutul Patrimoniului Cultural, 2020, Ediția 5, p. 37.

[137] ŞIHOVA, I., PALIHOVICI, I. Aspecte etnologice ale istoriei legislației Imperiului Rus referitoare la evrei (anii 1762–1818). In: *Revista de Etnologie şi Culturologie*, 2021, nr. 29, pp. 61-66.

1.2. Surse și izvoare

În cercetarea noastră ne-am bazat, în special, pe **surse istorice publicate** (editate) și **izvoare inedite**, care ne-au permis să restabilim parcursul istoric al comunității evreiești din Basarabia, începând cu apariția primelor comunități evreiești în spațiul românesc, și condițiile de existență a acestora în perioada medievală, precum și să urmărim traiectoria destinului acestui popor pe parcursul secolului al XIX-lea.

În primul rând, o mare parte din **izvoarele inedite** le-am identificat, consultat și prelucrat în cardul Agenției Naționale a Arhivelor din Republica Moldova (ANA). Printre documentele ce se depozitează în ANA distingem numeroase Fonduri, dosare și inventare, ce cuprind informații referitoare la populația evreiască din Basarabia. Materialele bogate de arhivă, puse în valoare și aduse în cercetarea istorică din Republica Moldova, printr-o analiză cronologică și factologică temeinică, efectuată de către autor, au permis introducerea în istoriografie a noi termeni, episoade istorice inedite și îmbogățirea materialului istoric autohton.

Inițial, pentru statistici de populație evreiască, am cercetat actele ce se conțin în Fondul 2, *Cancelaria guvernatorului Basarabiei*, inventarul 1, dosarul 1199, informațiile referindu-se la numărul populației Basarabiei în anul 1828, din care am extras datele privind populația evreiască.

Unul din cele mai importante izvoare utilizate și prelucrate de către noi în cercetarea întreprinsă a fost Fondul 6, *Administrația Guberniei Basarabia*, inventarele 1, 4, 5, 6, 8, dosarele 74, 1118, 1140, 188, 1253, 1344, 1833, 50, 78, 82, 83, 84, 85,110, 111, 115, 115 a,117, 122, 116, 134, 135,108, 109, 119, 120, 141, 146, 151, 207, 208, 209, 232, 362, 489, 1061,1068, 1169, 1170, 1221, 1474. Aici se conține un bogat material privind convertirea evreilor la creștinism, serviciul militar în armata țaristă, prevederile legislației în ceea ce privește deschiderea caselor de rugăciuni și a sinagogilor, numărul instituțiilor de cult și educaționale etc.

De asemenea, am utilizat informațiile din documentele de arhivă depozitate în Fondul 3, *Consiliul Regional al Basarabiei*, inventarul 1, dosarele: 12, 14, 41, 55, 60, 93, și inventarul 2, în special, dosarele: 86, 124, 223, 244, 245, 246, 273, 276, 301, 304, 307, 328, 358, 362, 375, 383, 393, 418, 500, 554, 697, 637(I), 637(II), 721, 763, 861, 862, 906, 937, 938, 944, 953, 964, 984, 1016, care conțin informații inedite privind botezul evreilor din Basarabia în vederea trecerii la creștinism, oferind detalii despre înlesnirile acordate, remunerarea financiară și fiscală a noilor creștini, legislația în vigoare, intențiile monarhilor ruși de a încorpora evreii din Basarabia în armata țaristă și motivele decalării acestor decizii ș.a.m.d.

Totodată, atenției și cercetării noastre a fost supus Fondul 75, *Duma Orășenească din Chişinău,* inventarul 1, dosarele 17, 24, 34, 80, 78, 84, 94, 96, care se referă la viața cotidiană a

evreilor din Chișinău, organizațiile de binefacere, deschiderea a noi case de rugăciuni, spitalele evreiești și la alte detalii relevante pentru descrierea comunității evreiești la începutul secolului al XIX-lea.

Un alt izvor important studiat de către noi este Fondul 151, *Comitetul de Statistică a Guberniei Basarabia,* inventarul 1, dosarul 93, care conține informații despre numărul evreilor din Basarabia în anul 1863 și ne oferă posibilitatea reconstituirii istorice a tendințelor demografice ale populației evreiești.

În altă ordine de idei, am utilizat și am valorificat Fondul 1393, inventarul 1, dosarele 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 15, 22, 23, 24, 25, 33, 40, 41, 42, 43, 44, 51, 54, 60, care conțin documente inedite privind activitatea Comunității Israelite din orașul Soroca în perioada interbelică, izvor din care aflăm despre comunitatea evreiască istorică și particularitățile activității acesteia.

Totodată, au fost utilizate fotocopiile documentelor din cadrul Arhivei pentru Istoria Poporului Evreu din Ierusalim, care sunt originare din fondurile Arhivei de Stat din Federația Rusă (RGIA), acestea fiind Fondul 821, *Departamentul Afacerilor Spirituale și al Confesiunilor al Ministerului de Interne al Imperiului Rus*, inventarul 9, dosarele 80, 125, precum și Fondul 1405, *Ministerul Justiției al Imperiului Rus*, inventarul 543, dosarul 1244, documentele din fondurile respective referindu-se la violențele antievreiești din Basarabia în anii 1881-1882, 1883-1884, materiale care nu și-au găsit reflectare în niciuna din cercetările existente anterior.

Cu alte cuvinte, aportul documentelor de arhivă inedite nu poate fi subestimat, acestea oferind o perspectivă indisponibilă anterior în istoriografia Republicii Moldova, legată de istoria evreilor din Basarabia. Materialele consultate lasă loc pentru abordări și mai aprofundate a subiectelor examinate și expuse în teza noastră de doctorat.

Totodată, am apelat și la o serie de **surse editate**, în acest sens, trebuie să remarcăm următoarele:

Din *Raportul despre starea instituțiilor educaționale din Direcția Publică de Școli a Basarabiei, pentru anul școlar 1882-1883*[138], întocmit de către F. Soloviov, aflăm informații importante privind situația instituțiilor educaționale din gubernie în această perioadă, precum și un material etnografic prețios pentru înțelegerea actualităților din sfera educației evreiești din Basarabia în acea perioadă.

[138] *Отчетъ о состояній учебныхъ заведеній въ Бессарабской Дирекціи народныхъ училищъ за 1882-1883 учебный годъ.* подгот. Ѳ. Соловъевъ. – Ch. : S. n., [1883], p. 89. [online] [citat: 03,02,2024]. Disponibil: www.Academia.edu

Corpusul de documente ce se referă la legislația Imperiului Rus, editat sub redacția lui V. Levanda[139], a fost indispensabil pentru cercetarea legislației privind evreii, premergătoare secolului al XIX-lea și din perioada studiată de noi. Sursa dată reprezintă o lucrare fundamentală pentru studierea istoriei evreilor în contextul Imperiului Rus. Prin sistematizarea cronologică și compilarea tematică a legislației referitoare la evrei în Imperiul Rus, V. Levanda constituie o resursă valoroasă pentru cercetătorii, istoricii și academicienii interesați de dinamica relațiilor interetnice și de evoluția drepturilor minorităților naționale și confesionale. Un beneficiu major al acestei lucrări este faptul că oferă o privire de ansamblu detaliată asupra statutului legal al evreilor de-a lungul mai multor secole, facilitând înțelegerea schimbărilor din politica imperială și a impactului acestor schimbări asupra comunităților evreiești. Prin documentarea reglementărilor și a contextului în care acestea au fost implementate, V. Levanda contribuie la o conștientizare mai profundă a provocărilor cu care s-au confruntat evreii din Rusia, inclusiv marginalizarea socială, restricțiile economice și prejudecățile instituționale. Studierea aprofundată a legislației permite trasarea unor concluzii asupra identității culturale și sociale a evreilor, precum și asupra modului în care aceste legi au contribuit la formarea unei conștiințe colective în rândul comunităților evreiești. Unicul neajuns al lucrării, deși nu are legătură cu autorul, este că nu prezintă și cealaltă jumătate a secolului al XIX-lea, informație pe care o regăsim în alte lucrări tematice.

De asemenea, și alte culegeri de documente privind istoria evreilor din România, editate sub redacția lui V. Eskenazy[140], ne-au fost de mare ajutor în studierea actelor medievale, care prezintă nu altceva decât un prototip al legislației privind evreii din Moldova istorică. Tot datorită acestei surse, am intrat în posesia memoriilor călătorilor străini în spațiul românesc, prin prisma acestora reușind să examinăm mai multe opinii legate de apariția primilor evrei în spațiul pruto-nistrean și să analizăm anumite aspecte ale migrației evreiești din Polonia în spațiul românesc.

Pentru cercetarea unor subiecte, precum convertirea evreilor la creștinism, serviciul evreilor în armata țaristă și violențele antievreiești, religia și educația iudaică, au fost utilizate

[139]Леванда В. О. *Полный Хронологический Сборник Законов и положений касающихся евреев, от Уложения Царя Алексея Михайловича до настоящего времени, от 1619 до 1873. Извлечение из Полных Собраний Законов Российской Империи*. СПб., 1874.

[140] *Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România*, p. I. Bucureşti: Ed. „Hasefer", 1995; *Izvoare şi mărturii referitoare la evreii din România*. Bucureşti: Ed. „Hasefer", 1988,vol. II, partea 2; *Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România*, p. II/2. Bucureşti: Ed. „Hasefer", 1990. (în continuare: I.M.R.E.R).

articolele publicate anterior de către autorul tezei[141], bazate, la fel, pe documente inedite de arhivă, care conțin detalii prețioase pentru cei ce se vor aprofunda în tematica abordată.

Dintre lucrările de publicistică putem remarca memoriile lui S. D. Urusov[142] și Y. Bernștein-Kogan[143], relatările lui V. Korolenco[144] I. Șraibman[145], N. Esinencu[146], care sunt importante din punct de vedere al descrierii mentalității și moravurilor evreilor basarabeni.

1.3. Concluzii la capitolul 1

Rezumând cele expuse în prezentul capitol, constatăm că principala sursă de reconstituire a istoriei evreilor din Imperiul Rus și Basarabia rămâne a fi colecția de documente de epocă. Materialele de arhivă ne permit să obținem mărturii de înaltă calitate privind viața cotidiană a evreilor, elementele confesionale, autoadministrarea și procesul de alegere a rabinilor, construcția și funcționarea atât a organelor administrative evreiești, cât și a instituțiilor educaționale. La fel, datorită documentelor de epocă, aflăm despre eliberarea evreilor de conscripția militară pentru un termen foarte îndelungat, comparativ cu evreii din alte gubernii ruse. Comiterea pogromurilor antievreiești la sfârșitul secolului al XIX-lea subliniază încă o dată caracterul antisemit al politicii țariste față de evrei.

Așadar, principalele concluzii în privința surselor și izvoarelor consultate se prezintă în următorul fel:

1. Analiza surselor istoriografice și a izvoarelor – parte a istoriografiei naționale și internaționale – demonstrează lipsa unui studiu științific și academic documentat privind istoria evreilor din Basarabia, abordată, în special, prin prisma politicii imperiale promovate pe parcursul secolului al XIX-lea.
2. Majoritatea studiilor elaborate și publicate în limba rusă au un caracter general și nu oferă informații concrete despre evoluția comunității evreiești în Basarabia pe parcursul secolului al XIX-lea.

---

[141] ROITMAN, A. Evreii basarabeni la mijlocul secolului al XIX-lea: între tradiție și reformare. In: *Comunități Etnice și Diaspora în timp și spațiu*, 1 octombrie 2019, Chișinău: 2019: Tipografia "Biotehdesign", 2019, pp. 171-172; ROITMAN, A. Unele considerații privind populația evreiască din orașul Chișinău (1774 – 1851). In: *Identitățile Chișinăului*, vol. 2, Chișinău, 2015; ROITMAN, A. Evreii din Basarabia și armata țaristă: Studiu introductiv. In: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Umanistice)*, 2015, nr. 4(84), p. 105-109; ROITMAN, A. Violențele (anti)evreiești din Basarabia în anii 1881-1882, In: *Archiva Moldavie*, volumul VIII, 2016, p.51-68.; ROITMAN, A. Evoluția instituțiilor educaționale evreiești din Imperiul Rus. Cazul Basarabiei. In: *Intelectualitatea română între ideologie, libertate academică și naționalism,* Chișinău 2023, p. 27-36.
[142] URUSOV, S. *Însemnările unui guvernator*. *Chișinău 1903–1904.* Chișinău: Editura Cartier, 2019.
[143] БЕРНШТЕЙН-КОГАН, Я. *Мои мемуары*. Москва/Иерусалим: Библиотека Михаила Гринберга, 2021.
[144]КОРОЛЕНКО, В. *Дом № 13*. Петроград: Изд-во Совета Рабочих и Красноармейских Депутатов, , 1919.
[145]ŞRAIBMAN, I. *Şapte ani şi şapte luni*. Chișinău: Ed. „Cartea Moldovei”, 2009.
[146] ESINENCU, N. *Evreii.* Chișinău: Prut Internațional, 2020.

3. Majoritatea lucrărilor ce conțin o relatare particulară a istoriei evreilor Basarabiei se limitează la reproducerea informațiilor deja existente și publicate în studiile anterioare, lipsind o lucrare sau o monografie care să cuprindă o analiză complexă a tuturor aspectelor vieții comunității evreiești în Basarabia.
4. Istoriografia modernă, a secolului al XIX-lea prelungit, demonstrează o concentrare a studiilor asupra statutului juridic al evreilor din Imperiul Rus, accentuând cauzele și consecințele pogromurilor antievreiești, stăruind asupra activității economice a evreilor și a numărului populației evreiești.
5. Istoriografia din perioada interbelică acordă puțină atenție subiectului istoriei evreilor, lucrările existente urmărind scopul denigrării evreilor și al invocării rolului nociv al acestora în societatea română.
6. Istoriografia din perioada sovietică se străduie să nu atingă subiectul confesional și etnic, prin aceasta explicându-se și numărul mic de studii, care, de fapt, reflectă informații generale privind datele statistice ale populației Basarabiei pe parcursul secolului al XIX-lea.
7. Perioada post-sovietică este cea mai generoasă din punct de vedere al cercetărilor efectuate privind istoria evreilor din Imperiul Rus și Basarabia, însă nici această activitate academică nu a reușit suficient de mult să descrie politicile țariste față de evreii din Basarabia pe parcursul secolului al XIX-lea, abordând subiectul doar tangențial.
8. Studierea documentelor inedite de arhivă ne permite să lărgim substanțial orizontul cercetărilor istoriografiei naționale și internaționale cu referire la politica țarismului față de evrei, la particularitățile acesteia în Basarabia pe parcursul secolului al XIX-lea, ajungând la multe concluzii pertinente în baza exemplelor documentate.

1. COMUNITATEA ISRAELITĂ DIN BASARABIA: PERCEPERE ȘI EVOLUȚIE ETNO-DEMOGRAFICĂ

2.1. Consemnări privind populația evreiască din spațiul carpato-nistrean

Populația evreiască a început să se stabilească în spațiul românesc cu precădere în perioada medievală târzie, iar cele mai multe informații utile referitor la această etapă istorică le găsim în relatările călătorilor străini, în hrisoavele vremii emise de către domnitori, precum și în lucrările scrise de cărturarii vremii și funcționarii ruși. Analiza acestora ne permite să adunăm și să analizăm informații despre populația evreiască de la acea etapă, răspândită în localitățile Moldovei istorice, și să elucidăm aspecte legate de evaluarea numerică, activitatea economică și viața cotidiană a evreilor care s-au așezat cu traiul pe teritoriul respectiv.

Informația prezentată în diferite memorii și documente, deși reflectă viziunea unor călători străini sau opinia și dispozițiile conducătorilor Moldovei, pot fi luate drept referință pentru o percepere comprehensivă a evreului în condițiile medievale respective. Totodată, este important să notăm că relatările contemporanilor trebuie tratate cu o doză sporită de analiză critică prin prisma hetero-stereotipurilor care existau în acea perioadă. Reflecțiile contemporanilor, care sunt prezentate mai jos, trebuie apreciate în contextul atitudinii, de cele mai multe ori, negative față de populația evreiască, care reiese din autostereotipuri, heterostereotipuri și stereotipuri existente în societate la etapa istorică vizată în analiza noastră. Cu alte cuvinte, relatările respective nu reprezintă altceva decât o părere subiectivă, expusă de către un singur individ sau de un grup etnic altui grup etnic și nu pot fi luate drept referință absolută pentru un studiu istoric, dar, alături de analiza obiectivă a documentelor de arhivă, poate servi drept un mecanism eficient de studiere a parcursului istoric al acestui popor.

De asemenea, trebuie notat că în ceea ce privește legislația, deși aceasta nu prezenta un corp clasic de legi, totuși materia legislativă formată de-a lungul perioadei medievale a devenit parte a cutumei legislative privind evreii, anume din acest considerent, studierea respectivei scurte perioade prezintă o necesitate pentru studiul de față. Tot aici, suplimentar, se cere remarcat faptul că, în contrast cu toate celelalte teritorii ale Imperiului Rus unde evreilor le era permis traiul, Basarabia, după anexare, a rămas unica unitate teritorial-administrativă, în care s-au păstrat normele legale de care se conducea regiunea în perioada istorică precedentă.

Acest fapt însemna că, inițial, privilegiile și imunitățile acordate de către domnitorii Moldovei și-au păstrat efectul încă pentru o perioadă de timp, ceea ce a determinat, în opinia

noastră, un aflux de populație evreiască în regiunea Basarabia după anexarea de către Imperiul Rus. În acest context, se observă efectul important pe care l-a avut această protolegislație a domnilor moldoveni, impact care se observă, inclusiv, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea până la momentul când Basarabia devine gubernie.

Așadar, o primă descriere mai detaliată a evreilor din Moldova istorică o oferă Dimitrie Cantemir: „Doar cu greu ne-am putea închipui vreo altă ţară, mărginită între hotare atât de înguste cum e Moldova şi în care să încapă împreună atâtea neamuri diferite. În Moldova, în afară de moldoveni ai căror strămoşi au revenit din Maramureş, mai trăiesc mulţi greci, albanezi, sârbi, bulgari, polonezi, cazaci, ruşi, unguri, nemţi, armeni, evrei şi ţigani prolifici. [...] Evreii, de asemenea, sunt priviţi ca supuşi, fiind obligați să plătească anual un tribut bănesc mai mare decât cel obișnuit; n-au dreptul să exercite nicio funcție, în afară că o fac pe negustorii sau crâșmarii, pot să-şi facă oriunde sinagogi, dar nu de piatră, ci de lemn. [...] Căci negustorii străini (turcii, armenii, evreii şi grecii), care-s numiți, de obicei, gelepi, au luat în mâinile lor comerțul, din pricina nepăsării populației noastre, şi, cumpărând, de obicei, foarte ieftin turme întregi de oi şi de vite, le duc la Constantinopol şi în alte orașe şi acolo le vând cu preț dublu sau chiar triplu“[147].

Astfel, din cele relatate de Dimitrie Cantemir, aflăm despre ocupația principală a evreilor la începutul secolului al XVIII-lea, care, de rând cu alți negustori străini (turci, armeni, greci), se ocupă cu comerțul [internațional]. Tot aici, aflăm despre existența – în cazul evreilor – a unor măsuri prohibitive și impozite mărite, precum și despre interdicția de a se ocupa de altceva decât cu negoțul și despre deținerea de cârciumi, iar lăcașele de cult ale acestora pot fi construite oriunde, însă doar din lemn.

În epoca fanariotă, în perioada când la domnie se aflau Grigore Ghica al II-lea şi Constantin Mavrocordat, în hrisoavele domnești găsim mai multe referințe la impozitarea distinctă a populației evreiești, dar și cazuri de scutire de la plata impozitelor. Un document din 13 aprilie 1727 al domnitorului Grigore Ghica al II-lea permite hahamului Iacob şi hahamului Boroz de la Soroca să ia curupca[148] de la evreii din Polonia, care vin la iarmarocul de la Soroca, şi de la meserciii[149] evrei: „Ио, Григорий Гика, воевод, Божиею Милостию, Господарь Земли Молдавской. Dat-am carte domniii mele hahamului jidovesc, lui Iacob şi lui Boroz de la Soroca, ca să fie volnici cu carte domniii mele a merge la otacile de la iarmaroc şi să aibă a lua curupca la toţi jidovii din Ţara Leşească, după cum le este obiceiul lor de veac. Şi să aibă a lua şi de la

[147] CANTEMIR, D. Op . cit., p. 297.
[148] Un impozit colectat în cadrul comunității evreiești, de regulă, se percepea pentru carnea preparată conform cutumei religioase, o parte din banii colectați fiind vărsați și în visteria statului.
[149] Meseriașii evrei plăteau impozit pentru ocupațiile profesate.

meserciii jidoveşti pre obicei, precum le scriu cărţile şi de la alţi domni ce au fost mai înainte de noi. Şi nimeni să nu cuteze a sta împotriva cărţii domniii mele”[150].

Referința la „hahamul jidovesc”, o funcție comunitară importantă, demonstrează că în orașul Soroca la acea etapă se atestă o comunitate evreiască semnificativă, deținând o infrastructură și o ierarhie proprie. Ulterior, în perioada domniei lui Grigore Ghica al II-lea, remarcăm documente de epocă, care se referă la scutirea de dări şi de alte obligații fiscale a unor evrei din Iași[151], ceea ce este un indicator al unei atitudini preferențiale față de comunitatea evreiască în acea epocă istorică. Hrisoave similare pot fi găsite și din perioada domnului Constantin Mavrocordat, drept exemplu servind actul din 20 iunie 1733 „despre scutirea de unele dări şi obligații pe evreii Ilie şi Iacov, cârciumari în târgul Suceava, urmând ca ei să plătească numai birul ca orândari”[152].

O altă serie de documente din anii 1736-1741 vizează evreii din Moldova din timpul domniei lui Grigore Ghica al II-lea și se referă la unele înlesniri şi scutiri de dări şi impozite pentru evreii care s-au convertit la creștinism, acceptând botezul[153], scutirea de orice impozite a evreilor ce lucrează pentru curtea domnească[154], numirea starostelui breslei jidovilor din târgul Bârlad[155], arenda podului leșesc umblător de la Soroca[156], numirea vornicului de Bârlad în calitate de judecător pe târgoveții de orice fel[157], împuternicirea starostilor evreilor din Iaşi de a strânge curupca de la toți evreii[158], comerțul şi cumularea dărilor[159] etc.

Activitatea legislativă a domnului Constantin Mavrocordat a contribuit – prin facilitățile acordate negustorilor evrei – la o creștere și mai mare a numărului populației evreiești. În anul 1742, Constantin Mavrocordat emite un număr mare de documente ce vizează evreii din Moldova[160], o atenție deosebită captând caracterul nediscriminatoriu al acestora nu doar față de evrei, dar și față de ceilalți locuitori ai Moldovei. Printre acestea pot fi enumerate: „Hrisovul cu privire la organizarea fiscală a țării”[161] (a permis „jidovilor şi armenilor” să repartizeze suma impozitului pe care trebuia s-o plătească între ei, astfel ca cei care erau mai înstăriți să poată achita o parte de impozit pentru cei săraci). Pot fi observate mai multe scrisori prin care

[150] I.M.R.E.R., vol. II/I, doc. 75, p. 54-55.
[151] *Ibidem*, doc. 93, p. 74; doc. 98, p. 82.
[152] *Ibidem*, doc. 86, p. 65-66.
[153] *Ibidem*, doc. 93, p. 74; doc.113, p. 99-100; doc. 114, p. 100-101.
[154] *Ibidem*, doc. 95, p. 75-76; doc. 98, p. 82.
[155] *Ibidem*, doc. 106, p. 90.
[156] *Ibidem*, doc. 112, p. 99.
[157] *Ibidem*, doc. 116, p. 102-103.
[158] *Ibidem*, doc. 117, p. 103.
[159] *Ibidem*, doc. 119, p. 107-108; Doc. 120, p. 108.
[160] *Ibidem*, doc. 154, p. 135; doc. 171, p. 145; doc.172, p.145-146; doc. 173, p.146; doc. 174, p. 146-147; doc. 176, p. 149; doc. 178, p. 149-150; doc. 180, p. 151.
[161] *Ibidem*, doc. 122, p. 110-113.

Constantin Mavrocordat le oferă protectoratul său evreilor (sau oferă dreptate părții adverse[162]) din diferite regiuni ale țării pentru întoarcerea unor datorii de către evrei sau evreilor[163], pentru investigarea unor crime comise contra evreilor[164], pentru scutirea evreilor de impozite[165] etc.

Mai mult ca atât, se atestă și litigii între etnici evrei, în care Constantin Mavrocordat intervine personal: „Dat-am carte domniii mele tuturor jidovilor ce au jăluit domniii mele pe hahamul lor că-i supără luându-li bani şi alte angării[166], băgându-i la cheltuială. Pentru aceasta, li-am dat această carte a domniii meli, să fie volnici a să apăra de haham şi despre alţi jidovi ce-ar veni dintr-alte părţi, făr de voie lor să nu de niciun ban, afară din milostenie ce vor da cu voie lor. Şi poroncim şi ţie, hahame, să te fereşti, ca de acumu înainte niciun ban să nu li ei, că di ni-ar jălui mai mult, apoi n-a fi bine de tine”[167].

Tot referitor la această perioadă, putem vorbi și de întemeierea de către evrei a unor orașe-târguri cu populație exclusiv evreiască. Drept exemplu pot fi aduse târgul Onișcani, Fălticeni, Mihăileni din județul Suceava[168]. După cum consideră autorul E. Schwartzfeld, evreii au început să devină promotorii fondării orașelor și târgurilor, aducând prin legăturile lor comerciale negustori și de alte obârșii și contribuind, astfel, nu doar la comerțul din Moldova, dar și la dezvoltarea urbană și rurală.

Condițiile atractive, pe care domnii Moldovei le ofereau negustorilor evrei, au fost, până la urmă, factorul principal în întemeierea orașelor cu populație – dacă nu exclusiv, atunci majoritar – evreiască. Printre acestea se numără facilitățile fiscale, dreptul la deschiderea cârciumilor și dughenelor, dreptul de a percepe impozitele anuale (bezman) și multe altele.

În 1774, evreii târgului Chișinău au format o uniune, numită „Frăţia evreiască de înmormântări”, prezidată de rabinul din Iaşi. De asemenea, în aceeași perioadă, au fost deschise instituții de caritate: „Pâine săracilor”, „Vizitarea bolnavilor”, „Educația copiilor orfani şi săraci”[169]. Toate acestea derivă din tradiția religioasă a evreilor, conform căreia vizitarea bolnavilor, acordarea ajutorului la înmormântări și organizarea mariajului fetelor din familii sărace le va aduce celor care o fac „mari onoruri în lumea de apoi”. Ținem să remarcăm aici, deși ne vom opri separat asupra numărului populației evreiești din Basarabia, faptul că L. Berg menționează că, în anul 1775, în Moldova locuiau circa 70 000 de evrei[170], iar în opinia lui I.

[162] I.M.R.E.R., vol. II/I, doc. 138, p.122; doc. 165, p. 142; doc. 185, p. 154.
[163] *Ibidem*, doc. 126, p. 114-115; doc. 127, p. 115; doc 133, p. 118-119, doc.155, p. 135-136; doc. 166, p. 142.
[164] *Ibidem*, doc. 130, p. 116-117; doc. 162, P. 140; doc. 167, p 142-143.
[165] *Ibidem*, doc. 149, p. 132; doc. 169, p. 144; doc. 189, p. 156.
[166] Nume generic dat obligațiilor în muncă impuse în Moldova și Țara Românească.
[167] I.M.R.E.R., vol. II/I, doc. 188, p. 156.
[168] SCHWARTZFELD, E. Op.cit. p. 16.
[169] ЗЕЛЕНЧУК, В. Op. cit., p. 10.
[170] БЕРГ, Л. Op. cit., p. 119.

Korn, evreii constituiau, la acea etapă, o populație de 50 000[171], ambele estimări însă, după părerea noastră, par a fi exagerate.

În 1778, în Soroca, ca urmare a creșterii numărului populației evreiești, s-a construit o sinagogă mare, fiind activă până în perioada interbelică și numită ulterior Templul Israelit[172].

Numărul mare al populației evreiești din Țara Moldovei este confirmat și de alte mărturii ale timpului. Bunăoară, Stefano Igo Raicevich, un bun cunoscător al Principatelor Române, afirma, în anul 1781, cu privire la evreii din Moldova că erau „foarte numeroși”[173]. Într-un memoriu din 1787, contele d'Hauterive nota despre comerțul pe care evreii îl făceau în Moldova: „trebuie să recunoaștem evreilor ce este al lor: sunt cumpătați, plătesc dările fără vorbă, se îmbogățesc încet şi nu-şi trimit agonisirile peste hotare. Au dat chiar preţ din produsele ţării; înainte vreme, pieile de iepure se aruncau, dânşii au văzut că sunt cele mai frumoase din Europa, vând în fiecare an, în ţara nemţească, peste o sută de mii de bucăţi”[174].

Călătorul străin I. Lejeune, care vizitase Moldova în anul 1788, relata: „comerțul şi micile industrii de primă necesitate (în Valahia şi în Moldova) se găsesc în mâinile străinilor. Printre ei se află, în primul rând, grecii, din Albania sau din Macedonia, după ei vin câțiva valahi din Transilvania și, în urmă, armeni și evrei din Galiţia”[175].

În anul 1799, în Moldova apar primele kahal-uri în calitate de organe de autoadministrare, după exemplul polonez[176]. Kahal-ul, care era format dintr-un for rabinic, cumula funcții administrative, religioase și judecătorești[177]. În kahal se audiau cazuri legate de dispute religioase, fiind pusă în sarcina acestora administrarea comunității evreiești, dar și cea judecătorească. Kahal-urile țineau evreii în deplină ascultare, elaborând un sistem de reguli în viața de zi cu zi, cu aplicarea unor pedepse drastice celor care îndrăzneau să le încalce. În anul 1804, kahal-urile au căpătat atribuții fiscale, fiind obligate să asigure plata dărilor de stat[178], detaliile acestor politici le vom examina în capitolele următoare. Totuși, în acest context concret, este esențial să subliniem că parcursul acestor organe de autoadministrare a avut o influență majoră asupra evoluției comunității evreiești în secolul al XIX-lea și ulterior.

---

[171] КОРН, И. Op. cit., p. 5.
[172] A.N.A., F.1393, inv.1, d.15, f. 4.
[173] COTTER, M. Op. cit., p. 49.
[174] *Ibidem*.
[175] *Ibidem*, p. 50.
[176] ЗЕЛЕНЧУК, В. Op. cit., p. 64; ПИЛАТ, И. Op. cit., p. 11.
[177] Kahalul ca formă de autoadministrare apare, inițial, în Polonia în secolele XVI-XVIII, iar în Imperiul Rus va activa în perioada 1772-1844. [online]. [citat: 16.03.2023]. Disponibil: https://eleven.co.il/jews-of-russia/until-poland-partitions/11902/
[178] ЗЕЛЕНЧУК, В. Op. cit., p. 64.

În anul 1799, călătorul P. Sumarokov nota în jurnalul său că „orașul Dubăsari, aflat la o distanță de 15 verste de Grigoriopol, este așezat pe malul Nistrului, iar printre locatarii acestuia sunt moldoveni, bulgari, jidovi și câțiva ruși. În această localitate nu există un comerț adecvat, însă numărul mare de prăvălii cu diverse mărunțișuri și meșteșuguri pun totul în mișcare[179]”.

Ulterior, P. Svinin, funcționar al Ministerului rus de externe, trimis în Basarabia în anul 1816, relatează următoarele despre evreii basarabeni: „Jidovii aici sunt de două neamuri: unii polonezi sau nemți, care au invadat zona după izgonirea lor din Spania, Polonia și Germania și vorbesc pe nemțește, iar alții ce vin din Turcia si Crimeea și vorbesc turcește; ei au o ură mare unii față de alții: cei polonezi îi urăsc pe cei turci ca samariteni, iar aceștia – pe polonezi ca fiind ipocriți superstițioși și mincinoși. Și, într-adevăr, jidovii turci, numiți *karaimi*, sunt mult mai cinstiți, mai cu bun-simț, mai îngrijiți decât alții; jidovii polonezi, în esență, sunt cei mai nocivi cetățeni din toate punctele de vedere. A înșela un creștin ei consideră că nu este un păcat, ci că este o victorie a credinței lor. Aici, precum ca și în Moldova și Valahia, ei au intrat și s-au așezat cu traiul, în cea mai mare parte, în perioada când aceste pământuri au fost ocupate de către trupele ruse. Și acum, în Moldova și Valahia, de ei se are grijă cu strictețe și nu sunt admiși la rezolvarea problemelor importante, pe când în Basarabia ei participă nu numai la toate arendările de venituri, dar iau în posesie și sate. În toată Basarabia se numără până la cinci mii de familii evreiești[180]”.

În memoriul său, elaborat în anul 1823, vice-guvernatorul F. Wighel face o caracterizare negativă evreilor și influenței acestora în Basarabia și indică asupra faptului că, „deoarece nu există aici niciun dosar penal în care, mai mult sau mai puțin, să nu fie implicați evreii, aceștia aflându-se sub un protectorat special din partea președintelui Judecătoriei penale [Kurik], pare de bun-simț să fie descrisă influența acestui popor numeros și nociv pentru locuitorii Basarabiei. [...] Acum să ne concentrăm asupra unui subiect important: asupra puterii israeliților, răspândite în Basarabia prin intermediul lui Kurik și motivele acesteia. Dragostea, dragostea (dacă acest cuvânt poate fi aplicat acestei persoane) a fost motivul principal al acestei stări a lucrurilor. [...] Când păcătosul bătrân [Kurik] s-a dedat pasiunii atotputernice, inimile israeliților s-au înfiripat cu speranță, în bătrâna lui jidovă evreii au văzut pe Estera, apărătoarea și susținătoarea Israelului, și, ascultând poveștele privind influența acesteia, cei mai săraci dintre ei au părăsit Polonia și au venit cu miile. Aceștia cu toții au apelat la Kurik, care, fiind în legătură strânsă cu nobilii moldoveni, cu jidovii botezați, din răsputeri i-a apropiat unii de alții și a contribuit la integrarea acestora, atunci au apărut și jidovii locali, care anterior se ascundeau în beznă. Anterior, aceștia

[179] СУМАРОКОВ, П. *Op. cit.,* p. 234-235.
[180] СВИНЬИН, П. *Op.cit.,* p. 206-207.

practicau comerțul cu amănuntul și unele meșteșuguri, iar acum au început să primească comenzi, dreptul la colectarea impozitelor, să intre în posesia moșiilor deținute de boieri și au început să jefuiască și să intimideze populația locală. Sărmanii moldoveni, de secole prigoniți, au putut totuși să păstreze simțul demnității umane, supunându-se tuturor, totuși nu au permis jidovilor să-i conducă, iar cei din urmă au rămas smeriți în fața țăranului. Dar acum vedem pe sărmanii mojici cu capul gol și aplecat în fața jidovului, soarta menindu-le și această ultimă înjosire. În alte pământuri, desigur, există mulți evrei iluminați, care nu împărtășesc viciile compatrioților săi, dar masele acestui popor, în special la noi, sunt superstițioși până la nebunie. Depravarea creștinului, aducerea lui la comiterea crimelor și susținerea în aceste acțiuni, jefuirea și condamnarea lui, în opinia acestora, sunt lucruri plăcute lui Iehova. [...] Înmulțirea și îmbogățirea lor în Basarabia este o adevărată molimă, de rând cu faptul că moldovenii simpli sunt cel mai neviciat popor din lume. [...] Dacă jidovul va bate sau va omorî un creștin, totul va fi ascuns, dar ar fi o nenorocire pentru un rus sau un moldovean, care se va încumeta să jignească un jidov, dacă o va face, apoi acesta va regreta lucrul dat[181]".

Aprecierea celor descrise de F. Wighel, în opinia noastră, a fost foarte bine făcută de către M. Danilov, care, în cercetarea sa cu privire la opera funcționarului rus, sublinia: „Contemporanii lui Wiegel, apreciind meritele lui literare, îl considerau un tip antipatic. P. Veazemski, care îl cunoscuse îndeaproape la cercul literar „Arzamas" (1815), a lăsat cel mai reușit portret al lui F. F. Wiegel: „În timpul vieții, el mereu s-a certat nu numai cu unii indivizi aparte, ci cu familii, orașe, regiuni și popoare întregi. N-a avut suferințe deosebite, însă mereu a fost nemulțumit de el însuși. Deși trăia în condiții destul de favorabile, el a trecut dureros prin viață, fiind mereu înțepat de spini și ace, care singur și le-a presărat". Wiegel a fost subiectul multor epigrame, gustate în epocă, cea mai renumită fiind scrisă de un poet, astăzi uitat cu desăvârșire, S. A. Sobolievski, intitulată „Ah, Filip Filipovici Wiegel[182]".

De asemenea, despre cum a fost perceput acest memoriu, în general și cu referire și la localnici, de către populația locală se notează: „Manuscrisul lui Wiegel despre existenţa căruia toată lumea din Chișinău a aflat prin cancelaria Consiliului Suprem, unde s-a copiat, a făcut o mare vâlvă în Basarabia. Toţi moldovenii s-au simţit adânc jigniţi de conţinutul lui". În notiţa lui M. Zuzulinov se mai preciza că „tineretul revoltat era gata, dacă nu să-l omoare pe Wiegel, cel puţin, să-i tragă o bătaie zdravănă". Boierii basarabeni, printr-o scrisoare a mareșalului nobilimii Iancu Sturdza, au cerut îndepărtarea lui Wiegel din provincie ca fiind „vrăjmaș al poporului moldovenesc". Ura împotriva lui Wiegel a atins cote maxime. Boierii moldoveni, membri ai

[181] ВИГЕЛЬ, Ф. *Op.cit.* p. 19-21.
[182] DANILOV, M. *Op.cit.,* p. 149.

Sfatului Suprem, au declarat guvernatorului că, dacă „Wiegel va veni la ședință, atunci ei vor părăsi-o". Însuși Wiegel va mărturisi că împotriva lui era „întreaga națiune". Ion Pelivan susține că, de fapt, „conţinutul manuscrisului a zguduit adânc conștiința naţională a tuturor intelectualilor moldoveni și i-a solidarizat pe toţi în revolta și ura împotriva lui Wiegel, considerat din momentul acela dușman al poporului moldovenesc" [183] . Deci distorsiunea narativului lui Wighel se referă atât la comunitatea evreiască, cât și la autohtoni.

În anul 1828, scriitorul și geograful I. Yakovenko face următoarele mențiuni despre evreii basarabeni: „Ocupațiile evreilor aflați în Valahia sunt aceleași ca și în Rusia și în alte locuri; unii dintre ei se ocupă cu comerțul, iar alții – cu anumite meserii. Dar de comerțul de băuturi alcoolice ei au fost îndepărtați. [...] Aproape toți locuitorii din zonele rurale ale Valahiei sunt protejați de acele înșelăciuni nemiloase, care adesea duc la ruinarea agricultorilor ce trăiesc în Basarabia, Polonia și chiar în Rusia"[184].

Funcționarul rus I. Aksakov, care a vizitat Basarabia în anul 1848, a lăsat următoarea relatare despre evreii basarabeni: „Evreii au fost impuși de facilitățile acordate Basarabiei să se mute acolo în cantități enorme, dintre care mulți se află acolo sub numele persoanelor demult decedate și locuiesc nu se știe unde, fără nicio înregistrare scrisă. Acest fapt îngreunează posibilitatea efectuării unui recensământ și clarificarea numărului lor și complică extrem de mult supravegherea din partea poliției. Dintre cei incluși numai în comunitatea evreiască de la Chișinău, 362 de familii se află în afara orașului, în locuri necunoscute, fără pașapoarte și fără a plăti taxe, care, până la urmă, se transformă în restanțe uriașe asupra coreligionarilor lor"[185].

La mijlocul secolului al XIX-lea, circa la 1850, A. Skalkovski menționa condițiile prielnice din Novorossia și Basarabia pentru evrei: „Regiunea Novorossiei este pământul făgăduinței pentru evrei. După regiunile vestice, unde numărul lor ajunge la 1/6 din întreaga populație și reprezintă întreaga masă a locuitorilor orașelor, doar gubernia Novorossiei și Basarabia le oferă un adăpost liniștit, iar cel mai important, un refugiu foarte profitabil"[186]. Cu referire la educația evreilor din Basarabia, istoricul A. Skalkovski face următoarea caracterizare: „Pe lângă școlile evreiești obișnuite și până acum inutile, avem două școli evreiești principale în Odessa și Chișinău pentru copii de ambele sexe, unde aceștia învață cu mare plăcere: limba și literatura rusă, istoria, geografia, limbi străine și altele, obținând rezultate uimitoare. Mulți chiar

[183] DANILOV, M. *Op.cit.*, p. 150.
[184] ЯКОВЕНКО, И. *Op.cit.,* p. 173-174.
[185]АКСАКОВ, И. *Op.cit.* p. 5-6.
[186] СКАЛЬКОВСКИЙ, А. *Op.cit.*, p. 303.

frecventează gimnaziul și liceul, ceea ce deja constituie cel mai înalt nivel al educației noastre civice”[187].

La sfârșitul anilor ’50, în lucrarea sa, publicată în „Odesskii Vestnik”, K. Hanatski amintea despre rolul economic important al evreilor din Basarabia: „Evreul pentru moldovean este o persoană necesară. Tot de ce are nevoie va găsi, comod, la evreu. Unde se închiriază pădure – acolo este neapărat evreul; unde există un loc pustiu pentru pășunat – acolo este evreul; peste tot, potrivit sau nepotrivit, se lipește evreul. Vrei, nu vrei, dar trebuie să apelezi la jupân (așa îl numesc moldovenii pe evreu)”[188].

Anuarul statistic, pregătit de A. Zașciuc pentru anul 1862, scrie cu referire la evrei: „Acest popor este împrăștiat peste tot, iar în Basarabia constituie o parte semnificativă a populației, atât datorită numărului acesteia, cât și din cauza că aproape tot comerțul local se află în mâinile acestora. Printre evreii basarabeni se numără câteva familii care au venit din Moldova, unde s-au mutat din Spania în perioada prigonirilor regelui Ferdinand și reginei Isabela. Cea mai mare parte a evreilor însă sunt de origine germană și poloneză, care au inundat Germania și Polonia în evul mediu, când nu le era admisă locuirea în Moldova și acum ei au migrat din guberniile vestice în Basarabia, când această regiune a fost ocupată de către oștile ruse: după 4 ani de la alipirea Basarabiei la Rusia, aici s-au depistat 5 000 de familii (evreiești)”[189].

Printre evreii care locuiesc la Chișinău, continuă A. Zașciuc, sunt câteva familii cu studii extraordinare, dar aceste persoane, din cauza unor prejudecăți vechi ale majorității elitei locale puțin educate, nu-și regăsesc locul conform legislației în vigoare, nemaivorbind de câteva familii de evrei ale unor negustori bogați și educați și de faptul că, din 20 de medici ai regiunii, 10 sunt evrei, iar din 10 medici care fac practică liberă 2 sunt evrei. Pe de altă parte, majoritatea populației evreiești a regiunii o constituie masele evreiești (*еврейская чернь*), care, și în continuare, sunt impregnați de prejudecăți și viziuni vechi. Este inutil a oferi mai multe detalii despre masele evreiești, care sunt prezente peste tot, chiar și acolo unde locuirea le este interzisă de lege[190].

Unde sunt afaceri, unde se face comerț, unde se fac bani, acolo apare această clasă de oameni, cu chipul lor semitic de neuitat, cu egoismul și activitatea lor impulsivă. Acei evrei a căror îndeletnicire o reprezintă comerțul cu amănuntul și meșteșugăritul în orașele din Basarabia nu aduc prejudiciu nimănui, însă mulți dintre ei iau în posesie moșii și, sub protecția moșierilor, fură și asupresc pe țăranii locali. În afară de aceasta, în mâinile evreilor să află aproape toate

[187] СКАЛЬКОВСКИЙ, А. *Op.cit.*, p.304.
[188] Х[АНАТСКИЙ], К. *op.cit.*
[189] ЗАЩУК, А. *Op. cit.*, p. 171.
[190] *Ibidem.*, p. 172.

cârciumile și stațiile poștale. Orașele Hotin și Bălți, târgurile Noua Suliță, Lipcani, Sculeni și Fălești sunt locuite în totalitate de către obștile de contrabandiști evrei, care adăpostesc tot felul de fugari și infractori. Este nevoie încă de mult timp și îmbunătățiri, pentru a schimba spre bine viziunile și viața cotidiană a evreilor basarabeni în masa lor, care sunt reținuți în dezvoltarea lor de fanatismul (religios - *n.n.*) tsadikim-ilor lor[191].

În acest context, este important de menționat că relatarea lui A. Zașciuc a avut o influență majoră asupra istoriografiei ulterioare din țara noastră, fapt care a generat o perpetuare a acestei descrieri subiective în viitoarele cercetări științifice.

Un alt funcționar rus, A. Schmidt, în aceeași perioadă, în 1863, nota că scrie despre evrei fără prejudecăți, deși subiectul la acea etapă trezea dezbateri aprige: „Pentru că un adevărat patriot trebuie, înainte de toate, să aibă grijă de eradicarea acelor începuturi care nu pot, în niciun caz, să aducă onoare națiunii sale <...> Însă, de îndată ce se vorbește despre evrei, și mai ales despre semnificația economică a existenței lor, în raport cu restul populației, atunci începe cea mai aprinsă polemică, fără limite, care încearcă adesea să ne demonstreze că acest lucru este contrar principiilor general umane, iar subiectul se întoarce într-un mod care face să pară că se scrie împotriva evreilor, că se atacă umanitatea lor și așa mai departe. Eu vorbesc aici despre evrei, la fel ca despre maloruși, moldoveni și alții, și vorbesc despre acele date pe care le prezintă acest neam, vorbesc despre locul pe care îl ocupă în viața socială a regiunii. De aceea, repet, îi privesc pe evrei ca pe orice altă națiune ce face parte din umanitate, care, la fel ca orice alt neam, este înclinat chiar să-și transforme instinctele bune într-o direcție negativă, atunci când circumstanțele o permit”[192].

„Când evreul face comerț, el trăiește pe seama muncii altora, pe seama slăbiciunilor altora și, în general, activitatea sa este dăunătoare pentru mediul pe care l-a ales ca domeniu. Evreul, ca negustor, este o persoană destul de utilă în cadrul societății – în calitatea lor de motor al comerțului și de concurent –, însă doar până în momentul în care nu găsește oportunitatea de a transforma ocupațiile sale într-o monopolizare atât de tentantă nu doar pentru evrei. Totuși, gubernia Herson este protejată de dezvoltarea unor monopoluri prea extinse și diversificate tocmai datorită concurenței evreilor”[193].

„Ei, pe lângă răspândirea alcoolismului, pe care se bazează bunăstarea celei mai mari părți dintre ei, pentru a atrage mulțimea, angajează adesea muzică. Sub această muzică dansează

[191] ЗАЩУК, А. *Op. cit.*, p.172-173.
[192] ШМИДТ, А. *Op.cit.,* p. 510-511.
[193] *Ibidem*, p. 517.

toți, iar distracția ia adesea caracterul celei mai imorale orgii, la care martori și chiar participanți sunt copiii”[194].

În același context, referitor la rolul evreilor în comerțul cu băuturi alcoolice în sate, este interesantă relatarea călătorului rus Kelsiev, care, în notele sale de călătorie, menționează că, într-un sat tipic rusesc, două instituții sunt importante: acestea sunt biserica, condusă de preot, şi cârciuma, condusă de un evreu, ambele fiind mereu într-o competiție pentru atragerea de „clienţi”[195].

O relatare pe măsură, la mijlocul secolului al XIX-lea, o oferă și o altă lucrare, care face o descriere regională și care relatează că „dintre naționalitățile venetice, se remarcă populația evreiască. Evrei în România sunt extrem de mulți, doar la Iași fiind circa 30 000, numai că aici ei nu sunt hasizi, care reprezintă un număr mic. Totodată, această mică parte se dedă completamente ritualurilor sale – citesc rugăciuni conform ordinii de zi, postesc, execută spălările ritualice de câteva ori pe zi –, precum și tuturor practicilor religioase. Se căsătoresc de la vârsta de 10-14 ani. Numărul celor care nu sunt hasizi este mai mare și aceştia sunt mai educați, nu au aceleași prejudecăți și își trimit copiii în școlile creștine. Ambele secte au o ură reciprocă acerbă, precum toți sectanții din alte religii. Hasizii nici măcar nu-i consideră evrei pe coreligionarii săi din alte secte. În România ei se împart în spanioli și polonezi. Cei spanioli au venit din Turcia, unde au migrat în secolul al XVI-lea din Spania și Portugalia. Ei sunt mai civilizați decât cei care au venit din Galiția și Rusia. În Moldova ei sunt până la 50 000, în Valahia – mai puțini, respectiv, în Odessa sunt mai mulți decât în toată Moldova (până la 47.000 și 6.000 aflați temporar). Evreii din Odessa, după cum se cunoaște, se deosebesc prin dezvoltarea lor de toți ceilalți evrei din Rusia. Elementul evreiesc în diferite birouri din Odessa este destul de european după modul de a gândi, educație și tact. Din evreii din Odessa 13 sunt scriitori (ebraică, germană, rusă – 9, franceză și italiană – 4). În cele 3 școli de stat și 27 de școli private sunt 2.000 de profesori, la un număr de 53.000 de evrei doar 2 sunt inculți și 7 bețivi, cu toate că în Odessa sunt 4.300 de cârciumi, care sunt ținute de populație creștină de toate naționalitățile. La noi o casă evreiască obișnuită se consideră un exemplu de murdărie și lipsă de curățenie. Aici, dimpotrivă, casele lor se deosebesc prin curățenie și ordine, pereții casei sunt văruiți, podelele sunt spălate, cel puțin, o dată pe săptămână, paturile și vesela nu sunt bogate, dar se remarcă prin curățenie. Evreii se ocupă de comerț, vinderea vinului și meșteșugărit. Rușii, în general, au atât

[194] ШМИДТ, А. *Op.cit.*, p. 520.
[195] КЕЛЬСИЕВ, В. *Op. cit.*, p. 202-203.

de multe prejudecăți despre evrei, că nu văd nimic bun în aceștia, dar aceste prejudecăți sunt față de un subiect puțin cunoscut”[196].

Călătorul Afanasiev-Ciujbinski[197], în anii 1861-1863, a descris evreii din Basarabia și viața lor cotidiană, ocupațiile în felul următor: „Rușii vând porumbul evreilor locali la un preț derizoriu, cei din urmă având diverse modalități să se folosească, aproape gratis, de munca țăranului. Din toți evreii Imperiului Rus – trebuie spus adevărul – nicăieri nu există fanatici atât de înrădăcinați și lipsiți de scrupule, precum sunt evreii basarabeni. Pretutindeni, acest trib, cât de cât, se lasă deja influențat de timp. Peste tot se observă primele elemente ale reformării lor interne, deși încă puțin sesizabile de ei înșiși. Aceste simptome dau senzația unor schimbări spre bine, cel puțin, în următoarea generație. Evreii basarabeni parcă sunt înconjurați de un zid chinezesc de orice influență din afară și profită din contul moldovenilor și rușilor, utilizând nu doar tot felul de metode interzise, dar reușind și inventarea unor noi șiretlicuri inimaginabile. Aceasta este un ulcer pentru populația credulă și blândă. [...] Punând mâna pe inimă, se poate spune că evreii basarabeni sug toate sucurile sănătoase din plai în detrimentul organismului semibolnav, care, în pofida condițiilor locale favorabile, nu poate să revină în stare normală din cauza particularităților administrative. Copiii Israelului se regăsesc în orașe și târguri. Există, de exemplu, în ținutul Hotin, în târgul Briceni, unde locuiesc cinci mii și jumătate de locuitori și unde mai puțin de 10% sunt creștini. Despre masa de evrei se poate judeca după numărul de instituții educaționale, care ajunge la 17. Niciuna din familiile evreiești nu practică agricultura, toți practică comerțul sau trăiesc din venituri suplimentare. Totuși trebuie recunoscut faptul că evreii basarabeni cunosc la perfecție limba moldovenească și dialectul rusnac, și din această cauză nu întâmpină impedimente în interacțiunea cu oamenii simpli. Pentru dreptate însă, trebuie spus că doar evreii oferă plaiului propulsie economică, fără ei ar fi doar o stagnare”[198].

Așadar, marea majoritate a lucrărilor din perioada secolelor XVIII-XIX descrie activitatea și viața cotidiană a evreilor în termeni peiorativi. Aceasta se datorează faptului că părerile călătorilor străini sunt redate subiectiv și, deseori, fără o documentare adecvată. Imaginile contrastante ale evreilor basarabeni prezentate de diferitele surse din secolul XIX reflectă complexitatea statutului lor în societatea basarabeană. Pe de o parte, evreii erau un grup economic vital, care sprijinea comerțul local și era esențial pentru dezvoltarea regiunii, iar pe de altă parte, erau priviți cu neîncredere și ostilitate, din cauza prejudecăților religioase și sociale, dar și a comportamentului lor economic adesea considerat exploatator. Aceste atitudini și

[196] *Румыния: Рассказы о Бессарабии, Буковине, Молдавии и Валахии...* p. 71-74.
[197] АФАНАСЬЕВ-ЧУЖБИНСКИЙ, А. *Op.cit.,* p. 14
[198] *Ibidem.,* p.22-23.

percepții negative au continuat să modeleze relațiile dintre evrei și populațiile majoritare în deceniile care au urmat, influențând profund viața socială și politică din Basarabia și din alte regiuni ale Imperiului Rus.

Populația evreiască din Moldova medievală a avut un rol semnificativ în cadrul social și economic al regiunii, deși condițiile în care trăiau erau reglementate prin norme adesea restrictive. Activitatea economică a evreilor era concentrată în comerț, adesea în asociere cu alte grupuri etnice (turci, greci, armeni), iar unele dintre reglementările lor specifice, cum ar fi interdicțiile de a ocupa funcții publice sau de a construi lăcașuri de cult din piatră, reflectă statutul lor de „străini" în fața autorităților locale. Deși impozitele aplicate evreilor erau mai mari, există dovezi de scutiri și privilegii acordate anumitor membri ai comunității, ceea ce sugerează o relație complexă între evrei și conducerea domnească, bazată pe interesul economic și pe anumite concesii politice.

Astfel, din cele prezentate mai sus reiese că prezența evreilor în Moldova medievală nu doar a influențat economia regiunii, dar și a fost marcată de un sistem legislativ și social în continuă evoluție, care reflecta atât un anumit grad de integrare, cât și o separare clară între evrei și populațiile autohtone. Această dualitate a permis evreilor să joace un rol important în comerțul internațional al regiunii, dar și să rămână sub un regim de reglementări specifice, care își aveau rădăcinile în tradițiile locale și în politica domnească.

Totodată, relațiile dintre evreii din diferite regiuni și cu restul populației au fost uneori tensionate, iar imaginea lor era adesea marcată de prejudecăți și stereotipuri. Conform relatărilor oficialilor și călătorilor străini, evreii erau percepuți de unii ca fiind prosperi și influenți, dar și ca un grup responsabil pentru diferite disfuncționalități sociale, economice și politice. Astfel, conflictele etnice și religioase între evrei, dar și între evrei și populația autohtonă au contribuit la consolidarea unor stereotipuri negative care au persistat în perioada modernă.

În concluzie, în perioada medievală și modernă, evreii din Moldova și Basarabia au fost o comunitate complexă, având o influență semnificativă asupra comerțului și urbanizării, dar care a avut și o relație ambivalentă cu autoritățile și populațiile locale. Impactul lor asupra economiei și asupra structurii sociale a regiunii rămâne un subiect important de studiu, evidențiind nu doar succesul lor în comerț, ci și provocările și conflictele interne și externe cu care s-au confruntat.

2.2. Evoluția demografică a populației evreiești

În anul 1812, după semnarea tratatului de pace de la București, Basarabia devine provincie rusească, inițial cu autonomie mai largă, apoi căpătând statutul de gubernie a Imperiului Rus. Această schimbare a avut repercusiuni și asupra situației populației evreiești,

aflate în Basarabia, atât în plan numeric, dar și în aspectele legislative privind viața cotidiană, activitatea economică și culturală etc.

Înainte de a purcede la analiza propriu-zisă a datelor istorice și statistice, considerăm oportun să invocăm viziunea cercetătorului I. Gumenâi în privința aspectelor importante care trebuie luate în considerare la analiza componenței etnice și confesionale a Basarabiei pe parcursul secolului al XIX-lea, și anume că „prin intermediul politicii demografice ce o înglobează şi pe cea confesională, administrația țaristă urma să întreprindă un şir de măsuri ce aveau drept scop principal întărirea influenței sale în această regiune, văzută ca parte integrantă a Imperiului şi care urma să nu-i pericliteze integritatea.

Or, un asemenea lucru putea fi efectuat pe două căi. Prima şi cea optimă ar fi constat în strămutarea populației autohtone în guberniile interne şi înlocuirea acesteia cu o populaţie slavă, loială puterii imperiale. Această modalitate însă nu putea fi aplicată, pe de o parte, din cauza locului rezervat Basarabiei de către ţar, ea urmând să reprezinte un exemplu al „conducerii înțelepte ruse" pentru populația ortodoxă din Balcani, iar, pe de altă parte, din cauza statutului țărănimii din Imperiul Rus, care era net inferior celui al țărănimii basarabene, iar mișcările de strămutare puteau duce la reacții total nedorite ale puterii centrale.

Luându-se în seamă factorii respectivi, s-a mers pe a doua cale – cea a suplinirii demografice a Basarabiei cu o populație ce ar fi ridicat ponderea elementului loial cauzei imperiale ruse, cu atât mai mult cu cât regiunea era văzută de administrația țaristă ca una puțin populată. Nici apartenența religioasă a elementului demografic existent deja şi a celui care mai trebuia să populeze interfluviul pruto-nistrean nu a fost lipsită de importanță în selectarea acestei modalități, fapt deloc întâmplător, dacă luăm în considerare paradigma care stătea la baza ideii de populație loială față de statul rus"[199].

În conformitate cu aceasta, segmentul cel mai devotat al populației avea două constituente definitorii: din punct de vedere etnic, urma să fie de proveniență slavă, iar din punct de vedere religios, trebuia să aparțină cultului ortodox, practicat de națiunea dominantă. Pornind de la astfel de deziderate, după cum am mai amintit, a fost enunțată – prin fixarea în Codul de legi al Imperiului Rus, şi nu numai, – direcția politicii religioase prin care ortodoxismul era considerat religia dominantă a Imperiului Rus, celelalte confesiuni creștine se aflau sub protecția statului, iar faţă de restul religiilor se declara toleranță.

În cazul Basarabiei, şi nu numai, preceptul în cauză nu a fost luat în seamă, interesul politic fiind pus mai presus, îndeosebi dacă urmărim acțiunile administrației țariste la nivel de

[199] GUMENÂI, I. *Comunități romano-catolice, protestante și lipovenești din Basarabia în secolul al XIX-lea.* Chişinău: Lexon-Prim, 2016. p. 41.

politică demografică, deoarece asigurarea loialității supușilor, reprezentanți ai diferitor doctrine religioase, față de stat şi dinastia monarhică reprezenta problema principală a Imperiului Rus.

Din punctul de vedere al autorităților imperiale, locul etniilor pe scara ierarhică depindea de loialitatea lor. Aşa, de exemplu, dintre diferite etnii erau recunoscuți ca fiind neloiali polonezii şi evreii, pe când nemții, balticii, finlandezii sau armenii erau tratați ca adevărați slujitori ai țarului. Din aceste considerente, lista religiilor tolerate de către administrație era alcătuită nu din considerentul apropierii de religia creștină, ci în funcție de numărul lor şi de demonstrarea supunerii faţă de puterea imperială[200]".

Astfel, se constată că numărul populației evreiești în Basarabia a fost în constantă creștere de la începutul secolului al XIX-lea, factorii care au determinat această dinamică pozitivă fiind analizați în descrierea ce urmează. Dacă e să ne referim la actualitate, potrivit datelor oferite de ultimele recensăminte ale populației Republicii Moldova, evreii au constituit 28 000 de persoane în anul 1991, iar în anul 2004 numărul acestora s-a redus la 3 608, în anul 2014 fiind o populație de circa 1 600 de persoane, iar numărul actual fiind de ordinul sutelor[201].

Potrivit autorului rus Raşin, în gubernia Basarabia, la 1811, erau 300 000 locuitori, în 1838 erau 790 000 locuitori, iar în 1851 erau 874 000 locuitori şi în 1863 erau 1 026 300. Procentual, conform sursei citate, numărul populației a crescut în următorul fel: în perioada 1811-1838 – cu 140%, în perioada 1838-1851 – cu 21,4%, în perioada 1851-1863 – cu 17,4%. În total, în perioada 1811-1863, numărul populației a crescut cu 726 300 de locuitori, sau cu 242%[202]. Acest spor demografic ilustrează care a fost rolul coloniștilor în sporul demografic din Basarabia şi din întreg Imperiul Rus în comparație cu sporul demografic al populației autohtone.

În perioada 1772-1827, în Imperiul Rus, cu precădere în Novorosia şi Basarabia[203], s-au strămutat cu traiul sute de mii de evrei. I. Nistor consideră că numărul evreilor în Basarabia a sporit considerabil în urma războiului ruso-turc din 1806-1812, fiindcă „la acea vreme graniţa spre Polonia şi Ucraina era deschisă, astfel îngăduind evreilor intrarea în Moldova cu mic şi cu mare"[204]. Conform unor estimări, în Chişinău, la 1812, locuiau circa 4 000 de etnici evrei[205]. Mulți dintre evrei erau negustori ambulanți, care se ocupau cu comerțul pe lângă armata rusă.

---

[200] GUMENÂI, I. *Op.cit.,* p. 42.
[201] Biroul Național de Statistică al Republcii Moldova. Rezultatele Recensământului din anul 2014. [online]. [citat: 12.03.2024]. Disponibil: https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=5583&parent=0.
[202] РАШИН, А. *Op. cit*., p. 28-29.
[203] К.Е.Э. [online]. V. 7, p. 382. [citat: 12.03.2024]. Disponibil: www.eleven.co.il
[204] NISTOR, I. *Op. cit*., p. 201-202.
[205] ПИЛАТ, И. *Op.cit.*, p.17-18.

Totodată, cu referire la situația din primii ani ai secolului al XIX-lea sunt prețioase studiile istoricului T. Candu[206] și ale grupului de cercetători privind catagrafiile existente în anii 1808-1817[207], care demonstrează că datele existente sunt parțiale și pot fi luate drept referință doar cu aproximație și cu o minuțioasă analiză a documentelor primare existente.

Pe de altă parte, istoricul Ş. Ciobanu, în cercetările sale, se referă la datele unei catagrafii din 1808, realizate de Divanul Moldovei în patru orașe din Basarabia. Conform datelor colectate în Tighina şi în suburbia sa, Lipcani, numărul total de familii era de 331, dinte care 101 erau familii evreieşti, iar la Cetatea-Albă, numărul total de familii era de 334, dintre care 18 familii erau evreieşti, la Chilia, numărul total de familii era de 478, dintre care 27 de familii erau evreieşti, la Hotin, numărul total era de 648 de familii, dintre care 340 familii erau evreieşti[208]. Din totalul de 1.791 de familii, adică 8 955 persoane, 486 de familii, sau 2 430 persoane, erau de origine evreiască. Conform altor date, în Basarabia locuia un număr de 43 160 familii, sau 215 800 persoane[209].

Unele cercetări mai recente afirmă că, pentru stabilirea numărului exact al populației Basarabiei la începutul secolului al XIX-lea, merită atenție următoarele statistici: - estimările generalului P. Ciceagov, potrivit cărora, în anul 1812, în Basarabia locuiau 43 160 familii, adică 215 800 persoane; - memoriul anonim, în conformitate cu care, în anul 1812, în Basarabia locuiau 55 646 familii, adică 278 220 persoane; - datele prezentate de cercetătorii V. Zelenciuc şi M. Kabuzan pentru anul 1808, conform cărora în Basarabia locuiau 51 121 familii, adică 255.605 persoane[210]. Vom analiza datele respective, pentru a stabili numărul evreilor care locuiau în Basarabia la momentul anexării acesteia de către Imperiul Rus.

Conform Enciclopediei Evreieşti, în anul 1812, un număr aproximativ de 20 000 de evrei, aflați pe teritoriul Basarabiei, devin supuşi ai Imperiului Rus[211], această informație fiind în contradicție cu cea oferită de Zamfir Arbure, care consideră că numărul tuturor străinilor din Basarabia era de 20 000 – 25 000 de persoane[212]. Considerăm că nu ne putem raporta la datele prezentate de către Z. Arbure, căci din manuscrisul lui P. Svinin din 1 iunie 1816, numărul evreilor se estimează la 5 000 de familii evreieşti (circa 20 000 – 25 000 de persoane)[213]. A.

[206] CANDU, T. *Op.cit.* p. 266.
[207] CIOBANU, T., CANDU, T., CERNENCHI, E., *Op.cit.* p. 11.
[208] CIOBANU, Ş. *Op. cit*. p. 24.
[209] BOGA, L. *Op. cit.* p. 21.
[210] POŞTARENCU, D. *Numărul populaţiei* …Op.cit., p. 25-38.
[211] К.Е.Э. [online]. V. 7, p. 382. [citat: 12.03.2024]. Disponibil: www.eleven.co.il
[212] ARBURE, Z. *Op.cit.* p. 94.
[213] *Ibidem*, p. 107.

Zaşciuk aminteşte şi el de 5 000 de familii evreieşti în ajunul încorporării Basarabiei în Imperiul Rus[214].

Cercetătorul L. Boga oferă un şir de date bazate pe documente de arhivă, şi anume Fondul 2 al guvernatorului Basarabiei, referindu-se la „făgăduința giurământului" împăratului rus în 1817, indicând un număr de 4 413 familii evreiești, sau de 22 064 de persoane[215], aceleași date le oferă şi L. Roman şi R.Vargatti[216].

P. Svinin, funcționar al Ministerului rus de externe, trimis în Basarabia în anul 1815, relatează următoarele despre evreii din Basarabia: „Jidovii, aici, sunt de două neamuri: unii polonezi sau nemți, ce au invadat zona după izgonirea lor din Spania, Polonia și Germania și vorbesc pe nemțește, iar alții, care vin din Turcia si Crimeea și vorbesc turcește; ei au o ură mare unii față de alții: cei polonezi îi urăsc pe cei turci ca samariteni, iar aceștia pe polonezi ca fiind ipocriți superstițioși și mincinoși. Și, într-adevăr, jidovii turci, numiți *karaimi*, sunt mult mai cinstiți, mai cu bun-simț, mai îngrijiți decât alții; jidovii polonezi, în esență, sunt cei mai nocivi cetățeni din toate punctele de vedere. A înșela un creștin ei consideră că nu este un păcat, ci că este o victorie a credinței lor. Aici, ca și în Moldova și Valahia, au intrat și s-au așezat cu traiul, în cea mai mare parte, în perioada când aceste pământuri au fost ocupate de trupele ruse. Și acum, în Moldova si Valahia, de ei se are grijă cu strictețe și nu sunt admiși pentru rezolvarea problemelor importante, pe când în Basarabia, ei participă nu numai la toate arendările de venituri, dar iau în posesie și sate. În toată Basarabia se numără până la cinci mii de familii evreiești"[217].

Conform datelor colectate în anul 1817, prezentate de Ş. Ciobanu, evreii în Basarabia constituiau 4,2% din toată populația, adică erau 3 826 de familii, sau 19 130 de persoane din totalul populației de 96 526 de familii, adică 482 630 persoane[218]. Potrivit cercetătorului V. Zelenciuc, evreii, în 1817, reprezentau un număr de 6 000, sau 1,2% din numărul total al locuitorilor[219].

Considerăm că datele cele mai veridice pentru această perioadă le prezintă L. Boga, pentru că, în lucrările sale, se referă la fondurile arhivistice, care conțin informații culese la depunerea jurământului către țarul rus. În perioada 1818-1819, în componența Dumei Orășenești de Stat din Chișinău a fost ales un reprezentant al evreimii, pe nume Leib Litmanovici[220]. Acest

[214] ЗАЩУКЪ, А. *Op. cit.* p. 171.
[215] BOGA, L. *Op. cit.*, p. 23.
[216] ROMAN, L., VARGATTI, R. *Op. cit.* p. 207.
[217] СВИНЬИН, П. *Op.cit.*
[218] CIOBANU, Ş. *Basarabia ...Op.cit*., p. 25.
[219] ЗЕЛЕНЧУК, В. *Op. cit.,* p. 158.
[220] ПИЛАТ, И. *Op.cit.* p. 17-18.

fapt ne face să credem că numărul evreilor la acea perioadă s-a mărit considerabil. În documentele de arhivă referitoare la anul 1818, 15 mai, evreii sunt atestați în orașele Orhei, Telenești, Criuleni, Călărași şi Hânceşti[221]. În lucrarea funcționarului rus F. Wighel se estimează, pentru anul 1823, o populație de 450 000 de persoane[222].

Totodată, istoricul A. Boldur prezintă statistica demografică pentru anul 1827 în Sudul Basarabiei, arătând că, din numărul total al populației Bugeacului de 112 722 persoane, evreii constituie 2 669 de persoane[223]. Cu referire la același an, V. Cabuzan oferă o informație, în care estimează că, în total, în Basarabia locuiau 583 868 persoane[224]. Istoricii C. Matei şi V. Proca evocă o informație, în care, în anul 1827, evreii constituie 5,4% din întreaga populație, sau 42 400 persoane din numărul total de 784 600 de locuitori ai Basarabiei[225].

Catagrafia efectuată în anul 1828 arată că, în Basarabia, la acea etapă, exista o populație de 30 929 de evrei, dintr-un total de 517 135 de locuitori, ceea ce reprezenta 5,9% din totalul populației, şi aceasta era repartizată în felul următor: în orașul Chișinău – 10 622 de persoane, în ținutul Orhei – 555 persoane, în orașul Ismail – 536 persoane, în ținutul Ismail nu erau înregistrați evrei, în orașul Reni – 69 de persoane, în orașul Akkerman – 694, în ținutul Akkerman – nicio persoană, în orașul Chilia – 254, în orașul Bender – 1 155, în ținutul Bender – 369, în orașul Bălţi – 1 618, în ținutul Iaşi – 4 107, în orașul Hotin – 4 141, în ținutul Hotin – 6 809[226].

Un subiect care necesită o abordare separată este și întemeierea coloniilor agricole evreiești pe teritoriul Basarabiei, care a atras după sine nu doar strămutarea populației din alte gubernii din Imperiul Rus, dar a modificat stratificarea conform îndeletnicirilor a evreilor basarabeni. Un studiu al acestui subiect, efectuat de către istoricul V. Tomuleț, menționează că primele colonii în Basarabia au fost întemeiate în anii ’30 ai secolului al XIX-lea. Conform unor date statistice, în anii ’30-’50 ai sec. al XIX-lea, în ținuturile Soroca şi Bălţi erau înregistrate 9 colonii evreiești: Alexăndreni (1837), Mărculești (1837), Zgurița (1851), Cârpești (1853), fondate pe pământurile luate în arendă, şi la Dumbrăveni (1836), Briceva (1836), Valea-lui-Vlad (1836), Vertiujeni (1838) şi Liublin (1842), stabilite pe pământuri cumpărate. Numărul agricultorilor evrei până la finele secolului al XIX-ea nu a fost mai mare de 2 000 de persoane[227].

---

[221] TOMULET, V. *Protestele şi revendicările.....Op.cit.*, p. 47.
[222] ВИГЕЛЬ, Ф. *Op. cit.*, p. 3.
[223] BOLDUR, A. *Op. cit.*, p. 497.
[224] КАБУЗАН, В. *Op. cit.*, p. 37.
[225] МАТЕЙ, К., ПРОКА, В., *Op. cit.*, p. 11.
[226] ANA, F. 2, inv. 1, d. 1199. f. 63.
[227] TOMULEȚ, V. *Basarabia în sistemul economic ...Op.cit.,* p. 578.

Totuși coloniile evreiești s-au păstrat și până la începutul secolului XX: în memoriile guvernatorului Urusov găsim o descriere amplă a unei asemenea colonii din orașul Soroca.

În anul 1835, numărul total al populației era de 693 646 de persoane, dintre care 42 360 de evrei[228]. În opinia cercetătorului Zelenciuc, în anul 1835, în Basarabia locuiau 49 000 de evrei, sau 6,9% din total[229]. Tot V. Zelenciuc, în aceeași lucrare, contrazice propriile estimări și menționează că numărul evreilor, în anul 1835, în Basarabia era de 23 967[230].

Diferențele de date, dar și creșterea vădită a numărului populației evreiești se explică prin includerea Basarabiei în cadrul Zonei de Trai Permanent pentru Evrei. Tot aici se adaugă și un număr destul de mare de populație flotantă, care era în permanenta mișcare în interiorul Basarabiei, dar și transfrontalier.

Din catagrafia anului 1837, efectuată de autorități, aflăm că pe teritoriul Basarabiei locuiau 42 370 de evrei, dintre care în orașul Chişinău erau 10 383 de persoane, în Akkerman – 1 015, în Hotin – 6 349, în Bălţi – 1 903, în Bender – 1 261, în Orhei – 1 948, în Soroca – 1 513, în Leova – 26 135. Deci 24 634 de persoane, sau 58,14%, locuiau în mediul urban, iar restul de 17 736 locuiau în ţinuturi sau în mediul rural. Dar o analiză mai amănunțită a documentului ne arată că evreii din ţinutul Soroca locuiau în târgul Raşcov – 972 de persoane şi Otaci – 2962 de persoane, cei din ţinutul Orhei erau dispersați: în târgul Teleneşti – 1 186 de persoane, Tuzora – 404 persoane, Rezina – 329 de persoane, Criuleni – 807, cei din ţinutul Hotin își aveau locul de trai în târgul Lipcani – 1974 persoane, Noua Suliţă – 418 persoane, Briceni – 3 912 persoane, cei din ţinutul Chişinău locuiau în târgul Hânceşti – 503 persoane. Pentru ținuturile Akkerman, Iaşi şi Bender nu sunt menționate localitățile cu populație evreiască, arătându-se că în aceste unități teritorial-administrative locuiau, în ordinea enumerată, 515, 3 372 şi, respectiv, 382 de evrei[231].

Catagrafia din anii 1843-1844, prezentată în documentele de arhivă, demonstrează că populația evreiască din Basarabia constituia, la acea perioadă, 9,2% din numărul total al populației[232]. Componența națională a populației din Basarabia, pe care o relevă cercetătorul V. Cabuzan, pentru prima jumătate a secolului al XIX-lea, atestă o cotă de 7,25%, sau un număr de 61 045 de evrei, din numărul total al populației[233].

În ceea ce ține de Chișinău, populația evreiască, în anul 1843, reprezintă un număr de 10 344, dintre care 5 324 de sex masculin și 5 020 de sex feminin. Interes prezintă datele comparative privind natalitatea și mortalitatea populației evreiești în diferiți ani: aici, de

[228] ROMAN, L., VARGATTI, R. *op. cit.,* p. 207.
[229] ЗЕЛЕНЧУК, В. *Op. cit.,* p. 158.
[230] *Ibidem*, p. 205.
[231] ANA, F. 2, inv. 1, d. 2691, f.1-58.
[232] POSTARENCU, D. *Contribuţii.....Op.cit.*, p.32.
[233] КАБУЗАН, В. *Op.cit.* p.55.

asemenea, se constată că, până la anul 1839, evreii din Basarabia nu aveau condici speciale (condici rabinice) în care se înregistra statistica demografică.

Așadar, statistica din orașul Chișinău redă, pentru diferiți ani, următoarele valori: în perioada anilor 1839-1943 s-au născut 3 280 de evrei și au decedat 2 051 de evrei, balanța fiind pozitivă. Totodată, în anul 1839, s-au născut 694, au decedat 387, în 1840, s-au născut 598, au decedat 326, în 1841, s-au născut 675, au decedat 320, în 1842, s-au născut 659, au decedat 593, în 1843, s-au născut 654, au decedat 425. În perioada anilor 1862-1865, s-au născut 2 321 de evrei și au decedat 2 243 de evrei, statistica aratând în felul următor: în 1862, s-au născut 408, au decedat 482, în 1863, s-au născut 423, au decedat 596, în 1864, s-au născut 675, au decedat 566, în 1865, s-au născut 815, au decedat 599, ceea ce denotă o relativă scădere medie a natalității. În prima perioadă descrisă, sunt menționați și 86 de cantoniști, precum și 102 elevi ai școlii evreiești și 246 de botezați (*выкресты*)[234].

Pe de altă parte, anuarul militar-statistic al Imperiului Rus pentru anul 1849, referitor la Basarabia atestă o populație totală de 812 120 de persoane, dintre care 426 056 de gen masculin și 386 064 de gen feminin[235], aceeași sursă, cu referire la evrei, menționează următoarele aspecte: „Influența evreilor în Basarabia este destul de înaltă, în special în partea de nord și în centru. Ei dețin în mâinile lor capitaluri majore și, drept consecință, toată producerea industrială a regiunii. Monopolul în comerț, atribuit sie de această stare socială a poporului, metodele interzise de înșelăciune, de care ei deseori fac uz, agitația orientată spre clasele sociale cele mai joase a populației deseori întrec orice limită, căci săteanul care împrumută de la evreu o rublă de argint, peste un an este nevoit să întoarcă una sau chiar două ruble.

Aceste procedee fac ușoară agonisirea capitalurilor de către evrei și, totodată, devine foarte nocivă pentru localnici, totuși, pe de altă parte, acest „rău” în Basarabia este atât de necesar, pentru a pune în mișcare toate sferele industriale, că nici până acum nu a fost posibil să fie implementată legea privind înlăturarea evreilor la 25 de verste de la hotar, în vederea bunei apărări vamale a hotarului țării. În Basarabia a fost experimentată fondarea coloniilor agricole evreiești și formarea agricultorilor evrei (*хлебопашцев*), deja existând, în ținuturile Iași și Orhei, 6 colonii agricole evreiești, unde sunt înregistrați circa 3 000 de suflete de ambele sexe. Aceste colonii sunt înfloritoare, dar, pe lângă agricultori, în aceste localități se atestă o multitudine de meșteșugari și comercianți cu amănuntul”[236].

---

[234] *Записки Бессарабского Статистического Комитета.* том 3, Кишинев: тип.обл.прав. 1868, p 63-65.
[235] *Военно-статистическое обозрение Российской Империи.* Бессарабская область, Санкт-Петербург: Типография Генерального Штаба, том. VI, часть 3, стр. 97.
[236] *Военно-статистическое обозрение Российской Империи*. *Op.cit*., p. 106-107.

Cercetările efectuate în ceea ce privește apartenența religioasă a locuitorilor Basarabiei ne oferă mai multe informații utile. Conform acestora, în anul 1858, 78 751 de persoane sunt declarate evrei, din care 41 525 de sex masculin şi 37 226 de sex feminin[237], ceea ce reprezintă 9% din numărul total al confesiunilor. Cercetătorul V. Tomuleţ, pentru anul 1858, estimează un număr de 61 162 de evrei[238]. După locul de trai, populația se împărțea astfel: Chişinău – 19 329, Bender – 5 140, Akkerman – 2 236, Hotin – 20 307, Bălţi – 9 816, Soroca – 13 824, Orhei – 8 088, coloniile bulgare - 29 (Tabel №1).

Cercetătorul V. Zelenciuc consideră însă că, în anul 1858, evreii constituiau un număr de 61 000 de locuitori, sau 7,2% din întreaga populație[239], localitățile cu populație evreiască numeroasă fiind Chişinău, Hotin şi Soroca. Conform datelor statistice din anii 1861-1862, numărul total al populației Basarabiei era de 1 003 035, din care 95 923 persoane erau de origine evreiască, iar din ei doar 87 837 de persoane se declară iudei, adică evrei conform religiei[240]. Această discrepanță numerică, în opinia noastră, relevă că printre evrei erau persoane botezate.

Pentru anul 1859, numărul total al populației Basarabiei fiind deja de 1 038 300, cota parte a evreilor, practic, s-a dublat, pentru același an fiind indicate 83 900 de persoane[241]. În opinia cercetătorului Zelenciuc, în anul 1859, în Basarabia locuia un număr de 89 300 de evrei, sau 7,9% din totalul populației[242].

Putem concluziona că dublarea numărului populației are loc datorită sedentarizării acesteia, sporului natural, destul de radical, anume al populației evreiești, dar și condițiilor de trai mai bune ale evreilor basarabeni, în comparație cu celelalte gubernii incluse în Zona Evreiască.

În 1860, Chişinăul (declarat oraș de nivel regional, în 1828) înregistra 87 477 persoane, dintre care 50% erau români (43 738 persoane), 20% - evrei (17 945 persoane), 10% - ruşi (8 747 persoane), 6% - greci (5 248), 14% - celelalte naționalități (12 246)[243]. În anul 1860, la Chişinău locuiau 18 000 de evrei[244]. Pentru anul 1861, la categoria clasei duhovnicești găsim 126 de persoane din clerul israelit pentru întreaga Basarabie[245].

Anuarul statistic, pregătit de A. Zașciuc pentru anul 1862, cu referire la evrei relatează: „Acest popor este împrăștiat peste tot, iar în Basarabia constituie o parte semnificativă a populației, atât datorită numărului acesteia, cât și din cauza că aproape tot comerțul local se află

[237] KING, C. *Op. cit*., p. 23; CIOBANU, Ş. *Op. cit.*, p. 30.
[238] TOMULEŢ, V. *Burghezia evreiască …Op.cit.*, p. 73-80.
[239] ЗЕЛЕНЧУК, В. С. *Op. cit.*, p. 153.
[240] ARBURE, Z. *Op.cit.,* p. 463.
[241] ROMAN, L., VARGATTI, R. *Op. cit.,* p. 207.
[242] ЗЕЛЕНЧУК, В. *Op. cit.,* p. 158.
[243] JALEA, I. *Op. cit.*, p. 15-16.
[244] ARBURE, Z. *Op. cit.*, p. 464.
[245] ПИЛАТ, И. *Op. cit.*, p. 18.

în mâinile acestora. Printre evreii basarabeni se numără câteva familii care au venit din Moldova, unde s-au mutat din Spania în perioada prigonirilor regelui Ferdinand și reginei Isabela. Cea mai mare parte a evreilor însă sunt de origine germană și poloneză, care au inundat Germania și Polonia în evul mediu, când nu le era admisă locuirea în Moldova și acum ei au migrat din guberniile vestice în Basarabia, când această regiune a fost ocupată de către armatele ruse, după 4 ani de la alipirea Basarabiei la Rusia, aici s-au depistat 5 000 de familii (evreiești)[246].

Printre evreii care locuiesc la Chișinău, continuă A. Zașciuc, sunt câteva familii cu studii extraordinare, dar aceste persoane, din cauza unor prejudecăți vechi ale majorității elitei locale puțin educate, nu-și regăsesc locul conform legislației în vigoare, nemaivorbind de câteva familii de evrei ale unor negustori bogați și educați și de faptul că din 20 de medici ai regiunii 10 sunt evrei, iar din 10 medici care au practică medicală privată 2 sunt evrei. Pe de altă parte, majoritatea populației evreiești a regiunii o constituie sărăcimea evreiască (*еврейская чернь*), care, în continuare, sunt impregnați de prejudecăți și viziuni vechi. Este inutil de a oferi mai multe detalii despre sărăcimea evreiască, care este prezentă peste tot, chiar și acolo unde locuirea îi este interzisă de lege[247].

Unde sunt afaceri, unde se face comerț, unde se fac bani, acolo apare această clasă de oameni, cu chipul lor semitic de neuitat, cu egoismul și activitatea lor impulsivă. Acei evrei a căror îndeletnicire o reprezintă comerțul cu amănuntul și meșteșugăritul în orașele din Basarabia nu aduc prejudiciu nimănui, însă mulți dintre ei iau în posesie moșii și, sub protecția moșierilor, fură și asupresc țăranii locali. În afară de aceasta, în mâinile evreilor să află aproape toate cârciumile și stațiile poștale[248].

Orașele Hotin și Bălți, târgurile Noua Suliță, Lipcani, Sculeni și Fălești, sunt locuite în totalitate de către obștile de contrabandiști evrei, care adăpostesc tot felul de fugari și infractori. Este nevoie încă de mult timp și îmbunătățiri, pentru a schimba spre bine viziunile și viața cotidiană a evreilor basarabeni în masa lor, care sunt reținuți în dezvoltarea sa de către fanatismul (religios - *n.n.*) a tsadikim-ilor lor[249].

În Basarabia există 19 colonii, locuite exclusiv de către evrei, în ele sunt 1 082 de case, 10 589 de suflete de ambele sexe, aceste colonii fiind[250]:

I. *În ținutul Hotin (1):* – Lomacinți.

II. *În ținutul Soroca (9):* – 1. Maramonovca;

[246] ЗАЩУК, А. *Op. cit.*, p. 171.
[247] *Ibidem*, p.172.
[248] *Ibidem*, p.172.
[249] *Ibidem*, p.172-173
[250] ЗАЩУК, А. *Op. cit.*, p.173-174.

2. Lublin;

3. Vertiujeni;

4. Căpreşti;

5. Zgurița;

6. Briciova;

7. Starovca;

8. Teleneștii Noi.

III. *În ţinutul Iaşi (2):* – 1. Alexăndreni;

2. Valea lui Vlad.

IV. *În ţinutul Orhei (2):* – 1. Șibca;

2. Nicolaevca-Blagodati.

V. *În ţinutul Chişinău (2):* 1. Grătiești, sau Hulboaca (părăsită)[251];

2. Constantinovca.

VI. *În ţinutul Bender (1):* 1. Romanovca, sau Romanenco.

Scopul creării acestor colonii constă în apropierea evreilor de cultivarea pământurilor. Însă agricultura la ei se află la un nivel jos, în pofida tuturor măsurilor menite să le îmbunătățească modul de viață. O asemenea stare a lucrurilor se explică prin absența la evreii-coloniști a aptitudinilor pentru munca fizică, atât de necesară în agricultură. Câmpurile în coloniile evreiești nu sunt prelucrate, creșterea animalelor domestice nu se practică, casele nu sunt întreținute și se află într-o puternică delăsare, ei se întrețin din meșteșuguri și comerț cu amănuntul, trăind la oraș, chiar dacă poliția încearcă din răsputeri să-i țină pe loc[252].

Potrivit documentelor de arhivă, statisticile de populație din anul 1863 atestă un număr de 45 358 evrei – în orașe şi posade, iar în ținuturi se găsesc 48 232 evrei, în total, populația evreiască constituind 93 590 persoane[253], în acest an născându-se 5 528 persoane[254] şi murind 5 046 persoane[255], balanța demografică fiind una pozitivă. Clerul evreiesc reprezenta, la acea perioadă, 872 de persoane[256]. Pentru sfârșitul anului 1863, cercetătorul L. Roman oferă date pentru zona de nord şi centrală a Basarabiei, menționând o populație evreiască de 93 590 locuitori şi pentru zona de sud – 5.945 evrei[257].

---

[251] În original: *Гратдешты или Голбока (опустелая)*.
[252] ЗАЩУК, А. *Op. cit.*, p. 174.
[253] A.N.A., F. 151, inv. 1, d. 93, f. 44.
[254] *Ibidem*, f. 2.
[255] *Ibidem*, f. 20; f. 21.
[256] A.N.A., F. 151, inv. 1, d. 93, f. 19
[257] ROMAN, L., VARGATTI, R. *Op. cit.*, p. 205.

Din aceste date deducem că populația evreiască s-a instalat cu traiul cu precădere la nordul şi centrul Basarabiei, sudul regiunii rămânând cu o prezență mai puțin numeroasă din partea etnicilor evrei. Motivul ar fi colonizarea sudului de către coloniștii bulgari și nemți, dar și piețele de desfacere și localitățile de origine, drumurile comerciale spre Imperiul Austro-Ungar fiind mai apropiate de nordul Basarabiei. Tot aici am putea include și factorul comercial, care, la fel, favoriza traiul la nord și la centru. Numărul mic al evreilor în zona de sud se explică și prin faptul că, în anul 1856, conform Tratatului de la Paris, Rusia a retrocedat Moldovei teritorii. Dintr-o dare de seamă a Guvernatorului basarabean, ce se referă la anul 1868, aflăm că evreii la acea perioadă reprezentau 9,5% din numărul total al populației[258].

Istoricul A. Boldur prezintă pentru anul 1871 datele colectate de N.N. Obrucev, în care numărul populației evreieşti este de 93 500 locuitori, potrivit lui Z. Arbure cifra este de 93 590[259], sau 9,1% din numărul total al populației de 1 023 900 de persoane[260]. Potrivit unui document confidențial, redactat de către Guvernatorul general interimar din regiunea Odesa, în anul 1881, din populația totală a Basarabiei de 1 365 307, evreii constituiau 151 971 locuitori[261].

În anul 1878, cele trei județe – Cahul, Bolgrad și Ismail – revin din nou Imperiului Rus, în schimbul Dobrogei, adăugând la numărul populației evreiești din Basarabia în jur de 10% din numărul total al evreilor locuitori ai Basarabiei. Din documentul de arhivă datat cu anul 1889, sub genericul „Datele statistice cu privire la numărul evreilor şi a caselor de rugăciuni pentru gubernia Basarabia către anul 1889”, aflăm că în Orhei locuiau 10 462 de evrei, la Ismail erau 6 267 de evrei, la Akkerman – 4 844 de evrei, la Soroca locuiau 19 954 evrei, la Otaci – 5 593 de evrei, la Hotin – circa 24 549 evrei, în orașul Chișinău – 39 803 evrei, iar în suburbiile din Chișinău – 4 891 evrei. Numărul total al populației evreieşti, estimat la acel moment, fiind de 116 327 persoane[262].

În ultimul sfert al secolului al XIX-lea, Basarabia reprezenta una din cele patru gubernii ale Imperiului Rus cu o populație evreiască considerabilă, ponderea acestora din totalul populației fiind: gubernia Minsk, cu 20,1%, gubernia Grodno, cu 19,7 %, gubernia Podolsk, cu 18,7 %, și gubernia Basarabia, cu 12,1%[263].

Potrivit lui Z. Arbure, în perioada 1891-1892, evreii locuiesc în toate cele 8 unități administrativ-teritoriale[264]: Hotin – 20 307, Soroca – 13 824, Orhei – 8 008, Chişinău – 19 329,

[258] ЗЕЛЕНЧУК, В. *Op. cit.,* p. 153.
[259] ARBURE, Z. *Op. cit.,* p. 113.
[260] BOLDUR, A. *Op. cit.*, p. 493.
[261] *Ibidem*.
[262] ANA, F. 6, inv. 5, doc. 207, f. 27, f. 27 (verso), f. 28.
[263] ЗЕЛЕНЧУК, В. *Op. cit.*, p. 206.
[264] ARBURE, Z. *Op. cit.*, p. 467.

Bălţi – 9 814, Bender – 5 140, Akkerman – 5 169, Ismail – 2 505, în total constituind 81 252 de persoane. Datele prezentate mai jos au fost colectate cu ajutorul rabinilor (titrați) din fiecare județ, la acea perioadă activând 531 de rabini titrați. Așadar, în Basarabia, la acel moment, activau 17 sinagogi şi 103 capele, sau case de rugăciuni. Totodată, trebuie menționat, cu referire la datele respective, că toți evreii în această catagrafie autonomă se consideră a fi de rit mozaic (Tabel №2).

Conform datelor colectate de rabini, populația evreiască din Basarabia, la sfârșitul secolului al XIX-lea, constituia 81 252 persoane. De menționat că Z. Arbure consideră că datele respective sunt incomplete și estimările sale arată o populație evreiască de 200 000 de persoane[265]. Potrivit lui I. Jalea, în anul 1892, la Chișinău activa un templu israelit şi 30 de case de rugăciune[266], aceste date însă e puțin probabil să fie veridice, intrând în contradicție cu cele conținute în documentele de arhivă și în alte surse relevante.

Reieșind din faptul că, în anul 1893, pentru ajutor material, la Comunitatea Evreiască din Chișinău s-au adresat 7 000[267] de familii, adică un număr estimativ de 35 000 de persoane, considerăm că datele prezentate de catagrafia desfășurată cu ajutorul rabinilor sunt incomplete.

În anul 1897, autoritățile imperiale au realizat recensământul populației din Basarabia. De aici aflăm că evreii alcătuiesc un număr de 228 168 locuitori, sau 11,8% din totalul populației de 1 935 412[268]. Ştefan Ciobanu, în aceeași ordine de idei, dar cu referire la recensământul efectuat de autoritățile române în perioada interbelică, opinează că datele colectate de Institutul Central de Statistică al României nu sunt complete.

Istoricul ne comunică un fapt interesant, şi anume că „evreii din Basarabia, în special pătura intelectuală, meseriașii şi burghezii, având studiile făcute în școlile rusești, obișnuiesc să se declare ruși, tot aşa cum evreii din Transilvania îşi zic unguri.

Este suficient să menționăm drept dovadă faptul că numărul total al evreilor indicat pentru ținutul Lăpuşna este de 50 013, în condițiile în care se știe că numai în oraşul Chişinău există un număr de evrei aproape egal cu această cifră. Ce se întâmplă în acest caz cu micile târguri cu o populație preponderent evreiască, precum Hânceşti, Călăraşi şi altele? Nu este nicio îndoială că ei s-au declarat ruşi, ceea ce s-a putut întâmpla şi cu alte minorități din Basarabia”[269].

Etnograful şi istoricul L. Berg ne comunică, referitor la anul 1897, că în Basarabia trăiesc 228 000 de evrei, sau în jur de 12% din toată populaţia guberniei, iar în oraşul Chişinău locuiesc

[265] *Ibidem*, p. 467.
[266] JALEA, I. *Op. cit.*, p. 16.
[267] ПИЛАТ, И. *Op. cit.*, p. 18.
[268] BOLDUR, A. *Op. cit.*, p. 493; CIOBANU, Ş. *Op. cit.*, p.42; ЗЕЛЕНЧУК, В. *Op. cit.*, p. 205.
[269] CIOBANU, Ş. *Op. cit*., p.46.

60 000 de evrei. În satele guberniei basarabene trăiesc circa 7% din evrei şi în oraşe – 37% din evrei. În unele orașe, ca Bălţi, Soroca, Orhei, evreii constituie 60% din numărul locuitorilor[270]. Berg mai relatează despre *karaimi* (sectă evreiască – *n.n.*), care, după recensământul din 1897, au fost depistaţi pe teritoriul Basarabiei în număr de 92 de persoane. Ei vorbesc în limba tătară şi confesează iudaismul[271]. Către sfârșitul secolului al XIX-lea, aceștia nu mai sunt observați pe teritoriul Basarabiei.

În lucrarea lui William Howell Reed atestăm următoarele date privind populația evreiască pe regiuni, pentru anul 1897[272]: regiunea Bălţi - 12,8%, (oraşul Bălţi - 55,8%, oraşul Cahul - 11,4%), regiunea Akkerman - 4,6% (oraşul Akkerman - 19,0%), regiunea Hotin - 15,5% (oraşul Hotin - 46,6%), regiunea Soroca - 14,2% (orașul Soroca - 56,9%), regiunea Chişinău - 19,5% (oraşul Chişinău - 45,9%) (Tabel №3).

Astfel, la sfârșitul secolului al XIX-lea, populația evreiască din Basarabia era concentrată preponderent la Orhei (57,8%), Soroca (56,9%), Bălţi (55,9%), Hotin (50%), Chişinău (45,9)[273], această situație rămânând neschimbată şi la începutul secolului al XX-lea.

Factorul principal, pe lângă migrație, al creșterii populației evreieşti din Imperiul Rus, inclusiv în gubernia Basarabia, în secolul al XIX-lea, a fost, de fapt, sporul natural al populației evreieşti. După unele estimări, sporul natural la sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea constituia 1,5% pe an, la mijlocul secolului al XIX-lea constituind deja 2,2% pe an, iar la sfârșitul secolului – 1,8% pe an. Acest procent relativ înalt s-a datorat respectării tradițiilor iudaice în ceea ce privește igiena familiei şi căsnicia, precum şi ratei scăzute a mortalității[274]. (Tabel №4).

2.3. Concluzii la capitolul 2

Astfel, am urmărit apariția și dezvoltarea demografică a populației evreieşti din spațiul carpato-nistrean de la cristalizare, în perioada medievală, până la secolul al XIX-lea. În urma acestei analize, putem formula următoarele concluzii:

1. Procesele de migrație, precum mișcările de populație în interiorul continentului european, crearea noilor căi comerciale, dar și izgonirea evreilor din unele țări au dus la crearea premiselor pentru stabilirea primelor comunități evreieşti şi în spațiul românesc, inclusiv pe teritoriul dintre Nistru și Prut. Secolele XVI-XVIII pot fi considerate, pe bună

[270] БЕРГ, Л. *Op. cit.*, p. 118.
[271] *Ibidem*, p. 121.
[272] ROTARU, F. *Op. cit.,* p. 175-176.
[273] ЗЕЛЕНЧУК, В. *Op. cit.*, p. 205-206.
[274] К.Е.Э. [online]. V. 7, p. 382. [citat: 12.03.2024]. Disponibil: www.eleven.co.il

dreptate, drept perioada de fondare și dezvoltare a primelor comunități evreieşti pe teritoriul Moldovei istorice, care au și stat la baza apariției „evreului basarabean”.

2. Marea majoritate a lucrărilor din perioada secolelor XVIII-XIX descrie activitatea și viața cotidiană a evreilor în termeni peiorativi. Aceasta se datorează faptului că părerile călătorilor străini sunt redate subiectiv și deseori fără vreo documentare adecvată. Imaginile contrastante ale evreilor basarabeni prezentate de diferitele surse din secolul XIX reflectă complexitatea statutului lor în societatea basarabeană.
3. Prezența evreilor în Moldova medievală nu doar a influențat economia regiunii, dar a fost marcată de un sistem legislativ și social în continuă evoluție, care reflecta atât un anumit grad de integrare, cât și o separare clară între evrei și populațiile autohtone. Această dualitate a permis evreilor să joace un rol important în comerțul internațional al regiunii, dar și să rămână sub un regim de reglementări specifice, care își aveau rădăcinile în tradițiile locale și în politica domnească.
4. În perioada medievală are loc formarea unui corpus de legi, care, ulterior, vor servi drept prototip pentru legislația Imperiului Rus, influențând, astfel, parcursul istoric al comunității evreiești din Basarabia. În anul 1812, când teritoriul dintre Nistru şi Prut a fost anexat de către Imperiul Rus, evreii basarabeni au fost supuși unor noi politici legislative, care le limitau drepturile. Legile respective au avut impact asupra practicilor religioase, a modului și locului de trai, a educației, activității economice, dar și asupra altor aspecte ale vieții cotidiene.
5. Practicile medievale față de evrei s-au dovedit a fi determinante pentru evoluția populației evreiești din Basarabia în decursul secolului al XIX-lea, fapt ce a diferențiat parcursul evreilor basarabeni de cel al evreilor din celelalte gubernii ale Zonei de Reședință Permanentă pentru Evrei.
6. Factorul principal al creșterii populației evreiești din Imperiul Rus, pe lângă migrație, l-a constituit sporul natural al populației evreiești. După unele estimări, sporul natural la sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea constituia 1,5% pe an, la mijlocul secolului al XIX-lea era deja de 2,2% pe an, iar la sfârșitul secolului – de 1,8% pe an. Procentul înalt al populației evreiești s-a datorat respectării tradițiilor iudaice, precum şi ratei scăzute a mortalității și ratei înalte a natalității.
7. Populația evreiască din Basarabia în perioada anilor 1812-1897 a înregistrat o continuă creștere: în 1816 – 19 000 - 20 000; în 1817 – 19 130 – 22 064; în 1827 – 42 000; în 1835 – 45 000; în 1850-1855 – 61 045; în 1857-1859 – 78 751; în 1859 – 83 900; în 1861-1862 – 95 923; în 1871 – 93 500; în 1889 – 116 327; în 1897 – 228 168 (Tabel №5).

8. Principalele localități ale guberniei Basarabia aveau o populație de origine evreiască, în unele târguri și orașe aceasta constituind peste jumătate din numărul total al locuitorilor. Populația evreiască era localizată, cu precădere, în nordul şi centrul Basarabiei. Numărul populației evreiești din Basarabia a crescut considerabil datorită sporului natural înalt, dar și proceselor imigraționiste intense. Estimarea exactă a numărului populației evreiești este îngreunată de lipsa unor date exacte din recensămintele populației, desfășurate pe parcursul secolului al XIX-lea.

3. CADRUL LEGISLATIV DE EVOLUȚIE A ORGANIZĂRII CONFESIONALE ȘI EDUCAȚIONALE A EVREILOR DIN BASARABIA

3.1. Principiile legislative imperiale ruse a evoluției comunității evreiești

Activitatea legislativă a Imperiului Rus în privința minorităților naționale (*инородцы*) şi a minorităților confesionale (*иноверцы*) a fost extrem de prodigioasă. Conducerea și funcționarii Ministerului de Interne, responsabil de supușii străini, reieșind din viziunea monarhilor ruși, elaborau și implementau diverse inițiative legislative. Acestea aveau menirea să aducă comunitățile străine, religioase sau laice, în albia concepției orânduirii statele a Împăratului Rus aflat la tron la acea etapă istorică. Aceste politici legislative le vom prezenta cronologic mai jos.

În căutarea paradigmei optime, monarhii ruși au experimentat din plin pe supușii de origine şi confesiune străină din Imperiul Rus în toate guberniile ruse, inclusiv în Basarabia, fapt care până la urma a și dus la excesele care au avut loc în diferite gubernii ruse, degenerând, într-un final, în pogromuri antievreiești, inclusiv cele din Chișinău.

Misiunea de bază care trebuia îndeplinită prin implementarea noilor legi cu privire la minoritățile naționale şi confesionale consta în naturalizarea populației venetice, integrarea acesteia în societatea autohtonă a străinilor, stabilirea unui dialog constructiv dintre autoritățile centrale şi guberniale cu acele comunități, elaborarea unui mediu favorabil pentru evoluția nestânjenită a infrastructurii acestor obști minoritare.

După cum menționează cercetătorul I. Gumenâi, „politica confesională față de minoritățile religioase din teritoriul interfluviului cuprins între râurile Prut şi Nistru, după cum este de înțeles, va fi îndreptată în direcția modificării spectrului religios, astfel încât să corespundă cât mai mult posibil intereselor administrației centrale imperiale. În acest sens, accentul s-a pus pe o serie de măsuri cât mai convenabile autorităților țariste. Totodată, se creează cât mai multe impedimente sau chiar se ajunge la înlăturarea definitivă a elementelor considerate lipsite de siguranță pentru Sankt-Petersburg, așa cum a fost, de exemplu, cazul musulmanilor sau al subotnicilor (termenul englez *sabatarians*, sau cel rus *жидовствующи*е)[275]”.

În realitate însă, în cea mai mare parte, legile aplicate față de comunitatea evreiască erau prohibitive, limitând drepturile populației alogene, dacă e să comparăm cu confesiunea creștin-

[275] GUMENÂI, I. *Op.cit.* p. 44.

ortodoxă și cu populația nativă din acele gubernii. Bunăoară, legile reglementau chiar şi sfera cea mai intimă a vieții umane, şi anume practicile religioase.

Așadar, legile implementate în privința populației de sorginte evreiască se refereau la acordarea unor înlesniri: o parte din legi ofereau unele drepturi suplimentare evreilor, în cazul particular al Basarabiei, în legătură cu colonizarea unor pământuri, însă chiar și acestea aveau deseori şi o conotație prohibitiv-negativă. Politica legislativă a Imperiului Rus, în cea mai mare parte, poate fi caracterizată drept discriminatorie, unii cercetători o numesc antisemită[276].

În continuare, prin exemplificarea acestor acte legislative, vom încerca să oferim și o calificare acestei politici. Guvernatorul, de exemplu, în memoriile sale, caracterizează politica legislativă imperială în privința evreilor ca pe una punitivă şi limitativă. Evreii, în accepția funcționarului, având drepturi inegale cu națiunea titulară, pe parcursul secolului al XIX-lea, pierdeau sau căpătau, periodic, pe neașteptate şi din motive necunoscute (sau neexplicate), diverse drepturi[277]. Potrivit lui Urusov, această activitate legislativă nu poate fi numită altfel decât experimentală, haotică și necalculată.

Caracterul legilor adoptate a depins direct de viziunea monarhului asupra modalităților de rezolvare a „problemei evreiești" (*Еврейский вопрос*), autocrația rusă fiind în căutarea unei soluții finale a acesteia, în termenii secolului al XIX-lea, desigur. Politica legislativă a mai depins, în anumite cazuri, şi de anturajul țarului, de legislatorii și miniștrii aflați la conducerea entităților imperiale. În Basarabia, procesul legislativ a avut o serie de particularități și derogări de la liniile directorii recepționate de la autoritățile centrale. Situația evreilor basarabeni, pe parcursul secolului al XIX-lea, s-a desprins de particularitățile „problemei evreiești" în Basarabia, incluzând apartenența acesteia la Zona Evreiască (*Черта Оседлости*). În afară de legislația generală, în situațiile neprevăzute de normele legale, erau deseori elaborate norme legislative cazuale. Ele, fiind valabile doar în unele gubernii ale „zonei", creau așa-numitele „zone evreiești paralele", acesta fiind și cazul Basarabiei.

Trebuie menționat că, înainte de a demara campania studierii particularităților evreilor, pentru a le impune o politică legislativă nouă, monarhii ruși deja aveau concepții negative predefinite față de reprezentanții acestei minorități, care se rezumau la faptul că „evreul este un factor malițios". Astfel, Ecaterina a II-a spunea că „evreii din Polonia au băut sângele poporului", iar Pavel I – că „sunt necesare metode de protejare a țăranilor de șiretlicurile și minciunile evreilor", un alt exemplu relevant fiind replica dată de către ministrul justiției Derjavin unor funcționari ruși care au prezentat o versiune mai puțin dură a Statutului din 1804,

[276] BOGDAN-DUICĂ, G. *Op. cit.*, p. 51.
[277] УРУСОВ, С. *Op.cit.*

promovat de el, așadar, acesta întreba: „Iuda l-a vândut pe Hristos pentru 30 de arginți, voi pentru cât ați vândut Rusia?”[278].

„Problema evreiască”, denumită în istoriografie şi „chestiunea evreiască”, apare pentru Imperiul Rus, în forma sa clasică, după cum o cunoaștem în secolul al XIX-lea, odată cu cele trei partiții ale Rzeczpospolita din anii 1772, 1793, 1795[279]. În urma acestor evenimente istorice, Imperiul Rus a încorporat nevoit un număr mare de populație evreiască, revenindu-i, astfel, primul loc din lume după numărul de supuși evrei.

Scriitorul și filozoful rus Vladimir Solovjov reflecta, în articolul „Evreimea și chestiunea creștină” (*Еврейство и Христианский Вопрос*), scris în anul 1884, despre raportul dintre religia creştină şi cea iudaică, referindu-se la faptul că aceasta, de fapt, este „chestiunea creştină”: „iudeii mereu şi pretutindeni priveau creștinismul şi se comportau faţă de el în concordanță cu religia lor, după credinţa şi legea lor. Iudeii s-au comportat mereu cu noi ca nişte iudei; noi însă, creştinii, dimpotrivă, nici chiar până acuma nu ne-am învățat să ne comportăm faţă de iudei creștinește. Ei niciodată nu au încălcat în raport cu noi legea lor religioasă, noi însă mereu am încălcat şi încălcăm în raport cu ei poruncile religiei creştine. Dacă legea iudaică e rea, atunci religiozitatea lor foarte puternică e, pur şi simplu, patetică. Dar dacă e rău să crezi în ceva malefic, atunci e încă mai rău să nu fii credincios, când e vorba despre ceva divin”[280].

În acest context, este interesant să vedem, din punct de vedere comparativ, care era situația evreilor din Imperiul Rus și cea din Principatele Române, precum și diferențele în ce privește soarta evreilor de pe cele două maluri ale Prutului în primul sfert al secolului al XIX-lea. Așadar, se menționează că „israeliții în Moldova sunt numeroși. Capitala sa Iaşi s-ar putea numi un oraş israelit; căci costumul judaico-polon, cu tot specificul său original, după forma sa antică, cum nu-l mai putem vede[281] nici chiar în oraşele cele mari din Polonia şi Rusia, e de văzut acolo cu îndestulare. Emigrarea zilnică din Galiţia şi, mai cu seamă, în toate uliţele şi în toate colţurile oraşului. Rusia apropietă măreşte contingentul lor în mod vădit în Iaşi. Această emigrare în mase de noi veniţi, care a avut loc mai cu samă în ultimii 20-25 ani, din cauza legilor draconice din Rusia contra evreilor, ce s-au emis una peste alta, şi, mai cu samă, legea recrutării pentru cei mari şi pentru copii, din care pricină o mulțime de familii şi bărbaţi buni de armată au trebuit să se refugieze în taină din interiorul Rusiei în Moldova, a schimbat foarte caracterul primitiv al evreilor moldoveni, cari se aflau aici deja de mai nainte, pe când turcii erau stăpâni. Putem, dar,

[278] МАРЕК, П. *Op,cit.* p. 19.
[279] *История южных.....*, *Op.cit.,* p. 158-162.
[280] СОЛОВЬЕВ, В. *Op. cit.*, p. 13.
[281] Ortografia a fost păstrată conform sursei originale.

stabili atât la evreii din Moldova, cât şi la cei din Valachia, o deosebire între perioada dinainte de 1829 şi post 1829 (de la pacea Adrianopol)[282].

De aceea şi-au schimbat israeliții din Moldova, originari din ţerile polone, portul lor polono-judaic şi obiceiurile lor în aşa fel, încât îşi însuşiră cu timpul un caracter cu totul deosebit, caracteristic pentru dânşii. Evreul din Moldova purta vestminte lungi orientale, adică multicoloare (nu negre, ca în Polonia), iubea mult curăţenia; ca şi orientalul, arăta el în afacerile sale oarecare statornicie, simplicitate şi cinste, cum se observă foarte des la popoarele mohamedane. Dar tot din astă cauză arăta în toată fiinţa sa o anumită lenevie spirituală şi o nemişcare considerabilă, cum iar nu o putem observa decât la orientali. Studiul limbei ebraice şi, cu atât mai puţin, acel al Talmudului, care atâţă aşa de mult spiritul, nu se putea desvolta, când dorinţa-i cea mai mare fu un traiu liniştit şi asigurat. Această inferioritate spirituală era pricina pentru care evreul din Polonia privea cu atâta dispreţ pe coreligionarul lui din Moldova, deoarece nu putea fi nici *lamden* („învăţat"), nici *meiuches* („coborât din o familie învăţată"); şi încuscrirele între o bună familie, polonă-judaică, şi una moldovenească era întotdeauna considerată ca nepotrivită. Această lipsă de cultură spirituală era cauza că chasidismul nu se desvoltă acolo, pentru că şi chasidismul reclamă ca o condiţie *sine qua non* pentru desvoltarea sa oarecare dispositie spirituală şi adânca pătrundere a unei idei anumite Ţerile orientale nu posedă legi speciale şi sisteme de convertire pentru evrei, cum nici mărginirea profesiunelor. Nu ştiu de persecuţie şi nici de împiedecarea evreilor de a se stabili într-un loc sau altul şi multe de asemenea natură. Evreii se aflau pe atuncea în ambele Principate într-o stare materială şi politică foarte favorabilă. Aşa era înainte de anul 1829"[283].

Toate aspectele invocate mai sus, precum legislația, portul diferit, instituțiile educaționale comunitare, legislația care stimula convertirea la creștinism, subliniază, o dată în plus, aspectele legislative restrictive, care au modelat evreul din Imperiul Rus și, în special, din Basarabia. În continuare, vom efectua o analiză a principalelor legi care au determinat modul de viață și activitatea comunității evreiești în diferite perioade istorice pe parcursul secolului al XIX-lea.

Tot aici suntem nevoiți, printr-o scurtă abatere, să relatăm istoricul viziunilor față de evrei a monarhilor ruși, care a determinat tendințele legislative imperiale.

Împăratul Alexandru I (1801-1825) s-a axat pe soluționarea definitivă a „problemei evreiești" prin metode legislative, considerând că integrarea populației evreiești în societatea rusă este posibilă prin renunțarea treptată la religia, tradițiile și obiceiurile lor, aducând, în consecință, asimilarea râvnită de țarul rus. O inițiativă similară, dar mult mai radicală, la care ne-

[282] *Evreii din România în texte istoriografice. Antologie.* București: Editura Hasefer, 2024, p.31
[283] *Ibidem*, p.32

am referit anterior, a fost întreprinsă de regii spanioli în 1492, când au obligat evreii să se creștineze sau să plece din țară, majoritatea hotărând s-o părăsească.

Monarhul rus, considera că anume religia evreilor, diferită de cea creștină, era cauza modului de viață comunitar al evreilor, a portului lor distinct, dar și a îndeletnicirilor. Alexandru I avea dreptate, în acest sens, însă el totuși nu a luat în calcul rezistența evreilor la schimbare, precum și devotamentul lor față de religia iudaică.

La 9 noiembrie 1802, împăratul Alexandru I a dispus instituirea *Comitetului pentru buna organizare a evreilor* (*Комитет по благоустройству евреев*), din care au făcut parte contele A. Ciartorâiski, contele S. Potoţki, contele V. Zubov, ministrul afacerilor interne contele V. Cociubei, ministrul justiţiei G. Derjavin şi M. Speranski. În activitatea Comitetului, de asemenea, au fost antrenați reprezentanții kahal-urilor evreiești din fiecare gubernie a Imperiului. În consecință, la 9 decembrie 1804, Comitetul a elaborat Statutul privind modul de viață al evreilor (*Положенее об устройстве евреев*) [284].

Cercetătorul P. Marek prezintă, într-o manieră foarte argumentată, duplicitatea acestui Statut, subliniind că acest document, atât de important pentru comunitatea iudaică din Imperiul Rus, poartă amprenta concepției, potrivit căreia „evreul este periculos pentru stat”. Astfel, potrivit autorului, liberalii din anturajul țarului Alexandru I, precum M. Speranski, au reușit să confere politicii de luptă contra evreilor imaginea grijii statului pentru aceștia. În acest sens, P. Marek notează că grija cea mai mare se manifesta față de creșterea „nivelului intelectual al evreilor”. Totodată, progresiștii din anturajul țarului au împrumutat conceptul vestic, potrivit căruia educația reprezintă un factor important în soluționarea chestiunii evreiești. Acest concept a fost transpus în viață prin Statutul din 1804, unde prima și principala prevedere se referă la educația evreilor, însă ideea „educării” evreului rus a mers în continuare la braț cu cea a transformării forțate și a impunerii ei prin metode represive[285].

Prevederile acestui Statut, după anul 1812, s-au răsfrânt şi asupra populației evreiești din Basarabia. Documentul, fiind o primă încercare de a formula un set de norme pentru populația evreiască, după o perioadă îndelungată de legiferare haotică şi ineficientă, reglementa toate sferele vieții și activității cotidiene a populației evreiești. Statutul conținea următoarele şase capitole:

[284] Высочайше утвержденное 9 декабря 1804 года Положение. О устройстве Евреев. [online]. [citat: 11.02.2024]. Disponibil: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Article/_UstrEvrei.php.
[285] МАРЕК, П. *Op.cit.* p. 20.

1. Cu privire la educaţie
2. Cu privire la diferite stări (sociale) şi ocupaţii ale evreilor, precum şi despre drepturile acordate acestora:
    a. Drepturile evreilor agricultori;
    b. Drepturile evreilor deţinători de fabrici și meșteșugari;
    c. Drepturile evreilor care se ocupă de comerț;
    d. Drepturile evreilor ce fac parte din mica burghezie.
3. Cu privire la obligațiile evreilor în funcție de stare (socială)
4. Cu privire la poziția socială a evreilor
5. Cu privire la funcţia de rabin
6. Despre rolul kahal-urilor.

Capitolul întâi, *Cu privire la educaţie*, prevedea dreptul copiilor tuturor evreilor de a învăța în toate instituțiile publice ruseşti, precum: şcoli, gimnazii şi universități. Pentru Basarabia, care la acel moment nu dispunea de universități, aceasta s-a referit doar la şcoli şi gimnazii[286]. În Statut se prevedea că evreii, în cadrul procesului educațional, „nu vor fi îndepărtați de la propria religie".

Aici trebuie menționat că ideile privind necesitatea extinderii educației seculare în cercurile evreiești au fost exprimate în mod repetat în proiectele de reformă evreiască, propuse la sfârșitul secolului XVIII – începutul secolului XIX. În deplină conformitate cu spiritul iluminismului, autorii acestor proiecte – atât funcționari guvernamentali, cât și evrei progresiști, *maskilim* – considerau integrarea culturală, realizată prin educația seculară, o garanție necesară pentru depășirea conflictului permanent dintre populația evreiască și cea creștină.

În realitate însă, aceste prevederi au servit drept un prim pas pe calea asimilării și integrării evreilor în societatea rusă, cu precădere prin îndepărtarea de religia mozaică și prin botez. Fiind conștienți că evreii nu-și vor trimite copiii la studii în școlile publice, autoritățile au promis să nu atenteze la religia evreilor, dar, după cum s-a dovedit în timp, această promisiune era departe de adevăratele intenții.

De asemenea, se stipula că, în instituțiile de învățământ publice, evreii vor învăța în una din trei limbi: rusă, poloneză sau germană. Până în anul 1810, toate condicile de cheltuieli şi venituri, scrisorile dintre evrei şi documentele oficiale trebuiau să fie redactate în una din cele trei limbi menționate mai sus sau, în unele cazuri, să posede traducerea alăturată din ebraică. De la 1 ianuarie 1807, evreii trebuiau „în toate actele oficiale să folosească una din cele trei limbi:

[286] МАРЕК, П. *Op.cit.* p. 20.

rusă, poloneză, germană", iar începând cu anul 1812, nici un evreu nu mai putea deține nicio funcție în kahal şi nici pe cea de rabin, dacă nu avea cunoștințe care să-i permită să scrie şi să citească în una dintre cele 3 limbi menționate[287].

Se mai prevedea şi interdicția portului tradițional evreiesc, care, de obicei, era un caftan negru cu accesorii religioase. Așadar, prin aprobarea Statutului respectiv, autoritățile țariste au impus cunoașterea și elaborarea documentelor în una din cele trei limbi (rusă, poloneză, germană) și renunțarea la portul tradițional evreiesc.

Prin aceste decizii, țarismul arăta nu doar preocuparea sa privind cunoașterea de către evrei a altor limbi decât idiș, care circulau la acea vreme în Imperiul Rus, dar se și asigura că evreii nu se vor evidenția pe fundalul altor locuitori din guberniile ruse.

În capitolul al doilea, consacrat drepturilor evreilor în funcție de starea socială din care fac parte, se stipulează pentru evreii-agricultori că cei care se vor muta cu traiul în cadrul teritoriilor destinate pentru practicarea agriculturii vor fi eliberați de toate dările pentru o perioadă de 10 ani, pentru realizarea acestui scop fiind identificate, inițial, 30 000 de parcele de pământ în fiecare gubernie. Evreii au primit dreptul să deschidă fabrici de orice natură şi profil, precum și să se ocupe de meșteșugărit, fiindu-le asigurată susținerea din partea statului.

Totodată, evreii care nu vor găsi suficient lucru în una dintre aceste gubernii şi nu vor avea surse de venit pentru întreținere se vor adresa obligatoriu la Guvernator, iar acesta, la rândul său, către Ministrul de Interne, pentru identificarea ocupațiilor[288].

Fluxul mare al evreilor care soseau în Imperiul Rus a generat necesitatea reglementării îndeletnicirilor acestora. Probabil, spectrul îngust al facilităților propuse lăsa evreii să se ocupe preponderent de comerțul cu amănuntul și meșteșugăritul.

În capitolul al treilea aflăm despre obligația ca toți evreii să-şi atribuie nume de familie[289], pe acest subiect fiind realizate o serie de studii contemporane[290]. Această lege a avut repercusiuni într-un mod aparte asupra evreilor basarabeni: astfel, au apărut nume de familii provenite de la toponimia basarabeană, alte nume de familii au fost derivate din etnonime (Evreinov, Izrailov etc.), de la prenume evreiești (Volfson, Aizikson, Abramov etc.) şi ocupațiile evreilor (de exemplu, Gluzman „sticlar", Șnaider „croitor" etc), derivate din particularitățile fizice ale persoanelor (de exemplu, Groisman „un om de talie înaltă" sau „o persoană importantă", Kleiner „un om de statură mică" etc.).

---

[287] MAPEK, П. *Op.cit.* p. 20.
[288] *Ibidem*.
[289] *Ibidem*.
[290] https://toldot.ru/life/lnames/

Un comentariu potrivit privind formarea numelor evreiești îl găsim în memoriile lui Y. Bernștein-Cogan, care relatează cum s-a format numele de familie al mamei sale: „în scurt timp, familia (Berndt) trebuia să părăsească Olanda și să emigreze cu restul evreilor în Galiția, unde, după ce va fi făcut recensământul, trebuiau să-și aleagă de sine stătător numele. Astfel, s-au înscris sub numele Berndt-Ștein, din care ulterior a rezultat numele Bernștein[291]".

Lucrarea cercetătorului A. Avram prezintă acest aspect exhaustiv, venind cu exemple de nume evreiești bazate pe toponimie: Alexăndreni – *Aleksandrenski*, Otaci – *Ataki* și *Atakski*, Bălţi – *Beltzer*, Bender (Tighina) – *Benderovski*, *Benderski*, Bereşti – *Bereştir*, Bocicăuţi – *Bocikovski*. Buiucani – *Boiukaner, Boiukanski*, Brânzeni – *Branzianski*, Briceni – *Bricianer*, Brăneşti – *Broneşter*, Buciumeni – *Buciumenschi*, Budeşti – *Budeştzki*, Cepelăuţi – *Cepelautzer*, Codreni – *Codreanschi*, Colencăuţi – *Colencauţchi*, *Kolenkautzi*, Corneşti – *Corneşter*, Dondușeni – *Donduşanski*, Drăgăneşti/Dragoneşti – *Dragoneşter*, Dubăsari – *Dubosarski*, Făleşti – *Faleşski*, Fârlădeni – *Farladanski*, Goreşti – *Goreşt*, *Goreşter*, Horodişte – *Gorodister*, Grinăuţi – *Grinautzki*, Ismail – *Ismail*, *Ismanlinschi*, Cahul – *Kahul*, Căinari/Gura Căinarului – *Kainarski*, *Gura Căinar*, Căușeni – *Kauşaner, Kauşanschi*, Chilia – *Kilianski*, *Kiliiski*, Chiperceni – *Kipercenski*, Chișinău – *Kişinevski*, Climăuţi – *Klimautzki*, Cobâlea – *Kobilanski*, Crişcăuţi – *Krişkautzki*, Lăpuşna – *Lapuşner*, *Lapuşnianski*, Lencăuţi – *Lenkevitzer*, Lipcani – *Lipkanski*, Mălăeşti – *Malaeşter*, Mălineşti – *Malineşter*, Mămăliga – *Mamaliger*, Medeleni – *Medelenski*, Noua Suliţa – *Novoselitzki*, *Novoselski*, Oniţcani – *Onitzkanski*, Orhei – *Orghei*, Paveleşti – *Paveleşter*, Filipeni – *Pilipenschi*, Prepeliţa – *Prepelitzki*, Prodăneşti – *Prodaneştzki*, Răduleni – *Raduleanski*, Raşcov – *Raşkovetzki*, *Raşkovitz*, *Raşkovski*, *Roşkovski*, Sadova – *Sadovski*, Sarafineşti – *Sarafinester*, Secureni – *Securianschi*, Scăeni – *Skaianski*, Soroca – *Soroka, Soroker, Sorokin, Sorotzker Sorotzki*, Sculeni – *Sulciner*, Talmaz – *Talmazski*, Tărăsăuţi – *Tarasautzki*, Trebisăuţi – *Trebiseutzki*, Tânţăreni – *Tzintzarenski*, Vărzăreşti – *Varzareski*, *Varzarevski*, Vertujeni/Vârtejeni – *Vertuzhanski* etc[292].

În documentele de arhivă de epocă descoperim deseori că evreii foloseau numele propriu sau patronimicul în calitate de nume de familie, un exemplu în acest sens fiind *Mordco Mordcov*[293].

De la 1 ianuarie 1808, evreii nu mai au dreptul să locuiască în sate şi nici nu pot să întreţină cârciumi în sat. În orașe și târguri evreii nu au dreptul să vândă băuturi spirtoase (în special, vin) pe datorie[294].

---

[291] БЕРНШТЕЙН-КОГАН, Я. *Op.cit*, p. 51.
[292] AVRAM, A. *Historic implications of Jewish surnames in the Old Kingdom of Romania.* Pennsylvania: University Press. 2021, p. 75-76.
[293] ROITMAN, A. *Unele considerații* …Op.cit., p. 42.

În acest context, referitor la rolul evreilor în comerțul băuturilor alcoolice în satele din Galiția, este interesantă relatarea călătorului rus Kelsiev, care, în notele sale de călătorie, menționează că, într-un sat tipic rusesc, două instituții sunt importante: acestea sunt biserica pe care o conduce un preot şi cârciuma condusă de un evreu, ambele fiind mereu într-o competiție pentru atragerea de „clienți”[295].

Capitolul al patrulea stipulează că, în oraşe, evreii au dreptul să aleagă câte un rabin şi câţiva funcționari în kahal, care însă trebuie să fie confirmați şi de conducerea gubernială, iar la fiecare trei ani aceştia trebuie realeși[296]. Kahal-urile au contribuit la păstrarea autocefaliei comunităților evreieşti din Basarabia, precum şi din alte gubernii rusești, pentru o perioadă de 40 de ani de la aprobarea acestui Statut, ducând la perpetuarea și conservarea acesteia.

Aici merită a fi făcută o paranteză privind situația din comunitățile evreiești din teritoriile polono-lituaniene și contextul în care kahal-ul, în ultima decadă a secolului al XVIII-lea, a obținut din nou prerogativele sale de autoconducere. Inițial, Imperiul Rus a considerat kahal-ul foarte util pentru scopurile sale, oferindu-i o autonomie largă, însă, treptat, limitând tot mai mult atribuțiile acestuia, până la lichidarea totală în 1844.

După încorporarea în noi teritorii, de exemplu, noii conducători ruși din estul Bielorusiei nu erau direct interesați de disputele religioase (în cazul dat, dintre hasizi și mitnagdimi), care îi implicau pe supușii lor evrei recent dobândiți. Preocupările lor imediate, în urma repartiției, au fost de natură mai generală: să stabilească controlul asupra regiunii, s-o integreze în sistemul administrativ și juridic rus și să se asigure că locuitorii acceptă stăpânirea Rusiei și legile acesteia. Menținerea ordinii și asigurarea fluxului constant de taxe către vistieria imperială erau de o importanță vitală.

Din aceste considerente, autoritățile ruse au decis, la scurt timp după repartiție, să învestească comunitățile evreiești cu puteri administrative largi. General-guvernatorul Z. Chernyshev, oficialul responsabil de teritoriile nou-anexate, a ordonat tuturor evreilor să se înregistreze la kahal și i-a împuternicit pe aceștia din urmă să acționeze ca agenți ai statului în colectarea taxei ruse pe cap de locuitor din rândul evreilor[297].

Aşadar, Chernyshev a lăsat la discreția cahal-ului stabilirea mărimii taxei și a pus în sarcina acestora „stabilirea ordinii printre evrei”. Acest mandat larg de autoadministrare includea și deciziile privind drepturile de călătorie în interiorul Imperiului prin eliberarea pașapoartelor de

---

294 Высочайше утвержденное 9 декабря 1804 года Положение. О устройстве Евреев. [online]. [citat: 11.02.2024]. Disponibil: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Article/_UstrEvrei.php.

295 КЕЛЬСИЕВ, В. *Op. cit*., p. 202-203.

296 Высочайше утвержденное 9 декабря 1804 года Положение. О устройстве Евреев. [online]. [citat: 11.02.2024]. Disponibil: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Article/_UstrEvrei.php.

297 FISHMAN, D. *Op.cit*., p. 9.

călătorie. Totodată, Chernyshev a confirmat jurisdicția organelor de autoconducere evreiești asupra afacerilor religioase și civile, fiind dispusă crearea kahal-urilor provinciale și ținutale (*уездные губернские кагалы*), care serveau drept curți de apel și drept organe supreme pentru disputele legale dintre evrei[298].

Luate împreună, toate măsurile descrise mai sus, adoptate de către autoritățile ruse, au constituit nu altceva decât o reabilitare a autoguvernării comunale evreiești la nivel local și regional, așa cum se practicase în Uniunea polono-lituaniană înainte de 1764, când kahal-urile regionale și naționale au fost desființate de către rege printr-un decret[299]. Sistemul de kahal-uri autonome a fost supus unui atac intens din multe părți din Polonia în anii 1770, iar consiliile (*va'adim*) fuseseră complet demontate acolo. Dar tocmai aceste structuri au fost îmbrățișate și resuscitate de autoritățile din Rusia țaristă, de dragul stabilității politice și al fluxului constant de taxe din noile lor teritorii anexate[300].

Evreii au profitat din plin de această ocazie, pentru a-și reînvia tradiția de autonomie regională. Astfel, de exemplu, în provincia nou-creată Mogilev a fost restaurat *va'ad medinat Rusiya*[301], recunoscut de către autoritățile ruse drept kahal-ul gubernial din Mogilev. Vaadul, care a fost alcătuit, în această perioadă, din reprezentanți ai cinci comunități (Șklov, Mogilev, Mtsislavl, Stary Bykhov și Chaus), și-a reafirmat autoritatea în supravegherea afacerilor kahal-urilor aflate sub jurisdicția sa. Când au apărut conflicte intense în comunitatea evreiască din Petrovitz în 1777, va'ad-ul a împuternicit o comisie rabinică, pentru a scrie noi reglementări pentru kahal-ul respectiv. Din activitatea lor aflăm că *va'ad medinat rusiya* era destinatarul taxelor colectate de cahal-urile provinciei Mogilev și că organul respectiv era instanța de apel pentru disputele interne evreiești. Astfel, judecata rabinică a va'ad-ului a intervenit şi pentru a soluționa o dispută teritorială între localitățile Vechiul Mtsis-lavl şi Noul Mtsislavl (Slobeda) între anii 1777 şi 1781, toate acestea din nou confirmând prerogativele foarte largi ale kahal-ului la prima etapă după încorporarea în Imperiul Rus.

Ulterior, controlul *va'ad medinat rusiya* (reconstituită după vechiul model) asupra afacerilor interne evreieşti a devenit atât de puternic, încât o plângere a fost depusă la Senatul Rusiei în 1783 „de către evreii care erau nemulțumiți de deciziile kahal-ului gubernial, interpelând unde se poate depune un recurs [asupra deciziilor instituției], astfel încât să nu apară o situație în care oamenii nevinovați acuzați să fie nevoiți, uneori, să sufere pe nedrept".

[298] *Ibidem*, p. 10.
[299] Desființarea kahal-urilor a avut loc din aceleași motive pe care le vom vedea peste aproape 60, în Zona Evreiască din Imperiul Rus, când, în 1844, acestea sunt înlocuite cu Consiliile spirituale, cauza principală fiind o prea mare concentrare a puterii rabinilor asupra maselor evreiești și, ca urmare, abuzuri frecvente.
[300] FISHMAN, D. *Op.cit*., p. 10.
[301] Kahal-urile mai purtau denumirea de vaad, în traducere din ebraică însemnând „comitet".

Totuși, competențele largi ale kahal-ului au fost reduse ulterior, pe la mijlocul anilor 1780, când statutul juridic al evreilor a fost modificat și ei au fost integrați în mod formal în clasele urbane (*купечество и мещанство*). Autoritățile țariste și-au retras sancțiunea oficială pentru curțile evreiești de a judeca cauze civile, iar evreii înstăriți care s-au alăturat breslelor comerciale au început să plătească anumite taxe direct la vistieria imperială. Dar chiar și după aceste reforme, atribuțiile oficiale deținute de kahal în Rusia au fost impresionante, mai ales în comparație cu situația instituțiilor similare din Polonia și Austria la acea vreme. „Carta" evreiască din 1786 a autorizat în mod explicit kahal-urile guberniale să judece toate cazurile legate de chestiuni religioase și rituale evreiești și a sancționat colectarea impozitelor atât imperiale, cât și interne (adică cele comunale) de către kahal-urile locale. Carta a lăsat, în esență, intact sistemul de organe recunoscute oficial drept autoguvernare evreiască, atât la nivel local, cât și regional. Pe viitor, *Va'ad medinat Rusiya* și curtea sa rabinică au continuat să funcționeze până în anii 1790[302].

Însă, odată cu a doua și a treia împărțire a Poloniei, în 1793 și 1795, Rusia a dobândit șapte sute de mii de noi supuși evrei, mai mult decât și-a dorit sau și-a imaginat vreodată, iar autoritățile țariste au început să-și revizuiască politicile față de evrei. Restricțiile privind reședința evreiască, înființarea Zonei de Reședință Permanentă pentru Evrei și introducerea dublei impozitări a negustorilor și orășenilor evrei au fost cele mai cunoscute trăsături ale noii politici de suspiciune și ostilitate a statului față de noii săi supuși.

Kahal-ul și organismele regionale ale autoguvernării evreiești au fost, de asemenea, supuse unui control guvernamental mai riguros. Împărăteasa Ecaterina a II-a intenționa să aducă populația evreiască sub jurisdicția nedivizată a autorităților civile și a căutat să diminueze sever domeniul autonomiei evreiești, deși așa și nu i-a reușit acest lucru.

Un *ukaz* („decret") imperial, emis la 3 mai 1795, ca urmare a celei de-a treia împărțiri a Poloniei, a decretat că evreii trebuiau tratați ca o clasă urbană, subordonată magistraților orașului, și a stipulat că, de acum înainte, kahal-urile guberniale „nu sunt autorizate să se ocupe de orice alte chestiuni decât de riturile și ritualurile religioase". Acest decret a jucat un rol important în limitarea rolului kahal-ului, fiind perceput drept un transfer definitiv al tuturor atribuțiilor sale către autoritățile locale de stat, revocând categoric competențele civile, judiciare și polițienești ale organismelor regionale evreiești[303]. Aceștia din urmă au fost lipsiți de autoritatea de a servi ca arbitri finali ai tuturor disputelor interne evreiești și de a emite decrete

[302] FISHMAN, D. *Op.cit.,* p. 11.
[303] FISHMAN, D. *Op.cit.,* p. 19.

obligatorii, aplicabile prin puterea *herem*-ului[304]. Asupra prerogativelor kahal-urilor pe perioada secolului al XIX-lea vom reveni în capitolele ce urmează, pentru a consemna că istoria acestui organ de autoadministrare a influențat activitatea lui și în anii ’60 ai secolului următor.

Odată cu încorporarea teritoriului dintre Nistru şi Prut în cadrul Imperiul Rus, în 1812, evreii au parte de o nouă politică legislativă, care le limitează drepturile, legi ce se răsfrâng nu numai asupra vieții lor economice, dar şi asupra educației, locului de trai, practicilor religioase şi a altor aspecte ale vieții cotidiene. Această politică a avut repercusiuni şi asupra numărului populației evreieşti din Basarabia în decursul secolului al XIX-lea.

Capitolele cinci şi șase definesc prerogativele rabinilor şi ale kahal-urilor, interzic pedepsele publice ale evreilor (herem), interzic rabinilor să perceapă de la evrei diferite sume de bani. Ca o nouă etapă în viața evreilor din Imperiul Rus, acesta a impus noi rigori în domeniul vieții evreieşti, drepturi şi înlesniri, dar şi unele măsuri de restricționare, retragerea unor drepturi și introducerea legislației limitative. Autoritățile şi-au pus drept scop ștergerea definitivă a frontierelor dintre alogeni şi venetici, însă încercarea de a o face prin măsuri coercitive, desigur, nu a putut genera un dialog constructiv dintre autorități și comunitatea evreiască.

Împăratul Alexandru I şi-a propus convertirea evreilor la creștinism, în această ordine de idei, a şi inițiat stimularea botezului evreilor-iudei în noile confesiuni creștine. Cu același scop a fost creată, în anul 1817, Societatea Creștinilor Israeliți[305] (*Общество Израильских Христиан*). La 25 martie 1817, a fost adoptată Legea cu privire la crearea Comitetului pentru evreii ce se convertesc la creștinism, lege ce prevedea anumite facilități şi înlesniri, printre care și oferirea unor parcele de pământ pentru convertiți în guberniile sudice şi nordice[306]. Această încercare însă a eșuat, iar Societatea Creștinilor Israeliți, nefiind rentabilă, a fost desființată la 30 martie 1833[307].

Aşezământul de organizare administrativă a regiunii Basarabia[308], aprobat la 29 aprilie 1818, îi menționează pe evrei ca o stare socială aparte, ceea ce ne face să credem că autoritățile ruse pledau pentru o politică fiscală deosebită pentru evreii basarabeni. Conform statutului, populația Basarabiei se împărțea, după cum urmează: clerul, nobilimea, boiernașii, mazilii, ruptașii, negustorii şi mica burghezie, țărani şi agricultori, țigani, evrei[309]. În Statut totuși se

[304] Vom observa că și ulterior în Basarabia, herem-ul va rămâne o modalitate de funcționare a comunității evreiești, fapt consemnat în cadrul vizitei evreului erudit Markus Gurovici în orașul Bălți în anul 1853.
[305]ТИХОНОВ, А. *Op. cit*., p. 136.
[306]П.Х.С.З.П.Е., № 84, p. 88-93a
[307] П.Х.С.З.П.Е., № 264, p. 327.
[308] П.Х.С.З.П.Е., № 91, p. 96.
[309] *Ibidem.*

stipula că evreii aveau dreptul să aparțină la una din cele trei categorii: a. negustori, b. mica burghezie, c. agricultori, fiind impozitați respectiv.

Evreii care făceau parte din aceste stări sociale erau obligați să plătească prestațiile către stat şi impozitele în aceeași măsură ca și reprezentanții altor etnii din aceeași categorie socială. O particularitate care nu exista în alte gubernii se referea la faptul că toate înlesnirile acordate evreilor până la anul 1812 de către domnitorii Moldovei rămâneau în vigoare, evreii având dreptul să dețină în proprietate crâșme, mori, fabrici de vin şi bere şi alte proprietăți similare[310].

Aceste privilegii au fost păstrate în contextul autonomiei limitate de care se bucura Basarabia în primii ani după anexare la Imperiul Rus. Vom vedea în continuare că vor exista încercări de a anula unele înlesniri acordate evreilor, odată cu încorporarea Basarabiei în Zona Evreiască și transformarea ei în Gubernie.

Astfel, micii boieri, mazilii şi ruptașii, negustorii și țăranii aveau dreptul să procure moşii, precum şi imobile cu populație şi fără. Evreii însă puteau să cumpere pământuri doar nelocuite şi neprelucrate anterior, parte din proprietatea statului, atât în scopuri agricole, cât şi pentru construirea unor fabrici. Toate stările, în afară de evrei, puteau avea în proprietatea lor orașe, târguri, sate şi pământuri nearate. Evreii nu aveau dreptul să aibă țărani iobagi creștini, pentru a-i utiliza la lucru. Reprezentanții tuturor stărilor, în afară de țigani şi evrei, aveau dreptul să ocupe funcții militare şi civile, obținând titluri şi înlesniri de tot felul[311].

În aprilie 1824, a fost introdusă legea despre „înlăturarea evreilor de la hotare cu 50 de verste”[312] (50 verste = 53, 3 Km), iar în 1825, pe 30 iunie, în lege au fost introduse unele modificări. Documentul prevedea evacuarea evreilor de la hotarele cu alte ţări, acest lucru însă nu totdeauna s-a întâmplat. Din unele documente deducem că legea avea menirea să lupte cu contrabandiștii care, în opinia autorităților, de cele mai multe ori, erau evrei. Se atestă cazuri în care, inițial, polițiștii se ocupau de înlăturarea evreilor de la hotare, apoi aceștia din nou reveneau la locurile anterioare.

Documentele care prezintă cazurile de deportare a evreilor din apropierea hotarelor, anume a celor din Basarabia, se încadrează cu precădere în sfârșitul secolului al XIX-lea. Dosarele ce se referă la această lege se întâlnesc în documentele de arhivă abia în anul 1870[313] și 1871[314]. Se mai observă şi cazuri separate de deportări, precum este cazul lui Aron Tucevski[315], înlăturat de la hotar la distanța de 50 de verste pentru contrabandă, caz asemănător fiind și

[310] *Устав Образования Бессарабской Области,* p. 21-22.
[311] П.Х.С.З.П.Е., № 91, P. 97.
[312] П.Х.С.З.П.Е., № 124, P. 135.
[313] A.N.A., F. 6, inv. 8, doc. 1204, f. 1-27.
[314] A.N.A., F. 6, inv. 8, doc. 1205, f. 3-31.
[315] A.N.A., F. 6, inv. 8, doc. 1267, f. 8, f. 13, f. 14.

deportarea evreicei Bronislava Ghelman[316]. Unele cazuri de deportări masive de la hotar sunt cele legate de categoria „evreilor contrabandiști”[317], exemplul cel mai reprezentativ fiind evacuarea tuturor evreilor din satul Căuşeni în anul 1878[318].

Existența cazurilor enumerate este, cel puțin, stranie, pentru că legea privind înlăturarea evreilor cu 50 de verste de la hotar a fost abrogată, la 23 mai 1833, de către Comitetul de Miniştri. Prin abrogarea acestei legi, a fost permisă locuirea evreilor în târguri vechi şi noi, care se află mai aproape de 50 verste de hotare maritime sau terestre[319]. Pe de altă parte, la 14 noiembrie 1825, a fost adoptată legea ce interzicea locuirea evreilor care aveau în arendă cârciumi, mori sau alte proprietăți de acest gen la o distanță mai apropiată de 50 de verste de la hotar, evacuarea trebuie să fie făcută, la acea etapă, odată cu expirarea termenului contractului de arendă[320].

La 16 iunie 1825 a fost adoptată legea care prevedea eliberarea pașapoartelor populației evreieşti[321], aceasta reprezenta nu altceva decât o metodă de a ține populația evreiască din guberniile rusești sub un control mai strict.

Împăratul Nicolai I (1825-1855) s-a preocupat de „problema evreiască” cu un entuziasm şi mai mare. La legislația deja adoptată în domnia împăratului Alexandru I s-a mai adăugat obligativitatea pentru evrei de a fi „corijați” prin recrutarea în sistemul militar şi viața de cazarmă. Ținta principală a țarului consta în educarea tineretului evreiesc, de la o vârstă fragedă, în spirit rus, precum şi asimilarea lor timpurie[322].

La 10 iunie 1826, a fost aprobată Legea privind Cenzura, capitolul VI, paragrafele 194-200 ale căreia indicau asupra necesității cenzurării cărților evreieşti. Au fost interzise toate cărțile evreieşti neverificate de către Comitetul de Cenzură (adică toate cărțile evreiești publicate până în anul 1826 - *n.n.*). Imperiul Rus permitea publicarea cărților evreiești precum: a) Cărțile Sfintei Scripturi fără comentarii; b) Cărți de rugăciune fără alte anexe.

De asemenea, era strict interzisă publicarea cărților care propagă intoleranță față de creștinism sau pentru „Fondatorul Divin al creștinismului”. Sunt interzise cărțile în care se instigă evreii la o atitudine negativă sau chiar de ură față de reprezentanții altor confesiuni, fie

[316] A.N.A., F. 6, inv. 8, doc. 1308, f.1-7, f . 9-10, f.14-16.
[317] A.N.A., F. 6, inv. 8, doc. 1307, f. 1-8.
[318] A.N.A., F. 6, inv. 8, doc. 1310, f. 1-32.
[319] П.Х.С.З.П.Е., № 266, P. 327-328.
[320] П.Х.С.З.П.Е., № 131, P. 158-159.
[321] П.Х.С.З.П.Е., № 123 , P. 134-135.
[322] АТАМУКАС, *Op. cit.*, p. 26.

cărţi în care se recomandă nedepunerea mărturiilor în favoarea unui creștin sau permit înșelăciunea creștinilor[323].

În anul 1827 a fost adoptată Legea privind serviciul militar al evreilor în natură și abolirea plăţii în bani[324], fapt ce a zguduit întreaga comunitate evreiască din Imperiul Rus. Legea prevedea stoparea colectărilor de bani și introducea serviciul militar în termen. Autoritățile au motivat această decizie prin faptul că evreii care vor fi înrolați în armată vor dobândi noi cunoștințe utile pentru ei şi pentru stat. Statutul privind recruții şi serviciul militar al evreilor[325] prevedea toate aspectele legate de serviciul militar în termen pentru evrei. Vom relata despre acestea în subcapitolul dedicat exclusiv subiectului în cauză.

La 16 august 1828, a fost adoptată legea privind interdicția pentru evrei de a fi aleși în funcții de stat[326]. Aceasta se făcea cu scopul minimizării rolului evreilor în viața politică a Imperiului.

La 14 octombrie 1830, a fost adoptată legea cu privire la prevenirea unei false convertiri a iudeilor la creștinism[327]. Acest document a fost elaborat în urma sesizării autorităților despre existența unor convertiri false și despre faptul că, în urma botezului, evreii primeau înlesniri, rămânând, totodată, fideli religiei iudaice. În acest context, legislatorii au prevăzut pentru evreii care intenționau să treacă ritualul de botez necesitatea prezentării unui certificat confirmativ privind cunoașterea dogmelor religiei creștine, precum și o caracteristică pozitivă de la preotul din localitate. Pentru a se asigura de veridicitatea botezului, autoritățile au recomandat ca ceremoniile de botez să fie făcute în zilele de duminică, asigurând o prezență maximă a enoriașilor.

La 28 noiembrie 1830, a fost adoptată legea privind înlesnirile acordate evreilor din regiunea Basarabia, care s-au convertit la creștinism[328]. Legea prevedea scutirea evreilor botezați de toate impozitele și prestațiile pe parcursul întregii vieți. Această înlesnire, în opinia noastră, a fost concepută în vederea stimulării convertirii evreilor la religia creștină, din cauza nivelului scăzut al acestui proces în Basarabia la toate ramurile creștine. Menționăm acest fapt, căci, la o anumită etapă istorică, evreii se vor boteza preponderent la ritul catolic sau luteran.

Apoi, este adoptată legea din 20 decembrie 1830, care stimula relocarea evreilor din Sevastopol și Nikolaev în Basarabia, în schimbul acordării unor înlesniri. Astfel, de exemplu, negustorul de ghilda a III-a Aizin Râvkin s-a mutat cu familia în orașul Ismail, fiindu-i acordate

[323] П.Х.С.З.П.Е., № 143, P. 146-147.
[324] П.Х.С.З.П.Е., № 153, P. 192.
[325] П.Х.С.З.П.Е., № 154, P. 192.
[326] П.Х.С.З.П.Е., № 176 , P. 227-228.
[327] П.Х.С.З.П.Е., № 220 , P. 282.
[328] П.Х.С.З.П.Е., № 224, P. 286-287.

înlesnirile promise, și anume cele de scutire de impozite pentru 15 ani[329]. Ulterior, la 18 februarie 1836, evreilor care se mutau cu traiul la Ismail li se acorda o scutire de impozite pe durata de 25 de ani[330].

Începând cu 10 aprilie 1832, evreilor din orașele Imperiului le-a fost acordat dreptul la obținerea titlului de „Cetățean de Onoare", iar la 26 februarie 1835, împăratul Nicolai I a dispus ca evreii care trăiesc în satele din Basarabia să nu mai fie siliți să plece în oraş[331].

În anul 1835, a fost adoptată legea denumită Statutul Suprem privind Evreii (*Высочайщее Положение о Евреях*) [332] , care a conturat teritoriul „zonei evreiești", reprezentând, de asemenea, și o sistematizare a regulamentelor aprobate anterior și stipulând într-un mod coerent drepturile și interdicțiile pentru evreii care se aflau în interiorul și în afara acesteia. Zona evreiască a mai fost denumită și Zona de Reședință Permanentă pentru Evrei, în istoriografia americană – *The Pale of Settlement*, iar în rusă – *Черта оседлости*[333].

Ne vom opri mai pe larg la subiectul în cauză, căci cunoașterea acestor particularități explică mai multe evoluții ale comunității evreiești în Basarabia. Până în anul 1772, administrația rusă nu a avut o experiență propriu-zisă în gestionarea problemelor legate de comunitatea evreiască, din simplul motiv că, până la acel moment, nu a existat o comunitate stabilă pe acest teritoriu, evreii care locuiau în cuprinsul Imperiului nu erau foarte numeroși şi puteau fi reperați doar în Sankt-Petersburg (aflați în ilegalitate) şi Novorosia (cu statutul de coloniști de o naționalitate „necunoscută"). Mai cu seamă că, în conformitate cu un ordin imperial, prezența evreilor – şi cu atât mai mult, a comunităților evreieşti autonome – pe tot cuprinsul imperiului era interzisă[334].

Odată cu expansiunea teritorială a Imperiului Rus, are loc creșterea populației evreieşti, cea mai mare parte a evreilor fiind localizați în pământurile polone, unde, după cele trei partiții ale Recei Pospolite, Imperiul primește o „moștenire evreiască" considerabilă. Preocuparea de bază a birocrației ruse, după 1772, o constituia integrarea evreilor în sferele socială şi economică a țării, deja legiferate la acel moment. După mai multe discuții şi dezbateri între consilierii Ecaterinei a II-a, s-a convenit asupra faptului că activitatea economică a evreilor este negativă

[329] П.Х.С.З.П.Е., № 229, P. 291-292.
[330] П.Х.С.З.П.Е., № 320, P. 385.
[331] П.Х.С.З.П.Е., № 300, P. 314-315.
[332] П.Х.С.З.П.Е., № 304, P. 359.
[333] Traducerea termenului întâmpină dificultăți: în original, în limba rusă, denumirea completă fiind *Черта Постоянной Еврейской Оседлости*, de altfel, în engleză termenul este *Pale of the Settlement*, în română cea mai convenabilă ar fi folosirea termenului *Zona Evreiască* (Bogdan Duică), conform altor cercetători, traducerea ar fi „Zona admisă evreilor pentru viaţă sedentară" (Valentin Tomuleț).
[334] КЛИЕР, Дж. *Россия собирает своих...* Op.cit., p. 95.

pentru Imperiu, astfel, era de nepermis ca evreii să fie admiși în inima statului rus, idee confirmată de către Președintele Colegiului de Comerţ, contele A. Voronţov[335].

Legea esențială care a determinat relația dintre evrei şi statul rus a devenit ordinul din 23 decembrie 1791, conform căruia populația de origine iudaică „trebuia să fie ținută în granițele istorice şi naturale ale răspândirii sale de odinioară, unde le vor fi garantate drepturile cetățenești şi burgheze", cu alte cuvinte, li se interzicea accesul în guberniile interne ale Rusiei. Deja către anul 1835, această legiferare a primit denumirea de Zona de Reședință Permanentă pentru Evrei (*Черта Постоянной Еврейской Оседлости)*, guberniile care au intrat inițial în Zona Evreiască au fost: Basarabia, Vilna, Vitebsk, Volânia, Grodno, Ekaterinoslav, Kiev, Kovno, Minsk, Movilău, Podolsk, Poltava, Taurida, Herson și Cernigov, această lege rămânând în vigoare până în anul 1917[336].

Formarea Zonei a avut loc treptat, fiind lărgită consecutiv prin adăugarea noilor teritorii, schimbarea finală fiind realizată în anul 1835, când a fost formată configurația clasică. În cazul Basarabiei, odată cu anexarea acesteia la Imperiul Rus în 1812, ea devine o ţintă de colonizare internă, constituind automat hotarul sud-vestic al Imperiului şi, respectiv, al Zonei. Populația deja existentă în teritoriu creşte rapid, iar migraţia evreilor din alte locaţii se face tot mai vizibilă, fenomenul anexării generează atât o oportunitate pentru colonizare, cât şi posibilitatea sedentarizării populației evreiești flotante. Sunt reprezentative cuvintele guvernatorului Urusov în legătura cu Zona Evreiască și restrângerea acesteia prin introducerea legilor din 3 mai 1882: „Legile interzic așezarea evreilor în afara târgurilor și orașelor. În cazul particular al evreilor basarabeni, aceștia au primit dreptul să-și aleagă ca loc de trai doar 10-19 orașe și în jur de 30 de târguri, astfel, mai corect ar fi să considerăm că nu Gubernia cu cele 4 mln. de desetine ale sale constituie adevărata Zona Evreiască pentru evreii basarabeni, ci doar o mică parte de pământuri, alocate din zonele urbane și târguri."[337]

Rolul zonei evreiești pentru evoluția ulterioară a comunităților evreiești din Imperiul Rus a cunoscut o dezbatere istoriografică considerabilă. Astfel Ja. Rabinovici considera: „Zona Evreiască a contribuit la separarea vehementă a evreilor de cealaltă populație şi i-a aruncat în prăpastia nedreptății şi a vexațiunilor"[338], I. Hessen este de aceeași părere, afirmând că „interdicția de a se folosi de dreptul natural la mișcare în interiorul țării a inhibat dorința de

[335] КЛИЕР, Дж. *Россия собирает своих... Op.cit.*, p. 134-135.
[336]ТИХОНОВ, А. *Op.cit*., p. 129-130.
[337] УРУСОВ, С. *Op.cit.,* p. 173.
[338] ТИХОНОВ, А.К., *Op. cit.*, p. 130.

acțiune din partea evreilor atât în sfera muncii intelectuale, cât şi în cea a muncii fizice, prin aceasta reducând la neființă viața spirituală şi economică a evreilor”[339].

Cercetătorul A. Tihonov vede rolul Zonei Evreiești diferit de concepțiile tradiționale, considerând că „Zona juca un rol dublu: în primul rând, aceasta servea ca mijloc de păstrare a autocefaliei comunităților evreieşti, iar în al doilea, permitea apărarea evreilor de potențialele pogromuri antievreiești, mai cu seamă că existau categorii sociale[340], cărora le era permisă locuirea pe tot cuprinsul Imperiului”[341]. Credem că ideea unei „emancipări selective” sau a „inserției sociale selective”, emisă de B. Nathans, explică „ideea favoritismului legislativ”, formulată de cercetătorul rus.

Polarizarea echidistantă a concepțiilor demonstrează gradul de dificultate sporită a soluționării acestei dispute: am putea admite că Zona Evreiască a fost un fenomen negativ, dar, în acest caz, au fost, oare, toate categoriile de populație evreiască atinse de această reformă? Pe de altă parte, dacă a avut trăsături pozitive, ca protejarea de pogromuri, de ce, atunci, acestea au avut loc? Întrebarea, de altfel, rămâne deschisă pentru investigațiile ulterioare ale cercetătorilor în domeniu.

Deşi specialiştii poartă o polemică privind rolul Zonei pentru evoluția populației evreieşti din Imperiul Rus, luând poziții diametral opuse, putem cu certitudine afirma că, pentru evreii din Basarabia, instituirea acesteia a avut consecințe duble – atât pozitive cât şi negative. Pe exemplul care-l prezentăm mai jos, instituirea Zonei, desigur, pare un pas foarte crud din partea autorităților ruse, căci cazuri de asemenea evacuări au mai fost foarte multe, pe de altă parte, astfel de evacuări au fost posibile şi în afara Zonei, un exemplu ar fi cel din Moldova de peste Prut, când din Iaşi au fost alungate demonstrativ câteva familii evreiești, pe motivul vagabondajului[342]. Totodată, aflarea în cadrul Zonei le-a permis evreilor să obțină o „detașare psihologică”, în sensul că la periferia Imperiului o lege foarte dură putea fi ocolită datorită unor subterfugii.

Un alt act legislativ, din 12 mai 1836, interzicea evreilor din Basarabia şi Novorosia, în perioada 1836-1839, să comercializeze băuturi alcoolice în satele care se aflau în proprietate privată[343]. Acest fapt se explică prin conflictele care apăreau – cel mai des în temeiul acestei

---

[339] ГЕССЕН, Ю. *Евреи в Россиu..., Op. cit.,* p. 80.
[340] Aveau dreptul să se stabilească cu traiul în orice localitate a Imperiului Rus doar evreii: negustori de ghilda I (care deţin acest titlu timp de 5 ani, care au absolvit instituţiile de învăţământ mediu sau superior, care au gradul de doctor, magistru sau habilitat), meşteşugarii şi agricultorii, foştii militari.
[341] ТИХОНОВ, А. *Op. cit.*, p. 132.
[342] КЕЛЬСИЕВ, В. *Op.cit.*, p. 227-231.
[343] П.Х.С.З.П.Е., № 327, P. 391.

activități – dintre creștini și evrei, cauza acestora fiind îndatorirea populației creștine față de cârciumarii evrei.

O situație ce ține de evacuarea evreilor din târgul Tuzla din Basarabia ne este prezentată prin prisma inspecției contelui Voronțov în acea regiune siderurgică. Potrivit administratorului departamentului de siderurgie şi extracție a sării Karneev, în târg locuiau foarte mulți evrei colonişti, care, de fapt, nu se ocupau de agricultură, îndeletnicindu-se cu comerțul. Deși Karneev propunea evacuarea pe acest motiv a evreilor din târg, Voronțov a dispus înzestrarea lor cu pământuri agricole, lăsând populația evreiască nestrămutată[344].

Pentru a micșora numărul evreilor din capitalele celor 15 gubernii ruse din „zonă", precum și în vederea sporirii evidenței populației evreiești, la 15 ianuarie 1838 a fost adoptată legea privind exilarea din capitale a evreilor fără pașaport[345].

În secolul al XIX-lea, în Imperiul Rus, cea mai răspândită profesie printre evreii cu studii superioare a fost cea de medic, acest fapt îl confirmă şi legea din 11 octombrie 1838, care permite evreilor ce au diplome de la Academii şi Universități rusești să se angajeze ca medici în posturi de stat în gubernia Novorosia şi regiunea Basarabia[346].

În contextul creșterii numărului de procese de judecată dintre populația băștinașă și evrei, la 27 noiembrie 1838, a fost introdus şi un jurământ special pentru evreii care trebuie să depună mărturii în instanțele de judecată: „Sub veghea Atotputernicului şi a BeisDinului (Consiliul înțelepților format din 3 persoane, de regulă, rabini) şi a reprezentanților de stat, care îmi primesc jurământul, jur pe numele viului Dumnezeu, Dumnezeului lui Israel, în ceea ce va trebui să mărturisesc, celor ce mă vor întreba, că le voi spune tot adevărul, fără a tăinui ceva. Iar dacă, din slăbiciune sau din rea-voință a cuiva, voi încălca jurământul dat, mă voi face un apostat al religiei proprii, nu voi fi demn de a fi numit iudeu şi să fie blestemat sufletul meu, iar întreaga mea familie să fie lovită de pedeapsa lui Dumnezeu. Amin"[347].

Începând cu 7 ianuarie 1839, li se permite evreilor din Novorosia şi Basarabia să fondeze târgușoare pe domeniile moșierești[348], fapt care, după părerea legislatorilor, ar fi dus la o mai bună circulație a mărfurilor şi la îmbunătățirea relațiilor comerciale.

Din 30 aprilie 1840, se permite supușilor ruși şi celor străini, timp de 3 ani, să practice fără impedimente comerțul pe râul Nistru, legea referindu-se la materiale lemnoase de origine

[344] П.Х.С.З.П.Е., № 342, P. 406-408.
[345] П.Х.С.З.П.Е., № 361, P. 431
[346] П.Х.С.З.П.Е., № 382, P. 461.
[347] П.Х.С.З.П.Е., № 387, P. 465.
[348] П.Х.С.З.П.Е., № 385, P. 463.

străină[349]. Această inițiativă legislativă a contribuit la creșterea numărului populației evreiești în zonele limitrofe râului Nistru. O lege similară care se referea la râul Prut a fost adoptată la 15 aprilie 1841[350].

O altă lege, care stipula distanța construcțiilor sinagogilor şi hederelor[351] în raport cu lăcașele de cult creștine, apare la 26 iunie 1844. Potrivit acesteia, sinagogile care se aflau pe aceeași stradă cu bisericile creștine trebuie construite la o distanță de 100 de stânjeni (216 metri), iar dacă se aflau pe străzi opuse, atunci norma era de 50 de stânjeni (108 metri). Legea prevedea că toate sinagogile care nu corespundeau rigorilor stabilite trebuiau închise[352].

Legea adoptată de către Ministerul Învățământului Public la 13 noiembrie 1844 stipula supravegherea școlilor evreiești de către funcționarii de stat, numiți din evreime: „Pentru supravegherea şcolilor evreieşti, cu scopul tălmăcirii unor discipline evreieşti, se prescrie ca lângă tutorii de circumscripții şi pe lângă Ministru să existe câte un „evreu erudit", care poate fi ales atât din supușii ruși, cât şi din cei străini. Evreii erudiți puteau să fie aleși din rândul rabinilor de stat sau al evreilor care cunoșteau subtilitățile religiei iudaice. În sarcina acestora se punea supravegherea școlilor evreieşti și corectitudinea predării disciplinelor evreieşti, însă nu fără controlul funcționarilor aflați în deplasare pentru această chestiune...." [353].

În decembrie 1844, prin lege au desființate definitiv kahal-urile[354]. Această decizie a pus capăt autoadministrării și autoorganizării evreieşti, a făcut posibilă o asimilare mai ușoară și mai rapidă a evreilor din Imperiul Rus.

La 16 decembrie 1846, împăratul Nicolai I a dispus organizarea unui recensământ al populației evreiești din Basarabia. Acesta trebuia să fie organizat în perioada anilor 1847-1848, iar toți evreii tineri, în decursul următorului val de recrutare, să fie înrolați după principiile comune de recrutare[355].

Ca prim pas pentru limitarea portului tradițional evreiesc, începând cu 11 februarie 1848, a fost introdus un impozit adăugător de 5 ruble de argint pentru evreii care intenționau să poarte în continuare *ermolka* (scufia tradițională evreiască) și necesitatea notificării Guvernatorului Basarabiei[356].

Din practica botezului, evreii creștinați obișnuiau să-și schimbe numele de familie, de asemenea, aceștia își schimbau locul de trai, ca să poată activa ulterior nestingherit în alte

[349] П.Х.С.З.П.Е., № 418, P. 495.
[350] П.Х.С.З.П.Е., № 436, P. 507-508.
[351] Școli religioase evreiești.
[352] П.Х.С.З.П.Е., № 496, P. 569.
[353] П.Х.С.З.П.Е., № 506, P. 576.
[354] П.Х.С.З.П.Е., № 510, P.590-594 .
[355] П.Х.С.З.П.Е., № 552, P. 661.
[356] П.Х.С.З.П.Е., № 578, P. 683-684.

gubernii decât cele în care erau cunoscuți ca evrei. Autoritățile țariste au interzis, la 6 februarie 1850, schimbarea numelui după botez[357].

O nouă inițiativă legislativă legată de portul evreiesc tradițional datează cu 1 mai 1850. Legea privind interzicerea portului tradițional evreiesc[358] prevedea scoaterea din uz, de la 1 ianuarie 1851, a portului tradițional evreiesc în totalitate şi pretutindeni. Doar guvernatorii puteau, prin decizia lor, să permită unor evrei în etate, în calitate de excepție, să poarte *caftanul* (haina tradițională evreiască), în schimbul unei anumite plăți. Limitările legate de tradiția evreiască, precum și de portul evreiesc nu s-au finalizat aici. În tradiția religioasă evreiască, femeile care să căsătoresc trebuie să se radă pe cap și să poarte perucă sau o broboadă tradițională, ce acoperă părul, numită *Kisui Roş*. Începând cu 10 octombrie 1852, se prevedea o amendă de 5 ruble de argint pentru acele femei evreice care își vor rade părul de pe cap conform tradiției[359].

Pentru o organizare mai eficientă şi mai productivă a comunităților evreieşti, în general, şi a caselor de rugăciune, în particular, după câțiva ani de la abrogarea instituției kahal-ului, la 3 iulie 1850, a fost aprobată legea care reinstituia autoorganizarea comunităților evreiești prin instituirea unui Comitet Spiritual special în fiecare localitate unde evreii trăiau compact. Comitetul trebuia să fie constituit dintr-un evreu erudit, un casier şi un cantor[360]. De menționat că această formă de autoorganizare s-a păstrat şi în perioada interbelică[361], precum și ulterior, la renașterea comunităților evreiești, în anii ’90 ai secolului XX.

La 6 iulie 1853, în legătură cu apropiatele acțiuni militare în Războiul Crimeii, împăratul a ordonat realizarea unui recensământ al populației evreiești din Basarabia[362]. Deja în anul 1854, se purcede la o recrutare masivă a tinerilor din Imperiul Rus. Interes prezintă faptul că evreii din Basarabia au fost scutiți parțial de recrutare, la inițiativa împăratului[363]. Această scutire a fost explicată prin motivul înlesnirilor acordate evreilor de către domnitorii moldoveni, până la anexare, prin lipsa recrutării generale a populației din Basarabia, dar și prin motivul neparticipării basarabenilor în campaniile militare.

În anul 1855, la tronul Imperiului Rus accede împăratul Alexandru al II-lea (1855-1881). Viziunile reformiste ale monarhului rus au insuflat și populației evreiești anumite speranțe pentru șansa unor schimbări pozitive în comunitățile iudaice din Imperiul Rus.

---

[357] П.Х.С.З.П.Е., № 615 , P. 725-726.
[358] П.Х.С.З.П.Е., № 620 , P. 732-733.
[359] П.Х.С.З.П.Е., № 679, P. 794.
[360] П.Х.С.З.П.Е., № 625, P. 736-738.
[361] A.N.R.M, F. 1393, inv.1, d. 15, f. 4.
[362] П.Х.С.З.П.Е., № 697, P. 808.
[363] П.Х.С.З.П.Е., № 729, P.834.

În una dintre primele sale circulare, Alexandru al II-lea a inițiat un control asupra respectării vechiului ordin al împăratului Nicolae al II-lea (din 19 februarie 1847) privind citirea rugăciunii pentru sănătatea Împăratului și Familiei sale. Regăsim în corespondența dintre Direcția Regională din Basarabia şi Guvernatorul Novorosiei şi Basarabiei, din perioada 3 iulie 1855 - 1 august 1855, porunca împăratului de a veghea cu strictețe citirea rugăciunii pentru Împărat şi Familia Imperială de către evrei în cadrul rugăciunii obștești, precum și solicitarea ca cei care nu se vor conforma să fie pedepsiți conform legii[364].

La 13 martie 1856, după mai multe adresări privind scutirea de recrutare, în contextul operațiunilor militare din anii 1853-1856, agricultorii evrei din colonia agricolă Valea lui Vlad au primit o confirmare privind scutirea de recrutare pentru o perioadă de 50 de ani[365]. Din anul 1857, se permite ca în funcția de rabini să fie aleși doar evreii care au finalizat cursurile rabinice fie posedă studii superioare sau medii, în cazul lipsei unor asemenea candidaturi, pretendenții la funcția de rabin pot să fie aduşi din Germania[366].

În anul 1861, printr-o dispoziție specială, se permite evreilor care se ocupă de agricultură să se înscrie în gildele de negustori, pentru a practica comerțul, aceasta se face pentru stimularea dezvoltării capitalului evreilor şi, astfel, pentru îmbunătățirea terenurilor agricole şi a coloniilor agricole în general[367].

La 12 februarie 1865 este permis evreilor să-și schimbe familiile, odată ce se convertesc la creștinism[368]. În aceeași ordine de idei, altă lege permite evreilor militari să-şi atribuie familia nașului său[369].

Din 1865 până în 1881, acțiunile legislative în privința populației evreieşti nu au înregistrat schimbări foarte mari. Însă, odată cu asasinarea împăratului Alexandru II-lea de către membrii organizației teroriste *Voința Poporului* (*Народная Воля*), legislația a fost înăsprită puternic. Începând cu 1 martie 1881, au avut loc o serie de pogromuri evreieşti în toate guberniile ruse[370]. Asemenea evenimente s-au întâmplat și în Basarabia în anii 1881-1882, servind drept preludiu al pogromurilor din anii 1903 și 1905, despre care vom relata ulterior.

Așadar, în anul 1882, sub pretextul complotului evreilor împotriva împăratului, sunt introduse aşa-numitele „Legile din Mai”, sau „Legile temporare”, din 3 mai 1882, inițiate de către împăratul Alexandru al III-lea. Deși ministrul de interne din acea vreme, S. Vitte, considera

[364] A.N.A., F. 6, inv. 5, d. 1474, f. 1.
[365] П.Х.С.З.П.Е., № 756, P. 856-858.
[366] П.Х.С.З.П.Е., № 791, P. 880.
[367] П.Х.С.З.П.Е., № 886, P. 965-966.
[368] П.Х.С.З.П.Е., № 945, P. 1027.
[369] П.Х.С.З.П.Е., № 952, P. 1080.
[370] ДИКИЙ, А. *Op. cit.*, p. 81.

că problema evreiască putea fi rezolvată doar prin intermediul egalării în drepturi a evreilor cu națiunea titulară, împăratul Alexandru al III-lea a recurs la metoda limitării drepturilor evreiești[371].

Potrivit legilor din 1882, evreilor le-a fost suspendat dreptul de a cumpăra imobile, de a lua în arendă sau în ipotecă, iar crâșmele puteau fi ținute doar în casele proprii. Din 1883, evreilor li se interzice să ocupe funcția de polițist[372]. Din anul 1887, evreilor li se retrage dreptul de a se muta dintr-un sat în altul, iar din 1895 li se interzice arenda pământului în sate, iar rabinii își pierd dreptul de a părăsi „zona". Începând cu anul 1899, meseriașii evrei care trăiesc în afara „zonei" au dreptul să-şi vândă produsele lor manufacturiere doar în localitățile în care sunt domiciliați[373].

Tot din 1882 doctorii evrei nu pot să alcătuiască mai mult de 5% din numărul total de doctori, iar de la 1888, farmaciștii evrei nu se mai admit la mobilizări, se reduce şi procentul evreilor care sunt admiși la studii. Din cauza înrăutățirii condițiilor legate de viața cotidiană și activitatea economică a evreilor, precum și de apariția pogromurilor evreiești în diferite gubernii ruse, evreii înființau organizații care stimulau emigrarea din Imperiul Rus în Palestina, în America sau în Argentina. Asemenea organizații erau denumite Societatea Evreiască pentru Colonizare (*Еврейское Колонизационное Общество*). În cazul Basarabiei, asemenea societate s-a format în anul 1904, păstrându-se listele nominale ale evreilor care au părăsit Basarabia şi au migrat în Argentina[374].

2.2. Instituțiile administrative și confesionale

Un alt aspect al evoluției populației evreiești mereu l-a constituit viața comunitară, tradiție ce provenea de la gradul înalt de religiozitate, dar și de la cutuma evreilor apăruta în perioada exilului și migrației frecvente. După cum spunea scriitorul rus Fiodor Dostoevski, „evreul fără Dumnezeu nici nu poate fi închipuit", așa cum nu putea fi închipuită viața evreului în afara comunității. Ne dăm bine seama, din cele menționate, că locul și rolul central în viața cotidiană a populației evreiești l-a constituit religia iudaică și, prin urmare, instituțiile de cult ale acesteia. Așadar, instituțiile de cult – fie sinagogi, case de rugăciune, școli religioase etc. – pe parcursul întregii istorii a evreilor, au jucat un rol de vază, iar secolul al XIX-lea, în acest sens, nu a constituit o excepție.

---

[371] ТИХОНОВ, А. *Op. cit.*, p. 269.
[372] *Ibidem*, p. 53.
[373] BOGDAN-DUICĂ, G. *Op. cit.*, p. 52.
[374] A.N.A., F. 6, inv. 6, d. 375 , f. 1-50.

Inițial, ne vom opri la rolul kahal-ului[375] (קָהָל), în traducere semnificând nu altceva decât „comunitate”. În sens larg, acest organ de autoconducere reprezenta o direcțiune evreiască, formată din câțiva membri (de la 5 la 9), care aveau ca funcție primordială gestionarea treburilor comunității și reprezentarea acesteia în raport cu instituțiile statutului.

Cu timpul, kahal-urile capătă și atribuții judiciare, precum și funcții fiscale, ceea ce nu putea să nu ducă la creșterea semnificativă a acestui organ de autoconducere și, drept urmare, la limitarea drepturilor evreilor dintr-o comunitate prin deciziile acestor organe colegiale.

Evoluția kahal-ului preponderent în teritoriile poloneze a dus la cristalizarea rolului lui, așa încât, în anul 1776, autoritățile ruse decid să lase în sarcina lor doar două atribuții principale: colectarea impozitelor și eliberarea pașapoartelor. În anul 1804, din nou, kahal-urile capătă atribuții judiciare, sarcina principală în procesele interne de judecată fiind pusă pe seama fețelor duhovnicești, adică a rabinilor. Fiecare oraș sau târg, chiar dacă avea în componența sa mai multe comunități religioase, potrivit legislației, avea dreptul doar la un singur kahal.

În anul 1818, kahal-urile au fost obligate să dea darea de seamă privind banii colectați în calitate de impozit de cutie[376]. În Regatul Polon, în conformitate cu decizia țarului Alexandru I, în anul 1821, kahal-urile au fost înlocuite cu direcțiunile evreiești.

În anul 1827, când serviciul militar alternativ a fost înlocuit cu recrutarea evreilor pentru serviciul militar în termen, kahal-urile erau responsabile de întocmirea listelor recruților, dar și de procesul de recrutare propriu-zis. Odată cu formalizarea Zonei Evreiești, în anul 1835, kahal-urile *de facto* sunt restabilite în toate cele 15 gubernii.

Din punct de vedere al statului, kahal-ul era o organizație tocmai bună pentru evidența demografică, dar și pentru furnizarea datelor demografice necesare pentru încorporarea evreilor în armata țaristă. Recrutarea a lăsat o amprentă adâncă în soarta evreilor din Imperiul Rus, aceasta a generat decăderea rolului kahal-ului și lichidarea lui în 1844. La acest proces de lichidare a contribuit și mișcarea de emancipare a evreilor *Haskala*, care milita pentru dizolvarea kahal-urilor, pe motiv că acestea contribuiau la menținerea modului de viață închis al comunităților evreiești. Totuși, lichidarea *de facto* a kahal-urilor s-a realizat mult mai târziu, căci noile direcțiuni evreiești, formate din rabin, contabil și secretar, într-o anumită formă, respectau și continuau structura veche de autoadministrare. Cea mai bună descriere a kahal-ului a făcut-o Ministerul de Interne din Imperiul Rus, care l-ea caracterizat drept „un stat în stat”.

---

[375] Kahal-ul ca formă de autoadministrare apare, inițial, în Polonia în secolele XVI-XVIII, iar în Imperiul Rus va activa în perioada 1772-1844. [online] [citat: 15.09.2024]. Disponibil: https://eleven.co.il/jews-of-russia/until-poland-partitions/11902/

[376] Am relatat despre existența, în perioada medievală timpurie, a taxei pentru carnea ritualică, aceasta fiind o reinstituire a acelei taxe.

Rolul de lider al unei comunități evreiești, după cum am indicat mai sus, îi revenea rabinului (רב)[377]. Pe parcursul secolului al XIX-lea, autoritățile țariste au adoptat mai multe legi, pentru a subordona activitatea rabinului statului, înțelegând de la bun început rolul acestuia pentru comunitatea evreiască. Astfel, conform Regulamentului din 1804, populația evreiască putea să-și aleagă rabinii independent, dar desemnarea acestora în funcție trebuia totuși confirmată de către Guvernator. Rabinii erau aleși pentru o perioadă de 3 ani, primind o plată de la comunitate. Din această cauză, rabinilor le era strict interzisă perceperea oricăror taxe adiționale pentru săvârșirea ritualurilor religioase. În conformitate cu Regulamentul, s-a anunțat că, începând cu anul 1812, funcția de rabin putea fi deținută numai de persoanele care vor cunoaște una din limbile: rusă, polonă sau germană[378].

Regulamentul din 1835 a înscris în obligațiile rabinilor administrarea cărților metrice, oficierea căsătoriei, înmormântarea, circumcizia, atribuirea numelui nou-născuților – toate acestea trebuiau efectuate de către un rabin sau de către ajutorul său, însă numai în prezența celui dintâi[379]. Rabinilor li s-a interzis categoric uzul blestemelor și a excomunicărilor ca pedeapsă pentru neascultare[380], deși chiar și în anii ’60 ai secolului al XIX-lea găsim, în materialele de arhivă, dovezi ale utilizării frecvente de către rabini[381] a herem-ului[382]. Un moment de cotitură în evoluția vieții spirituale a evreilor din tot cuprinsul Imperiului Rus a fost introducerea funcției de rabin de stat (*казенный раввин*) [383].

---

[377]Titlu obținut de către absolvenții instituțiilor de învățământ superior religios evreiesc, acesta oferea dreptul de a fi în fruntea unei congregații sau a unei obști religioase, de a profesa în Eșivă, precum și participarea ca membru al judecății rabinice Beis Din. Rabinul în perioada talmudică se ocupa de exegeza Torei și a Halahei, în același timp, câștigându-și existența prin exercitarea unei profesii laice. Rolul rabinului începe să crească proporțional cu decăderea institutului Gaonut-ului și a Exilarh-ului din Babilon, cele două instituții numeau rabinii în diasporă, din secolul al X-lea, comunitățile locale au început deja independent să-și aleagă liderii spirituali. [online]. [citat: 13.02.2025]. Disponibil: http://www.eleven.co.il/?mode=article&id=13394&query=%D0%C0%C2%C8%CD

[378] П.Х.С.З.П.Е., p. 59.

[379]ЭЕЭ. [online]. Disponibil: http://www.eleven.co.il/?mode=article&id=13394&query=%D0%C0%C2%C8%CD.

[380]П.Х.С.З.П.Е., p. 60.

[381]ANA, F. 6, inv. 8, d. 1013, f. 4.

[382] Excomunicarea din comunitate, analogia anatemizării în religia creștină.

[383]Funcție electivă, în comunitățile evreiești din Imperiului Rus, în perioada anilor 1857-1917. Candidatul pentru funcția de rabin de stat, trebuia să fie absolventul unei școli rabinice, din 1873 – deja a unui institut evreiesc specializat (*учительский институт*) sau chiar un absolvent al instituțiilor educaționale medii sau superioare de profil general (școli sau universități laice). Alegerea rabinului de stat era confirmată de către autoritățile guberniale, din partea cărora acesta primea certificatul de confirmare a întăririi în funcție, având dreptul de a-și reprezenta oficial obștea în raport cu autoritățile locale. Din obligațiile rabinului de stat făceau parte: primirea jurământului de la noii recruți, îndeplinirea condicilor privind nașterile, căsătoriile și morțile din cadrul comunității sale. O altă responsabilitate ținea de rostirea discursurilor patriotice în sinagogă, de cele mai multe ori, în limba rusă, în zilele sărbătorilor de stat. Funcționarii ruși considerau că acesta va fi un lider spiritual al unei comunități, „care va urmări ca în cadrul rugăciunilor și ritualurilor religioase să fie respectate normele legislative existente și, la nevoie, va explica enoriașilor neclaritățile apărute”. Rabinii tradiționali (*rabinii spirituali*) erau considerați consilierii învățați ai rabinilor de stat, în realitate însă, cei dintâi reprezentau adevăratul lider spiritual a unei obști, cei din urmă nefiind acceptați de către enoriași, fiind considerați promotori ai schimbării și chiar ai asimilării. [online]. [citat: 13.02.2025]. Disponibil: http://www.eleven.co.il/?mode=article&id=11922&query=%D0%C0%C2%C8%CD.

Istoricul Benjamin Nathans menționează că un număr foarte mare de evrei care absolveau școlile și universitățile de stat nu puteau să-ți găsească un loc de muncă (în funcția de rabini). Comunitățile evreiești își alegeau rabinii din interiorul obștii, considerându-i pe rabinii care au studiat la seminare de stat drept necalificați și deja străini spiritului evreiesc. Atunci când autoritățile au impus activitatea obligatorie a rabinilor de stat, pe lângă existența unui rabin spiritual ales de comunitate, s-a creat situația „rabinatului dublu”[384].

Din corespondența dintre Departamentul Afacerilor Spirituale din cadrul Ministerului de Interne și Administrația Guberniei Basarabia aflăm că funcționarii basarabeni, în anul 1877, nu cunoșteau procedura de alegere a unui rabin, solicitând instrucțiuni explicative în privința procedurii de alegere și în privința desemnării persoanei responsabile de supravegherea procesului electiv[385].

Conform legislației în vigoare, rabinul trebuia să depună un jurământ, textul acestuia fiind îmbinat cu formule sacrosancte și termeni birocratici[386]. Textul jurământului în cauză a fost stabilit în anul 1835, iar în 1838 s-a dispus ca diseminarea informației și, mai cu seamă, a textului tipizat al jurământului să fie tipărite: 1 000 de exemplare ale jurământului – pentru rabini, 10 000 de exemplare ale jurământului – pentru membrii Direcțiunii comunităților religioase, câte 75 de exemplare – pentru Administrația Guberniei în acele gubernii în care evreilor le este permis să locuiască permanent[387].

Prin decizia Senatului din 11 aprilie 1838, s-a hotărât că ceremonia efectuată trebuie să decurgă în următoarele condiții: „Rabinul depune jurământul pentru funcția sa în sinagogă[388], jurând pe Torah, în prezența administrației locale[389], a membrilor Direcțiunii Comunității Orășenești și a Direcțiunii sinagogii în care are loc ceremonia, precum și a minimum 10 evrei (Minian), care au împlinit majoratul (13 ani). Autoritățile locale trebuie să stăruie asupra unei publicități cât mai mari a ceremoniei. Rabinul poate să depună jurământul doar în zilele de luni sau joi[390], dacă aceasta nu este o zi de sărbătoare, ceremonia se desfășoară de dimineață, după finalizarea primei părți a rugăciunii, este realizată de către trei evrei erudiți, care formează Beis

[384]NATHANS, B. *Op. Cit.,* p. 235.
[385] ANA, F. 6, inv. 5, d. 141, f. 1-4.
[386]ANA, F. 6, inv. 5, d. 143, f. 15, 15 (verso).
[387]П.Х.С.З.П.Е., p. 438.
[388] Dacă în orașul, târgul sau satul în cauză nu există o sinagogă, se permite depunerea jurământului în casa de rugăciuni.
[389] Se recomandă prezența Poliștistului sau a Ispravnicului, în cazul unui ținut.
[390] Conform tradiției iudaice, citirea Sefer Tora are loc în zilele de luni, joi și sâmbătă. Sâmbăta este exclusă, din cauza interdicției de a efectua orice lucru.

Din-ul. În timpul efectuării ritualului, toți evreii prezenți în sinagogă trebuie să rămână în straiele rituale pe care le utilizează în timpul rugăciunii, anume în cuverturi (*Talisim* și *Tefilin*)"[391].

Din documentele de arhivă ne convingem că, în realitate, comunitățile evreiești se supuneau doar parțial procedurii legislative de alegere a rabinului. Dosarele privind alegerea rabinului Ghelibter din orașul Bălți în anul 1877[392], precum și despre alegerea rabinului Hinkis din orașul Hotin în 1878[393] confirmă la modul general respectarea normelor existente.

La 19 octombrie 1859, se stipulau legislativ trei obligații de bază ale rabinului de stat[394]:

a) *Religioasă*, concentrată pe respectarea de către evrei a normelor etico-morale, precum și supunerea față de administrație și de legile-cadru existente.
b) *Evidența registrelor metrice*: să execute ritualul circumciziei, să ofere nume copiilor, să înregistreze căsătoriile, divorțurile, să efectueze ritualul funerar etc.
c) *Polițienească și de avertisment*, reprezentând una dintre cele mai sofisticate și neordinare funcții, presupune interzicerea căsătoriilor dintre evreii care nu au atins vârsta majoratului (sex masculin - 18 ani, sex feminin - 16 ani); interdicția pentru femei de a se rade pe cap în urma căsătoriei; interzicerea căsătoriei dintre evreii locali și cei străini, fără aprobarea rabinului acelei localități din care fac parte mirii, contrasemnat de polițistul din localitatea în care se va oficia căsătoria; permisiunea pentru o nouă căsătorie, care se dă în cazul prezentării documentelor de divorț; supravegherea ca înmormântările să se facă pe timp de zi și doar în urma a trei zile de la deces.

Din documentele de arhivă aflăm despre mărimea taxelor pe care le percepeau rabinii pentru oficierea unor ceremonii religioase în anul 1878[395]:

a) Pentru circumcizie și atribuirea numelui unui nou născut - 20 de kopeici argint;
b) Pentru înregistrarea unei căsătorii - 50 de kopeici argint;
c) Pentru înregistrarea divorțului - 50 kopieci argint;
d) Pentru oficierea unei înmormântări - 20 de kopeici argint;
e) Pentru un extras din cărțile metricale - 30 de kopeici argint;
f) Pentru traducerea documentelor din limba evreiască în limba rusă - 25 kopeici argint pentru o filă.

[391]П.Х.С.З.П.Е., p. 439-440.
[392] ANA, F. 6, inv. 5, d. 143, f.1-15 .
[393] ANA, F. 6, inv. 5, d. 151, f.1-41 .
[394]МЫШЪ, М. *Op. cit*., p. 79.
[395]ANA, F. 6, inv. 5, d. 143, f. 11, 11 (verso).

Din datele prezentate mai devreme se observă că, la sfârșitul secolului al XIX-lea, în Basarabia activau doar 7 rabini de stat. În corespondența cu Administrația Guberniei Basarabia, polițistul orașului Hotin, menționând lipsa unui rabin de stat la Hotin timp de 2 ani[396], explica fenomenul dat prin faptul că, de obicei, evreii nu au încredere în rabinii titrați (*ученные равины*)[397]. În cazul când îi aleg totuși, aceasta se face din cauza coerciției legislative. Se întâmplă toate acestea, pentru că rabinii învățați nu oficiază și nici nu pot să oficieze ritualurile dogmatice[398], căci nu au pregătirea necesară, funcția lor se reduce doar la completarea cărților metrice și acordarea permisiunilor pentru ceremoniile religioase. De toate ritualurile se ocupă rabinii spirituali[399], iar hahamii – de circumcizie, căsătorii și divorțuri. De înmormântări sunt responsabili membrii *Hevra Kadișa.*

Polițistul din Chișinău nota, tot în acest sens, că lucrul rabinului de stat se reducea la o „muncă de cancelarie”[400]. Totodată, dacă la orașe influența rabinului de stat putea fi observată, atunci în satele din ținut toate ritualurile se făceau fără acordul rabinului de stat. Prin aceasta se explică lipsa datelor statistice referitoare la dinamica populației evreiești din acele localități. Tradiția evreiască de a alege, și nu de a numi rabinul s-a păstrat până în perioada interbelică și, deși e vorba de spațiul românesc, procedura era asemănătoare cu cea din Imperiul Rus la sfârșitul secolului al XIX-lea[401].

Când ne-am referit la apariția primelor comunități evreiești în spațiul carpato-nistrean, am subliniat că, odată cu creșterea numerică a evreilor în spațiul românesc, și-au cunoscut dezvoltarea și instituțiile religioase. Aceste procese, în spațiul dintre Prut și Nistru, au loc de la sfârșitul secolului al XVIII-lea: vom reaminti aici că prima sinagogă *Groise Shil* („Sinagoga Mare”) a comunității evreiești din orașul Soroca a fost construită în anul 1778[402], iar prima organizație de binefacere Hevra Kadișa („Frăția Sfântă”) pentru comunitatea evreiască din Chișinău a fost fondată la 1774[403]. Odată ce marile orașe și târgurile mai mici înregistrau o populație mai numeroasă, se extindea și rețeaua instituțiilor de cult.

În perioada medievală, reprezentantul unei comunități israelite din Moldova era un *hahambașa*[404], acesta, de regulă, era numit de către domnitor și avea rolul de șef al comunității

[396]ANA, F. 6, inv. 5, d. 207, f. 15v.
[397] În legislație mai apar termeni ca *rabini de stat* (казенные раввины), *rabini oficiali*, sau *rabini învățați* (ca în cazul de față), pentru care mai poate fi utilizat termenul de *rabini erudiți*.
[398]Acestea fiind: circumcizia, căsătoria, divorțul, ritualul funerar etc.
[399] Mai sunt numiți *rabinii tradiționali, rabini clasici, rabini spirituali* (духовные раввины).
[400]ANA, F. 6, inv. 5, d. 207, f. 20.
[401] IANCU, C., *ALEXANDRU ŞAFRAN* ... p. 55.
[402] ANA, F. 1393, inv. 1, d. 15, f. 4.
[403] I.M.R.E.R., vol. II, partea 2, p. 419-424
[404]Termenul de *hahambașa* are origine oriental, mai concret – otomană, această funcție s-a constituit istoric în 1836, când autoritățile turcești au creat la Istanbul instituția *Haham-Bașa* („conducătorul hahamilor”), astfel apar hahamii

și, în același timp, al unui perceptor fiscal și al celui care întreține toate relațiile cu domnitorul în numele acelei comunități, documentele vremii reflectând pe deplin această particularitate[405]. În Imperiul Rus, după cum am arătat mai sus, acest rol este transferat către kahal și rabinii locali, aleși de comunitate. După cum am observat, prin eliminarea kahal-ului, în anul 1844, prin introducerea și înlocuirea acestor forme de autoorganizare evreiască cu Direcții evreiești și cu funcția de rabin de stat, aceste atribuții au fost reduse esențial și redistribuite.

Odată cu încorporarea Basarabiei în Imperiul Rus, construirea, deschiderea și funcționarea instituțiilor evreiești de cult cunoaște o reglementare și o supraveghere strictă din partea autorităților ruse. După cum se observă în legislația rusă, dar și în documente de arhivă, nu toate instituțiile de cult ale evreilor erau numite *sinagogi*. Atât înșiși evreii, cât și funcționarii ruși nu totdeauna făceau deosebire dintre *sinagogă, şcoală de rugăciuni, casă de rugăciuni* sau *klauz*.

Acest fapt îl semnalăm și în una dintre primele reglementări privind rigorile privind construcția și de deschiderea instituțiilor de cult evreiești, despre care am relatat anterior, acestea stipulând că deschiderea unei şcoli religioase era permisă în localitățile unde existau 30 de case evreiești, iar acolo unde acestea depășeau numărul de 80 se permitea deschiderea unei case de rugăciuni sau sinagogi. Totodată, în cel de-al doilea caz, la fiecare 30 de case se putea construi o casă de rugăciuni sau o sinagogă[406]. Numărul minimum necesar de case evreiești[407] era de 12, iar demersul pentru deschiderea unei şcoli religioase/sinagogi trebuia să parvină de la întreaga obşte, şi nu de la un singur evreu sau de la o parte din evrei din localitatea urbană sau rurală[408].

Această confuzie în terminologie este explicată de către cercetătorul V. Dymshits prin faptul că, într-o localitate sau târg, unde locuia un număr mare de evrei, erau între 10 și 20 de instituții de cult care, generic, erau denumite *shul*, adică „școală”. Totuși, în sens larg, acestea nu erau altceva decât sinagogi, unde enoriașii participau la rugăciuni și studiau textele religioase, noțiune pe care o utilizăm și astăzi.

Totodată, cuvântul grecesc *sinagoga,* care se traduce ca „adunare” sau „conciliu”, își trage originea din tradiția creștină și nu a fost utilizat de către evrei decât după ce a fost introdus în circulația cotidiană de către autoritățile ruse. De fapt, edificiile de cult denumite *shul* erau niște clădiri istorice și încăpătoare, construite încă de la începutul stabilirii unei anumite

---

regionali/locali, care se subordonau Haham-Başalei din Istanbul. Această instituție a cunoscut o dezvoltare și în spațiul românesc.

[405] *Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România*, p. I. București: Ed. Hasefer, 1995, Doc. 146, p. 122-125.

[406] ГИМПЕЛЬСОН, Я., БРАМСОН, Л. *Op.cit.*, vol. 2, p.721.

[407] Sub termenul „case evreieşti” utilizat în lege se subînțeleg familiile evreieşti sub formă de unităţi fiscal, şi nu numărul caselor în plan arhitectural.

[408] ГИМПЕЛЬСОН, Я., БРАМСОН, Л. *Op. cit.,* p. 713-714.

comunității evreiești în oraș sau în târg, ceea ce, ulterior, a primit numele de *sinagogă*, care, de regulă, era unica în oraș.

Restul edificiilor de cult au fost numite „case de rugăciune” sau „școli de rugăciune” – *Beit Midraș*. Casele de rugăciuni, denumite *klauz* (în traducere: „închis”) își trag originea de la mișcarea religioasă a hasizilor, care, în funcție de dinastia religioasă din care făceau parte, își întemeiau case de rugăciuni mici și închise. Diferența între o casă/școală de rugăciuni de tip *klauz* și una de tip *Beit Midraș* consta doar în starea materială a enoriașilor, cea dintâi fiind considerată mai elitistă și pentru evreii înstăriți[409].

În corespondența vremii găsim mai multe referiri la numărul mare al instituțiilor de cult, care, raportat la numărul populației evreiești, în viziunea funcționarilor ruși, întrecea nevoile comunităților respective.

Explicația privind cauzele unei asemenea stări de lucruri o identificăm în memoriul evreului erudit Markus Gurovici din anul 1853, care sublinia că, de îndată ce vreun evreu se îmbogățește de pe urma unor operațiuni comerciale, el tinde să obțină influență în instituțiile religioase din întreaga localitate şi, mai cu seamă, în sinagoga al cărei enoriaș este.

Pe motiv că aceasta are deja starostele său şi enoriașii săi de onoare, între evreul îmbogățit şi cei din urmă apar intrigi şi certuri. Astfel, evreul îmbogățit găsește de cuviință să construiască o nouă sinagogă, în care (posibil) va fi staroste el. Având influență printre evreii obştii, acesta începe să colecteze fonduri pentru construirea unei noi sinagogi, dar o construiește de parcă ar fi o casă particulară, toți însă, în afară de conducerea orașului, cunoscând destinația adevărată a încăperii.

Astfel, an de an, se înmulțesc fără vreo necesitate sinagogile și școlile religioase, care nu posedă condici de cheltuieli şi venituri, şi nici Direcţiuni formate conform legii, nerespectând prevederile legii. Apariția numeroaselor sinagogi particulare duce la degradarea rolului sinagogilor principale şi acestea sunt frecventate de elementele cele mai sărace ale comunității evreieşti din localitate. Din cauza numărului impunător al școlilor religioase şi al sinagogilor, majoritatea dintre acestea se află într-o stare degradantă[410].

În contextul acelorași măsuri, la 26 iunie 1844, se stabilește că instituțiile religioase și educaționale de cult mozaic din Imperiul Rus trebuiau să se afle la o distanță anumită de instituțiile de cult creștine. Potrivit acestei legi, o *sinagogă* sau un *heder* puteau să se afle pe aceeași parte a străzii cu bisericile creștine doar la o distanță de 100 de stânjeni (216 metri), iar

---

[409] ДЫМШИЦ, В. *Шул, бейсмейдраш, клойз. Виды синагог и различия между ними.* [online] [citat: 23.03.2024]. Disponibil: *https://ujew.com.ua/history/shul-bejsmejdrash-klojz.-vidyi-sinagog-i-razlichiya-mezhdu-nimi*...

[410] A.N.A., F. 6, inv. 8, d. 1013, f. 4(verso).

pe străzi diferite – la 50 stânjeni (108 metri). Totodată, toate instituțiile care nu corespundeau rigorilor stabilite trebuiau închise, această prevedere s-a aplicat și în cazul instituțiilor educaționale și de cult din Basarabia[411].

Din raportul Comisiei create ad-hoc pentru inspectarea stării caselor de rugăciune din orașul Chișinău, în anul 1861, aflăm că, la acel moment, după decizia de a închide unele școli, din cauza neconformității cu normele legale, activau 26 de edificii de cult. După renovare, în anul 1869, s-a permis redeschiderea „casei de rugăciuni a intermediarilor" (*молитвенный дом перекупщиков*)[412]. Enoriașii caselor de rugăciuni, de cele mai multe ori, erau separați din punct de vedere al ocupațiilor și ghildelor profesionale, această particularitate fiind valabilă și pentru evreii din Chișinău.

După cum am putut observa mai sus, legislația imperială permitea deschiderea instituțiilor de cult, astfel, în anul 1874, în demersul comunității evreiești din Chișinău se invocă insuficiența instituțiilor de cult evreiești, solicitându-se permisiunea de a deschide o nouă școală religioasă: „Subsemnații, locuitori ai orașului Chișinău din partea populației evreiești, ne-am adunat şi am discutat despre dificultățile întâmpinate în săvârșirea rugăciunilor obștești, mai cu seamă în zilele de sărbătoare, aceasta se întâmplă deoarece casele de rugăciune şi sinagogile existente în Chișinău au un spațiu foarte strâmtorat. Având în vedere ultima dorință a evreicei Haia Moghilnik de a dona, după moarte, casa sa din Sectorul III al orașului şi teritoriul adiacent acesteia unei obști religioase, am hotărât să deschidem în această încăpere o şcoală religioasă nouă, denumită *Citind Psaltirea*"[413]. Demersul a fost soluționat pozitiv de către Guvernatorul Basarabiei.

Un caz similar, din anul 1874, soluționat pozitiv, îl reprezintă demersul posesorilor ocinii Trestieni[414], Leiba şi Volko Eidelman, şi a 20 de locuitori ai satului Băcioi din ținutul Chișinău, înaintat Administrației Guberniei Basarabia, pentru a atribui unei clădiri din localitate statutul de *casă de rugăciuni*, unde se vor putea aduna în zilele de sâmbătă și de sărbătoare[415]". Acest demers a fot făcut în contextul prevederilor legislației că adunările obștești ale evreilor pentru rugăciune[416] nu erau permise în alt loc decât în cel autorizat de Administrația Guberniei, încălcarea acestei norme legale fiind pedepsită cu o amendă de până la 300 de ruble[417].

---

[411] ANA, F.6, inv. 5, d. 50, f. 6, 6 (verso).
[412] ANA, F.6, inv. 1, d.50, f. 12, 12 (verso), 13.
[413] ANA, F.6, inv. 5, d. 50, f. 6, 6 (verso).
[414] În original, în limba rusă, este menţionată ca «вотчина Тріестены», presupunem că aceasta este actualul sat Străisteni din componenţa comunei Băcioi din sectorul Botanica, municipiul Chişinău.
[415] ANA, F. 6, inv. 5, d. 49., f. 1.
[416] În legislaţia rusă se consideră o adunare obştească a evreilor pentru rugăciune, adică «Обществееное богослужение Евреев», adunarea lor la Chivot (se are în vedere dulapul în care se ţin sfintele scripturi), cu

Solicitarea din partea evreilor din orașul Soroca privind deschiderea unei sinagogi a meșteșugarilor a fost rezolvată pozitiv de autorități în perioada 26 aprilie 1878 - 2 mai 1879[418]. Demersuri similare au fost înaintate pentru deschiderea casei de rugăciune în târgul Briceni, ținutul Hotin, în anul 1876[419], a casei de rugăciune în târgul Olănești, ținutul Akkerman, în anul 1876[420], a casei de rugăciune în satul Hulboaca, ținutul Orhei, în anul 1877[421], a casei de rugăciune în târgul Manzâr, ținutul Bender, în anul 1878[422], a școlii de rugăciune în colonia Mărculești, în anul 1878[423], a casei de rugăciune la Nisporeni, în anul 1877[424], a casei de rugăciune *klauz* în orașul Soroca, în anul 1889[425], a casei de rugăciune în orașul Hotin, în anul 1889[426] etc.

Potrivit documentelor de arhivă, în anul 1892, la Chișinău activau 48 de instituții de cult ale evreilor, dintre care 1 sinagogă, 8 case de rugăciuni și 39 de școli de rugăciune[427]. În anul 1889, în oraşul Chişinău, cu o populație evreiască de 39 803 persoane, erau înregistrate 43 de şcoli de rugăciune, iar în ţinutul Chişinău activau 7 şcoli de rugăciune pentru o populație de 4 891 de evrei[428] (Tabel №6). În anul 1895, numărul total al școlilor de rugăciune din Chișinău s-a redus până la 44[429], dintre care *şcoala de rugăciune a cizmarilor* a fost închisă pentru reparație, iar școlile evreiești de rugăciune *Tabakarija,* aflată în casa lui Beinșaț, *Beznițkaja,* din cartierul armenesc, școala din strada Izmailovskaja № 58, casa de rugăciune din regiunea Buiucani, ce activa în casa particulară a lui Moșco Rozenberg, au fost închise definitiv, pe motivul expirării licenței de activitate[430].

În orașul și ținutul Orhei, la 15 martie 1889, la o populație de 10 426 de evrei, existau 17 case de rugăciune, 3 sinagogi, 15 Consilii Spirituale și 2 rabini de stat[431] (Tabel №7). În ținutul Ismail, la 1 ianuarie 1889, pentru o populație de 6 267 de evrei, activau 5 sinagogi, 12 case de rugăciune, se atestă lipsa unui rabin de stat și a Consiliilor Spirituale[432] (Tabel №8). În ținutul

---

existenţa în el a celor cinci cărţi ale lui Moise (Tora), precum şi participarea a zece persoane cu o vârstă împlinită de 13 ani la această rugăciune, în ebraică: *Minian*.
[417] МЫШЪ М. *Op. cit.,* p. 77; ГИМПЕЛЬСОНЪ, Я., БРАМСОН, Л. *Op. cit.,* p. 715.
[418] ANA, F. 6, inv. 5, d.1160, f.1.
[419] ANA, F. 6, inv. 5, d. 119., f.1-29.
[420] ANA, F. 6, inv. 5, d. 111., f.1-14.
[421] ANA, F. 6, inv. 5, d. 109., f.1-13.
[422] ANA, F. 6, inv. 5, d. 134., f.1-14.
[423] ANA, F. 6, inv. 5, d. 150., f.1-16.
[424] ANA, F. 6, inv. 5, d. 135., f.1-7.
[425] ANA, F. 6, inv. 5, d. 208., f.1-7.
[426] ANA, F. 6, inv. 5, d. 209, f.1-5.
[427]ANA, F. 6, inv. 4, d. 188, f. 5, 5v, 6, 6v, 7, 7v, 8, 8v, 9, 9v.
[428] ANA, F. 6, inv. 8, d. 207, f. 26, 26 (verso).
[429] ANA, F. 6, inv. 4, d. 188, f. 25, 25v, 26, 26v, 27, 27v, 28, 28v, 29.
[430]ANA, F. 6, inv. 4, d. 188, f. 24.
[431]ANA, F.6, inv. 5, d. 207, f. 2
[432]ANA, F.6, inv. 5, d. 207, f. 5, 5v, 6, 6v.

Akkerman, la 1 ianuarie 1889, pentru o populație evreiască de 4.844 de persoane, funcționau 1 sinagogă, 4 case de rugăciune, două Consilii Spirituale și 1 rabin de stat.

În ținutul Soroca, la 1 ianuarie 1889, pentru o populație de 19 354 activau 33 case de rugăciune, 2 sinagogi, 15 Consilii Spirituale și 1 rabin de stat (Tabel №9). În ținutul Otaci, pentru o populație de 5 593 de evrei, funcționau 8 case de rugăciune, 2 sinagogi, 6 Consilii Spirituale și 1 rabin de stat[433]. În ținutul Hotin, la o populație de 24 529 de evrei, existau 45 case de rugăciune, 4 sinagogi, 49 de Consilii Spirituale, 1 rabin de stat și 1 ajutor de rabin de stat[434] (Tabel №10). Așadar, în anii '90 ai secolului al XIX-lea, în Basarabia activau legal, în conformitate cu normele existente în Imperiul Rus, 179 de instituții ale cultului mozaic (Tabel №11).

3.2. Instituțiile educaționale

Învățământul în comunitatea evreiască a deținut permanent un loc important, sistemul educațional evreiesc având o istorie milenară. Natura sa religioasă a contribuit esențial la conservarea poporului evreiesc și la perpetuarea obiceiurilor și tradițiilor sale. Învățământul pentru populația evreiască a constituit totdeauna nu doar o formă de autoorganizare, dar și o modalitate de transmitere a mentalității religioase colective.

În subcapitolul de față, ne propunem să analizăm mai multe aspecte ale evoluției învățământului evreiesc din Imperiul Rus, precum și particularitățile acestuia pentru comunitatea evreiască din Basarabia. Vom descrie legislația și reformele care au influențat funcționarea acestor instituții educaționale.

Caracteristicile principale ale sistemului de învățământ primar evreiesc, stabilite încă din evul mediu timpuriu în Europa de Est, s-au păstrat și în Imperiul Rus până la Primul Război Mondial. Sistemul școlilor religioase evreiești permitea tuturor copiilor evrei, în special lor, să primească o educație religioasă, indiferent de statutul social și de poziția materială a părinților lor, punând, astfel, în practică unul dintre cele mai importante principii ale iudaismului – învățarea tradiției religioase evreiești. Educația inițială în iudaism este reprezentată prin *heder*, unde băieții evrei învățau timp de câțiva ani, începând cu vârsta de patru-cinci ani. Fetele din familii înstărite erau educate acasă. Pentru mulți băieți, educația continua în școlile religioase de pe lângă sinagogi[435].

[433]ANA, F. 6, inv. 5, d. 207, f. 12.
[434]ANA, F. 6, inv. 5, d. 207, f. 17.
[435] ЛОКШИН, А. *Op.cit.,* p. 250.

Totodată, țarismul, încă din primii anii ai activității sale legislative privind evreii, a țintit reformarea școlilor evreiești. Aceasta și-a croit loc, inițial, prin acordarea drepturilor egale evreilor în ceea ce ține de școlile generale. După cum am observat și mai sus, tendința de reformare a instituțiilor evreiești religioase a generat varii propuneri din partea legiuitorilor ruși.

Tradițional, evreii au avut parte de școli religioase de diferite nivele. Ele mai poartă denumirea de *școli talmudice*[436]*,* pentru vârste și nivele diferite. În aceste instituții educaționale se studiau doar dogmele religiei evreiești, fără a include disciplinele laice. Acestea se împărțeau în trei nivele: Heder și Talmud-Tora, Eșiva, Beit Midraș. Vom descrie mai jos particularitățile activității fiecăreia dintre acestea.

Heder (חֶדֶר) [437] reprezenta școala evreiască primară de băieți. Aceste instituții educaționale aveau un caracter privat și au apărut pentru prima dată în secolul al XIII-lea, obținând o răspândire largă printre evreii aşkenazi. În instituție activa un *Melamed* (מְלַמֵּד) [438], care poate fi comparat cu actualul profesor privat și era plătit de către părinții elevului. În funcție de vârstă, hederele erau de 3 trepte: 1) Grupa mică, sau *Dardike* (copii de la 3 ani), unde se studia alfabetul și se practica citirea textelor în ebraică; 2) Grupa mijlocie (copii de la 5 ani), unde se studia Pentateuh-ul[439], cu comentariile lui Raşi[440], în plus, se făcea introducerea în Talmud; 3) Grupa mare (copii de la 8 ani), unde se studia aprofundat Talmud-ul.

Dacă încercăm să ne imaginăm un portret generalizat al *melamed*-ului, caracteristic pentru întreaga perioadă și, în special, pentru a doua jumătate a secolului XIX, de obicei, acesta era un om în vârstă, cu educație de acasă sau care a studiat în *eșivă*. Mulți melamezi, înainte de a se ocupa cu învățarea copiilor, au lucrat (sau au combinat activitatea de bază cu meseria de profesor) în comerț, în diverse meșteșuguri, erau intermediari, căruțași, slujitori ai sinagogii sau soldați în rezervă. Cu alte cuvinte, adesea, melamezii erau persoane care nu s-au realizat în alte domenii de viață. Cu atât mai mult, la sfârșitul secolului al XIX-lea, în cadrul așezărilor evreiești, ca urmare a sărăcirii unei părți semnificative a populației evreiești, uneori până la o

[436] Talmudul (în ebraică, „învățătură”, sau „studiu”) este un text central al iudaismului rabinic, un corpus de prevederi juridice și etico-religioase, compus din Mișna și Ghemara, fiind o compilație a opiniilor docte ale comentatorilor, acumulate în scris până la sfârșitul secolului V e.n. Textul talmudic explică aplicarea practică a celor 613 porunci, care formează cultul mozaic.

[437] În traducere: „cameră”. Lecţiile aveau loc în casa profesorului, în una din camere, aceasta, de fapt, a generat denumirea instituţiei.

[438] *Melamed* în traducere înseamnă „profesor”. Portretul psihologic al unui melamed basarabean este redat foarte reușit în lucrarea „Stelele rătăcitoare” de Șolom-Aleihem.

[439] *Pentateuch* este termenul grec referitor la primele cinci cărți ale lui Moise.

[440] *Rași*, רש"י, reprezintă acronimul de la numele rabinului Shlomo Itzhak (1040-1105), care a fost unul dintre cei mai renumiți comentatori medievali ai Talmud-ului și Torei, liderul spiritual al evreilor din sudul Franței.

treime din toți locuitorii *shtetlurilor* („târguri mici") erau așa-numiții *luftmenchen* „oameni ai aerului", persoane fără o ocupație clar definită, dispuse să accepte orice muncă[441].

În *heder,* studiile începeau dimineața devreme şi finalizau la ora opt seara. Melamed-ul putea utiliza pedepsele corporale pentru disciplinarea elevilor neascultători. În majoritatea cazurilor, un număr mic de evrei dintr-un târgușor aveau banii necesari pentru achitarea studiilor doar la această treaptă de instruire religioasă[442].

Demararea educației la o vârstă timpurie avea momentele sale motivaționale, când copilul împlinea trei ani, după prima tăiere a părului, denumită *obșernish*, el mergea pentru prima dată la *heder*. Adesea, în prima zi, melamed-ul îi oferea să guste miere sau îi propunea o carte de rugăciuni, ale cărei pagini erau stropite cu miere. Punând degetul pe aceste pagini și lingând mierea, copilul simțea simbolic dulceața literelor alfabetului evreiesc, cu care este scrisă Tora. Această tradiție străveche, probabil, se bazează pe Psalmul 119 (104): „Cât de dulci sunt cuvintele Tale pentru gura mea, sunt mai dulci decât mierea!"[443].

Avraam Iacov Paperna (1840 −1919), scriitor, critic literar și pedagog, născut în localitatea Kopyl din gubernia Minsk, își amintește despre prima sa zi de studii în *heder*: „Acest act foarte important în viață… a fost săvârșit cu o solemnitate corespunzătoare: învăluit în *talit* (haina de rugăciune), mama m-a purtat în brațe, însoțit de rude, la *heder*, unde am fost întâmpinat cu bunăvoință de către melamed, care, mângâindu-mă și îngrijindu-mă, m-a așezat la masă și a început lecția prin a mă testa. Deschizând cartea de rugăciuni, mi-a arătat prima literă a alfabetului – alef, atrăgându-mi atenția asupra caracteristicilor sale distincte; apoi, arătându-mi-o în diverse dimensiuni, mi-a propus s-o găsesc singur pe o altă pagină printre celelalte litere; iar când am reușit, au izbucnit exclamații vesele din partea rudelor, care m-au acoperit cu săruturi. Și deasupra, pe masă, au început să cadă ca o ploaie monede și bomboane, fiindcă mi s-a spus că îngerii de la cer îmi aruncă daruri și că aceste daruri vor continua să cadă asupra mea, dacă voi fi ascultător și harnic[444]".

Amintiri despre studiile cu un melamed din orașul Chișinău le identificăm și la medicul Yakov Bernștein-Cogan (1859-1929): datorită faptului că este vorba despre o etapă istorică mai târzie, observăm o decădere a rolului *heder*-ului pentru populația evreiască. Acesta relatează: „Odată ce tatăl nostru a început să se îmbogățească, ne-a interzis completamente să vorbim cu lucrătorii noștri evrei în ebraică (nu se cuvine copiilor unui evreu, care e un om influent și bogat, să vorbească jargonul). Însă trebuia să învățăm să ne rugăm, deși până la urmă așa și nu ne-am

[441] ЛОКШИН, А. *Op.cit.,* p. 251.
[442] ЭЕЭ. [online]. [citat: 13.02.2025]. Disponibil: http://www.eleven.co.il/article/14491.
[443] ЛОКШИН, А. *Op.cit.,* p. 252.
[444] ПАПЕРНА, А., КОВНЕР, А., СЛИОЗБЕРГ А. *Op.cit.* p. 73.

învățat. Pentru aceasta, dincolo de faptul că era avar, tatăl nostru achita serviciile unui profesor special, care venea să ne învețe (pe mine și pe fratele meu Leova) legi religioase și gramatica limbii ebraice. Domnul Lion, primul nostru profesor, a auzit de metoda lecțiilor practice cu accesorii și, astfel, de fiecare dată, aducea în buzunarele hainei sale diferite obiecte-surpriză. Așa, așezându-se la masă, el extrăgea festiv sau un petic de hârtie, sau un burete umed, sau o bucată de sticlă și exclama: „Vedeți, copii, aceasta este sticla, repetați după mine". După aceasta, el arunca sticla pe podea și, când ea se spărgea, spunea: „Sticla este fragilă, repetați după mine". După lecția cu obiectele, începea cea a limbii evreiești, învățătorul citea cu voce tare rugăciunea în limba evreiască, iar noi trebuia s-o repetăm după el exact ca papagalii, fără a înțelege nici conținutul, nici scopul și nici sensul celor pronunțate[445]".

De asemenea, din aceeași sursă aflăm despre diferența dintre un melamed clasic și un profesor, care a urmat studiile într-o școală evreiască de stat, reformat și cu gândire iluministă sau chiar liberală. Y. Bernștein-Cogan își amintește: „Tata nu s-a lăsat și a invitat un nou învățător evreiesc, pe rabinul gubernial al orașului Chișinău, Lev Harik, care era absolvent al școlii rabinice din Vilna. Acesta era un evreu erudit șiret, care a devenit ginere al rabinului Blumenfeld și, prin această stratagemă, a devenit rabin orășenesc. Pentru că veniturile obținute de la exercitarea funcției de rabin (de stat) și de la funcția de profesor superior la Talmud-Tora, acesta câștiga un ban în plus, oferind lecții particulare la discipline generale pentru copiii creștini și de religie evreiască pentru copii evrei[446]. Profesorul era foarte exigent, el avea o atitudine profund negativă față de poporul evreiesc și religia acestuia, recunoscând un singur fapt: necesitatea adaptării sclavagiste a evreilor la condițiile regimului antisemit existent. El a fost cel care ne-a insuflat lipsa de credință și dubiile față de existența lui Dumnezeu, tot el ne spunea că vine o perioadă când toți evreii se vor îndepărta de propria religie, dar isteț va fi acela care o va face mai devreme. „Așa că grăbiți-vă, băieți, să nu fie târziu, când veți dori, dar nu vi se va mai permite[447]".

Talmud-Tora (תּוֹרָה-תַּלְמוּד)[448], o altă instituție, de același nivel cu *heder*-ul, dar distincția dintre cele două consta în faptul că în cea din urmă învățau copiii orfani şi cei din familiile sărace, studiile fiind achitate din contul unor frății comunitare de binefacere și din fondurile colectate de la populația evreiască în scopuri caritabile. Instituțiile de acest gen, în care se studia limba ebraică, Tora şi Talmud, au început să apară la aşkenazi în epoca medievală.

---

[445] БЕРНШТЕЙН-КОГАН, Я. *Op.cit.* p. 47-48.
[446] În acest caz, deja vedem, după cum ținea reforma educației evreiești, un profesor evreiesc care a trecut prin studiile de stat, și nu un melamed clasic.
[447] БЕРНШТЕЙН-КОГАН, Я. *Op.cit.* p. 48-49.
[448] În traducere „învăţând Tora".

Acestea pregăteau elevii de până la 14 ani pentru studiile din următoarea treaptă. În cazul în care elevul nu manifesta aptitudini profunde în materie religioasă, la finalizarea studiilor în această instituție, acesta era îndreptat să fie instruit într-o profesie laică. Potrivit Enciclopediei Evreiești, în anul 1898, în Imperiul Rus existau circa 500 de Talmud-Tora autonome şi în jur de 100 de Talmud-Tora iluministe[449], deschise în cadrul mișcării de emancipare a maselor evreiești *Haskala*[450].

Eșiva (חֶדֶר)[451] făcea parte din cea de-a doua treaptă, considerându-se instituția superioară în sistemul educațional iudaic. La anumite etape istorice Eşiva îndeplinea funcții legislative şi juridice, iar în ultimii 300 de ani avea și continuă să aibă rolul unui centru de pregătire a rabinilor. Potrivit lui I. Korn, o Eșiva a hasizilor[452] a fost deschisă la Chișinău în anul 1860[453].

În acest context, vom face o scurtă abatere, pentru prezentarea istoriei mișcării hasidice și a evoluției acesteia, precum și a apariției relativ târzii în Basarabia a curentului religios respectiv. Religia iudaică, deși nu a avut parte de o Reformă clasică, în sensul evenimentelor care au modificat caracterul Bisericii Catolice, a trecut prin propriile crize, care s-au manifestat prin mișcări mesianice eșuate și frământări în interiorul cultului mozaic, ce au determinat caracterul spiritual al populației evreiești pentru următoarele câteva secole, ducând la apariția *hasidism*-ului[454].

Hasidismul, mai întâi de toate, reprezintă o mișcare mistică de renaștere în cadrul iudaismului[455], care își are rădăcinile în tradiția cabalistă[456]. Mișcarea a fost fondată de către o

---

[449] În aceste Talmud-Tora, organizate cu ajutorul statului, erau predate și disciplinele laice.

[450] Mișcarea civică pentru emanciparea evreilor dar și pentru acederea acestora la studii generale și la cultura generală. ЭЕЭ. [online]. [citat: 13.02.2025]. Disponibil: http://www.eleven.co.il/article/14023.

[451] ЭЕЭ. [online]. [citat: 13.02.2025]. Disponibil: http://www.eleven.co.il/article/11719.

[452] Hasidism-ul este un curent inovator al gândirii și vieții comunității evreiești, apărut în Polonia la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Scopul principal al acestei mișcări este ca individul să nu rămână închistat în dogme teologice, fără o finalitate practică, să-l vadă pe Dumnezeu în orice lucru și să-l atingă prin orice act autentic. Reînnoirea concepției despre acțiunea umană ține de apropierea evreilor în jurul unui lider spiritual, învățător, sfânt, numit „tzadic". Tzadicul este asistentul spiritual, el învățând sensul lumii și conducându-ne spre scânteile divine.

[453] КОРН, И. *Облик бессарабского еврейства*. *Op. cit.,* p. 11.

[454] *Hasidism,* sau *Hasidut* (חֲסִידוּת), în traducere din ebraică, ar însemna „dreptate" sau „pietate", respective, un adept al curentului fiind *hasid* „drept" sau „pios", terminologia subliniind idealurile de pietate și devotament ale mișcării.

[455] *Hasidism*-ul își ia începutul de la un scriitor polonez de amulete (în ebraică, „Ba'al Schem", termen care se referă la un tămăduitor miraculous, care folosește puterea magică a numelui lui Dumnezeu) și de la predicatorul vizionar Israel ben Eliezer (anii aproximativi de viață: 1700–1760), care a devenit rapid subiectul legendelor. El a fost cunoscut și sub numele de "Ba'al Schem Tov" (literalmente, „stăpânul numelui bun") și era recunoscut în lumea evreiască sub acronimul „Besht". Deoarece cea mai importantă sursă biografică, așa-numita „În lauda Besht-ului" *(Schivche ha-Bescht)*, nu a fost publicată decât în 1815, se cunosc puține lucruri despre viața sa și începuturile mișcării. Se menționează că Israel ben Eliezer și-a pierdut părinții în copilărie și a fost luat în grija șefului comunității; a devenit mai întâi asistent al învățătorului și apoi paznic al sinagogii, studiind texte cabalistice noaptea. Se pare că Israel ben Eliezer avea o personalitate carismatică încă din tinerețe, dar a început să efectueze acte magice și minuni în public abia după ce a împlinit o vârstă medie. După o perioadă de rătăcire în care a lucrat într-o carieră de piatră în Carpați, a condus o cârciumă și a călătorit prin Galiția, Podolia și Volhynia, Besht s-a stabilit în Medzhybizh din Podolia (Ucraina de sud-vest), care a devenit una dintre cele mai importante zone de influență ale sale și primul centru al hasidismului. (Cf. BALOG, Y., MORGENSTERN, M. *Op.cit.*).

figură carismatică a religiei mozaice, Israel ben Eliezer (circa 1700–1760), fiind, inițial, activă în Polonia. Prin intermediul *Tzadikis*-mului, a dezvoltat forme aparte de cultivare a unei elite religioase, așteptări apocaliptice și o viață comunală distinctă. Acest hasidism modern, care trebuie diferențiat de medievalul *Chassidei Aşkenazi* („Hasidismul german" sau „Pioșii germani"), s-a răspândit în țările slave din estul Europei și în România după a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. În urma persecuțiilor evreiești și a Holocaustului din secolul XX, hasidismul s-a extins în întreaga lume, în special, în America de Nord și în Palestina/Israel[457].

După prima partiție a Poloniei, când în anul 1172 Belarusul de est a devenit parte a Imperiului Rus, anume în această perioadă comunitatea evreiască din acea regiune trecea printr-un conflict religios intern puternic și volatil, care, după cum urmează să ne convingem, a fost determinant pentru soarta evreilor din Imperiul Rus. Tot aici, în aceste condiții a și luat naștere diviziunea dintre două tabere – *hasizi* și *mitnagdimi*[458], care a devenit o trăsătură definitorie a evreimii din Imperiul Rus pentru următoarele câteva secole[459].

Condițiile pentru această luptă religioasă și ideologică au fost puse încă mai devreme de partiția teritoriilor poloneze.

În secolele XVII și XVIII, mișcările apărute în jurul „pseudo-Mesiei" Shabtai Zvi (1626–1676)[460] și succesorului său, Jacob Frank (1726–1791)[461], care s-au convertit la Islam și

---

[456] În contrast cu mistica pură, cabala preferă căile de cunoaștere a Divinului, precum contemplarea, reflecția, rugăciunea și dorința de a înțelege sensul ascuns al Torei și al altor texte sacre. Cabaliștii consideră că aceste texte conțin o descriere simbolică a lui Dumnezeu și a proceselor divine. Totodată, cabalei, ca și misticii, îi este specifică dorința de a ridica vălul misterios, utilizarea simbolurilor ca singurul mijloc adecvat de exprimare și preferința pentru gândirea intuitivă, în locul celei discursive. Termenul „cabala" a fost folosit în Talmud pentru a desemna părți ale Bibliei care nu fac parte din Pentateuh, iar în perioada post-talmudică – pentru a desemna Legea Orală. Abia în secolul al XII-lea, a început să fie folosit de misticii evrei, pentru a sublinia legătura de continuitate între învățătura lor și înțelepciunea esoterică a trecutului (*Еврейская Электронная Энциклопедия*. [online]. [citat: 13.02.2025]. Disponibil: https://eleven.co.il/judaism/mystic-kabbalah-magic/11899/).

[457] BALOG, Y., MORGENSTERN, M. Hasidism: *Op.cit*.

[458] *Mitnagdim* sau *misnagdim,* în ebraică însemnând „împotrivă" sau, literalmente, „oponenți", a fost denumirea dată de susținătorii hasidismului adversarilor lor din rândul rabinilor și conducătorilor comunităților evreiești. În spiritul comparației, termenul poate fi asociat cu „protestanții" din cadrul Bisericii Catolice. Activitatea acestor cercuri, inițial de natură polemică, și gândirea lor religioasă s-au transformat într-un mod de viață distinct și într-o viziune cuprinzătoare asupra lumii. Rolul principal în crearea unei opoziții active față de hasidism i-a revenit Gaonului din Vilna, Eliyahu ben Shlomo Zalman, datorită căruia Lituania a devenit centrul *mitnagdim*-ilor. Influența liderilor hasidismului se baza pe autoritatea indiscutabilă a personalității și activității lor ca lideri ai comunităților, în timp ce pentru Eliyahu ben Shlomo Zalman și adepții săi, criteriul principal care determina poziția unei persoane în societate rămânea erudiția rabinică. Conflictul intens între susținătorii hasidismului și mitnagdim, la sfârșitul secolului XVIII și începutul secolului XIX a dus la o polemică acerbă, la publicarea pamfletelor, la proclamarea heremului împotriva hasizilor și la denunțuri reciproce către autorități, iar apoi s-a transformat într-o împăcare neoficială, cauzată, în principal, de lupta comună împotriva adepților Haskalei și de considerațiile economice (impozitul pe cutie și alte impozite comunale). (*Еврейская Электронная Энциклопедия*. [online]. [citat: 13.02.2025]. Disponibil: https://eleven.co.il/judaism-trends/mitnagdim-and-mussar/12787/).

[459] FISHMAN, D. *Russia's first modern Jews. The Jews of Shklov.* New York: New York University Press, 1995, p. 7.

[460] În rândul cabaliștilor a căpătat o largă răspândire opinia bazată pe profeția din cartea Zohar că anul 1648 (5408, în calendarul evreiesc) ar trebui să fie anul venirii Mesiei și al eliberării evreilor de greutățile exilului. Totuși, 1648 a

Catolicism, i-au dezamăgit pe mulți evrei. Potrivit cercetătorului G. Scholem, după aceste evoluții dezamăgitoare, ideile mistice ale cabalei au fost transmise evreilor în trei moduri: unii cabaliști ortodocși „se prefăceau că nu s-a întâmplat nimic deosebit" și continuau tradiția precedentă, alții încercau „să readucă cabala de la piață la singurătatea celulei semimonastice a misticului", promovând reflecția și contemplarea individuală, iar a treia modalitate a devenit ***calea hasidică***, prin intermediul căreia unii rabini au transformat doctrina cabalistă, pentru a inspira o mișcare de renaștere religioasă destinată întregului popor evreu[462].

Polonia și Lituania au devenit teritoriul unde s-au dat lupte acerbe între cele două curente opuse, devenind centrul hasidism-ului radical, excentric și agresiv și fiind vorba de ciocniri dintre rabini și liderii comunitari (tzadikim). S-a ajuns la situația când intoleranța față de hasizi a atins apogeul: în gubernia Minsk hasidism-ul a fost suspus herem-ului. Paralel, din cauza comportamentului abuziv al hasizilor față de talmudiști, au avut loc procese judiciare interne, comparabile cu disputele medievale dintre creștini și evrei, drept urmare a cărora, comunitatea a postulat că hasidism-ul nu reprezintă altceva decât o „erezie absolută"[463].

Această decizie a avut efecte fundamentale, fiind replicată și de către Gaonul de la Vilna: astfel a apărut „marele herem hasidic" de la Vilna, ulterior această decizie fiind multiplicată și transmisă către toate comunitățile evreiești din Europa de est pentru suprimarea „sectei hasizilor"[464]. În această ambianță a vieții comunitare, practic, în pragul unui război civil, adică profund divizată și copleșită de un conflict intern profund, populația evreiască din *Rzeczpospolita* devine parte a Imperiului Rus[465].

---

adus nu eliberare, ci pogromurile lui Bogdan Hmelnițki în Ucraina, care au șocat lumea evreiască și au fost interpretate ca „suferințele care preced venirea Mesiei" *(ḥevlei Maşiah)*. Aceste circumstanțe s-au răsfrânt, se pare, asupra lui Shabtai Tvzi, care a avut, în 1648, revelații mistice, care l-au convins că el este Mesia așteptat. Un rol important l-a jucat și tradiția de familie care îl lega pe Shabtai Tzvi de regele David, precum și faptul că s-a născut pe 9 av, zi considerată, conform Agadei, ca fiind potrivită pentru nașterea Mesiei. În această perioadă, în jurul lui Shabtai Tzvi s-a format un grup de susținători, cărora le-a împărtășit destinul său. Se pare că exact atunci a început să propovăduiască „misterul divinității", descoperit lui, numeroasele mențiuni despre care în literatura sabbatiană atestă influența asupra lui Shabtai Tzvi a conceptelor teologice din cartea Zohar. (*Еврейская Электронная Энциклопедия*, [online]. [citat: 13.02.2025].disponibil: https://eleven.co.il/judaism-trends/sabbatianism-francoism/13636/).

[461] Ca un curent religios, francisismul nu a lăsat urme adânci în viziunea asupra iudaismului și nu a avut un impact semnificativ asupra istoriei ulterioare a evreilor. Din mediul francisist au ieșit câțiva reprezentanți de seamă ai culturii poloneze (de exemplu, A. Mickiewicz). Ideile și acțiunile lui Frank au fost (deși într-o formă distorsionată) o exprimare a protestului împotriva realităților rabinice și a dorinței de a ieși din ghetou, care a inspirat pe activiștii mișcării Haskala, apărută simultan cu francisismul. Unul dintre franciștii proeminenți a fost M. Dobrovski, care a participat activ la Marea Revoluție Franceză și a devenit victimă a terorii iacobine. (*Еврейская Электронная Энциклопедия*, [online]. [citat: 13.02.2025].disponibil: https://eleven.co.il/judaism-trends/sabbatianism-francoism/14343/).

[462] BALOG, Y., MORGENSTERN, M. *Op.cit.*

[463] FISHMAN, D. *Op.cit.,* p. 8.

[464] *Ibidem*, p. 8.

[465] *Ibidem*, p. 9.

Aici, după cum am menționat anterior, capătă influență majoră kahal-urile locale și regionale și organul lor central *Va'ad medinat rusya,* care a devenit instrumentul principal de luptă dintre cele două tabere opuse. Această situație a avut consecințe de amploare asupra cursului conflictului Hasidic-Mitnagdim din Rusia la sfârșitul secolului al XVIII-lea.

În gubernia Mogilev, *va'ad medinat rusiya* a condus o campanie coordonată împotriva hasidism-ului în rândul comunităților aflate sub jurisdicția sa şi a suprimat cu succes mișcarea de acolo timp de mai bine de douăzeci de ani. O astfel de coordonare și aplicare regională a fost imposibilă în Polonia, unde *va'ad*-urile fusese abolite, iar bătălia împotriva hasidism-ului trebuia dusă de la comunitate la comunitate, cu rezultate incerte și variate.

Forța ideologică motrică din spatele mișcării antihasidice din provincia Mogilev a fost asigurată de „Înțelepții din Shklov", un cerc de discipoli și persoane devotate Gaon-ului din Vilna, sub conducerea lui Shlomo Zalman Rivlin (1728-1812). Acest grup de talmudiști au convenit o dispută publică cu liderii „sectei hasidice", în urma căreia reprezentanții celei din urmă, rabinii Shneur Zalman din Liady și Avraham Kalisker, au fost chinuiți și maltratați fizic de către evreii locali. Iar în 1787, *va'ad medinat rusiya* a ținut o sesiune specială la Shklov, la care a emis un set de acte antihasidice. Aceste dispute au culminat cu interdicția totală a hasidism-ului în gubernia Mogilev[466]. Pe de altă parte, total diferită a fost situația hasizilor din Polotsk, unde reprezentații acestei mișcări s-au bucurat de libertate deplină.

Odată cu interzicerea totală a utilizării herem-ului, mișcarea hasidică capătă o dezvoltare fenomenală, ajungând în toate guberniile, inclusiv în Basarabia, fapt despre care aflăm din memoriile evreului erudit Markus Gurovici. Înțelegerea istoriei apariției hasidism-ului este importantă pentru perceperea proceselor care au avut loc în continuare în sânul comunității evreiești și pentru stabilirea raportului de forțe dintre *Haskala* și *Hasidism.*

Beit Midraş (בֵּית מִדְרָש)[467], după cum vom vedea, avea o destinație dublă și se afla pe treapta superioară a sistemului educațional, reprezentând un edificiu pentru masele largi ale populaţiei evreiești, indiferent de vârstă, unde se întruneau doritorii de a medita asupra textelor sacre. În Basarabia, în orașele Soroca și Akkerman[468], activau foarte multe Beit Midraș-uri, informații despre acest fapt găsim în memoriul din 1853 al evreului erudit Markus Gurovici[469].

M. Gurovici relatează că, în 1859, la propunerea sa, au fost constituite în fiecare oraş Comisii speciale, președintele comisiei fiind numit polițistul orășenesc, în componența acesteia

[466] *Ibidem*, p. 12-13.
[467] În traducere*,* „casa învăţăturii", locul preconceput pentru învăţarea textelor sacre, ca: Mişna, Talmud, literatură rabinică din epoca post-talmudică, instituită încă din perioada celui de-al doilea Templu. Accesul la această instituţie l-au avut mereu atât savanţii în domeniu, cât şi simplii enoriaşi, acest fapt a permis perpetuarea culturii ebraice.
[468] A.N.A., F. 6, inv. 8, d. 1013, f. 4 (verso).
[469] ANA, F.6, inv. 1, d.50, f.12.

mai intrau câţiva evrei respectabili din toate obştile de rugăciune din localitate, menirea lor fiind să decidă care lăcaşe de cult trebuie păstrate şi care din ele trebuie lichidate[470]. Așadar, Comisia din Chişinău, abilitată să stabilească numărul necesar al lăcașelor de cult pentru populația evreiască din oraş[471], a hotărât că 26 de instituții trebuie păstrate, iar 11 Beit Midarș-uri – lichidate definitiv[472]. Alte comisii au mai stabilit: la Chişinău să fie închis Beit Midarş-ul separat pentru croitori de pe lângă sinagoga principală, acestora fiindu-le oferite locuri sau în sala sinagogii, sau în școala religioasă pentru croitori; la Bălţi, secțiunile existente în sinagogă – cea a croitorilor şi cea a „groparilor" – să fie comasate, la fel şi la Hotin; la Soroca, două Bessamidraş[473]-uri de lângă sinagogă să fie închise, să fie interzisă deschiderea altor două Bessamidraş-uri care se construiesc; la Akerman, Bessamidraş-ul şi secțiunea pentru croitori din sinagogă să fie închise și să nu fie permisă deschiderea casei de rugăciuni în clădirea ce se construiește alăturat sinagogii; să nu se permită deschiderea unei noi case de rugăciuni în Lipcani, căci locuitorii oraşului s-au plâns lui Gurovici despre inutilitatea acesteia din urmă[474]. Ulterior, aflăm că Bessamidraş-ul din Chişinău, de la piaţa nouă, care în 1853 a fost într-o stare deplorabilă, iar clădirea era semidărâmată şi murdară[475], în 1860 este reînnoită şi se menţine într-o stare bună, la fel Bessamidraş-ul din apropierea Sinagogii Principale şi un altul, numit „Mecidi - Peghilim" se află în stare perfectă[476].

Iminența conflictului dintre educația evreiască religioasă și învățământul public laic a devenit evidentă, în epoca modernă, atunci când diferite țări au început să introducă educația primară obligatorie prin lege, ca o normalitate a politicii interne. Inițial, în țările creștine, educația era exclusiv legată de sfera religioasă, școlile activând pe lângă biserici și mănăstiri și lăsând în afara atenției educația iudaică. Această stare de lucruri s-a schimbat, odată cu apariția școlilor publice de stat și a legilor care stimulau educația laică, în schimbul unor înlesniri economice sau sociale.

Autoritățile priveau sistemul educațional drept o modalitate de integrare socială a populației evreiești, cu posibilitatea convertirii acesteia la religia creștină la o etapă mai târzie. În vederea integrării sociale a evreilor în societatea rusă, în anul 1804, autoritățile ţariste au permis la nivel legislativ școlarizarea lor în instituții de învățământ de stat, gimnaziale și profesionale[477].

---

[470] ANA, F. 6. inv. 8. d. 1013. f. 2.
[471] ANA, F. 6. inv. 8. d. 1006. f. 5.
[472] ANA, F. 6. inv. 8. d. 1006. f. 9.
[473] Forma idiș de nominalizare a unui Beit Midraș.
[474] ANA, F. 6. inv. 8. d. 1013. f. 4(verso).
[475] ANA, F. 6. inv. 8. d. 1013. f. 4(verso).
[476] ANA, F. 6. inv. 8. d. 1013. f. 2.
[477] БАРКУССКИЙ, И. *Op.cit*., p.142.

Această măsură aplicată de către împăratul Alexandru I nu a adus rezultatele scontate, căci evreii se temeau, pe bună dreptate, de creștinarea copiilor săi în școlile laice.

În contextul eforturilor legislative de integrare a evreilor în societatea rusă, descrise în capitolul precedent, împăratul Nicolae I a readus în actualitate subiectul educației laice pentru evrei, punând un accent aparte pe studierea limbii ruse, moment reflectat în regulamentul din anul 1835[478]. Următoarea etapă în încercarea de desființare a sistemului educațional evreiesc a constituit-o deschiderea de către autoritățile ruse, în anul 1844, a școlilor evreiești de stat (*еврейские казенные училища*), călăuzindu-se de exemplul Austriei și Prusiei.

Comunitatea evreiască s-a opus cu vehemență transpunerii în viață a deciziei ministrului educației S. Uvarov din anul 1841 privind înființarea acestor școli, anume prin aceasta explicându-se implementarea deciziei cu o întârziere de 3 ani[479].

Școlile evreiești de stat nou-create erau de două categorii: incipiente, cu o durată a studiilor introductive de 2 ani, şi celelalte, de nivelul școlilor ținutale. Școlile erau subordonate Ministerului Educației Publice, iar corpul profesoral şi administrativ era format preponderent din creștini, pe seama profesorilor evrei fiind puse doar disciplinele iudaice religioase. Învățământul era scutit de plată, cheltuielile fiind lăsate pe seama comunității evreiești din impozitele comunitare. În anul 1847, au fost deschise două școli rabinice în Vilna și Jitomir[480].

În anul 1844, legislația rusă includea o clauză specială, despre care am relatat mai devreme, privind distanțarea edificiilor de cult și a instituțiilor educaționale evreiești de cele creștine[481].

Simțind un obstacol pentru reformarea evreilor în persoana vechilor rabini[482], autoritățile considerau că noile instituții puteau să instruiască rabini de stat, dar și masele evreiești, care, ulterior, puteau să înfăptuiască reforma comunității evreiești din interior. Acțiunile date totuși au avut rezultate modeste, chiar dacă, prin legislația din anul 1804 și 1835, li s-a permis evreilor să frecventeze școlile generale din Imperiu, din considerentul că aceasta va duce la răspândirea printre evrei a educației laice și le va oferi posibilitatea de a se folosi de privilegiile ce li s-au acordat.

Din acest motiv, ulterior a fost creată și o comisie extraordinară, compusă din mai mulți rabini, care trebuiau să elaboreze măsurile îndreptate spre remedierea situației economice a rabinilor. Astfel, a fost luată decizia ca, în afară de permisiunea de a învăța în instituțiile generale

---

[478] *Евреи в Российской Империи XVIII-XIX веков. Сборник трудов еврейских историков*, Москва 1995, стр.373
[479] ЛОКШИН, А. *Op.cit.* p. 255.
[480] КЕЭ. [online]. [citat: 13.02.2025]. Disponibil: http://www.eleven.co.il/article/11921.
[481] П.Х.С.З.П.Е., p. 569.
[482] МЫШЪ, М. *Руководство к Русским ...Op.cit.,* p. 77-88.

de învățământ creștin, să fie fondate două tipuri de școli speciale: de prima treaptă, numite școli parohiale, și de treapta a doua, egalate cu gimnaziile, care ar reprezenta școli rabinice”[483]. O lege din 3 mai 1855 prevedea că, după expirarea termenului de 20 de ani[484], funcția de rabin o vor putea ocupa doar absolvenții școlilor rabinice sau ai instituțiilor de învățământ mediu sau superior[485], lucru care, la fel, nu s-a întâmplat.

Amintim, în acest context, că, potrivit legislației ruse, se permitea deschiderea unei școli religioase în localitățile unde existau 30 de case evreiești, iar în acelea unde acestea depășeau numărul de 80 se permitea deschiderea unei case de rugăciuni sau sinagogi. Totodată, în cel de-al doilea caz, la fiecare 30 de case, se putea construi o casă de rugăciuni sau sinagogă[486]. Din această prevedere deducem că numărul instituțiilor educaționale, dar și de cult trebuia să fie proporțional cu numărul populației evreiești, lucru care, în realitate, nu totdeauna era valabil.

La 1 mai 1862, au fost deschise școlile meșteșugărești, care se bucurau de popularitate doar din partea maselor evreiești sărace, care nu-și puteau permite achitarea studiilor de o treaptă mai înaltă. Pe lângă disciplinele clasice și religioase, elevii studiau și discipline practice, precum fierăritul, tâmplăria etc[487]. Perioada marilor reforme ale împăratului Alexandru al II-lea, în special în anii 1864-1873, se caracterizează prin eforturile intense ale autorităților țariste de acordare limbii ruse a unui rol central în educația evreiască, în detrimentul altor limbi vorbite de evrei, dar și printr-o luptă ideologică dintre susținătorii și inamicii școlilor evreiești de stat.

De fapt, în perioada menționată, școlile evreiești de stat se transformă în școli ruse de stat pentru evrei, la aceasta a contribuit atât modificarea limbii în care se organizau studiile, cât și reducerea numărului orelor dedicate învățării disciplinelor tradiționale/religioase evreiești[488]. În 1873, aceste modificări ale funcționalității școlilor evreiești au fost adoptate legislativ[489]. Anume la această etapă, are loc schimbarea parțială a atitudinii evreilor față de educația laică de stat.

Eforturile autorităților au fost completate de acțiunile reprezentanților mișcării create în sânul comunității evreiești pentru educația laică, denumită *Haskala.* Mișcarea care, potrivit cercetătorilor, marchează începutul epocii moderne pentru populația evreiască, ca parte componentă a mișcării iluministe din Europa, în Imperiul Rus, își cunoaște dezvoltarea pe parcursul secolului al XIX-lea.

---

[483]П.Х.С.З.П.Е., Doc. 505, p 574-576.
[484]Anul limită fiind 1875.
[485]П.Х.С.З.П.Е., p. 839.
[486] ГИМПЕЛЬСОН, Я., БРАМСОН, Л. *Законы о евреях. Систематический обзор действующих законоположений о евреях с разъяснениями Правительствующего Сената и Центральных правительственных установлений*. Петроград: Изд. Юриспруденция, 1915, том 2, стр.721.
[487] БРАМСОН, Л. *К истории начального...* Op.cit., p.53.
[488] Talmud, Tora, limba ebraică.
[489] ПЕСАХ, М. *Op.cit.* p.543-583

Influența acestei mișcări, cu particularitățile sale în cadrul „zonei evreiești", merită o analiză separată, dar nu constituie obiectul cercetării noastre. În marja studiului nostru, vom menționa că reprezentanții de vază ai *Haskala* și-au consolidat eforturile cu autoritățile ruse în anii '40 ai secolului al XIX-lea, în speranța promovării ideilor lor de reformare a comunității evreiești prin intermediul aparatului coercitiv de stat. Deși scopurile finale urmărite de autoritățile ruse și de mișcarea *Haskala* erau diferite, pentru primii - adaptarea populației evreiești la noile realități socioeconomice, iar pentru cei din urmă - asimilarea populației evreiești, metoda identificată pentru atingerea acestor scopuri coincidea. Această metodă era reformarea religiei și a educației evreiești[490].

Potrivit lui B. Nathans, mișcarea *Haskala* în Europa de Vest milita pentru emanciparea în drepturi a evreilor, iar cea din Imperiul Rus era preocupată de asimilarea acestora, fără acordarea drepturilor egale cu națiunea titulară. Anume această diferență a condiționat eșecul mișcării Haskala în Zona Evreiască a Imperiului Rus. Tot în cadrul acestei mișcări, în anul 1863, evreii din Sankt-Petersburg au fondat Societatea pentru iluminarea evreilor din Rusia (*Общество по распространению просвещения среди евреев России*), care își propunea reformarea populației evreiești prin familiarizarea și apropierea treptată cu cultura și limba rusă. În primii 10-15 ani, activitatea Societății a constat în publicarea literaturii evreiești în limba rusă, ulterior contribuind la deschiderea și finanțarea școlilor evreiești de stat. În congruență cu alți factori, activitatea Societății a avut un anumit impact asupra laicizării și rusificării populației evreiești către secolul al XIX-lea, dar acesta se consideră neînsemnat[491].

Pentru a marca evoluția comunității evreiești în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, vom stărui asupra explicării fenomenului mișcării iluministe Haskala[492] în Imperiul Rus. Haskala (sau iluminismul evreiesc) a fost o mișcare intelectuală și socială, apărută în Europa în secolul al XVIII-lea, inspirată de iluminismul european, care a influențat puternic caracterul evreimii ruse, instituțiile sale educaționale, dar și mentalitatea evreului rus.

Haskala a avut ca scop modernizarea comunităților evreiești și integrarea acestora în societate, păstrând, în același timp, o identitate evreiască distinctă[493]. Impactul acesteia a fost resimțit puternic de către comunitatea evreiască, determinând evoluția populației evreiești în limita a doi poli diametrali opuși – fanatismul religios și progresul conservativ.

---

[490] ЛЕВИН, В., ЛУРЬЕ, И., БУДНИЦКИЙ, О. *Op.cit.* p.177.
[491] NATHANS, B. *Op.cit.* p. 75
[492] *Haskala* (הַשְׂכָּלָה), din ebraică se traduce „iluminare", de unde și termenul de *maskil*, „iluminat", plural - *maskilim*, „iluminați", fiind un curent evreiesc de idei, iluminist, cultural, literar și social, apărut în a doua jumătate a secolului al VXIII-lea.
[493] Vom observa, pe parcurs, că diverși reprezentanți ai mișcării au văzut rolul iluminismului evreiesc diferit: de la idei extrem de liberale la unele vădit conservative.

Așadar, mișcarea Haskala s-a opus izolaționismului cultural-religios al evreimii, care permanent a marcat existența evreilor în sânul civilizației creștine și a văzut în asimilarea educației laice europene și în productivizarea muncii o garanție pentru îmbunătățirea situației poporului evreu. Haskala a fost un punct de cotitură în noua istorie evreiască și a devenit sursa ideologică a tuturor curentelor centrale ale gândirii naționale evreiești din ultimele două secole. Paradoxal, atât curentele asimilatoare, cât și cele național-religioase își au originea în ideologia Haskalei.

În religie, concepțiile Haskalei au stimulat atât reformismul în iudaism, cât și reacția sub formă de neo-ortodoxie (printre care și iudaismul ortodox) și rigorism halachic în Europa Centrală și, în special, în Europa de Est. În sfera laică, Haskala a dus nu doar la o asimilare lingvistică și culturală extinsă a evreimii europene, ci și la apariția unei noi literaturi în ebraică și a curentelor ideologice de caracter național, precum hebraismul (mișcarea pentru renașterea limbii ebraice), idișismul (ca expresie a naționalismului secular) și sionismul politic[494].

După cum s-a exprimat istoricul Shmuel Finer, activitatea *maskilim*-ilor a reprezentat, fără îndoială, o revoluție iluministă pentru comunitatea evreiască, marcând evenimentele formative unice ale comunității evreiești europene. Totodată, evoluția comunității evreiești a avut loc conform modelului „tradiție și criză”, care, pe de o parte, a deschis calea spre emanciparea evreilor, iar pe de alta, a condus la existența unor diviziuni puternice în interiorul comunității evreiești[495].

Deși ideologia Haskalei s-a format în anii 1770 sub influența iluminismului european, din cauza unor condiții sociale, culturale și economice speciale, în care se afla evreimea europeană, problemele și obiectivele Haskalei evreiești au fost foarte diferite de cele ale iluminiștilor europeni. Văzând schimbarea relațiilor dintre evrei și neevrei în eradicarea izolării tradiționale a evreilor de mediul neevreiesc și în integrarea evreilor prin adoptarea valorilor „umane universale”, *maskilim* au insistat asupra introducerii educației evreilor în științele laice, asupra învățării de către evrei a limbilor statelor în care trăiau, asupra dezvoltării dorinței de egalitate civilă și, în același timp, de loialitate față de stat, asupra schimbării aspectului și comportamentului lor, inclusiv purtarea hainelor europene și asimilarea etichetei europene, precum și asupra modificării caracterului activităților economice ale evreilor în direcția

[494] *Еврейская Электронная Энциклопедия*. [online]. [citat: 13.02.2025]. Disponibil: https://eleven.co.il/jewish-history/haskalah/11073/
[495] FINER, Sh. *Op.cit.* p. 8.

productivității, pentru ca, prin apartenența socială, să nu se deosebească în niciun fel de populația țărilor în care aceștia trăiau[496].

Este important de remarcat diferența vădită dintre mișcarea Haskala în habitatul său clasic, Europa de Vest – Germania și Franța –, și Imperiul Rus, cu rădăcini puternice din Polonia și Lituania. Astfel, trebuie relevat că principalele idei ale Haskalei în Europa de Vest, la originea cărora a stat filosoful Moses Mendelssohn[497], au fost:

1. ***Garantarea unei educații seculare și religioase***, fiind promovată studierea științelor seculare, a limbii ebraice moderne și a literaturii clasice, alături de studierea tradițională a disciplinelor religioase;
2. ***Integrarea deplină în societate***, prin încurajarea evreilor să adopte normele și cultura națională a țărilor în care trăiau, participând activ în viața economică și politică a acestora;
3. ***Reforma religioasă*****,** fiind propusă de către unii dintre iluminiștii evrei, care doreau să reformeze practicile religioase, pentru a le face mai compatibile cu modernitatea, ca și în cazul Reformei din sânul bisericii creștine.
4. ***Încetarea izolării*****,** prin eliminarea izolării culturale și economice a comunităților evreiești, promovând emanciparea și drepturile civile ale evreilor[498].

Ținând cont de obiectivele enumerate, putem sublinia că mișcarea Haskala a avut un impact semnificativ asupra comunităților evreiești, în special în Europa Centrală și de Est, contribuind la evoluția identității evreiești moderne și la dezbaterile legate de sionism, de reforma religioasă și de emanciparea evreilor.

Totodată, remarcăm că mișcarea Haskala în Imperiul Rus, deși s-a bazat pe viziunile provenite din țările vest-europene, a avut totuși trăsăturile sale distincte. Fenomenul respectiv în Imperiul Rus a fost o variantă importantă a iluminismului evreiesc, dar s-a dezvoltat într-un context diferit de cel din Europa Centrală și de Vest. În Imperiul Rus, mișcarea a apărut în secolul al XIX-lea și a avut un caracter mai complex, din cauza condițiilor politice, sociale și economice specifice ale regiunii[499], printre care putem enumera următoarele:

[496] RAISIN, J. *Op.cit.* p.125.
[497] Moses Mendelssohn (1729-1786), filosof evreu german, este considerat unul dintre fondatorii Haskalei, care a promovat ideea că evreii ar trebui să trăiască ca cetățeni egali în statele europene, fără a-și pierde identitatea religioasă.
[498] FINER, Sh. *Op.cit*. p. 101-115.
[499] RAISIN, J. *Op.cit.* p.125-131.

1. ***Sărăcia și opresiunea*:** evreii din Imperiul Rus, în mare parte, trăind în limitele Zonei Evreiești, fiind supuși unei sărăcii extreme, izolării și unor discriminări oficiale puternice;
2. ***Regimul autocratic și presiunile de rusificare***: sub domnia țarilor, în special a lui Alexandru al II-lea și Nicolae I, guvernul rus a exercitat o politică de rusificare, inclusiv asupra evreilor, încercând să-i asimileze prin educație laică și prin alte reforme agresive, care au întâlnit rezistența maselor evreiești;
3. ***Educația laică obligatorie și recrutarea militară forțată***: Nicolae I a impus recrutarea obligatorie pentru evrei, iar mai târziu, Alexandru al II-lea a introdus educația obligatorie seculară pentru evrei, lucru care a stimulat ideile Haskalei în rândul tineretului. Haskala în Rusia a promovat educația seculară ca modalitate de a ieși din sărăcie și de a deveni parte a economiei și societății ruse. De asemenea, a încurajat studiul limbilor moderne (în special, rusa), precum și o reformă a educației religioase;
4. ***Integrarea limitată în societatea rusă***, pe de o parte, a urmărit integrarea evreilor, dar pe de alta, nu a susținut în mod necesar asimilarea completă. Intelectualii evrei iluminiști căutau un echilibru între păstrarea identității evreiești și adoptarea culturii ruse;
5. ***Lupta împotriva Hasidism-ului*** a fost o trăsătură recurentă a iluminării în varianta rusă, Hasidism-ul fiind o formă a misticismului evreiesc (un curent mozaic spiritualist și mistic), care ține modernizarea evreului pe loc, văzut ca un obstacol serios în calea progresului. În acest sens, Haskala din Rusia a fost mai militantă decât în alte părți ale Europei, încercând să reducă influența rabinilor tradiționali și a comunităților hasidice asupra populației evreiești, în paralel cu acțiunile autorităților.

Diferența esențială dintre cele două modele prezentate mai sus era că, în Europa de Vest, ideile reformiste au venit din cadrul comunității evreiești și au mers pe calea implementării benevole, în Imperiul Rus însă, ele au fost impuse de către stat, în urma presiunilor, aceste idei fiind susținute de intelectualitatea evreiască din interiorul comunității, întâmpinând o opunere serioasă la schimbare.

Principalele centre ale Haskalei în Imperiul Rus au fost orașele Vilna (Vilnius) și Odesa, de unde ideile iluministe au ajuns și în Basarabia. Considerat un centru important al culturii evreiești în Europa de Est, Vilna a devenit un loc unde ideile Haskalei au înflorit. Aici au activat personalități, precum Max Lilienthal, care a lucrat intens pentru reformarea educației evreiești. Odesa a fost un alt centru al Haskalei, cunoscut pentru atmosfera sa cosmopolită și pentru

intelectualii evrei care au dezvoltat ideile iluminismului evreiesc, precum Isaac Baer Levinsohn și Joseph Perl[500].

Un rol important în cadrul mișcării Haskala în Imperiul Rus l-a jucat Judah Leib Gordon, care nu doar a fost un scriitor important pentru comunitatea evreiască, dar și președintele Societății pentru iluminarea evreilor. Potrivit lui, comunitatea evreiască se afla într-o profundă criză intelectuală și morală internă, iar mișcarea Haskala a permis revitalizarea acesteia, evreii luând „soarta sa în propriile mâini”[501].

Această stare de lucruri în educația evreiască se perpetuează până la pogromurile antievreiești din anii 1881-1882 și la urcarea la tron a împăratului Alexandru al III-lea. Potrivit cercetătorului A. Bezarov, situația evreilor s-a acutizat pe fundalul crizei interne din Imperiul Rus, al tensiunilor sociale dintre diferite stări și al concurenței economice crescânde. La sfârșitul anilor ’90 ai secolului al XIX-lea, prin adoptarea „legilor temporare” (în vigoare în perioada 1882-1917), a fost deturnat cursul de integrare socială a evreilor cu populația titulară[502]. Cu alte cuvinte, tentativele autorităților din perioada 1804-1881 de reformare și transformare treptată a școlilor evreiești în școli laice au eșuat odată cu adoptarea legilor temporare în mai 1882.

Pornind de la faptul că numărul studenților evrei în instituțiile de învățământ superior au început să crească către sfârșitul secolului al XIX-lea[503], în anul 1887, autoritățile au instituit „norma procentuală”, care îngrădea accesul evreilor în instituțiile de învățământ superior de stat, după cum urmează: în cadrul zonei evreiești - 10%, în afara zonei evreiești - 5%, la Moscova și Sankt-Petersburg - 3%[504].

Se remarcă faptul că școlile evreiești de stat, până la sfârșitul secolului al XIX-lea, așa și nu au reușit să obțină încrederea și simpatia evreilor din Imperiul Rus, aceasta confirmându-se atât prin ponderea înaltă a școlilor evreiești talmudice în anii ’90 ai secolului XIX, cât și prin numărul redus al evreilor în școlile evreiești de stat. La începutul secolului XX, în Imperiul Rus, pentru o populație evreiască de peste 5 milioane activau circa 25 de mii de *hedere*, în care studiau 363 de mii de elevi. În 820 de școli evreiești de stat studiau 62 de mii de elevi, iar în gimnaziile subordonate Ministerului Educației Publice studiau doar 5821 de evrei[505].

În paralel cu introducerea și modificarea legislației din Imperiul Rus, care trebuia să sporească numărul școlilor evreiești de stat, erau concepute și promovate legi ce reglementau

[500] Еврейская Электронная Энциклопедия. [online]. [citat: 13.02.2025]. Disponibil: https://eleven.co.il/jewish-history/haskalah/11073/
[501] STANISLAWSKI, M. *Op.cit.,* p. 8.
[502] БЕЗАРОВ, А. *Op.cit.,* p. 46.
[503] În anul 1886, la universitatea din Odesa, la facultatea de drept, 41,2% dintre studenți erau evrei, iar la facultatea de medicină – 30,7%.
[504] ДИКИЙ, А. *Op.cit.,* p. 56.
[505] ГЕРЦ, Ф. *Op.cit.,* p. 1.

activitatea instituțiilor educaționale evreiești talmudice. Existau anumite norme pentru deschiderea și funcționarea unor asemenea instituții, despre care relatăm mai jos.

Cu referire la apariția școlilor evreiești de stat din Basarabia, protoiereul V. Laşcov menționează că evreii s-au eschivat foarte mult timp de la plasarea copiilor în școlile evreiești de stat. Iar atunci când, în anii ’40 ai secolului al XIX-lea, administrația a dispus ca evreii să fie obligați să-și înmatriculeze copiii în gimnaziu, Comunitatea Israelită din Chișinău s-a adresat către guvernator să fie scutită de această obligație”[506]. Alte surse totuși indică asupra faptului că prima școală evreiască cu un program ce combina discipline religioase și clasice a apărut la Chișinău încă în anul 1838, la inițiativa reprezentanților locali ai Haskala[507]. Din inspecția evreului erudit Markus Gurovici, efectuată în anul 1853, aflăm despre existența la Hotin a unei școli evreiești de stat, „a cărei clădire este bine îngrijită de evreii din localitate”[508].

Din Raportul despre starea instituțiilor educaționale din Direcția Publică de Școli a Basarabiei, pentru anul școlar 1882-1883 (*Отчет о состоянии учебных заведений в Бессарабской Дирекции Народных Училишь за 1882-1183 год*), pregătit de către F. Soloviov, aflăm că, în anul de studii respectiv, în Basarabia existau, în conformitate cu legea privind școlile evreiești primare din 16 martie 1873, două școli, în orașele Chișinău și Soroca. Acestea recent au fost transformate din școli evreiești de stat de treapta 1 (*казенные еврейские училища 1-го разряда*) în școli evreiești elementare. Datorită acestei schimbări recente, menționează Soloviov, „ar fi prematur să fie formulate concluzii privind utilitatea acestora într-un fel sau altul. Totodată, poate fi concluzionat că școlile noi corespund mai mult scopului existent, decât școlile evreiești de stat anterioare, și baza educațională a celor noi se află într-o stare mai satisfăcătoare, și ceea ce este cel mai important, predarea limbii ruse se desfășoară cu rezultatele așteptate, datorită mai bunei pregătiri a profesorilor. Toți lucrătorii de pe lângă școlile evreiești își îndeplinesc munca cu bună-credință. Dintre cei mai sârguincioși poate fi remarcat directorul școlii evreiești din Chișinău, pe nume Katlovker. În acest an, instituția a fost mutată într-o clădire mult mai confortabilă”[509].

Tot din acest document se constată că Talmud-Tore (de stat), care fac parte din Direcția Publică, sunt deschise în 4 orașe: Chișinău, Bender, Akkerman, și Orhei: „Aceste instituții educaționale sunt întreținute din banii [comunități] evreiești și au drept scop măsuri de caritate, prin oferirea educației primare copiilor săraci și orfani. O dezvoltare mai amplă a cunoscut-o Talmud-Tora din orașul Chișinău, unde învață 210 elevi. Pe lângă aceasta există o clasă de

[506] ЛАШКОВ, Н. *Op.cit.,* p. 210.
[507] Э.Е.Э. [online]. [citat: 13.02.2025]. Disponibil: https://eleven.co.il/diaspora/communities/12107/.
[508] ANA, F. 6, *Administrația Guberniei Basarabia*, inv. 5, d. 50, f. 2.
[509] *Отчетъ о состояній учебныхъ* ...Op.cit., p. 89. [online]. [citat: 23.02.2024]. Disponibil: www.Academia.edu.

meșteșuguri, unde copiii învață tâmplăria și strungăria. De când a fost schimbat profesorul, educația a căpătat o nouă amploare și articolele produse în atelier sunt cumpărate cu mare plăcere de către magazinele de mobilă spre vânzare.

O situație mai rea se constată în celelalte Talmud-Tore, anume în Orhei, Akkerman și Bender, pe motiv că au fost recent deschise, acestea duc lipsă de resurse și, din această cauză, nu pot fi întreținute conform cerințelor și să închirieze sedii mai bune, în același context, instituțiile nu pot atrage profesori buni. Cel mai marcat eveniment pe parcursul anului curent de studii, pentru acestea, l-a constituit aprobarea Statutului de funcționare, pentru că acest document determină modul de viață al instituției educaționale, disciplinele studiate, ceea ce permite o mai bună supraveghere din partea conducerii instituțiilor date, și asigurarea ca Talmud-Tora evreiască să nu devieze de la scopurile puse acestora în conformitate cu cerințele impuse[510]„.

Un total de 86 de hedere se numără pentru anul de studii 1882-1883 în cadrul Direcției Publice a Școlilor din Basarabia. Astfel, în anul de referință, comparativ cu anul anterior, s-a constatat o continuă descreștere a numărului heder-ilor, similară cu anul precedent. „Totodată, starea heder-ilor cu nimic nu se deosebește de anul precedent. La verificarea efectuată de către inspectorii școlilor publice, se constată aceleași neajunsuri ca și anterior: încăperi extrem de strâmte, lipsa de curățenie, un miros respingător în aer și un număr mai mare al elevilor decât norma permisă de lege. Ca urmare a inspectării, cei care au încălcat normele existente au fost trași la răspundere, însă, după cum arată experiența multor ani, această măsură nu duce la efectele scontate, căci melamezii sunt susținuți de masele evreiești, pentru care scopurile Direcției Publice sunt mai prejos decât convingerea în faptul că nu există un profesor mai bun al Legii Divine (Tora) decât un melamed. Această convingere este atât de puternic înrădăcinată printre evrei, că chiar și unele familii bogate, deseori, își dau la studii copiii la melamed.

Cu toate acestea, melamezii, de regulă, se stabilesc la marginea orașelor, în cele mai depărtate zone, susținându-se reciproc și făcând imposibilă sancționarea din partea statului. Iar în cazurile în care totuși statul va putea descoperi ilegalitățile comise de aceștia, melamezii nu au frică, bazându-se pe experiența anterioară că deciziile judecătorești nu vor fi drastice și nu vor constitui mai mult decât o amendă de câteva ruble, iar uneori chiar și de o rublă. Ar fi extrem de bine ca heder-urile să fie complet lichidate și în locul acestora să fie deschise instituții educaționale în care copiii evreilor să poată învăța legile credinței lor în condiții igienice mai bune și conform unor metode mai raționale[511]”.

---

[510] *Ibidem*, p. 89-90.
[511] *Отчетъ о состояній учебныхъ* ...Op.cit., p.90-91. [online]. [citat: 23.02.2024]. Disponibil: www.Academia.edu

Potrivit aceleiași surse, în anul 1882, în instituțiile elementare evreiești de stat din Basarabia studiau 124 de elevi, în instituțiile private – 264 de elevi, în școli mixte – 59 de elevi, formând un total, pentru cele trei trepte de studii, de 447 de elevi. Totodată, în școlile evreiești publice Talmud-Tora studiau 447 elevi, iar în hedere – 955 de elevi. În anul următor, 1883, în instituțiile elementare evreiești de stat din Basarabia, studiau 136 de elevi, în instituțiile private – 253 de elevi, în școli mixte 85 de elevi, formând un total, pentru cele trei trepte de studii, de 474 de elevi, în școlile evreiești publice Talmud-Tora studiau 41 de elevi, iar în hedere – 848 de elevi. Din cauza lipsei unor statistici concludente, aceste date nu pot servi pentru studii comparative, dar reflectă o anumită realitate în perioada colectării acestora.

În anul 1890, cu referire la circulara din 27 iunie 1883, Guvernatorul Basarabiei a dispus verificarea legalității funcționării școlilor evreiești, în special a celor de tip *heder,* și a melamezilor, rapoartele funcționarilor locali servind drept o sursă prețioasă pentru descrierea situației școlilor evreiești din toate ținuturile Basarabiei. În cazul depistării unor activități ilegale, după raportare, acestea trebuiau aduse în conformitate cu legea[512].

Astfel, în anul 1890, la Chișinău activau legal, conform normelor în vigoare, 26 de hedere, în care studiau 252 de elevi[513] (Tabel №9).

În ținutul Akkerman activau 6 melamezi certificați, instruind 51 de elevi[514], iar în orașul Akkerman – 10 melamezi certificați, instruind 89 de elevi[515]. În ținutul Ismail activau 8 melamezi certificați, instruind 80 de elevi, iar în orașul Ismail activau 5 melamezi certificați, instruind 47 de elevi[516], unul din cei 8, anume melamed-ul Rubin Fainștein, aflându-se în judecată pentru neprezentarea la timp a condicilor privind numărul de elevi instruiți[517]. În Chilia, Reni, Vâlcov și Leova, parte a ținutului Ismail, studiau 132 de elevi în 15 hedere[518].

În ținutul Hotin, informația prezentată pe târguri atesta: în Sochireni – 4 melamezi certificați instruind 35 de elevi, în Briceni – 3 melamezi certificați instruind 25 de elevi[519]. În orașul Bender activau 18 melamezi instruind 226 de elevi, legal activau 6 melamezi instruind 55 de elevi, totodată, ilegal, neavând certificate, activau 12 melamezi, instruind 171 de elevi[520]. În orașul Orhei, activau două școli private evreiești de fete, deținute de către Liubov Varshavskaja și, repsectiv, Dobrovolschii, o Talmud-Tora, toate trei fiind iluministe. De asemenea, în orașul

[512] ANA, F. 6, inv. 5, d. 232, f. 8, 8 (verso).
[513]ANA, F. 6, inv. 5, d. 232, f. 4, 5 ,6 , 4v, 5v.
[514] ANA, F. 6, inv. 5, d. 232, f. 9.
[515] ANA, F. 6, inv. 5, d. 232, f. 23.
[516] ANA, F. 6, inv. 5, d. 232, f. 35.
[517] ANA, F. 6, inv. 5, d. 232, f. 11, 12.
[518] ANA, F. 6, inv. 5, d. 232, f. 40,40(verso), 41.
[519] ANA, F. 6, inv. 5, d. 232, f. 19, 19 (verso), 20, 20 (verso).
[520] ANA, F. 6, inv. 5, d. 232, f. 29.

Orhei activau 8 melamezi și unul – în târgul Rezina, fiecare dintre aceștia având la studii între 1 și 10 elevi[521] (Tabel №).

În orașul Soroca se atestă 9 melamezi instruind 78 elevi, la fel, se menționează despre existența activității clandestine a 10 hedere[522]. În coloniile evreiești din Soroca, în totalul de 11 hedere, a câte 3 în Dumbrăveni, Lublin, Vertiujeni, și 5 hedere în Zgurița studiau 155 elevi[523]. 2 hedere activau în târgul Vadul Rașcov[524]. În ținutul Bălți funcționau doar 2 hedere: unul în orașul Bălți și unul în târgul Râșcani, fiecare a câte 14 și 10 elevi, respectiv[525]. Conform calculelor estimative din informațiile prezentate, în Basarabia funcționau circa 140 de hedere, în care își făceau studiile peste 1800 de elevi (Tabel №10).

3.3. Concluzii la capitolul 3

În concluzie, constatăm faptul că, dacă inițial, la începutul secolului al XIX-lea, autoritățile intenționau să desființeze treptat sistemul administrativ și educațional evreiesc prin substituirea acestuia prin diferite metode descrise mai sus, atunci către sfârșitul secolului al XIX-lea, țarismul s-a concentrat pe subordonarea lui și menținerea în albia legislativă rusească. Principalele elemente ale acestor politici pot fi redate în următoarele concluzii:

1. Statutul juridic al populației evreiești, încadrate în Zona Evreiască a Imperiului Rus, a suferit modificări considerabile pe parcursul secolului al XIX-lea. Legislația rusă, ce se concentra pe perimetrul Zonei Evreiești, a determinat principalele direcții ale evoluției populației evreiești, printre care se evidențiază laicizarea acesteia, dar și schimbarea profilului evreului basarabean ca entitate aparte, diferită de clasicul „evreu rus". Instituirea Zonei Evreiești și includerea în aceasta a Basarabiei a avut repercusiuni importante pentru populația evreiască din regiune, influențând dezvoltarea separată a comunității evreiești.
2. Mișcarea de emancipare și educare în spirit modern a evreilor – *Haskala* – a contribuit mult la decizia de lichidare a kahal-urilor ca formă de autoorganizare. Reprezentanții și adepții mișcării militau pentru dizolvarea cât mai urgentă și interzicerea funcționării kahal-urilor pe motiv că acestea „contribuiau la menținerea modului de viață închis al comunităților evreiești".

[521] ANA, F. 6, inv. 5, d. 232, f. 31.
[522] ANA, F. 6, inv. 5, d. 232, f. 34-36.
[523] ANA, F. 6, inv. 5, d. 232, f.37.
[524] ANA, F. 6, inv. 5, d. 232, f.38.
[525] ANA, F. 6, inv. 5, d. 232, f. 43.

3. Direcțiunile spirituale evreiești, sau fostele kahal-uri, au continuat să domine viața comunitară a evreilor pe întreg parcursul secolului al XIX-lea. Chiar dacă Imperiul Rus a desființat această formă de autoorganizare, ea și-a găsit o continuare prin Direcțiunile spirituale evreiești, aceste entități exercitând, în mare parte, aceleași funcții comunitare și păstrând o influență majoră asupra comunităților evreiești.
4. Analiza documentelor de arhivă demonstrează că toate deciziile importante pentru comunitățile evreiești din Basarabia își aveau originea în cadrul Direcțiunilor spirituale evreiești, care, deși practicau consultarea prin vot direct a membrilor comunității, până la urmă, erau bazate pe înțelegerile prealabile dintre liderii comunității, în tendința sa foarte pronunțată de asigurare a „binelui comun", bazat pe logica exegezei Sfintei Scripturi.
5. Legislația din secolul al XIX-lea stabilea norme foarte clare în activitatea instituțiilor de cult și a rabinilor, însă, după cum am putut să ne convingem, aceste norme nu totdeauna erau respectate și în Basarabia. În prima parte a secolului al XIX-lea, autoritățile ruse n-au reușit să-i transforme pe rabinii de stat în agenți ai schimbării, activitatea lor fiind redusă de către comunitate doar la funcții birocratice, iar ritualurile religioase, precum și rolul de lider spiritual rămânând apanajul rabinilor tradiționali. Situația se schimbă către sfârșitul secolului al XIX-lea, când are loc contopirea treptată a rabinului tradițional cu cel de stat. Cu toate acestea, chiar și în cazul rabinului de stat de la sfârșitul secolului al XIX-lea, care era și un promotor al legislației ruse pe aspecte legate de cultul mozaic, continua să predomine tendința salvgardării interesului comunității, și nu cel al statului.
6. În Basarabia se remarcă o tendință de creștere permanentă a numărului instituțiilor educaționale evreiești, în detrimentul celor de stat. Autoritățile, fiind cointeresate să mențină sub control numărul instituțiilor educaționale evreiești, recurg la închiderea periodică a acestora. Către sfârșitul secolului al XIX-lea, rolul școlilor evreiești începe să se diminueze, o parte din populația evreiască optând pentru studii în cadrul instituțiilor evreiești de stat, sau educația laică, cu scopul beneficierii de înlesnirile acordate de inserția socială.
7. În anii '60 ai secolului al XIX-lea, populația evreiască din Basarabia încă nu s-a conformat politicilor imperiale în materie de religie și educație, continuând să trăiască în dependență totală de sistemul evreiesc de autocefalie. Reformele promovate în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în Basarabia nu și-au atins scopul. Vom observa – și în cazul instituțiilor educaționale – că evreii basarabeni preferau în continuare educația evreiască comunitară, în detrimentul celei de stat. Această stare de lucruri se schimbă către sfârșitul secolului al XIX-lea.

4. CAUZELE ȘI EFECTELE POLITICILOR RESTRICTIVE FAȚĂ DE EVREII DIN BASARABIA

4.1. Stimularea convertirii evreilor la creștinism

Problema convertirii religioase aproape că nu se regăsește în istoriografia din Republica Moldova, deși acest fenomen în Basarabia, ca și în tot Imperiul Rus, a fot răspândit atât printre populația de origine iudaică, cât și printre cea de origine musulmană[526]. Studierea acestui subiect ne-a fost „impusă" de consecințele acestor procese, precum și de cantitatea impunătoare de documente inedite ce se păstrează la Agenția Națională a Arhivelor și care descoperă un șir de particularități din viața evreilor basarabeni necercetate anterior.

Scopul demersului nostru vizează stabilirea și analiza legislației existente în Imperiul Rus cu privire la convertirea religioasă a evreilor, precum şi cazul particular al Basarabiei. După cum vom putea vedea, pe acest teritoriu a existat o legislație unică, deosebită decât cea din întreg Imperiul Rus. Pe baza unor cazuri concrete de convertire, vom încerca să stabilim unele particularității ale procesului în sine, precum şi partea motivațională a apostaziei unor evrei din Basarabia de la cultul mozaic la cel creștin.

Convertirea religioasă a avut repercusiuni directe asupra societății basarabene pe parcursul întregului secol al XIX-lea. Aceste schimbări, deși neobservabile la prima vedere, și-au făcut vizibilă apariția în cadrul sistemului social, cristalizat ulterior în gubernia Basarabia. Potrivit cercetătorului american Klier, subterfugiul „evreilor totul le este interzis, în caz că nu e permis de o lege specială"[527], care a devenit o stare *de facto* în urma aprobării legilor pentru evrei, ducea la urmări grave pentru viața socială şi politică, iar evadarea evreilor de sub acest „jug legislativ" putea fi realizată doar prin renunțarea la statutul de iudeu, și anume prin botez.

Fenomenul convertirii a generat nenumărate situații anecdotice, uneori chiar grotești, din această serie făcând parte şi următoarea glumă „Rabinovici, Dumneavoastră sau ridicați pantalonii, sau ascundeți cruciulița"[528]. Asemenea anecdote pe seama convertirii religioase - atât din partea creștinilor, cât şi din partea evreilor –, desigur, reflectă satiric o anumită realitate istorică.

[526] Fiind deseori întâlnite și cazuri de convertire de la o ramură a creștinismului la alta.
[527] КЛИЕР, Дж. *Op.cit.,* p. 129.
[528] *Ibidem*, p. 73.

La întrebarea care erau cauzele ce determinau convertirea dintr-o religie în alta, cercetătorul Mihai-Răzvan Ungureanu enumeră cele mai răspândite șapte motive pentru apostazie[529]:

1. Motivul *intelectual* – survine în urma lecturării literaturii religioase și/sau a meditației, a „înțelegerii" care este credința adevărată;
2. Motivul *mistic* – reprezintă exemple istorice de convertire, bine cunoscute: cazul lui Saul din Tars;
3. Motivul *experimental* – apare în urma activității misionarilor;
4. Motivul *afectiv* – este determinat de relațiile interpersonale de cuplu;
5. Motivul *renașterii* – reprezintă un clișeu filosofic, ale cărui rădăcini trebuie căutate în doctrinele mesianice moderne;
6. Motivul *coercitiv* – constituie modelul convertirilor forțate, ca în cazul evreilor spanioli și al evreilor din Imperiul Rus în perioada împăratului Nicolai I;
7. Motivul *pragmatic* – este cel mai răspândit motiv, reprezentând botezul în „schimbul" integrării sociale și al mobilității sociale.

Istoria convertirilor religioase la evrei îşi are începutul încă în secolul IV e.n., apoi urmează mai multe „valuri" de creștinare masivă în evul mediu, deseori acestea fiind forțate. Către secolul al XIX-lea, evreii se convertesc, de cele mai multe ori, pentru a scăpa de persecutarea legislativă, alteori pentru a obţine unele înlesniri. Un alt aspect al convertirii a fost formalitatea acesteia, așa încât deseori evreii îşi urmau în continuare religia strămoșilor, dar folosindu-se de privilegiile acordate. Vom exemplifica în continuare motivele botezului prin câteva cazuri concrete.

Filosoful german de origine evreiască, Harry Heine, s-a botezat la 28 iunie 1825, la botez primind numele de Henrich, în urma botezului acesta spune: „Dumnezeu mă va ierta, aceasta este profesia lui", o altă frază ce-i aparține este „Când eram evreu, creștinii mă urau, acum însă mă urăsc şi primii şi cei din urmă"[530]. Este cazul și al lui Baruch Spinoza, care a primit numele de Benedict la botez, precum şi cazul lui Nostradamus, care provenea dintr-o familie de botezați. Biografia lui Lenin are şi ea unele momente ce ne-ar putea interesa. Iată ce scrie D. Volkogonov despre originea liderului bolşevic: „Mama lui Lenin, Maria Alexandrovna, era cea de-a patra fiică a lui Alexandr Dmitrievici Blank, doctor, evreu botezat din Jitomir".

Referindu-se, printre altele, la arhivele Sfântului Sinod, Shub a ajuns la concluzia că trecerea la creștinismul ortodox înlătura multe bariere din calea unei cariere puse în slujba

[529] UNGUREANU, M.-R. *Convertire*.....Op.cit., p. 13-14.
[530] ДОРФМАН, Д. *Кто вы, Гаррu?* [online]. [citat: 23.02.2024]. Disponibil http://www.migdal.ru/times/56/5100/.

statului. „Pe timpul domniei lui Nicolai I, erau evrei care ocupau funcţii mult mai înalte decât aceea de doctor al poliției... Mulţi dintre ei au fost înnobilați, beneficiind de toate drepturile şi privilegiile acestei caste”[531].

Cazuri reprezentative de convertire, desigur, pot fi aduse și mai multe. Am dori însă să ne oprim în mod special asupra „triumviratului evreiesc”, care a stat la baza deciziilor Comitetului pentru îmbunătățirea situației evreilor, format, la inițiativa împăratului Alexandru I, la 9 noiembrie1802. Este vorba despre Abram Peretz, Iehuda Leib-ben Noah (Nevahovici) şi rabinul Nathan Note (Nota Haimovici Notkin). Însăși Ecaterina a II-a, într-o scrisoare de răspuns la întrebarea unui străin despre starea evreilor din Rusia, scria: „Sunt aici, la Petersburg, trei sau patru evrei, stabiliţi demult, ei sunt toleraţi, deşi legea interzice acest fapt, toţi se prefac că nu-i observă”[532].

Revenind la cei trei reprezentanți ai evreimii ruse, care au avut un rol hotărâtor în soarta evreilor din Imperiul Rus pentru o perioadă de peste 100 de ani. Nota Notkin a murit în 1804, îndată după finalizarea lucrărilor Comitetului[533], Iehuda Nevahovici s-a detașat complet de poporul evreu în plan spiritual, devenind creștin-luteran și dedicându-se literaturii ruse[534], Abram Peretz urmându-i exemplul. Apostazia celor doi este confirmată şi de către cercetătorul Ilia Troţki[535] şi Dj.Doyl Klier[536].

S-a demonstrat că, încă în secolul al XVIII-lea, în Moldova erau deja evrei creştinaţi, recensămintele din 1772, 1773, 1774[537] atestă „jidovi botezați” în unele localități din teritoriul dintre Nistru şi Prut. În secolul al XIX-lea, odată cu apariția legislației stimulative pentru apostazie, are loc răspândirea fenomenului de convertire la creștinism a iudeilor.

După cum a fost menționat în relatarea de mai sus, premisele unor convertiri în masă au fost inițiate de către împăratul Alexandru I, însă fără succes. În perioada împăratului Nicolae I, prin măsuri restrictive, dar și prin înlesniri, procesul de convertire a căpătat o dinamică mai mare, așa încât spre sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului XX să ajungă la cote destul de înalte.

Remarcăm că, chiar și din terminologia utilizată la acel moment pentru definirea fenomenului de convertire şi pentru nominalizarea neofiților, se observă atitudinea negativă față de această categorie. Odată cu proliferarea fenomenului de convertire a evreilor în Imperiul Rus,

---

[531] VOLKOGONOV, D. *Op.cit.,* p. 38.
[532] ГЕССЕНЪ, Ю. *Евреи в Росciu ... Op.cit.,* p. 78-80.
[533] *Ibidem*, p.136.
[534] *Ibidem*, p.139.
[535] ТРОЦКИЙ, И. *Op.cit.* p. 353-354.
[536] КЛИЕР, Дж. *Россия собирает ...Op. cit.,* p. 209.
[537] СОВЕТОВ, П., ДМИТРИЕВ, П. *Op. cit.* p. 52, 53.

acești termeni au devenit un mijloc de stigmatizare extracomunitar, dar, mai ales, intracomunitar. Termenul cel mai frecvent utilizat pentru desemnarea evreilor convertiți, în Imperiul Rus, a fost cel de *vâkrest* (*vâkrestka* - la genul feminin)[538], care se referea nu numai la evreii convertiții, dar și la creștinii catolici convertiți la creștinismul ortodox. În istoriografia românească se utilizează termenul de *botezat*(*ă*), în ivrit se utilizează termenul *meşumad* (משומד)[539], trebuie menționat că varianta română, cea de *evreu botezat*, este neutră, celelalte având o conotație, cel puțin, negativă.

Pentru analogie, putem aduce exemplul convertirilor, ce-i drept forţate, din Spania medievală, astfel, evreii creştinaţi primeau denumirea de *marrani*[540], în Portugalia respectiva categorie socială era numită *converso*[541]. Aceste etichete confesionale îţi aveau rolul diseminării neîncrederii faţă de neofiţi din partea noilor, dar şi a foștilor coreligionari, precum şi obiectivul de a păstra, utilizând termeni contemporani, o segregare confesională puternică. Interes prezintă și faptul că Enciclopedia Evreiască în varianta rusă nici nu pomenește acest termen[542].

Studiile relativ recente ne oferă o gamă și mai largă de detalii în privința terminologiei și a onomasticii legate de apostați. Astfel, cunoaștem că unii neofiți primeau numele de Botezatu[543] (caz mai răspândit în Moldova istorică), deseori apare în documentele de arhivă doar prenumele apostatului cu eticheta stigmatizantă de *Vâkrest*, în consecință, întâlnim în onomastica contemporană numele de *Vâhrest*[544], o altă varietate atestată este prenumele Hristoforov, iar varianta cea mai răspândită pentru Basarabia este totuși schimbarea doar a prenumelui, cu păstrarea numelui de odinioară. De aici și reiese explicația existenței, la etapa contemporană, a numeroși creștini cu nume de familie ce fac parte din onomastica iudaică[545].

Cercetătorii occidentali[546], preocupați de problematica convertirii ca proces sociologic, au demonstrat că, odată cu convertirea, are loc o schimbare cardinală şi o totală remaniere a vieții sociale a indivizilor ce se hotărăsc s-o facă. Și pentru evrei, aceasta însemna detașarea totală de modul de viață anterior, cât și, de regulă, izgonirea din comunitatea evreiască, însoțită de ritualul *Herem* (excomunicarea).

---

[538] Dicţionarul lui Ojegov S.I. definește acest termen ca „o persoană care a trecut în religie creştină”.
[539] Ceea ce, în traducere din ebraică, înseamnă „pierdut” sau „distrus”.
[540] Termenul, în traducere din spaniolă, înseamnă, literalmente, „porci”.
[541] Termenul, fiind mai neutru ca celelalte, desemnează categoria de oameni convertiți.
[542] ROITMAN, A. *The process of … Op.cit.,* p. 277-291.
[543] UNGUREANU, M.-R., *Op.cit.,* p. 5-20.
[544] Numele este întâlnit cu o frecvență alternantă în onomastica contemporană.
[545] De exemplu: Liciman, Corman, Ghițman, Caraman, Gherman etc.
[546] BUCKSER, A., GLAZIER, S. *Op.cit*, p. 161.

Astfel, legea din 20 aprilie 1811 stipula pentru tot Imperiul Rus că evreii botezați vor fi scutiți pe viață de recrutarea în cadrul serviciului militar. Se prevedea, totodată, că doar copiii născuți în familiile celor botezați vor fi deja supuși recrutării conform regulilor generale[547].

De altfel, și convertirea catolicilor la creștinismul ortodox, la fel, este atestată în documentele de arhivă, drept exemplu poate servi cazul lui Andrei Capbătut din satul Cobâlca Nouă, care din religia catolică se convertește la religia ortodoxă, la 15 mai 1818, la fel, fiind numit *Vâkrest* în document. Capbătut este inclus in clasa privilegiată a locuitorilor Basarabiei și scutit de dări și prestații.

Documentul demonstrează că această politică se aplica și în privința altor credincioși, iar folosirea termenului *Vâkrest* este una comună. De menționat că permisiunea de a se converti i-a fost dată de însuși Mitropolitul Gavriil Bănulescu Bodoni[548].

Au existat mai multe norme legislative care au determinat derularea procesului de convertire, în special, la luteranism, legile respective determinând cu strictețe procedurile necesare pentru apostazie. Convertirea la catolicism prezintă interes și din considerentul că noii catolici se bucurau din partea autocrației ruse de un tratament similar cu cel al evreilor[549]. Totodată, încă pe parcursul secolului al XVIII-lea, legislația rusă încuraja trecerea prizonierilor de război polonezi din confesiunea catolică la cea ortodoxă, primind în schimb libertatea personală[550].

Atestăm o activitate legislativă laborioasă, emițându-se, mai ales, legi care se referă la botezul în ramura romano-catolică. În mod special, se observă eforturi intense ale autocrației ruse de a se evita convertirile false, fiind promovată cu insistență asigurarea unei publicități cât mai largi, făcute în momentul convertirii.

Din această categorie face parte și Legea din 6 septembrie 1827, care stipula că evreii care vor dori să se convertească la creștinism de rit romano-catolic vor fi obligați să treacă ritualul respectiv doar în zilele de duminică și cu o publicitate cât mai mare, întru prevenirea unei false convertiri. Apariția acestei legi se datorează unei adresări din partea evreilor din Sankt-Petersburg cu rugămintea de a li se permite trecerea la catolicism și luteranism[551].

Menționăm, de asemenea, că a existat și fenomenul invers, adică convertirea creștinilor la iudaism sau reconvertirea iudeilor botezați din nou la religia iudaică. Un caz de apostazie a unor catolici la religia iudaică, din anul 1817, a servit ca precedent pentru întreaga legislație din Zona

[547] П.Х.С.З.П.Е., № 35, p. 27.
[548] ANA, F. 3. *Consiliul Regional al Basarabiei*, inv. 2, d. 244, f. 1, 2, 2v, 3, 3v.
[549] ТИХОНОВ, А. *Op.cit.* p. 356.
[550] П.Х.С.З.П.Е., № 35, p. 28.
[551] П.Х.С.З.П.Е., № 156, p. 209-210.

Evreiască, ca urmare fiindu-le interzis evreilor de a angaja muncitori neevrei (hotărârea definitivă asupra acestui caz a fost adoptată la 9 decembrie 1826).

Autoritățile au încercat, prin legea din 26 septembrie 1829, să rezolve și problema legată de integrarea noilor creștini în societățile titulare. Așadar, din cauza refuzurilor frecvente ale celor din urmă[552], s-a dispus:

a) Să li se permită evreilor care s-au botezat să se înscrie, după dorința lor, în orice comunitate urbană, chiar dacă respectiva comunitate nu și-a dat consimțământul pentru aceasta;
b) În comunitățile rurale de stat să nu se permită înscrierea lor fără permisiunea celor dintâi, căci aceasta ar putea stingheri țăranul în plan funciar; se permite înscrierea doar în cazul existenței unui fond funciar liber;
c) Odată cu expirarea termenului înlesnirilor acordate, fiecare convertit e obligat să achite dările individual și să poarte întreaga răspundere pentru plata acestora[553].

Legea din 26 decembrie 1829 permitea botezul evreilor bolnavi în religia creștină de rit romano-catolic și luterană, fără a cere permisiunea Direcției Generale pentru Confesiuni Străine, însă cu condiția ca la botez să fie prezenți câțiva martori[554], medicul și funcționarii numiți de către administrația locală. Odată cu însănătoșirea bolnavului, acesta trebuie să „adere" la biserică, iar ceremonia să se petreacă cu o publicitate cât mai mare[555].

Ulterior, condițiile de convertire au fost înăsprite, din nou, în legătură cu creșterea numărului convertirilor false. Astfel, la 14 octombrie 1830[556], s-a dispus ca:

a) Clerul bisericii romano-catolice și clerul evanghelic să fie răspunzător către Direcția Generală pentru Confesiunile Străine, ca să fie propuși spre botez doar evreii care dispun de certificatul de la preot în privința cunoașterii dogmelor credinței creștine și confirmarea acestui fapt de la clericul local;
b) Să se interzică botezul și Sfânta Împărtășanie evreilor care nu au cunoștințe suficiente în religia creștină. Pe viitor, Sfântul Botez să fie realizat în biserică, în zilele de duminică sau în zile de sărbătoare, cu o publicitate cât mai mare; la fel, să aibă dreptul la euharistie chiar în ziua botezului sau în duminica imediat următoare, cu excepția minorilor;

---

[552] Conform legislației în vigoare, un evreu botezat, timp de 9 luni, era obligat să-și aleagă starea socială și ocupația, precum și locul de trai, în caz contrar, acesta era pedepsit în conformitate cu legea privind vagabondajul, pentru detalii a se vedea: ГИМПЕЛЬСОНЪ, Я., БРАМСОН, Л. *Op.cit.* p. 152.
[553] П.Х.С.З.П.Е., № 198, p. 255-256.
[554] În documentele de arhivă cel mai frecvent întâlnim 3 martori prezenți la botez.
[555] П.Х.С.З.П.Е., № 206, p. 262.
[556] ANA, F. 3, inv. 2, d. 124, f. 2, 2v, 3, 3v, 4, 4v.

c) Permisiunea anterioară de a boteza evrei în toate bisericile să fie extrapolată doar asupra bisericilor orășenești. Pentru că evreii se eschivează de la botezul în bisericile mari orășenești, ca aceasta să nu aibă o rezonanță prea mare, se interzice botezul evreilor în bisericile sătești sau din colonii;

d) Toate cazurile de botez al evreilor bolnavi să fie imediat raportate autorităților centrale.

În anul 1830, legislația cu privire la botezul evreilor din Basarabia este modificată, din decret imperial: „Din porunca Majestății Sale Împăratului, în Consiliul regional al Basarabiei s-a discutat ordinul din 29 decembrie 1830[557] al Senatului, și anume propunerea[558] Ministrului Justiției, Consilierului Secret și cavalerului Dimitrie Nikolaevici Bludov despre eliberarea de la plata dărilor a evreilor din regiunea Basarabia, care au trecut la religia creștină. Respectând faptul că persoanele în cauză, până la această dată, din porunca cândva existentului Consiliu Suprem al Basarabiei[559], erau eliberate pentru totdeauna de plata dărilor (*податей*) și impozitelor (*повинностей*), în baza legilor și obiceiurilor pământului moldovenesc (*земли молдавской*), de care se conduceau în regiunea Basarabia, s-a decis:

1. Toți evreii din regiunea Basarabia care s-au convertit la religia creștină până la apariția prezentei legi să rămână scutiți de dări și impozite pentru totdeauna;
2. Se va aduce la cunoștința tuturor evreilor care s-au botezat până la moment în Basarabia că trebuie să-și aleagă ocupația și că trebuie să fie înscriși în una din obștile orășenești sau sătești de stat, conform deciziei Consiliului de stat din 26 septembrie 1829[560];
3. Această înlesnire nu poate fi extinsă asupra copiilor botezați odată cu părinții lor. Cu aceștia a se proceda conform legilor generale în vigoare;
4. Pentru viitor, evreilor basarabeni care vor trece la creștinism să li se ofere doar înlesniri pentru o perioadă de 3 ani, iar după expirarea termenului în cauză, să fie supuși sistemului fiscal general și să plătească dările și impozitele în egală măsură cu alți locuitori ai Basarabiei, în funcție de starea socială la care vor fi atribuiți”[561].

---

[557] În Senat a fost audiat pe data de 17 decembrie 1830.

[558] Propunerea a trecut mai devreme prin Consiliul de Stat și departamentele sale, cel legislativ, al economiei și cel al clauzelor civile, precum și în Consiliul General.

[559] Consiliul Suprem (CS) al Basarabiei a fost creat de către Alexandru I, în conformitate cu „Statutul despre înființarea Regiunii Basarabia” din 29 aprilie 1818, în componența acestuia intrau: Președintele, 4 membri ai Guvernământului Regional și 6 deputați. CS reprezenta forța juridică supremă, precum și instituția legislativă supremă. În urma desființării autonomiei Basarabiei, organul a primit denumirea de Consiliul Regional al Basarabiei și a existat până în 1873 cu această denumire. În 1874, a fost din nou redenumit în Administrația Guberniei Basarabia.

[560] Se prevedea cum trebuie să se procedeze, în caz dacă evreii care au trecut la religia creștină nu pot să-și găsească o obște sau un sat la care să adere. Potrivit acestei stipulări, evreii pot să se înscrie în obștile orășenești, fără a fi acceptați de cei dintâi, dacă însă e vorba de un sat, acest lucru nu se permite, pentru a nu stingheri țăranii în proprietățile lor funciare, care, de altfel, și așa sunt reduse.

[561] ANA, F. 3, inv. 2, d. 86, f. 7.

La 19 aprilie 1839, din nou, se revine la momentul convertirii la protestantism, noile indicații se dau cu privire la atestarea cunoștințelor evreilor, care doresc să fie botezați, se insistă ca „atestarea" cunoștințelor în dogmele religiei creștine să se desfășoare în prezența a trei cei mai respectați membri ai congregației în cauză, iar rezultatele acestei investigații să fie consemnate într-un proces-verbal, semnat de toți cei prezenți, fiind înaintat Consistoriului local[562].

Începând cu 4 decembrie 1862, a fost aprobată o nouă prevedere în legislația cu privire la convertirea minorilor (până la 21 de ani)[563]: astfel, copiii evrei până la 14 ani au nevoie de permisiunea de la părinți, pentru a se boteza, cei care au împlinit această vârstă pot fi botezați, fără acordul prealabil al părinților[564]. În acest sens, este reprezentativ cazul din anul 1838 al evreicei strămutate din Chișinău la Ismail, Haika Haimoviceva, care a depus cererea de botez al fiicei sale minore, fără acordul tatălui. Acesta a contestat ulterior caracterul benevol al botezului[565].

Reprezentativ este și cazul botezului evreului din Chișinău Hazkel Abramov Șpaizman[566], care s-a convertit la luteranism în anul 1875. Dosarul se referă la obținerea îndemnizației financiare. Analiza documentelor arată că dosarul lui Șpaizman, de la depunere și până la decizia în privința acordării îndemnizației unice, a durat de la 3 aprilie 1875 până la 3 mai 1875.

La 22 aprilie 1875, asistentul A. Bantâşev a anunțat că în bugetul Ministerului de Interne pentru anul 1875, pentru gubernia Basarabia nu sunt preconizate mijloace pentru alocaţiile acordate reprezentanților altor confesiuni, ce au trecut la creștinism, fapt adus la cunoștința Ministrului de Interne[567]. Rezoluția vice-guvernatorului asupra demersului *vâkrest*-ului din evrei Rudolf Şpaizman a fost: „Să fie eliminat din starea socială pe care o ocupă şi să i se ofere un bilet pentru alegerea modului de viaţă, pe o perioadă de 9 luni, în toată întinderea Imperiului, să fie chemat la poliţia din oraşul Chişinău, ca acesta să-şi înregistreze noile date personale, iar în privința acordării alocației să fie înștiințat că nu există posibilitatea satisfacerii acestei cereri".

Așadar, fondurile necesare au fost totuși livrate către trezoreria statului, în anul 1876, prin decizia din 31 mai. Pentru cei 34 de evrei convertiți[568] în anul 1875 a fost alocată o sumă de 286

---

[562] П.Х.С.З.П.Е., № 398, p. 471-472.
[563] Acest cens de vârstă a fost instituit în legătură cu cazul lui Katzman, un copil botezat la 11 ani, care s-a reconvertit la iudaism ulterior.
[564] МЫШЪ, М. *Руководство к Русским ...Op.cit.,* p. 44.
[565] ANA, F. 6., inv. 1, d. 1170, f. 1-6.
[566] Portretul lui Șpaizman: 25 de ani, 2 arşini şi 3 verşki, părul maro închis, nasul şi buzele potrivite, ochii gri, poartă barbă.
[567] ANA, F. 6, inv. 5, d. 83, f. 7.
[568] Pentru lista complete, a se vedea: ANA, F. 6, inv. 5, d. 115(a), f. 1-4.

de ruble[569], astfel, Șpaizman a primit 8 ruble și 40 de kopeici drept îndemnizație pentru botez. Potrivit cercetătorului A. Tihonov, evreii ce se converteau la creștinism primeau o îndemnizație de la 15 la 30 de ruble, iar copiii – jumătate din această sumă[570].

Făcând o retrospectivă a legislației ruse privind botezul evreilor pe parcursul secolului al XIX-lea, trebuie menționate următoarele:

1. Evreii au dreptul să fie botezați, din dorinţă proprie, în una din ramurile creștinismului tolerate în Imperiul Rus, doar cu permisiunea Ministrului de Interne. Permisiunea se obține prin înaintarea unei cereri formale de către pretendenți către autoritatea religioasă.
2. Evreii care sunt pe patul de moarte şi evreii militari în termen pot fi botezaţi fără permisiunea Ministrului de Interne (până în anul 1862).
3. Ministrul de Interne deține dreptul de a permite botezul evreilor ce nu au atins majoratul, fără a cere acordul părinților acestora.
4. Permisiunea de a primi Sfântul Botez este acordată unui evreu, doar după ce acesta studiază toate dogmele ramurii alese a creștinismului. În caz că preotul certifică cunoașterea de către evrei a dogmelor creştine, cererea menționată la punctul 1 este transmisă către Ministrul de Interne.
5. Botezul evreilor se face doar în bisericile orășenești, cu o prezență publică cât mai mare, în zi de sărbătoare sau duminica. În bisericile săteşti sau în cele din colonii și, mai cu seamă, în casele particulare, botezul evreilor este strict interzis.
6. Odată cu botezul evreilor, sunt botezaţi şi copiii lor minori (până la 7 ani). Dacă devine creştin numai unul din părinţi, în cazul tatălui, sunt creștinați şi fiii săi, dacă e vorba de mamă, atunci sunt botezate şi fiicele.
7. După oficierea botezului, evreii au dreptul la împărtășanie în ziua botezului sau în duminica următoare.
8. Evreii pot fi botezaţi acasă doar în cazul unei boli grave, respectând patru precondiţii: a) starea sănătăţii să fie certificată de un medic, iar dorinţa evreului de a se boteza să fie documentată; b) la ceremonie trebuie să asiste un funcţionar din partea administraţiei orăşeneşti şi câţiva martori; c) după ce evreul se însănătoșește, trebuie să urmeze ceremonia sfântului botez cu cât mai multă pompă, în zi de sărbătoare sau duminica; d) fiecare caz de acest gen trebuie să fie raportat Ministrului de Interne.

[569] ANA, F. 6, inv. 5, d. 115, f. 4.
[570] ТИХОНОВ, А. *Op.cit.,* p. 190.

9. Clerul creştin şi după botez trebuie să instruiască neofiţii în dogmele creștine[571].

4.2. Statutul evreilor în armata țaristă

Încorporarea evreilor în armata țaristă și-a găsit reflectare nu doar în istoriografia problemei evreiești, care, de regulă, vine să infirme concepția greșită asupra rolului minim al evreilor în armata țaristă, dar și în anecdotele vremii.

Un exemplu ar fi: „Rabinovici scoate capul din tranșee și strigă în direcția inamicului: „Nu trageți, aici sunt oameni!". Totodată, serviciul militar al evreilor în armata țaristă, deși se prezintă a fi o temă pe larg abordată de către istoricii ruși și cei occidentali, până la momentul actual, nu și-a găsit reflectare în istoriografia Republicii Moldova.

Cu toate că toate campaniile militare din 1768-1774, 1787-1791, 1806-1812, 1828-1829, 1853-1856, 1877-1878, 1914-1918 au solicitat resurse umane și materiale semnificative din partea Imperiului Rus, populația evreiască nu a fost supusă recrutării generale până în anul 1827. Iar în cazul Basarabiei, evreii au fost obligați să satisfacă serviciul doar începând cu anul 1874, din două motive: înlesnirile păstrate din perioada domnilor Moldovei și eliberarea de la conscripția militară generală a populației din Gubernia Basarabia, în schimbul unor impozite bănești.

Reorganizarea armatei ruse și edificarea acesteia ca o entitate nouă în cadrul Imperiului Rus a fost meritul personal al împăratului Nicolai I, militarizarea societății ruse pe timpul acestuia a fost adusă la cote maxime. Nici până și nici după, societatea rusă nu a avut parte de un asemenea sistem de valori, bazate pe formule exclusiv militariste. Se spunea că țarul purta brâul strâns într-atât de tare, că atunci când ajungea la sfârșitul zilei, era într-o stare apropiată de leșin, se pare că și întreaga Rusie se afla strânsă în acest brâu sufocant[572].

Împăratul Nicolai I (1825-1855), din primele zile după urcarea sa pe tron, era într-o euforie colosală de la ideea ce-i venise privind reformarea modului de trai al populației evreiești din Imperiu prin înrolarea ei în armată. Împăratul considera că încorporarea evreilor în armata rusească ar fi cea mai bună metodă de integrare și „dizolvare" a evreilor în societatea rusă. Serviciul militar al evreilor alături de populația ortodoxă trebuia să asigure integrarea mult râvnită de monarhii ruși, iar prin recrutarea obligatorie, o idee împărtășită cu Ministrul Afacerilor Interne în 1826, trebuia să fie distrusă identitatea distinctă a evreului rus[573].

---

[571] ГЕССЕН, Ю., ФРИДШТЕЙН, В. *Сборникъ законов... Op.cit.,* p. 363-365.
[572] ТИХОНОВ, А. *Op.cit.* p. 224.
[573] КЛИЕР, Дж. *Op.cit.* p. 94.

Până în anul 1827, adică până la reformă, evreii nu făceau serviciul militar, ci plăteau în schimbul recrutării. Astfel, orice familie evreiască, prin intermediul kahal-ului, achita 500 de ruble în schimbul fiecărui recrut. De aici rezultă că statul și, în special, vistieria statului erau cointeresați în forma naturală a serviciului militar de către evrei. Din această cauză, propunerea împăratului, de a introduce serviciul militar în termen pentru evrei a provocat discuții aprige în Senat și un val de nemulțumire din partea unor miniștri, care erau categoric împotriva acestei măsuri[574].

Potrivit lui M. Mysh, de la populația evreiască anual erau recrutate 10 persoane la 1000 de locuitori evrei, pe când populația neevreiască oferea câte 7 recruți la fiecare 2 ani. În 1853, potrivit unei legi experimentale cu caracter temporar, comunităților și evreilor în mod individual li se permitea prezentarea spre serviciul militar, în locul lor, a coreligionarilor capturați[575] fără acte de identitate[576]. Reacția populației evreiești, evident, a fost una de dezacord categoric.

Decizia respectivă a trezit frică față de consecințele noii măsuri represive. Această lege poate fi comparată – ca anvergură – doar cu legea țarului Alexandru I, din 1817, privind botezul evreilor la creștinism.

La 26 august 1827, țarul Nicolai I a dispus introducerea recrutării obligatorii a populației evreiești din Imperiu[577]. Această măsură energică de integrare a evreilor în societatea rusă nu a cunoscut precedent în politica rusească nici până, nici după Nicolai I, tentativele Ecaterinei a II-a și reformele liberale ale împăratului Alexandru I fiind, în această privință, acțiuni, cel puțin, sfioase din punct de vedere al impactului asupra evoluției populației evreiești.

Dacă e să ne referim la subiectul în cauză din perspectiva țărilor occidentale, introducerea recrutării obligatorii a evreilor în Europa a pus capăt legislației exclusive pentru evrei, în mare parte, contribuind la integrarea acestora în viața social-politică. În Austria, Prusia și Franța, nemaivorbind de SUA, serviciul militar a contribuit la transformarea relației dintre stat și societate, prin trecerea de la „comunitatea supușilor” la „comunitatea cetățenilor”. Armata trebuia să devină acel instrument prin intermediul căruia putea fi creat și educat un nou individ, acel „cetățean-soldat”, de care vorbea Jean-Paul Bertaux în lucrările sale. În țările europene, evreii au apărut în listele recruților numai după ce le-au fost garantate drepturi egale cu restul populației, fie odată cu emanciparea parțială sau totală[578].

---

[574] ФЛИСФИШ, Э. *Op.cit.,* p. 207.
[575] În această perioadă, a apărut o nouă funcție în comunitățile evreiești, anume cea de *happer* – persoană care se ocupa de capturarea evreilor fără acte din alte comunități și transmiterea lor spre satisfacerea serviciului militar în schimbul evreilor din comunitatea proprie.
[576] МЫШЪ, М. *Руководство к Русским ... Op.cit.*, p. 44.
[577] ПЕТРОВСКИЙ-ШТЕРН, И. *Op.cit.,* p. 207
[578] ПЕТРОВСКИЙ-ШТЕРН, И. *Op.cit.*, p. 207.

În Austria, recrutarea evreilor a început în anii 1788-1789, în Franța – în 1792, în Prusia – în 1813, pe când legea privind toleranța, care garanta egalitatea în drepturi, în Austria a fost introdusă în 1782, în Franța – în 1791, iar în Prusia – în 1813, cele două extreme pentru Imperiul Rus fiind 1827 și 1905[579]. Serviciul militar în societatea occidentală era perceput drept mijloc de educare și, totodată, de omogenizare a societății.

După cum a fost menționat mai sus, recrutarea evreilor în armata țaristă a demarat în anul 1827, când a fost adoptată Legea privind serviciul militar de către evrei în natură prin abolirea plăţii în bani[580], care a zguduit întreaga comunitate evreiască din Imperiul Rus. Legea prevedea stoparea colectărilor de bani și introducea serviciul militar în termen. Autoritățile au motivat această decizie prin faptul că evreii care vor fi înrolați în armată vor dobândi noi cunoștințe utile pentru ei şi pentru stat. Statutul despre Recruți şi despre Serviciul Militar al Evreilor[581], un document constituit din 14 compartimente care elucidau următoarele aspecte:

1. Legile generale care se răsfrâng asupra populației evreieşti;
2. Modalitățile de efectuare a serviciului militar pentru evrei;
3. Recrutarea din rândurile evreilor;
4. Obligațiile comunităților evreieşti;
5. Rânduiala recruților şi cataloagele de recruți;
6. Obligațiile personale ale evreilor;
7. Facturile;
8. Evreii care sunt eliberați de recrutare;
9. Jurământul;
10. Distribuirea evreilor recrutați pentru serviciul militar;
11. Obligațiunile evreilor în timpul serviciului militar;
12. Evreii dezertori;
13. Înlesnirile acordate soldaților evrei;
14. Ritualurile religioase printre soldații evrei.

Capitolul întâi stipula că, începând cu anul 1827, evreii vor fi tratați în mod egal cu toate celelalte popoare din Imperiul Rus în procesul de recrutare în serviciul militar. Eliberarea totală a evreilor de serviciul militar a fost exclusă, iar toate legile anterioare privind acest aspect au fost

[579] *Ibidem*, p. 208.
[580] П.Х.С.З.П.Е., № 153, p. 192.
[581] *Ibidem*.

abrogate[582]. Reforma presupunea recrutarea evreilor pe principii generale, anulând legislația precedentă.

Capitolul al doilea prevedea că evreii trebuie să fie recrutați în armată, iar plățile de răscumpărare erau admise doar comunităților evreiești fără datorii de stat sau locale. Comunitățile evreiești trebuiau să prezinte pentru recrutare persoane doar de vârstele cuprinse între 12 şi 25 de ani. Evreii încorporați trebuiau să fie complet sănătoși, fără defecte fizice care nu le-ar permite efectuarea serviciului militar[583]. Capitolul al treilea preciza că evreii trebuiau să presteze recruți pentru fiecare comunitate separat şi independent de populația creștină[584].

Încorporarea în armată de la vârsta de 12 ani era prevăzută ca element novator, pentru a-i îndepărta pe copiii evrei de tradiția evreiască, înainte de termenul maturității religioase, care, conform canoanelor religiei mozaice, are loc la 13 ani.

Capitolul al patrulea stabilea responsabilitatea comunităților evreieşti pentru efectuarea corectă a recrutării. Astfel, comunitatea trebuie să aleagă de la 3 până la 6 persoane responsabile exclusiv de chestiunea recrutării. Persoanele responsabile trebuiau să prezinte comunității un raport periodic privind acțiunile întreprinse, fiind remunerați cu onorarii pentru activitatea lor. Comunitățile, de asemenea, aveau dreptul să recruteze orice evreu, în orice perioadă, din categoria celor care nu plăteau impozite sau erau boschetari, comiteau fărădelegi etc.[585].

Povara recrutării pusă pe seama comunităților evreiești era gândită în așa fel, ca să nu implice statul la stadiul de pregătire a listelor recruților. Pe de o parte, aceasta genera tensiuni în interiorul comunității, exceptând statul de la relaționarea cu comunitatea la etapa inițială a recrutării, iar pe de altă parte, oferea loc de controale excesive în executarea ordinelor legate de recrutare.

Capitolul al cincilea descrie procedura de recrutare a evreilor, introduce obligativitatea evidenței populației evreiești pe circumscripții locale, cu o periodicitate de 3 ani, în condici speciale, cu aceeași regularitate, odată la 3 ani, câte un exemplar al condicilor fiind prezentat la Trezorerie, pentru verificarea corectitudinii întocmirii acestora[586].

În acest fel, au fost instituite recensămintele locale, generând date privind numărul populației evreiești în Imperiul Rus, aceste informații erau însă lapidare și rareori reflectau situația reală.

---

[582] П.Х.С.З.П.Е., № 154, p.193.
[583] *Ibidem.*
[584] П.Х.С.З.П.Е., № 154, p. 193-194.
[585] П.Х.С.З.П.Е., № 154, p. 194-195.
[586] П.Х.С.З.П.Е., № 154, p. 195.

Capitolul al șaselea sublinia rolul central al comunității în procesul de recrutare a evreilor și obligativitatea deciziilor acesteia privind recruții dintre evrei. Era prevăzută și posibilitatea înlocuirii unui recrut cu altul, tot dintre evrei, cu certificarea în scris a deciziei benevole a celui din urmă. În acest caz, familia care nu a furnizat un recrut trebuie să-i ofere familiei ce a făcut-o o sumă bănească a cărei mărime o hotărăște comunitatea. Pentru a evita situațiile de eschivare de la serviciul militar – fie prin trucarea condicilor, fie prin automutilarea intenționată –, tot aici era prevăzută recrutarea înainte de termen și obligativitatea furnizării a încă unui recrut din aceeași familie, cu precădere de o vârstă fragedă, în cazul unor încălcări comise[587].

Această prevedere a avut un efect secundar negativ, căci evreii din familiile înstărite puteau să se eschiveze de la serviciul militar, răscumpărând propria libertate cu anumite sume bănești. Astfel, practic, pentru unele categorii de evrei se revenea la înlocuirea serviciului militar în termen prin achitarea unui impozit. Și asemenea practici contribuiau la scindarea internă a comunităților evreiești.

Capitolul al șaptelea interzicea procurarea ordonanțelor de răscumpărare a unui recrut de la creștini, acestea urmând să fie primite în schimbul unui recrut evreu și numai de către evrei[588]. Tentația de a înlocui un recrut evreu, utilizând banii comunității, a persistat mereu, așa că legiuitorii s-au asigurat ca aceste cazuri să nu aibă loc.

Capitolul al optulea stabilea că pot fi scutiți de recrutare negustorii și rabinii, cu prezentarea certificatelor oficiale, eliberate de către autorități. În cazul rabinilor, scutirea era personală și nu avea efect asupra altor membri ai familiei acestuia. De asemenea, scutirea de serviciul militar în termen se referea la evreii care au studiat în instituțiile educaționale publice primare, medii și superioare. În cazul minorilor, scutirea se aplica pe perioada studiilor celor ce studiau în școlile publice profesionale, învățând profesii utile. Evreii care dispuneau de adeverințe de meșteri și lucrau în fabrici, de asemenea, erau scutiți de recrutare.

Tot aici se stipula că evreii relocați în zone agricole speciale, pentru a profesa agricultura, beneficiau de eliberarea de serviciul militar, pentru întreaga familie, pe o perioadă de 50 de ani – înlesnire valabilă doar în cazul în care coloniștii vor continua să se ocupe de agricultură. Evreii care, împreună cu copiii lor, practică agricultura din inițiativă proprie și înregistrează rezultate vizibile, au dreptul la scutire de serviciul militar pentru 25 de ani[589].

[587] П.Х.С.З.П.Е., № 154, p. 195-196.
[588] П.Х.С.З.П.Е., № 154, p. 196-197.
[589] П.Х.С.З.П.Е., № 154, p. 197-198.

Logica autorităților era pe cât se poate de simplă, dar, totodată, eficientă, întrucât unica posibilitate de evitare a recrutării era îmbrățișarea studiilor sau a profesiilor laice în instituțiile de stat sau ocupațiile agricole.

Capitolul al nouălea se referă la jurământul pe care evreii trebuie să-l depună la încorporarea în armată, evreii cu vârsta cuprinsă între 18 şi 25 de ani fiind obligați să depună jurământul în prezența rabinului, a autorităților locale, precum şi a reprezentanților comunității[590]. Urmărim, în acest fel, și componenta ritualică, prin care religia mozaică era încorporată în mașinăria recrutării.

În capitolul al zecelea se stipula că evreii cu vârsta de până la 18 ani trebuie să fie dislocați în instituțiile de pregătire pentru serviciul militar, iar evreii mai mari de vârsta de 18 ani trebuie înrolați direct rândurile armatei regulate[591]. Iar capitolul al unsprezecelea enumera obligațiile evreilor la înrolarea în serviciului militar. Se menționa, de asemenea, că, în cazul în care soldații evrei nu vor executa toate ordinele militare cu strictețe, chiar și din motive religioase, aceștia vor fi pedepsiți imediat, fiind exilați în Siberia la munci forțate[592].

Capitolul al doisprezecelea se referea la evreii dezertori și la cei care se eschivau de la recrutare. Dezertorii până la încorporare erau lăsați pe seama comunității evreiești, cu obligativitatea furnizării unui alt recrut evreu în decurs de trei zile. Dezertorii din armată erau puși în sarcina Administrației Militare. În cazul persoanelor care ajutau dezertorii, precum și a celor care îi ocroteau sau îi adăposteau pentru o perioadă oricât de scurtă, era instituită pedeapsa cu încorporare imediată în forțele armate sau exilarea în Siberia la munci forțate.

În cazul în care se depista că o comunitate evreiască adăpostea un evreu dezertor, aceasta era obligată să achite o amendă de 1.000 de ruble. Dacă persoanele care adăposteau evreii dezertori se dovedeau a fi de altă confesiune decât cea mozaică, aceștia erau trimiși în judecată. Și, dimpotrivă, cei care denunțau sau contribuiau la capturarea evreilor dezertori primeau din partea statului o recompensă în mărime de 100 de ruble[593].

Fenomenul dezertării a cunoscut o răspândire largă, fiind, de fapt, unica posibilitate pentru evreii săraci de a scăpa de armata țaristă. Această prevedere a legii a generat apariția printre evrei a așa-numiților *happeri*, care se ocupau nu de altceva, decât de capturarea evreilor dezertori.

Capitolul al treisprezecelea se referea la înlesnirile acordate evreilor. Acei evrei care se vor remarca prin vitejie și eroism vor fi aduși la cunoştinţa comandamentului militar și, după

[590] П.Х.С.З.П.Е., № 154, p. 198.
[591] П.Х.С.З.П.Е., № 154, p. 198.
[592] *Ibidem.*
[593] П.Х.С.З.П.Е., № 154, p. 199.

expirarea termenului serviciului militar, vor avea posibilitate să fie angajaţi în cadrul serviciilor civile[594]. Se cunosc cazuri, deși rare, când evreii au excelat în serviciul militar, ajungând în funcții militare de rang înalt sau de conducere.

Capitolul al paisprezecelea stipula dreptul evreilor de a-şi exercita practicile cultului religios doar în timpul liber de serviciul militar, fiind permise toate ritualurile credinţei iudaice. Evreii aveau dreptul, dacă se află într-o localitate în care există o sinagogă şi un rabin, să frecventeze lăcașul de cult şi să apeleze, la nevoie, la rabin. În cazul în care nu există nici rabin şi nici sinagogă în localitate, evreilor li se permitea să facă o adunare comună pentru rugăciune. Dacă într-o garnizoană evreii constituiau un număr mai mare de 300 persoane, atunci, cu consimțământul Comandantului Militar, ei puteau beneficia de un rabin plătit din banii statului[595]. Se cunosc exemple că, în anumite garnizoane, spre finele secolului al XIX-lea, au fost construite sinagogi din lemn pentru soldații evrei.

Din corespondența dintre Ministerul Afacerilor Interne și Cancelaria Guvernatorului Basarabiei din perioada 16 decembrie 1846 - 28 februarie 1847 aflăm că împăratul a dispus ca evreii din Basarabia, pe parcursul anului 1847 și 1848, să fie supuși unui recensământ, în vederea încorporării în armată conform principiilor generale, începând cu următoarea etapă de recrutare[596]. Cancelaria Guvernatorului se referă și la o altă decizie a împăratului, în care se menționează că „în urma consultării jurnalelor Comitetului Evreiesc privind extinderea asupra evreilor din regiunea Basarabia a recrutării militare, s-a descoperit că, potrivit Regulamentului din 1816, locuitorii Basarabiei au fost eliberați de serviciul militar pentru o perioadă nedefinită. Motiv pentru aceasta a servit faptul că, timp de două decenii, locuitorii Basarabiei nu au avut ocupații militare și au uitat complet de această stare socială[597]”. Această prevedere din 1816 va constitui cauza recrutării târzii a evreilor basarabeni, dar și a populației Basarabiei, în genere, în serviciul militar din Imperiul Rus.

Tot în această ordine de idei, s-a propus introducerea unei plăți, după exemplul guberniei Akkerman[598], în locul recrutării populației Basarabiei în armată, dar cu posibilitatea satisfacerii serviciului militar în natură, în schimbul plății pentru fiecare recrut, dacă există o asemenea dorință din partea familiilor evreiești[599].

---

[594] П.Х.С.З.П.Е., № 154, p. 199.
[595] П.Х.С.З.П.Е., 154 , p. 199-200.
[596] ANA, F. 3, Inv. 2, d. 393, f. 1-3.
[597] ANA, F. 3, Inv. 2, d. 393, f. 2.
[598] Potrivit datelor comparative aduse de către Kazennaya Palata, în Ținutul Koliskij, o asemenea plată constituia 300 de ruble argint, iar în gubernia Akkerman era de 150 de ruble argint.
[599] ANA, F. 3, Inv. 2, d. 393, f. 1-3.

Din aceeași corespondență aflăm că, în virtutea păstrării de către populația din Basarabia, conform Statului din 1819, a privilegiilor pe care le posedau până la 1812, micii boieri, mazilii și ruptașii (care, tradițional, plătesc dajdia) nu pot fi recrutați pe principii generale în armată, comparativ cu țăranii[600].

La 18 octombrie 1851, Senatul a audiat raportul Ministrului Apărării din 26 septembrie 1851, în care s-a comunicat despre lipsa de impedimente pentru recrutarea evreilor din Basarabia conform principiilor generale. Astfel, recrutarea evreilor trebuia să înceapă odată cu etapa a 10-a de recrutare în regiunea vestică a Imperiului, numărul recruților fiind stabilit conform prevederilor Manifestului împăratului[601].

În corespondența din 1853 se semnala despre inoportunitatea recrutării populației Basarabiei în armată țaristă, la acest subiect din nou revenindu-se abia în anul 1860[602]. Cu referire la recrutarea din anul 1855, identificăm un act legislativ, care suspendă recrutarea evreilor din Basarabia pentru acel an. În afară de Basarabia, de recrutare, în 1855, au fost scutiți locuitorii guberniilor Poltava, Cernigov, Harkov, Ekaterinoslav, Herson și Taurida[603].

Identificăm în documentele vremii cazuri individuale de scutire de serviciul miliar. În asemenea mod, conform prevederilor legislative, în anul 1856, evreii din colonia evreiască Valea lui Vlad[604] au fost eliberați de serviciul militar pentru o perioadă de 50 de ani[605].

În corespondența diplomatică din perioada respectivă semnalăm faptul că Ministerul Afacerilor Externe al Imperiului Rus, pentru stabilirea practicilor de recrutare în spațiul românesc, a făcut o interpelare la consulatul rusesc din Moldova, de la Iași, solicitând informații despre legislația existentă privind recrutarea populației în armată. La această adresă s-a comunicat că „serviciul militar în termen nu a fost niciodată substituit cu vreo plată în Moldova. La fiecare 6 ani, de la 1000 de locuitori de sex masculin se înaintau 20 de recruți. Iar evreii din acea localitate care au înaintat recruți erau obligați să suplinească pe cei ieșiți în rezervă la fiecare 6 ani”[606]. Tot în această corespondență găsim și o traducere în limba franceză a legii privind serviciul militar în Moldova, semnată de domnitorul Alexandru Ioan Cuza[607].

În anul 1860, datorită implicării personale a contelui Stroganov, prin rezoluția împăratului din 24 octombrie, evreii din Basarabia au fost eliberați de recrutarea în armată, fiind

[600] ANA, F. 3, Inv. 2, d. 393, f. 5.
[601] ПХСЗПЕ, № 652, p. 759-760.
[602] ANA, F. 3, Inv. 2, d. 763, f. 5.
[603] ПХСЗПЕ, № 652, p. 851.
[604] Din document aflăm despre aceeași înlesnire acordată coloniilor evreiești: Vertiujeni, Briciova și Mărculești.
[605] ПХСЗПЕ, № 652, P. 856-858.
[606] ANA, F. 3, Inv. 2, d. 763, f. 10.
[607] ANA, F. 3, Inv. 2, d. 763, f. 20-21.

egalați, în acest sens, cu locuitorii nativi ai Basarabiei[608]. La 4 august 1861, împăratul a dispus eliberarea evreilor de serviciul militar, până la soluționarea definitivă a chestiunii serviciului militar al populației din Basarabia[609].

În anii ’60-’70 ai secolului al XIX-lea, armată țaristă este supusă unor reforme esențiale, acestea reflectându-se și asupra populației evreiești. În anul 1874, a fost elaborat un nou Statut privind recrutarea militară. În cadrul discuțiilor privind acest nou Statut, s-a abordat și chestiunea evreiască, unii dintre membrii Comisiei expunându-se pentru garantarea drepturilor egale evreilor, de rând cu populația nativă. Acest lucru însă nu s-a întâmplat, noul Statut fiind chiar discriminatoriu față de evrei. Astfel, opțiunea emancipării evreilor a fost înlocuită cu marginalizarea evreilor, fiindu-le atribuit calificativul unui grup distinct și lipsit de încredere[610].

Statutul publicat la 1 ianuarie 1874 reducea termenul serviciului militar la 6 ani. Legislația permitea accederea evreilor la gradul de ofițer (posibilitate redusă, prin circulare suplimentare, la o cotă de doar 3%, în consecință, în perioada 1874-1917, în armata țaristă au existat doar 9 ofițeri evrei), dar genera o serie de probleme legate de faptul că recrutarea evreilor trebuia să se facă nu la locul aflării *de facto*, dar în localitatea de origine.

O altă problemă semnalată era trecerea obligativității ținerii condicilor recruților evrei de la comunitate la funcționarii locali. Din cauza erorilor ortografice de onomastică, unii evrei care deja erau încorporați în serviciul militar, deseori erau considerați dezertori, pe motiv că numele lor nu corespundea cu datele deținute de Ministerul de Interne. Statutul stipula că recruții din Zona Evreiască – este și cazul Basarabiei –, după ce au trecut procedura de încorporare, rămâneau în cazărmi timp de trei luni, până la începerea efectivă a termenului militar, pe când în cazul altor recruți era prevăzută revenirea în cazărmi la termenul stabilit. Pentru a exclude eschivarea de la recrutare, evreii erau supuși unui recensământ special, destinat încorporării militare[611].

Într-un final, pentru Basarabia, serviciul militar obligatoriu a fost introdus în anul 1874, însă din documentele Agenției Naționale a Arhivelor Moldova aflăm că evreii basarabeni au fost recrutați și au participat la operațiunile militare din perioada războiului Crimeii (1853-1856), păstrându-se şi lista nominală a participanților la război[612].

În ceea ce ține de eschivarea de la serviciul militar, potrivit datelor Ministerului de Interne, în anul 1875, în cadrul primei etape de recrutare, s-a remarcat insuficiența recruților în

[608] ANA, F. 3, Inv. 2, d. 763, f. 24.
[609] ANA, F. 3, Inv. 2, d. 763, f. 80.
[610] ПЕТРОВСКИЙ-ШТЕРН, И. *Op.cit.,* p. 230.
[611] *Ibidem*, p. 231.
[612] A.N.A, F. 6, inv. 5, d. 362, f. 1-32.

gubernia Podolsk - 64, Basarabia - 320, Volân - 247, Kiev - 178, Kovno - 169, Suval - 151. Motivul imposibilității recrutării numărului necesar de recruți-evrei a constat în starea fizică necorespunzătoare[613].

Cât privește datele statistice care indică numărul evreilor recrutați în armata țaristă, obținerea acestora este destul de dificilă, din cauza lipsei transparenței în procesul de recrutare din partea autorităților. Totuși, spre finele secolului al XIX-lea, statisticile anului 1888 pentru 5 gubernii din Zona Evreiască ne oferă o serie de date comparative pentru analiză, care ne permit să identificăm și procentul evreilor basarabeni recrutați. Numărul recruților evrei a constituit 21 721, dintre care în gubernia Herson - 4919, Basarabia - 3674, Minsk - 5455, Moghilev - 4097, Vitebsk -3576[614].

Faptul că serviciul militar a devenit obligatoriu pentru evreii din Basarabia abia în 1874, în virtutea caracterului istoric, explică gradul redus, comparativ cu alte gubernii din Imperiul Rus, al mariajelor mixte și al evreilor botezați, ceea ce vorbește despre conservarea comunității evreiești și întârzierea proceselor de asimilare pe teritoriul dintre Nistru și Prut către sfârșitul secolului al XIX-lea. De asemenea, această aserțiune este ilustrată prin faptul că ocupațiile evreilor din Basarabia, către finele secolului al XIX-lea, în marea lor parte, continuau să fie comerțul cu amănuntul, meșteșugăritul individual și servicii de toate genurile, în contrast cu profesiile pe care le aveau evreii din alte gubernii, a căror inserție socială s-a produs mai rapid, datorită legislației mai dure.

În memoriile guvernatorului Basarabiei Urusov[615] regăsim o relatare privind procesul de recrutare a evreilor în armata țaristă la începutul secolului XX, o aducem aici integral: „În timpul reexaminării recruţilor, la departamentul militar gubernial se observă întotdeauna următoarea rânduială: după ce toţi recruţii sunt examinaţi şi sunt semnate hotărârile care le decid soarta, ei toţi, deja îmbrăcaţi, sunt invitaţi în sală să asculte decizia. Apoi toţi recruţii care au fost reexaminați se împrăștie pe la casele lor, iar acei dintre ei care sunt înrolaţi în serviciu sunt obligaţi să se prezinte într-o anumită zi la centrele de adunare din judeţe, unde trec în subordonarea şefului militar.

Prezidând o şedinţă a departamentului chișinăuian, am remarcat absolut din întâmplare că o parte a tinerilor înrolați în serviciu pleacă, după încheierea şedinţei, pe uşa de ieşire, iar o altă parte revin într-o cameră învecinată, în care după aceea intră câţiva poliţişti cu grade inferioare. La întrebarea mea de ce nu au plecat toţi recruții, un secretar a răspuns: „Au rămas doar evreii”.

[613] ПЕТРОВСКИЙ-ШТЕРН, И. *Op.cit.,* p. 234.
[614] ПЕТРОВСКИЙ-ШТЕРН, И. *Op.cit.,* p. 260.
[615] URUSOV, S. *Op.cit.,* p. 69-72.

Fiind ostenit şi parţial distrat, n-am mai pus şi alte întrebări şi am plecat acasă, dar pe drum am revenit la acelaşi gând, am început să mă gândesc că, în fond, nu mi s-a răspuns la întrebare şi, ca urmare, a doua zi l-am întrebat pe un membru al departamentului care sunt cauzele întâmplării ce mi-a trezit interesul. Am aflat de la el că numai recruţii creştini sunt lăsaţi să plece pe la casele lor, iar evreii sunt duşi în locurile de detenție de la poliție, iar apoi, când vine timpul, sunt trimiși sub escortă la centrele de adunare, unde sunt din nou puşi în arest, după care, în sfârșit, sunt predați șefilor militari. „De ce se procedează astfel? am întrebat eu. Avem, oare, dreptul s-o facem?”. „O, fără îndoială, îmi răspunse interlocutorul, am găsit această rânduială deja de când îmi preluasem funcția; nu-mi amintesc când a fost primită dispoziția respectivă, dar, fără îndoială, ea trebuie să fi fost primită”.

A doua zi, respectivul membru al departamentului a venit din nou la mine şi a declarat că s-a informat în modul cel mai meticulos în privința chestiunii care mă interesează şi că, după cum s-a dovedit a fi, în raport cu evreii recruți este admisă o samavolnicie care nu poate fi îndreptățită cu nimic. Noi nu avem niciun drept, nicio dispoziție legitimă de a-i priva de libertate pe recruții evrei, dar a fost cu patru ani în urmă un caz de evadare peste graniță a unui evreu înrolat în serviciu, după care Ustrugov, în absența guvernatorului, a fixat niște garanții comode, în opinia lui, contra repetării evadărilor. Aici trebuie menționat că pentru eschivarea recrutului de la serviciul militar șefii nu poartă răspundere, ei nu sunt obligați să-l păzească, iar să-l priveze de libertate nu au dreptul. Din momentul reexaminării până la adunarea la centre trec săptămâni şi, în tot răstimpul acesta, evreii admiși se află în arest sau sunt escortați împreună cu criminalii – un mod de acțiune absolut nemaipomenit.

Am fost nevoit să dau dovadă de „iudeofilie sentimentală” şi să anulez această dispoziție. În cadrul ședinței următoare, evreii au fost anunțați că pot să plece acasă, dar ei au început a protesta aprins, făcând semne spre polițiști şi fiind ferm intenționați să stea în arest. Am plecat de la departament, dându-i secretarului sarcina de a se lămuri în această chestiune cu șeful poliției la telefon. Șeful poliției mi-a spus ulterior că şi el era mirat de această modalitate nouă de comportament față de recruţi, dar considera că pentru ea a fost dată „o dispoziţie specială”.

Așadar, implementarea acestei legi a contribuit esențial la asimilarea populației evreiești din Imperiul Rus. Prin măsurile drastice impuse de către stat, evreii care erau obligați să facă serviciul militar, în marea majoritate a cazurilor, treceau printr-o integrare forțată, schimbându-și inițial limba vorbită, portul, modul de gândire, ocupația și, în final, religia. Totodată, opțiunile oferite de autorități pentru scutirea de serviciul militar fiind percepute de către evrei ca „răul mai mic”, la fel, au contribuit puternic la asimilarea treptată și renunțarea la modul de viață autarhic și comunitar al evreilor. Aceasta s-a obținut prin studii în școlile publice laice, și nu cele

religioase evreiești, prin practicarea negoțului, a meșteșugăritului, agriculturii etc., ocupații care, într-un final, îndepărtau evreii de modul lor tradițional de viață. Prin aceasta se explică existența, deja în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în Zona Evreiască, a unui număr mare de mariaje mixte, evrei botezați, precum și o cantitate impunătoare de evrei practicanți ai profesiilor de medici, juriști, ingineri etc., în contrast cu ocupațiile tradiționale de la începutul secolului al XIX-lea, precum comerțul cu amănuntul, meșteșugăritul individual și servicii de toate genurile.

4.3. Cauzele și efectele pogromurilor antievreiești

Pogromurile[616], sau violențele antievreiești au avut loc în guberniile Imperiului Rus cu o frecvență periodică. Cauzele directe ale acestora pot fi găsite în legislația deseori discriminatorie față de evreii din Imperiului Rus. Desigur, nu trebuie neglijate cauzele istorice și pretextele vădit religioase, care au servit drept factori declanșatori ale acestor violențe.

Cel mai cunoscut pogrom antievreiesc este cel din anul 1903 din Chișinău, despre care există o literatură abundentă și exhaustivă, științifică și artistică[617]. Totuși pogromurile de la începutul secolului XX au fost precedate de violențele și pogromurile antievreiești din anii ’90 ai secolului al XIX-lea. Doar în anul 1881 au avut loc circa 300 de pogromuri de diferite proporții în diferite gubernii ruse[618].

Studiul nostru se va concentra anume pe acest aspect în Basarabia, drept motiv servind atât perioada cronologică a prezentului demers științific, cât și o serie de documente inedite, care nu și-au găsit reflectare în literatura istorică.

În perioada 1881-1884, pogromurile antievreiești au cuprins un teritoriu vast din Imperiul Rus. Transformarea vizibilă a evreimii din punct de vedere demografic, intelectual și al ocupațiilor, sub auspiciile și repercusiunile legislației antievreiești s-au făcut resimțite. În plan cantitativ, dacă analizăm numărul populației evreiești în diferite gubernii ruse din Zona

---

[616] Hans Rogger menționează că, după cuvintele *Țar* și *votcă*, cuvântul *pogrom* este cel mai cunoscut de către străini. Cuvântul *pogrom* este de origine rusă, utilizarea acestuia în legătură cu mișcările antisemite a devenit obișnuită, în urma a trei valuri de revolte (*riots*) antievreiești din Imperiul Rus: 1881-1882, 1903-1906, 1919-1921, (Cf. KLIER, J., LAMBROZA, S. *Pogroms: Anti-Jewish ...Op.cit.,* p. 13.)

[617] КОПАНСКИЙ, Я. Кишинёвский погром 1903 года: Взгляд через столетие. Материалы международной научной конференции / АН Республики Молдова, Институт межэтнических исследований. Отдел истории и культуры евреев Молдовы. Кишинёв: Понтос, 2004, с. 49; СЛУЦКИЙ, М. В скорбные дни: Кишинёвский погром 1903 года. Кишинёв: Тип. М. Авербуха, 1930. 119 с.; 2-е издание/ Научная редакция, предисловие и комментарии Л. А. Мосионжника. СПб.-М.: Нестор-История, 2019, 328 с.; JUDGE, E. Op.cit. 186 p.; Кишинёвский погром 1903 года: сборник документов и материалов. Институт этнических меньшинств Академии Наук Республики Молдова. / Под редакцией И. Э. Левита. Кишинёв: Лига, 1993; Кишиневский погром 1903 года. Сборник документов и материалов / ред. Я. М. Копанский, Кишинёв: Ruxandra, 2000. ZIPPERSTEIN, S. *Op.cit.* 352 p.; КОРОЛЕНКО, В. *Op.cit.)*

[618] ARONSON, M. *Op.cit.,* p. 50-56. (În privința Chișinăului, autorul, la p. 50, menționează că pogromul a fost curmat în față *(nipped in the bud)*).

Evreiască[619], dar și calitativ, trecând în revistă inserțiunea socială a evreilor și, deopotrivă, caracterul secular[620], evreii continuau să constituie un stat în stat.

Agravarea „problemei evreiești", prin existența unor paralelisme legislative, a dat de gândit nu numai intelectualității evreiești, dar și țarismului, iar asasinarea țarului Alexandru al II-lea, la 1 martie 1881, a pus pe jar întreaga societate rusă. Faptul că printre condamnații pentru omorul monarhului rus a fost și evreica Gesja Gelfman[621] a oferit spațiu pentru speculații și interpretări că evreii l-au omorât pe împăratul rus.

Atunci când în istoriografie se afirmă că pogromul de la Chișinău din 1903 reprezintă prima manifestare a violențelor antievreiești în Basarabia, nu se iau în calcul evenimentele din anii 1881-1882[622]. Descoperirea unor noi documente arhivistice ne permit să aducem mai multe detalii privind perioada respectivă în istoria evreilor din Basarabia.

În acest sens, ne preocupă elucidarea evenimentelor din Basarabia din anii 1881-1882, ca parte componentă a fenomenului violențelor antievreiești din Imperiul Rus la sfârșit de secol. Probabil, însăși întrebarea „Ce a fost un pogrom?" nu e pusă corect, consideră cercetătorul Alexei Miller, căci evenimentele incluse în cuvântul *pogrom* au variat foarte mult în circumstanțele, formele și cauzele lor[623].

În studiul nostru, am pornit de la mențiunile tangențiale din istoriografia occidentală în privința violențelor și atitudinilor față de acestea a populației din Chișinău și ținutul Orhei (Criuleni) din anul 1881 și a celei din Dumbrăveni, Edineț, Leova și Hârtopul Mic din anul

---

[619] Din anul 1882 până în 1917 din Imperiul Rus au emigrat circa 2 milioane de evrei.

[620] Mișcarea *Haskala* (*Maskilimilor*), pe de o parte, și *Hasidism/Sionism*, pe de altă parte, și-au schimbat forma și intensitatea, un număr foarte mare de evrei pășind pe calea laicizării (Cf. RAISIN, J. *The Haskala Movement in Russia*, Philadelphia, The Jewish Publication Society of America, 1913, p. 278; ORBACH, A. *The Russian-Jewish leadership and the pogroms of 1881-1882: The response from Sr. Petersburg*. [online] [citat: 15.08.2024]. Disponibil: http://carlbeckpapers.pitt.edu/ojs/index.php/cbp/article/view/15/14, p. 4.), iar alții, dimpotrivă, s-au înrădăcinat și mai mult în religia strămoșilor lor (*Cf.* HABER, E. *Jews and Revolution in nineteenth-century Russia*, Cambridge University Press, 1995, p. 206.).

[621] Evreica Gesja Gelfman, care a făcut parte din mișcarea revoluționară *Narodnaya Volya*, a fost condamnată în `procesul celor 50" în anul 1877. În procesul desfășurat pe marginea asasinării țarului Alexandru II-lea, în 1881, aceasta a recunoscut că face parte din organizația menționată, fiind condamnată la spânzurătoare. Peste câteva zile după sentință aceasta, a declarat că este gravidă, din acest motiv, sentința i-a fost schimbată în detenție pe viață. După naștere, copilul i-a fost luat la orfelinat, unde peste un an a murit. Gesja Gelfman a murit în închisoarea Petropavlovsk în același an.

[622] Terminologia utilizată pentru descrierea evenimentelor din 1881-1882 cunoaște o amplă diversitate, de la apelative neutre la termeni gravi, de la persecuții, dezordini *(besporeadki)* la revolte/răscoale *(riots),* pogromuri, debandade *(buistvo)*.

[623] MILLER, A. *Op.cit*, p.119.

1882[624]. De asemenea, menționăm că enciclopedia evreiască electronică, la capitolul *pogrom* nu descrie evenimentele din Basarabia[625].

Primele proto-pogromuri, care se înscriu în „paradigma pogromului", formulată de către cercetătorii Klier și Lambroza[626], au dus la cristalizarea unor legități, mituri, reacții din partea autorităților țariste și a presei din acea vreme, care, ulterior, au fost instrumentalizate și se observă la declanșarea violențelor antievreiești în anii următori. Există o diferență tacită dintre pogromurile medievale (1113, Kiev, Sviatopolk; 1563, Polotsk, Ivan al IV-lea; 1648, Ucraina, Khmelnițchi; 1768, Uman, Kolivschina) și „pogromurile moderne", din Odessa, în anii 1821, 1849, 1859, 1862, 1871. Cele dintâi nu aveau ca țintă primară populația evreiască, prigonirile asupra evreilor erau un efect colateral al terorii și violenței în masă. Iar cele din urmă erau îndreptate direct și exclusiv asupra evreilor, iar caracteristicile de bază ale acestora erau spontaneitatea, caracterul confuz, fiind lipsite de scopuri de lungă durată. Astfel, utilizarea termenului *pogrom* înainte de secolul al XIX-lea este anacronică.

Printre premisele desfășurării pogromurilor din anii '90 ai secolului al XIX-lea serveau următorii factori[627]:

Reluarea în discursul public a relatărilor despre pogromurile antievreiești din Odessa de la sfârșit de secol a obișnuit publicul larg cu acest fenomen în Imperiului Rus, discuțiile privind pogromurile antievreiești și motivele acestora căpătând o imagine de „normalitate" în societatea rusă.

Pretexte pentru un pogrom, în gândirea colectivă, serveau următoarele zvonuri răspândite cu rapiditate din rea-voință sau din inerție. În asemenea cazuri, se vorbea despre: a) existența unui decret imperial care permitea ca evreii să fie bătuți[628], insultați[629] și torturați[630]; b) calomnierea în omorul ritual al unui creștin de către evrei; c) ofensarea într-un mod sau altul a religiei creștine de către evrei[631], sezonul pascal fiind o perioadă tradițională pentru încăierările dintre creștini și evrei, care, oricând, puteau să se transforme în pogromuri.

---

[624] Unii autori, KLIER, GATAGOVA, ARONSON, totuși pomenesc doar de cele întâmplate la Chișinău pe 20 aprilie 1881, fără a intra în mari detalii, ignorând celelalte conflicte sau proto-conflictele apărute în ținutul Orhei (Criuleni) în 1881 și la Dumbrăveni, Edineț, Leova și Hârtopul-Mic din 1882.

[625] ЭЕЭ, Погромы. [online] [citat: 15.08.2024]. Disponibil: http://www.eleven.co.il/article/13251.

[626] Klier, J, Lambroza, S. *Pogroms: Anti-Jewish violence …Op.cit.* p. 13-14.

[627] *Ibidem,* p. 33-34.

[628] La fel, ca în cazul din Dumbrăveni, a se vedea mai jos.

[629] Reamintește de cazul din Hârtopul-Mic.

[630] Toate cazurile de încăierări care au avut loc în Basarabia în decursul anilor 1881-1882 au apărut ca urmare a învinuirilor că cineva a fost bătut de evrei, după fraza „*Jidanii îi bat pe ai noștri!*", urma o debandadă totală. Existau, desigur, și variații ale mesajului violent – „*Bate jidanii - salvează Rusia!*", *„Bateți-i!* (Chișinău), *„Da, trebuie să le dăm bătaie, să iasă praf din ei, să le fie o dată și pentru totdeauna!*" Chișinău), *„Eu înadins am venit din Elisavetograd, ca să-i bat pe jidani, și în ziare scrie să-i batem pe jidani*" (Chișinău) etc.

[631] Corespunde cazului din Chișinău din 19 aprilie, a se vedea mai jos.

Potrivit unui document confidențial, redactat de către General-Guvernatorul interimar din regiunea Odessa, din 21 noiembrie 1881, în anul 1881, populația totală a Basarabiei era de 1 365 307 locuitori, dintre care evreii constituiau 151 971 de locuitori, majoritatea fiind amplasați în localitățile urbane[632].

Motivele pogromurilor variază în funcție de istoriografie, precum variază și aprecierile date implicării autorităților în aceste evenimente violente. Drept reacție la evenimentele din 1881, revista *Times*, relatând despre cele întâmplate [633], informa pe cititorii săi despre evenimentele din guberniile de est ale Imperiul Rus, utilizând termenul generic de „persecuții" contra evreilor din Rusia.

În viziunea cercetătorului rus A. Tihonov, motivul principal al pogromurilor evreiești din anii '80-'90 ai secolului al XIX-lea l-a constituit activitatea economică a evreilor din Zona Evreiască[634]. Autorul menționează că „partea esențială a maselor iudaice din Imperiul Rus, în ultimul sfert al secolului al XIX-lea, aveau ca ocupație cămătăria și comerțul. Anume aceste două ocupații au și dus la nemulțumiri în masă ale populației locale de origine creștină față de iudei, aceasta până la urmă revărsându-se în pogromuri, care aveau un fundament economic"[635]. Viziunea lui Tihonov apare ca foarte limitată, fapt straniu, luând în considerație volumul de documente cercetat de către autor, cu atât mai mult că lucrările ce dezbat acest subiect mai recent demonstrează un spectru mai larg de „motivații".

Potrivit cercetătorului israelian I. Bartal „reacția autorităților locale la cele întâmplate varia între apatie, indiferență și inacțiune"[636], pentru evenimentele din Basarabia însă această aserțiune nu reprezintă un adevăr. Dimpotrivă, datorită intervenției prompte a autorităților locale și centrale, mobilizării armatei, violențele nu au degenerat în pogromuri de anvergură.

Savantul american J. Klier aduce în prim-plan două viziuni apărute în interiorul comunității iudaice la momentul respectiv și îndată după evenimentele din 1881-1882. Așadar, potrivit acestuia, „revoltele antievreiești care au izbucnit la mijlocul lunii aprilie 1881 reprezintă un moment decisiv în istoria modernă a evreilor, iudeii contemporani acelor evenimente au asemănat aceste violențe cu „furtunile sudice", invocate de profetul Isaia. Evreii secularizați au fost tentați să le eticheteze drept „o bruscă întorsătură istorică din viața poporului evreiesc"[637].

---

[632] Российский Государственный Исторический Архив (în continuare RGIA). F. 821, inv. 9, dosar 180. fila 45, microfilm la CAHJP (The Central Archives for the History of the Jewish People Jerusalem) –HM2/9074.2.
[633] *Persecution of the Jews in Russia 1881…Op.cit.,*, 31 p.
[634] Tihonov susține ideea propagată de autoritățile ruse, care era vehiculată tot mai mult, după ce au fost prezentate concluziile comisiilor guberniale, că evreii înșiși sunt vinovați de cele întâmplate prin comportamentul lor.
[635] ТИХОНОВ, А. *Op.cit.*, p. 262.
[636] BARTAL, I. *Op.cit*., p. 224.
[637] KLIER, J. *Russians, Jews, …Op.cit.*, p. xviii.

Totodată, J. Klier menționează și faptul că pogromurile au fost o manifestare a crizei interne din Imperiului Rus, „căci orașele au nimerit sub controlul gloatei, iar satele au fost tulburate de pogromuri și de zvonurile despre acestea". În lucrarea sa, Klier analizează evenimentele din anii 1881-1882, prin prisma teoriilor „violenței colective" și „violenței etnice"[638]. Astfel, potrivit acestuia, aserțiunile precum că pogromurile antievreiești din anii 1881-1882 au fost organizate de către autoritățile de stat nu mai sunt valabile și viabile[639]. Mai cu seamă, e vorba de inacțiunea autorităților, la prima etapă, decât de anumite acțiuni ale acestora.

În acest sens, A. Miller subliniază că, în realitate, „cunoștințele noastre despre pogrom sunt aproape inexistente, am putea spune, mai curând, ce nu a fost un pogrom. Cunoaștem că pogromurile nu au fost organizate de către guvern, că pogromurile s-au produs atât în cadrul, cât și în afara zonei evreiești. Pogromurile nu au fost un produs rusesc și nu și-au luat începutul în Rusia. Au avut loc în țările unde a existat și unde a fost inexistentă discriminarea legislativă a evreilor, în regimuri liberale și autocratice"[640].

Dacă e să analizăm contextul violențelor antievreiești, aflăm că în duminica de 12 aprilie 1881 urma să fie celebrat Paștele Ortodox, evenimentul central al calendarului liturgic creștin. Astfel, în fiecare an, la sfârșitul Postului Mare, în săptămâna luminată, de obicei, se organiza un iarmaroc special, însoțit de îmbuibări tumultuoase. În anul 1881 însă, din respect pentru memoria regretatul împărat Alexandru al II-lea, asasinat de gruparea teroristă în martie 1881, manifestațiile publice tradiționale au fost reduse la minimum. Autoritățile însă nu aveau speranțe mari în ceea ce privește reducerea totală a entuziasmului maselor în legătură cu sărbătorile pascale. Din această cauză, în guberniile din cadrul zonei evreiești s-a dispus să fie luate măsuri sporite de securitate[641].

Pentru autorități, sezonul sărbătorilor pascale era deja tradițional cunoscut prin bătăi și hărțuieli între creștini și iudei, în special, în orașele mai mari. Spiritele încinse ale creștinilor în urma serviciilor religioase publice adunau gloate de evrei curioși, care erau spectatori pasivi. Aceste situații însoțite de tradiționalele certuri și împroșcări cu pietre dintre scandalagiii creștini și iudei aveau loc cu o alternanță anuală. Cu varii ocazii, cel mai des în portul Mării Negre din Odesa, bătăile escaladau în dezordini de proporții, implicând o distrugere masivă a proprietăților și fiind nevoie de implicarea armatei[642]. Toate încercările de a opri aceste confruntări prin

---

[638] *Ibidem*.
[639]KLIER, J. *New politics for Old: A Reassessment of the Traditional Jewish political Leadership in 1881-1882*. [online] [citat: 15.08.2024]. Disponibil: http://web.ceu.hu/jewishstudies/pdf/02_klier.pdf.
[640] MILLER, A. *The Romanov Empire….Op.cit.,* p. 118-119.
[641] KLIER, J. *Russians, Jews, and … Op.cit.,* p. 18.
[642] KLIER, J. *Russians, Jews, and … Op.cit.,* p. 18.

metode legislative au eșuat, iar dislocarea armatei sau implicarea poliției erau privite ca forme ultimative de implicare în aceste conflicte.

Potrivit cercetătorului M. Aronson, au existat trei „valuri" de evenimente pogromiste în anul 1881, și anume: a) 15-26 aprilie, b) 26 aprilie-10 mai și c) 30 iunie-16 august[643]. Violențele antievreiești care au avut loc în orașul Chișinăul au făcut parte din primul val. Din documentul intitulat „Extras din procesul-verbal al investigațiilor poliției cu privire la violențele (буйство) mulțimii la piața nouă din Chișinău, 20 aprilie 1881", semnat de procurorul A. Chernjavskij, aflăm împrejurările în care s-au desfășurat aceste violențe – de la declanșare la escaladarea conflictului și de la începerea violențelor până la curmarea acestora.

Drept motiv pentru apariția violențelor a servit un banal conflict verbal din 19 aprilie 1881, din Piața Nouă (*Ovsyanaya Ploshchad'*), inițiat de un comentariu jignitor al negustorului evreu Duvid Gildner la adresa negustorilor Gejnih Mordkov Shvajm și Gheorghii Nikolaev Botezat[644], conflict consumat după o serie de replici reciproce[645]. La 20 aprilie, după ce Botezat a relatat despre acest caz, a intervenit polițistul Timofeev, care a cercetat situația respectivă. Evreii au blamat acțiunile lui Gildner, fiind de acord să-l pedepsească pentru comportamentul său incorect[646].

Tot la 19 aprilie, un al doilea conflict a avut loc, în aceeași perioadă de timp, lângă cârciuma[647] evreului Mordka Librant, dintre Serghei Vikuvin, care, în stare de ebrietate și cu paltonul rupt, insista ca stăpânul prăvăliei de pâine Jankel Bronshtejn să-i plătească haina deteriorată a celui din urmă, după o scurtă cu încăierare[648]. Un al treilea conflict a avut loc dintre trei ruși și un evreu, în apropiere de aceleași două cazuri și în aceeași perioadă de timp, lângă dugheana lui Piotr Kozlov. Aici a avut loc o încăierare dintre protagoniști și câțiva martori evrei aflați în zona conflictului[649]. În una din încăierări, cineva neidentificat din gloată a exclamat: „Eu special am venit din Elizavetograd, pentru ca să-i bat pe jidani, și în ziare scrie să-i batem pe jidani"[650], situațiile similare fiind caracterizate drept „exporturi de pogrom".

---

[643] *Ibidem*, p. 25.
[644] Numele Botezat (Botezatu) își trage originea de la apelativul persoanelor care s-au convertit de la iudaism la creștinism.
[645] RGIA. F. 821, inv. 9, dosar 125, fila 172, microfilm la CAHJP–HM2/19074.4.
[646] RGIA. F. 821, inv. 9, dosar 125, fila 172v, microfilm la CAHJP–HM2/19074.4.
[647] Remarcăm că, mai întotdeauna, cârciuma apare ca locul central (de pornire) în desfășurarea violențelor antievreiești pe tot cuprinsul Imperiului.
[648] RGIA. F. 821, inv. 9, dosar 125, fila 172v,173, microfilm la CAHJP–HM2/19074.4.
[649] RGIA. F. 821, inv. 9, dosar 125, fila 174, microfilm la CAHJP–HM2/19074.4.
[650] Primul pogrom din 1881, care avea să provoace o reacție în lanț, a fost înregistrat pe 15 aprilie în Elizavetograd, gubernia Herson, cauza fiind o ceartă neînsemnată dintre cârciumar și un bolnav mintal Ivanushka, din cauza spargerii de către cel din urmă a unui pahar care a costat trei copeici. (Cf. KLIER, J. *Russians, Jews, and ... Op.cit.,* p. 26).

În urma celor întâmplate și descrise mai sus, evreii, treptat, au început să închidă magazinele, cârciumile și hanurile, chiar și în locurile îndepărtate de incident, și cu mare agitație și vociferări – „Răscoală (bunt)!", „Ne bat!" – se grăbeau spre Piața Nouă. În cel mai scurt timp, întregul scuar a fost ocupat de oameni, iar majoritatea stăteau și priveau încăierările care nu încetau să apară. Concomitent, între ruși și evrei se auzeau certuri și aveau loc curajoase încăierări[651].Toate situațiile conflictuale descrise au fost dezamorsate de sosirea poliției și armatei[652].

La 26 mai 1881, în ținutul Orhei, târgul Criuleni, a fost depistată o scrisoare, care, după cum s-a aflat ulterior, a fost redactată de către pisarul sătesc Nikolaj Bartash, de 19 ani, pentru a speria evreii din localitate, în care se informa că, din ordinul împăratului, evreii trebuie să plece din Criuleni. Textul spunea: „Jidani, plecați din târgul Criuleni, de bunăvoie, în caz contrar, la data de 16 mai 1881, o să vă batem la ora 3 de noapte". Acest anunț a fost completat de explicațiile mic-burghezului din Orhei, Kel'man Krasnovec, oferite țăranilor care s-au adunat în fața cârciumii din târg, că evreii din alte gubernii sunt bătuți, pentru că l-au omorât pe împăratul Aleksandr Nikolaevici și i-au smuls recent epoleții Majestății Sale împăratului Aleksandr Aleksandrovici. Acesta mai afirma, descriind pericolul pentru localnici, că, în comparație cu alte localități, evreii din Criuleni au o forță cu care să opună rezistență și chiar să șteargă de pe fața pământului târgul și biserica locală. În urma investigațiilor făcute de autoritățile locale, Nikolaj Bartash a fost eliberat din funcția deținută și reținut pentru 5 zile[653].

Observăm ca acțiunile pogromiștilor, precum și răspunsul la acestea din partea autorităților locale trădează lipsa unei pregătiri pentru posibilitatea izbucnirii unor pogromuri antievreiești în gubernie, ceea ce confirmă inacțiunea autorităților de nivel central și lipsa instrucțiunilor pentru funcționarii de nivel local.

În anul 1882, când are loc cel de-al doilea val de pogromuri, Basarabia nu rămâne în afara acestor evenimente. Din Dosarul privind dezordinile antievreiești în gubernia Basarabia, gestionat în perioada 5 mai 1882 - 21 septembrie 1882, aflăm că „la 30 aprilie, în târgul Leova, din ținutul Ismail au avut loc dezordini evreiești neînsemnate, curmate în aceeași zi[654]", în aceeași zi, o situație similară fiind înregistrată în Noua Suliță din târgul Edineț[655]. Cea de-a treia situație se referă la colonia evreiască Dumbrăveni, din ținutul Soroca, unde invocarea dreptului

[651] RGIA. F. 821, inv. 9, dosar 125, fila 175v, microfilm la CAHJP–HM2/19074.4.
[652] RGIA. F. 821, inv. 9, dosar 125, fila 175, microfilm la CAHJP–HM2/19074.4.
[653] RGIA. F. 821, inv. 9, dosar 125, fila 177, microfilm la CAHJP–HM2/19074.4.
[654] RGIA. F. 1405, inv. 534, dosar 1244, fila 3, microfilm la CAHJP–HM2/9316. 8.
[655] RGIA. F. 1405, inv. 534, d.1244, fila 5, 5v, 6, microfilm la CAHJP–HM2/9316.8.

„de a-i bate pe evrei din permisiunea miniștrilor” a fost curmată prin intervenția poliției[656]. Un ultim caz similar a avut loc la 16 septembrie 1882, în satul Hârtopul-Mic[657], soldat cu o încăierare nesemnificativă[658].

În urma analizei de mai sus, ajungem la concluzia că evenimentele din Basarabia se înscriu în cadrul general ai stării de spirit existente în raport cum „problema evreiască” la acel moment în întregul Imperiu.

Concluzionăm că evenimentele din Basarabia din anii 1881-1882 fac parte din șirul situațiilor în care s-au pomenit evreii în cursul valurilor pogromiste din Imperiul Rus. Dacă autoritățile locale nu ar fi intervenit la timp, violențele ar fi putut degenera în pogromuri de proporție. Nu putem vorbi de caracterul exogen sau endogen al violențelor (anti)evreiești, căci în toate conflictele descrise sunt, parțial, prezenți ambii factori. Violențele ce s-au desfășurat la Chișinău, Criuleni, Leova, Edineț, Hârtopul Mic, în anii 1881-1882, demonstrează că și în Basarabia au avut loc manifestări cu caracter antievreiesc, cu toate că intensitatea acestora nu a fost comparabilă cu evenimente de acest gen din alte gubernii rusești.

Aceste evenimente de pe tot cuprinsul Imperiului Rus pot fi caracterizate drept un preludiu al celor ce se vor întâmpla în anii 1903 și 1905, și anume pogromurile de la Chișinău, care s-au soldat cu zeci de victime umane, cu sute de răniți, cu proprietăți distruse. Faptul că autoritățile nu au descurajat aceste manifestări, ba chiar mai mult, lipsa lor de acțiune, a contribuit la încurajarea desfășurării acestora. În contrast însă cu evenimentele din anii 1881-1882, cele din 1903 și 1905 au fost instigate de către autoritățile ruse.

Totodată, evoluția evenimentelor respective au dus la intensificarea participării evreilor în mișcările sioniste și la emigrări în masă. Totodată, către sfârșitul secolului al XIX-lea, evreii basarabeni se includ în mișcările politice muncitorești, ceea ce, la fel, schimbă raporturile dintre evreii basarabeni și statul rus, modificând ireversibil caracterul și statutul acestora în Basarabia.

4.4. Concluzii la capitolul 4

Măsurile limitative și restrictive din Imperiul Rus, printre care interdicția de a locui în anumite regiuni ale Imperiului, crearea unor norme procentuale de participare în unele activități economice și sociale, stimularea convertirii la creștinism, încorporarea silită în cadrul armatei

[656] RGIA. F. 1405, inv. 534, d.1244, fila 10, microfilm la CAHJP–HM2/9316. 8.
[657] În acest caz, procurorul Brun vorbește răspicat despre dezordini antievreiești.
[658] *Cf*. RGIA. F. 1405, inv. 534, d.1244, fila 16, microfilm la CAHJP–HM2/9316. 8.

țariste, au avut drept consecință crearea unor conflicte artificiale dintre populația băștinașă și evrei, care, în consecință, au provocat pogromurile antievreiești. Atitudinea prohibitivă a statului față de evrei, prin politicile sale legislative, a fost foarte bine proiectată asupra modului în care evreii au fost percepuți de către societatea rusă. În mare parte, concluziile formulate sunt:

1. Conceptul potrivit căruia botezul evreilor va ușura integrarea populației evreiești în societatea rusă nu și-a găsit confirmare în practică. La începutul secolului al XIX-lea, existau foarte puține cazuri de convertire a evreilor la creștinism, iar legile speciale aprobate și înlesnirile acordate de către stat ulterior, precum scutirea de impozite, înzestrarea cu pământuri, scutirea de serviciul militar, plata unică pentru botez, nu au reușit să convingă un număr mare al populației evreiești să treacă la creștinism. Pe de altă parte, fenomenul convertirii fictive a avut o răspândire largă în Imperiul Rus și în Basarabia, prin aceasta explicându-se și înăsprirea legislației din domeniul în cauză.
2. Totodată, în opinia autorităților, scutirea totală de dări și impozite pentru evreii din Basarabia convertiți la creștinism pentru un termen nedeterminat, scutirea de serviciul militar obligatoriu, numărul mare de instituții evreiești religioase (educaționale și de cult) nu contribuia la realizarea scopului general declarat de inserție socială. O creștere a interesului populației evreiești pentru convertirea la creștinism are loc în anii ’80 ai secolului al XIX-lea, când în Basarabia este introdus serviciul militar obligatoriu în termen.
3. În plan comparativ, această transformare pentru evreii din alte gubernii din Imperiul Rus are loc în anii ’30 ai secolului al XIX-lea. Anume prin această diferență se explică particularitățile evreilor din Basarabia și diferențierea de cei din alte regiuni ale Zonei Evreiești. Aplicarea întârziată, cu o diferență de circa 50 de ani, a reformei militare, în care botezul forțat era un element esențial, a permis ca în Basarabia populația evreiască să-și păstreze cu mai multă ușurință particularitățile vieții comunitare.
4. Tendința întârziată de modernizare a comunității evreiești din Basarabia a permis o asimilare mai târzie comparativ cu evreimea din restul Imperiului Rus. Interesul mai mare pentru convertire, cu o vădită tentă financiară, capătă amploare abia către sfârșitul secolului al XIX-lea. Astfel, implementarea legii privind serviciul militar obligatoriu a contribuit esențial la asimilarea populației evreiești din Imperiul Rus.
5. Prin măsurile drastice impuse de către stat, evreii care erau obligați să facă serviciul militar, în marea majoritate a cazurilor, treceau printr-o integrare forțată, schimbându-și limba vorbită, portul, modul de gândire, ocupația și, în final, religia. Populația evreiască a

perceput opțiunile legale existente de scutire de serviciul militar drept „răul cel mai mic” și, într-un final, au optat pentru integrarea în societatea rusă.

6. Această integrare treptată a populației evreiești s-a obținut prin studii în școlile publice laice, în schimbul celor religioase evreiești, îndepărtând evreii de modul lor tradițional de viață. Prin aceasta se explică existența, deja în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în Zona Evreiască, a unui număr mare de mariaje mixte, de evrei botezați, precum și un număr impunător de evrei practicanți ai profesiilor de medici, juriști, ingineri etc., în contrast cu ocupațiile tradiționale de la începutul secolului al XIX-lea, precum comerțul cu amănuntul, meșteșugăritul individual și servicii de toate tipurile.
7. Pentru Basarabia, recrutarea târzie a permis menținerea gradului înalt de tradiționalism al evreilor și integrarea lor mai târzie în societatea rusă, evreii din Basarabia conservând modul de viață autarhic și comunitar până în perioada interbelică. În opinia noastră, aspectul scutirii de serviciul militar a făcut Basarabia și mai atractivă pentru migrație, iar lipsa serviciului militar în termen a determinat creșterea tot mai mare a comunității pe parcursul secolului al XIX-lea. Astfel, asimilarea evreilor din Basarabia a decurs mai lent, ceea ce și explică diferențierea acestora de evreii din alte gubernii ruse. Modernizarea evreului basarabean începe în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, pe când elementele acestui proces în alte regiunii ale Zonei Evreiești sunt vizibile încă din anii ‘20 ai secolului al XIX-lea.
8. După cum vom observa și în continuare, această integrare selectivă a evreilor și politicile intermitente față de evrei, au contribuit la înrolarea masivă a populației evreiești în mișcarea socialistă, întărind sentimentele antițariste, element care a contribuit, într-o anumită măsură, la perpetuarea violențelor antievreiești pe tot cuprinsul Imperiului Rus, Basarabia în acest caz, nefiind o excepție.
9. Evenimentele din Basarabia din anii 1881-1882 se înscriu în șirul situațiilor în care s-au pomenit evreii în cursul valurilor pogromiste din Imperiul Rus. Dacă autoritățile locale nu ar fi intervenit la timp, violențele ar fi putut degenera în pogromuri de proporție. Nu putem vorbi de caracterul exogen sau endogen al violențelor (anti)evreiești, căci în toate conflictele descrise sunt, parțial, prezenți ambii factori. Violențele ce s-au desfășurat la Chișinău, Criuleni, Leova, Edineț, Hârtopul Mic, în anii 1881-1882, demonstrează că și în Basarabia au avut loc manifestări cu caracter antievreiesc, cu toate că amploarea acestora nu a fost comparabilă cu evenimente de acest gen din alte gubernii rusești.
10. Aceste evenimente de pe tot cuprinsul Imperiului Rus pot fi caracterizate drept un preludiu al celor ce se vor întâmpla în anii 1903 și 1905, anume pogromurile de la

Chișinău, care s-au soldat cu 50 de victime umane, cu peste 600 de răniți, cu proprietăți distruse. Faptul că autoritățile nu au descurajat aceste manifestări, ba chiar mai mult, lipsa lor de acțiune, a contribuit la încurajarea desfășurării acestora. În contrast însă cu evenimentele din anii 1881-1882, cele din 1903 și 1905 au fost instigate de către autoritățile ruse.

11. Violențele antievreiești de la final de secol al XIX-lea din Basarabia se înscriu în cursul general al spirtului existent față de „chestiunea evreiască" la acel moment din Imperiul Rus. Documentele de arhivă analizate demonstrează că evenimentele din Basarabia din anii 1881-1882 fac parte integrantă din șirul persecuțiilor pe care le-au suferit evreii în cursul valurilor pogromiste din Imperiul Rus. În cazul în care autoritățile centrale și locale și nu ar fi intervenit la timp, violențele ar fi putut degenera în pogromuri de proporție.
12. Violențele antievreiești care au avut loc la Chișinău, Criuleni, Leova, Edineț și Hârtopul Mic, din anii 1881-1882, demonstrează că și în Basarabia au fost prezente manifestări cu caracter antievreiesc caracteristice vremii, cu toate că amploarea acestora nu a fost comparabilă cu întâmplările similare din alte gubernii rusești. Valorificarea noilor surse documentare și descrierea, în premieră, a violențelor antievreiești din Basarabia de la sfârșitul secolului al XIX-lea implică o reevaluare a cauzelor și motivelor pogromurilor din anii 1903 și 1905.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Evreul basarabean, inițial fiind produsul unui aliaj dintre evreii sefarzi originari din Spania și Portugalia, veniți din Imperiul Otoman (secolul XV) și evreii aşkenazi strămutați din teritoriile Polono-Lituaniene și Germania (secolul XVI) și refugiați din Ucraina în perioada medievală (secolul XVII), reprezintă un melanj etno-cultural a cărui influență asupra populației evreiești o resimțim și în zilele noastre.

La o etapă mai târzie, după ce prezența evreilor aşkenazi în spațiul românesc devine dominantă, iar componenta sefardă se diminuează treptat, evreul trece prin metamorfozele politicilor domnilor Țărilor Românești, căpătând anumite drepturi, fiind supus unor obligații, primind înlesniri sau interdicții. Pe parcursul secolului al XVIII-lea, în spațiul românesc are loc formarea unui corp de legi cu referire la evrei, legislație ce va determina evoluția comunității mozaice pentru următorii 200 de ani.

La începutul secolului al XIX-lea, evreii din teritoriul dintre Nistru și Prut devin parte a Imperiului Rus, resimțind asupra sa toate experiențele legate de implementarea legilor elaborate de către autoritățile țariste. Administrația locală, instituită pentru a guverna regiunea Basarabia, totuși ține cont de privilegiile acordate evreilor de către domnitorii moldoveni, instituind, astfel, precedentul unor exceptări de la normele generale pentru evreii din Basarabia și creând un regim juridic unic, diferit de alte gubernii din cadrul Zonei Evreiești a Imperiului Rus.

Astfel, pot fi formulate următoarele concluzii generale:

1. Istoriografia națională și internațională nu a oferit până recent o analiză științifică completă a istoriei evreilor din Basarabia în secolul al XIX-lea. Studiile existente sunt fragmentare, adesea repetitive, iar cercetările detaliate asupra politicilor țariste și vieții comunitare evreiești lipsesc sau sunt tratate marginal.

2. Prin valorificarea documentelor inedite de arhivă și analiza comparativă, cercetarea aduce o contribuție esențială la înțelegerea istoriei evreilor din Basarabia. Rezultatele oferă un cadru teoretic și metodologic util pentru studierea istoriei etno-confesionale a regiunii și pentru încadrarea acesteia în contextul politicilor imperiale rusești.

3. După anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus în 1812, evreii din regiune au fost supuși unui regim legislativ restrictiv, specific Zonei de Reședință Evreiască. Aceste măsuri au influențat profund viața religioasă, educațională și economică a comunității, modelând o identitate distinctă a „evreului basarabean”.

4. Populația evreiască din Basarabia a înregistrat o creștere semnificativă pe parcursul secolului al XIX-lea, datorită sporului natural și migrației. Comunitățile evreiești s-au concentrat în special în nordul și centrul regiunii, unde, în unele orașe, evreii reprezentau peste jumătate din populație.

5. Desființarea kahal-urilor și impunerea unor reforme religioase și educaționale de către autoritățile țariste nu au dus imediat la integrarea comunității evreiești. Direcțiunile spirituale au continuat să joace un rol major în viața comunitară, perpetuând tradițiile și modul de organizare autonomă.

6. Educația evreiască tradițională a dominat în Basarabia până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când s-a înregistrat o tranziție lentă către învățământul laic. Această transformare a reflectat tendințele de integrare în societatea rusă, dar și rezistența comunității la politicile de uniformizare culturală.

7. Convertirea la creștinism, promovată de stat prin politici de stimulare (scutiri de taxe, pământ, facilități sociale), nu a avut un impact major asupra comunității evreiești. În schimb, au fost frecvente cazurile de convertire fictivă, ceea ce a dus la înăsprirea legislației religioase.

8. Introducerea serviciului militar obligatoriu în Basarabia în anii ’80 ai secolului al XIX-lea a fost percepută ca o amenințare la adresa identității comunitare. Recrutarea a impus transformări culturale, lingvistice și religioase, marcând începutul unui proces de integrare forțată și accelerată.

9. Comparativ cu alte gubernii ale Imperiului Rus, modernizarea comunității evreiești din Basarabia a început mai târziu, menținându-se mult timp un stil de viață tradițional, izolat și autarhic. Acest decalaj a contribuit la menținerea specificului local și la o mai slabă integrare în structurile sociale imperiale.

10. Violențele antievreiești din anii 1881–1882 din Basarabia, deși mai reduse ca amploare față de alte regiuni, reflectă climatul general antisemit al Imperiului Rus. Ele au anticipat pogromurile din 1903 și 1905, iar lipsa intervenției autorităților a încurajat repetarea acestor manifestări.

Recomandări:

Cercetarea istorică a demonstrat impactul semnificativ al politicilor țarismului asupra populației evreiești din Basarabia. Din perspectiva acestui proces istoric și ca urmare a concluziilor formulate, se recomandă:

- Continuarea cercetării aspectelor legate de activitatea economică a evreilor din Basarabia, cu accent pe coloniile agricole evreiești;
- Evaluarea potențialului documentar și arhivistic în privința convertirilor religioase și serviciului militar în armata țaristă;
- Explorarea oportunității studierii populației evreiești în primii ani ai secolului al XX-lea.

BIBLIOGRAFIE

I. Surse de Arhivă

Agenția Națională a Arhivelor (ANA)

1. ANA, Fondul 2, *Cancelaria guvernatorului Basarabiei*, inv. 1, d. 1199.
2. ANA, F. 3, *Consiliul Regional al Basarabiei*, inv. 2, d. 86.
3. ANA, F. 3, inv. 2, d. 244.
4. ANA, F. 3, inv. 2, d. 393
5. ANA, F. 3, inv. 2, d. 763.
6. ANA, F. 6, *Administrația Guberniei Basarabia,* inv. 1, d. 1118.
7. ANA, F. 6, inv. 1, d. 1170.
8. ANA. F. 6 inv. 4, d. 188.
9. ANA, F. 6, inv. 5, d. 49.
10. ANA, F.6, inv. 5, d. 50.
11. ANA, F. 6, inv. 5, d. 109.
12. ANA, F. 6, inv. 5, d. 111.
13. ANA, F. 6, inv. 5, d. 115
14. ANA, F. 6, inv. 5, d. 115a.
15. ANA, F. 6, inv. 5, d. 119.
16. ANA, F. 6, inv. 5, d. 134.
17. ANA, F. 6, inv. 5, d. 135.
18. ANA, F. 6, inv. 5, d. 141.
19. ANA, F. 6, inv. 5, d. 143.
20. ANA, F. 6, inv. 5, d. 151.
21. ANA, F. 6, inv. 5, d. 150.
22. ANA, F. 6, inv. 5, d. 207.
23. ANA, F. 6, inv. 5, d. 208.
24. ANA, F. 6, inv. 5, d. 209.
25. ANA, F. 6, inv. 5, d. 232.
26. ANA, F. 6, inv. 5, d. 362.
27. ANA, F. 6, inv. 5, d. 459.
28. ANA, F. 6, inv. 5, d.1160.

29. ANA, F. 6, inv. 6, d. 375.
30. ANA, F. 6, inv. 8, d. 207.
31. ANA, F. 6. inv. 8. d. 1006.
32. ANA, F. 6, inv. 8, d. 1013.
33. ANA, F. 6, inv. 8, d. 1204.
34. ANA, F. 6, inv. 8, d. 1205.
35. ANA, F. 6, inv. 8, d. 1267.
36. ANA, F. 6, inv. 8, d. 1307.
37. ANA, F. 6, inv. 8, d. 1308.
38. ANA, F. 6, inv. 8, d. 1310.
39. ANA, F. 75, *Duma orășenească din Chișinău*, inv. 1, d. 17.
40. ANA, F. 75, inv. 1, d. 24.
41. ANA, F. 75, inv. 1, d. 34.
42. ANA, F. 75, inv. 1, d. 78.
43. ANA, F. 75, inv. 1, d. 80.
44. ANA, F. 75, inv. 1, d. 84.
45. ANA, F. 75, inv. 1, d. 94.
46. ANA, F. 75, inv. 1, d. 96.
47. ANA, F. 151, *Comitetul de Statistică a Guberniei Basarabia,* inv.1, d. 93.
48. ANA, F. 1393, inv.1, d. 15.

The Central Archives for the History of the Jewish People Jerusalem (CAHJP**)**

Российский Государственный Исторический Архив (RGIA)[659].

49. RGIA. F. 821, inv. 9, d. 125, microfilm la CAHJP–HM2/19074.4.
50. RGIA, F. 821, inv. 9, d. 180, microfilm la CAHJP –HM2/9074.2.
51. RGIA. F. 1405, inv. 534, d. 1244, microfilm la CAHJP–HM2/9316. 8.

II. Surse științifice

În limba română:

52. ARBURE, Z. *Basarabia în secolul XIX*. Chișinău: „Litera”, 2001. 739 p.

[659] Dosarele Arhivei Centrale pentru Istoria Evreilor din Ierusalim conțin dosarele fotocopiate din Arhiva Istorică de Stat din Federația Rusă. Acestea au fost consultate de către autor în anul 2011.

53. Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova. [online] [citat: 14.03.2023]. Disponibil: www.statistica.gov.md.
54. BOGDAN-DUICĂ, G. *Românii şi Ovreii*. Bucureşti: „Tipografia Românească”, 1913. 256 p.
55. BOGA, L. *Populația (etnografie şi statistică)*. Chişinău, f. e., 1922. 27 p.
56. BOLDUR, A. *Istoria Basarabiei*. Bucureşti: „Victor Frunză”, 1992. 543 p. ISBN: 5858860273.
57. BOLOVAN, I. *Dilemele Conviețuirii. Evrei şi ne-evrei în Europa Central-Răsăriteană înainte şi după Shoah*. Cluj-Napoca: Centrul de Studii Transilvane, 2006. 202 p. ISBN: 9789737784094.
58. CANDU, T. Valoarea și importanța formularelor bisericilor și a statelor de serviciu ale clerului la evaluarea numerică a populației din regiunea pruto-nistreană în 1812. In: *Latinitate, Romanitate, Românitate*. Conferința științifică internațională. Ediția a XVII-a. Chișinău-Oradea: Editura Lexon-Prim. 2023, p. 257-269.
59. CANTEMIR, D. *Descrierea Moldovei*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România. 1973, 371 p.
60. *Carte românească de învățătură (1646).* București: Ed. ARPR, 1967. 428 p.
61. CIOBANU, Ş. *Basarabia: Populația, Istoria*, *Cultura*. Chişinău: „Știința”, 1992. 158 p. ISBN 5-376-01526-2
62. CIOBANU, Ş. *Chişinăul*. Chişinău: Editura „Comisiunii monumentelor istorice, secțiunea Basarabia”, 1925.
63. CIOBANU, T., CANDU, T., CERNENCHI, E. *Populaţia Ţării Moldovei la începutul secolului al XIX-lea: Izvoare fiscale şi statistice din anul 1808:* [în vol.] / consultant şt.: Demir Dragnev. Chişinău: Lexon-Prim, 2019. ISBN 978-9975-139-90-8.
64. CORNEA, S. *Organizarea administrativă a Basarabiei sub ocupaţia ţaristă (1812-1917).* Brăila: Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, 2019, 185 p.
65. COTTER, M. *6 secole de conviețuire din istoria comunităților evreieşti din România*. Bucureşti: „Hasefer”, 1997. 253 p.
66. DANILOV, M. Pe urmele unui manuscris inedit din Chișinăul de altădată (Ф. Ф. Вигель, Замечания на нынешнее состояние Бессарабии, 1823). In: *Identităţile Chişinăului*./ Ed. 4: 19 octombrie 2017, Chişinău. Chișinău: „Bons Offices”, 2018, pp. 147-153. ISBN 978-9975-0-0224-0.
67. DAMIAN, V. Evreii sefarzi în istoria Principatului Moldovei. In: *Valorificarea patrimoniului etnocultural: în educația tinerei generații și a societății civile*. / Ediția 5. Chişinău: Institutul Patrimoniului Cultural, 2020, p. 37. ISBN: 978-9975-52-222-9

68. ESINENCU, N. *Evreii.* Chișinău: „Prut Internațional”, 2020. 136 p. ISBN: 9789975545150.
69. IORGA, N. *Istoria evreilor din țerile noastre.* București: „Librăriile SOCEC”, 1913. 43 p.
70. IANCU, C. *Evreii din România de la emancipare la marginalizare 1919-1938*. Bucureşti: „Hasefer”, 2000. 377 p. ISBN: 973-8056-01-2.
71. IANCU, C. *Alexandru Șafran: o viață de luptă, o rază de lumină*. București: „Hasefer”, 2008. 396 p**.** ISBN: 9789736301759.
72. GODO, E. *Convertirea religioasă*. Bucureşti: „Anastasia”, 2002. 464 p. ISBN: 973-682-003-3
73. GUMENÂI, I. Numărul populaţiei evreieşti şi repartizarea acesteia în mediul rural şi urban din Basarabia (1812-1861). In: *Tyragetia (Serie Nouă)*, 2(18) 2009., p. 179-183.
74. GUMENÂI, I. Istoriografia rusă din secolul al XIX - începutul secolului XX cu privire la evreii din Rusia și Basarabia. Unele considerații. In: *Materialele Conferinţei Istoriografie si politică în estul şi vestul spaţiului românesc.* 2009, Chișinău. [online] [citat: 12.12.2023]. Disponibil: https://www.researchgate.net/publication/329774373
75. GUMENÂI, I. *Comunităţie romano-catolice, protestante şi lipoveneşti din Basarabia în secolul al XIX-lea.* Chişinău: Lexon-Prim, 2016. 350 p. ISBN: 978-9975-3102-8-4
76. *Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România*. /ed. V. Eskenaski. vol. I, București: „Hasefer”, 1995. 300 p.
77. *Izvoare şi mărturii referitoare la evreii din România*. /ed. V. Eskenaski. vol. II, partea 1 Bucureşti: „Hasefer”, 1988. 291 p.
78. *Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România*. /ed. V. Eskenaski. Vol.II, partea 2. București: Ed. Hasefer, 1990. 561 p.
79. JALEA, I. *Basarabia: Descrierea, Istoria, Unirea*. Chişinău: „Logos”, 1991. 36 p. ISBN: 5-85886-019-2
80. KAUFMAN, J., BERKOVITZ, J. *Evreii în Revoluția română din 1848*. București. 45 p. [online] [citat: 22.03.2024]. Disponibil: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.csier.ro/documente/caiete/caiet3.pdf
81. KING, C. *Moldovenii: România, Rusia şi politica culturală*. Bucureşti: „ARC”, 2002. 273 p. ISBN: 997561213X, 9789975612135
82. NEUMANN,V. *Tentaţia lui homo europeus. Geneza ideilor moderne în Europa Centrală şi de Sud-Est*. /ed. a 3-a revăzută. Bucureşti: „Polirom”, 2006. ISBN: 973-44-0008-8

83. NISTOR, I. *Istoria Basarabiei*. Chişinău: „Cartea Moldovenească”, 1991. 296 p.
84. OIŞTEANU, A. *Imaginea evreului în cultura română: studiu de imagologie în context est-central European*. București: „Humanitas”, 2001. ISBN: 978-973-46-2562-8.
85. POŞTARENCU, D. Componența etnică şi nivelul de instruire al populației urbane din Basarabia. In: *Revista de Istorie a Moldovei*, Nr. 3, Chişinău, 2004, p. 44-58. ISSN: 1857-2022
86. POŞTARENCU, D. Numărul populației Basarabiei la 1812. În: *Destin Românesc*, № 2, 2006. ISSN: 12216984
87. POȘTARENCU, D. *Străzile Chișinăului: denumiri vechi și actuale*. Chișinău: Civitas, 1998. 16 p.
88. POŞTARENCU, D. *Contribuţii la istoria modernă a Basarabiei*. Chişinău: „Grafema Libris”, 2002.
89. *Raport Final al Comisiei de studiere a Holocaustului în România*. [online] [citat: 12.03.2024]. Disponibil: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/ https://www.inshr-ew.ro/ro/files/Raport%20Final/Raport_final.pdf.pdf
90. **ROITMAN, A.** Evreii basarabeni la mijlocul secolului al XIX-lea: între tradiție și reformare. In: *Comunităţi Etnice şi Diaspora în timp şi spaţiu*, 1 octombrie 2019, Chişinău. Chişinău: „Biotehdesign", 2019, pp. 171-172.
91. **ROITMAN, A.** Unele considerații privind populația evreiască din orașul Chișinău (1774 – 1851). In: *Identităţile Chişinăului*, vol. 2, Chişinău, 2015.
92. **ROITMAN, A.** Evreii din Basarabia şi armata țaristă: Studiu introductiv. In: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Umanistice)*, 2015, nr. 4(84), p. 105-109. ISSN: 1857-2081
93. **ROITMAN, A.** Violențele (anti)evreiești din Basarabia în anii 1881-1882, In: *Archiva Moldavie*, volumul VIII, 2016, p.51-68.
94. **ROITMAN, A.** Evoluția instituțiilor educaționale evreiești din Imperiul Rus. Cazul Basarabiei. In: *Intelectualitatea română între ideologie, libertate academică și naționalism*, Chișinău 2023, p. 27-36.
95. ROMAN, L., VARGATTI, R. *Studii de demografie românească*. București: „Sinaia”, 2002.
96. ROTARU, F. *Basarabia română – antologie*. Bucureşti: „Semne”, 1996. ISBN: 978-973-8369-83-2.
97. SCHWARTZFELD, E. *Din istoria evreilor. Împopularea, reîmpopularea și intemeierea tîrgurilor și a tîrgușoarelor în Moldova.* București: Uniunea Evreilor Pământeni. 1914.

98. ŞIHOVA, I., PALIHOVICI, I. Aspecte etnologice ale istoriei legislației Imperiului Rus referitoare la evrei (anii 1762–1818). In: *Revista de Etnologie şi Culturologie*, 2021, nr. 29, pp. 61-66. ISSN 1857-2049.

99. ŞRAIBMAN, I. *Şapte ani şi şapte luni,* Chişinău: „Cartea Moldovei", 2009.

100. TOMULEŢ, V. Burghezia evreiască din Basarabia sub raport îndeletnicitar (în baza datelor statistice inedite din 1858) În: *Analele Ştiinţifice ale Universităţii de Stat din Moldova*. Seria „Ştiinţe socioumane", Chişinău, 1998.

101. TOMULEŢ, V. *Basarabia în sistemul economic şi politic al Imperiului Rus (1812-1868). Studii.* Chişinău: Cartdidact, 2012. 610 p. ISBN: 978-9975-71-208-8.

102. TOMULEȚ, V. Evreii în structura etnică a burgheziei comerciale din Basarabia (anii 1812-1868). În *Tyragetia*. Serie nouă, 2007, nr. 2(16), pp. 45-56. ISSN: 1857-0240

103. UNGUREANU, M. *Convertire și integrare religioasă în Moldova la începutul epocii moderne*. Iași: Editura UAIC, 2004. 414 p. ISBN: 973-703-051-6.

104. URUSOV, S. *Însemnările unui guvernator*. *Chișinău 1903–1904.* Chișinău: „Cartier", 2019. ISBN: 978-9975-86-361-2.

105. VOLKOGONOV, D. *Lenin: o nouă biografie.* Bucureşti: „Orizonturi", 1994. ISBN: 973-9154-99-9.

În limba engleză:

106. ARONSON, M. *Troubled Waters: Origins of the 1881 Anti-Jewish Pogroms in Russia*. University of Pittsburgh Press, 1990. ISBN: 978-0822985259.

107. BUCKSER, A, GLAZIER, S. *The anthropology of religious conversion*, New York: Rowman & Littlefield publishers, inc., 2003. ISBN: 978058543054.

108. BRUSTEIN, W. *Roots of Hate. Anti-Semitis in Europe before the Holocaust*. USA: „Cambridge University" press, 2003. ISBN: 9780521774789.

109. FINN, J. *Sephardim, or the History of the Jews in Spain and Portugal*. London, 1841.

110. FREEDMAN, H. *Britain's Jews: Confidence. Maturity. Anxiety*. Bloomsbury Continuum, 2022. ISBN: 978-1472987259.

111. GERBER, J. *Jews of Spain: A History of the Sephardic Experience*, New York: The Free Press, 1992. ISBN: 978-002911573.

112. HABER, E. *Jews and Revolution in nineteenth-century Russia*. Cambridge University Press, 1995. ISBN: 9780511628689.

113. HAYMAN, P. *The Jews of Modern France*. University of California Press. 1998. ISBN: 978-0520209251.

114. HAUMANN, H. *A history of East European Jews*. Budapest-New York: CEU PRESS, 2002. ISBN: 9639241261.

115. JAMES, W. *Varieties of Religious Experience: A study in human nature*, Routledge, London, 2002. ISBN: 978-0415278096.

116. JOHNSON, P. *A History of the Jews*. Harper & Row, 1987. ISBN: 9780060156985.

117. JUDGE, E. *Easter in Kishinev: Anatomy of a Pogrom*. New York and London: New York University Press, 1992. ISBN: 978-0814742235.

118. KAPLAN, M. *Jewish Daily Life in Germany. 1618-1945*. Oxford: University Press, 2005. ISBN: 9780195171648.

119. KLIER, J. *Russians, Jews, and the Pogroms of 1881-1882*. Cambridge University Press, 2011. ISBN: 978-0521895484.

120. KLIER, J, LAMBROZA, S. *Pogroms: Anti-Jewish violence in modern Russian History*. Cambridge University Press, 1992. ISBN: 978-0521528511.

121. KLIER, J. *New politics for Old: A Reassessment of the Traditional Jewish political Leadership in 1881-1882*. [online] [citat: 21.05.2023]. Disponibil: http://web.ceu.hu/jewishstudies/pdf/02_klier.pdf.

122. LEVITATS, I. *The Jewish Community in Russia 1772-1844*. New York, Columbia University Press, 1943.

123. LEVY, A. *The Jews of the Ottoman Empire*. Darwin Press, Princeton, 1994. ISBN: 9780878500901.

124. LEVENTHAL, M., GOLDSTEIN, R. *Jews in Britain*. Bloomsbury Publishing Plc, London, 2013. ISBN: 9780747812302.

125. MENDHES-FLORH, P., REINHARZ, J. *The Jew in the Modern World: A Documentary History*. Oxford University Press, 1995. ISBN: 9780195074536.

126. MILLER, A. *The Romanov Empire and Nationalism: essays in the methodology of historical research*. Budapest-New York: CEU Press, 2008. ISBN: 978-9639776197.

127. NATHANS, B. *Beyond the Pale. The Jewish Encounter with late Imperial Russia*. University of California Press. 2002. ISBN: 978-0520208308.

128. *Persecution of the Jews in Russia 1881*. (Reprinted from the "Times" with Map and Appendix), Spottiswoode & Co. New-Street Square London, 1882.

129. RAISIN, J. *The Haskala Movement in Russia*. Philadelphia, The Jewish Publication Society of America, 1913.

130. **ROITMAN, A.** The process of Conversion of the Jewish population of Bessarabia, into Christian from Mosaic religion, in the XIXth century. In: *Ethno-Confessional realities in the Romanian Area: Historical Perspectives (XVIII-XX Centuries)*, Ed. IERS, Oradea, 2011. p. 277-291.

131. ROMANTSEV, D. *Jewish colonization of Europe.* În revista Roots, Saratov, Nr. 14.12.2000, p. 10.

132. SLEZKINE, Y. *Jewish Century.* Princeton University Press, (7th printing) edition (August 27, 2006). ISBN: 978-0691127606.

133. Goldshmit, E. Finkel M. *History in stones.* Chișinău. 2007.

134. ORBACH, A. *The Russian-Jewish leadership and the pogroms of 1881-1882: The response from St. Petersburg*. [online] [citat: 21.05.2023]. Disponibil: https://carlbeckpapers.pitt.edu/ojs/index.php/cbp/article/view/15

135. ZIPPERSTEIN, S. Pogrom: Kishinev and the Tilt of History. Liveright Publishing. W. W. Norton & Co., New York, 2018. ISBN: 978-1631492693.

În limba rusă:

136. АКСАКОВ, И. *Записка о бессарабских раскольниках.* 1886. [online] [citat: 21.05.2023]. Disponibil: https://www.litres.ru/ivan-aksakov/zapiska-o-bessarabskih-raskolnikah/.

137. АЛЕЙХЕМ, Ш. *Блуждающие звёзды*. б. и., Белорусия, 1959.

138. АТАМУКАС, С. *Евреи в Литве XIV-XX века*. Вильнюс: «Акционерное общество Литуанас», 1990. ISBN: 9785899570087.

139. АФАНАСЬЕВ-ЧУЖБИНСКИЙ, А. *Поездка в Южную Россию. Очерки Днестра.* СПб.: [Тип. Мор. мин-ва], 1861-1863. Ч.2: 1863. [2], 438.

140. БАРКУССКИЙ, И. Особенности национального просвещения (к вопросу о реформе казенного еврейского образования в Николаевской России). În: *Тирош.* Выпуск 6. Москва, 2003.

141. БАРТАЛЬ, И. *От общины к нации: Евреи Восточной Европы в 1772–1881 гг*. Москва: Библиотека Юдаика, 2007. ISBN 978-5-932732350.

142. БЕРГ, Л. *«Бессарабия». Страна – Люди – Хозяйство*. Кишинев: „Штиинца”, 1993. ISBN: 5-362-01035-2.

143. БЕЗАРОВ, А. Особенности государственной политики в еврейском вопросе в эпоху Александра III. Еврейская культура и ее контексты. В: *Материалы XVI ежегодной междисциплинарной конференции по иудаике*. Ч.3. Москва, 2009.

144. БРАМСОН, Л. *К истории начального образования евреев в России*. СПб., 1896.

145. БРИК, Е. *История евреев Молдовы*. Chișinău: „Balacron”, 2017. 192 с. ISBN: 9975128831, 9789975128834

146. БРИК, Е. *Евреи юга Бессарабии. Этнографические и исторические аспекты. Кишинев,* 2010.

147. ВАЙНБОЙМ, М. *Приключения Сени Перчика*. Тель-Авив. 2023.

148. ВИГЕЛЬ, Ф. *Замечания на нынешнее состояние Бессарабии (октябрь 1823)*. Москва: «Университетская типография Страстной Бульваръ», , 1829.

149. ВУК, Г. *Это Бог Мой*. Иерусалим, 1991.

150. *Высочайше утвержденное 9 декабря 1804 года Положение. О устройстве Евреев.* [online] [citat: 21.02.2023]. Disponibil: https://archive.jewishagency.org/ru/jewish-history/content/22935/#4.

151. ГЕССЕН, Ю. *Евреи в России*, *очерки общественной, правовой и экономической жизни русских евреев*. СПб, 1906.

152. ГЕССЕН, Ю. *О жизни евреев России. Записка в Государственную Думу*. С-Петербург, 1906.

153. ГЕССЕНЪ, Ю. *Евреи в Россіи. Очерки общественной, правовой и экономической жизни русских евреевъ*. СПб.: Тип. «А.Г. Розена», 1906.

154. ГЕССЕН, Ю. ФРИДШТЕЙН В., *Сборникъ законов о евреях с разъясненіеми по определениям Правительствующаго Сената и циркулярамъ Министерствъ*. СПб: Тип. «М. Меркушева», 1904.

155. ГИМПЕЛЬСОН, Я., БРАМСОН, Л. *Законы о евреях. Систематический обзор действующих законоположений о евреях с разъяснениями Правительствующего Сената и Центральных правительственных установлений*. Петроград: Изд. Юриспруденция, , 1915, том 2.

156. ГЕРЦ, Ф. *Школьное образование у русских евреев*. Петербург, 1914.

157. ГОЛЬДЕНВЕЙЗЕР, А. *Правовое положение евреев в России, In: Книга о русском еврействе от 1860-х годов до революции 1917* г. Иерусалим-Москва: Изд. «Гешарим» и «Мосты культуры», 2002. ISBN: 9789854363516.

158. *Диалог поколений в еврейской и славянской культурной традиции*. / Сборник статей. Москва, 2010.

159. ДИКИЙ, А. *Евреи в России и СССР. Исторический очерк.* Новосибирск: Благовест, 1994.

160. Донин, Х. *Быть евреем*. Иерусалим, 1991.

161. ДОРФМАН, Д. *Кто вы, Гарри?* [online] [citat: 21.02.2023]. Disponibil: https://dandorfman.livejournal.com/394291.html.

162. ДУБНОВ, Ш. *Всемирная история еврейского народа,* Москва: «Гешарим». 2003.

163. ДЫМШИЦ, В. *Шул, бейсмейдраш, клойз. Виды синагог и различия между ними.* [online] [citat: 21.02.2023]. Disponibil: *https://ujew.com.ua/history/shul-bejsmejdrash-klojz.-vidyi-sinagog-i-razlichiya-mezhdu-nimi.*

164. *Евреи в Российской Империи XVIII-XIX веков. Сборник трудов еврейских историков*, Москва, 1995.

165. ЗАЩУКЪ, А. *Матеріалы для географіи и статистики Россіи, Бессарабская область*, СПб, 1862.

166. *История южных и западных славян*. Москва: Изд. «Московского Университета», 1969.

167. *История – миф – фольклор в еврейской и славянской культурной традиции*. / Сборник статей, Москва, 2009.

168. КАНТОРОВИЧЪ, Я. *Законы о вере и веротерпимости: С прил. Свода разъясн. по кассац. решениям Сената. Сост. Я. А. Канторович. (Неофиц. изд.) Санкт-Петербург: Я.А. Канторович, 1899.*

169. КЕЛЬСИЕВ, В. *Путешествие по Галичине и Молдавии*. СПб: Изд. «Типография Литвак В. Р.», 1862.

170. КЛИЕР, Д. *Россия собирает своих евреев. Происхождение еврейского вопроса в России:1772-1825.* Москва: Изд.Мосты Культуры/Гешарим, 2000. ISBN 5-93273-023-4.

171. *Кишинёвский погром 1903 года: сборник документов и материалов.* / Институт этнических меньшинств Академии Наук Республики Молдова. Под редакцией И. Э. Левита. Кишинёв: Лига, 1993;

172. *Кишиневский погром 1903 года*. Сборник документов и материалов / ред. Я. М. Копанский, Кишинёв: Ruxandra, 2000.

173. *Книга о русском еврействе от 1860-х годов до революции 1917 г.* Москва: Изд. Мосты Культуры/Гешарим, 2002.

174. Копанский, Я. *Кишинёвский погром 1903 года: Взгляд через столетие.* / Материалы международной научной конференции. Академия Наук Республики Молдова, Институт межэтнических исследований. Отдел истории и культуры евреев Молдовы. Кишинёв: Понтос, 2004.

175. КОПАНСКИЙ, Я. *Благотворительные организации евреев Бессарабии в межвоенный период 1918-1940 гг.* Кишинев: „Pontos”, 2002.

176. КОРН, И. *Облик бессарабского еврейства*. Израиль: «Бейт Бессарабия», 2002.

177. КОРОЛЕНКО, В. *Дом № 13*. Петроград: Издательство Петроградского Совета Рабочих и Красноармейских Депутатов, 1919.

178. ЛАШКОВ, Н. В. *Бессарабия к столетию присоединения к России 1812-1912 г. (Географический и историко-статистический обзор состояния края)*. Кишинев: «Типография Бессарабского Губернского Правления», 1912.

179. ЛЕВАНДА, В. *Полный Хронологический Сборник Законов и положений касающихся евреев, от Уложения Царя Алексея Михайловича до настоящего времени, от 1619 до 1873. Извлечение из Полных Собраний Законов Российской Империи*. СПб., 1874.

180. ЛЕВИН В., ЛУРЬЕ И., БУДНИЦКИЙ О. *История еврейского народа в России. От разделов Польши до падения Российской империи.* том 2. Москва: Мосты культуры-Гешарим, 2017.

181. ЛЕРНЕР, О. *Евреи в Новороссийском крае*. Одесса: Типография Левинсона, 1901.

182. ЛІОН, А. *Хроника умственнаго и нравственнаго развитія Кишиневских Евреев (1773 г. по 1890 г.) и обзор еврейских благотворительных учреждений в Бессарабской Губерніи*, Кишинев, вып. I, Типо-Литография С. Лихтмана, 1891.

183. ЛОКШИН, А. *Высшее духовное образование в иудаизме в Российской Империи: преемственность и модернизации.* В; Вестник РУДН. Серия: История России, 2018, Vol. 17, No 2.

184. ГОЛДА, М. *Моя Жизнь.* Кишинев: «Аурика», 1997. ISBN: 5-86020-183-4.

185. МЫШЪ, М. *Руководство к Русским Законам о Евреяхъ,* Изд. «Типо-литография М. П. Фроловой»*,* 1898.

186. МЫШЪ, М. *Руководство к Русским Законам о Евреяхъ*. Изд. «Типография И. Бенке», 1914.

187. *Мудрость – праведность – святость в славянской и еврейской культурной традиции*. / Сборник статей, Москва, 2011.

188. ПИЛАТ, И. *Из истории еврейства Молдовы*, Кишинев: «Картя Молдовеняскэ», 1990.

189. ПЕСАХ, М. *Борьба двух воспитаний. Из истории просвещения евреев России (1864-1873).* В: *Евреи в Российской Империи XVIII-XIX веков. /*Сборник трудов еврейских историков. Москва, 1995.

190. ПЕТРОВСКИЙ-ШТЕРН, И. *Евреи а русской армии (1827-1914).* В: Новое литературное обозрение, Москва, 2003. ISBN: 5-86793-202-8.
191. ПОЛОНСКИЙ, П., КИТРОССКАЯ, М. *Долг Живых*. Кишинев, 1994.
192. РАШИН, А. *Население России за 100 лет (1811 - 1913)*. б. и., Москва, 1956.
193. РАЙЧЕВСКИЙ, С. *Синагоги и культурное наследие евреев в Болгарии*. София: «Болгарский бестселлер-Национальный музей болгарской книги и полиграфии», , 2009.
194. *Румыния: Рассказы о Бессарабии, Буковине, Молдавии и Валахии: С ист. Очерками.* Одесса: тип. Л. Нитче, 1867 (обл. 1868), 174 с.
195. СВИНЬИН, П. Описание Бессарабской области, в 1816 году. В: *Записки Одесского общества истории и древностей*. Т.6. Одесса, 1867, с. 175-323.
196. СКАЛЬКОВСКИЙ, А. *Опыт статистического описания Новороссийского края.* Ч. I. География, этнография и народонаселение Новороссийского края. Одесса: Тип. Нитче, 1850.
197. СОВЕТОВ, П., ДМИТРИЕВ, П. *Молдова ын епока феудализмулуй*, Кишинэу: «Штиинца», 1975, vol. VII, p. I.
198. СОЛЖЕНИЦЫН, А. *Двести лет вместе.* 2 т. Изд. ПРОЗАиК, 2019. ISBN: 978-5-91631-294-2.
199. СУКЕННИКОВ, М. *Кишинев*. Berlin, Ed. Charlottenburg 2-Russiche Verlag, 1903.
200. СУМАРОКОВ, П. *Путешествие по всему Крыму и Бессарабии в 1799 году. С историческим и топографическим описанием всех тех мест*. Москва: Университетской типографии, у Ридигера и Клаудия, 1800. [8], 238 с.
201. СЭМЮЭЛС, Р. *По тропам еврейской истории*. Израиль: «Библиотека Алия», 1990. ISBN: 965-320-133-6.
202. СЛУЦКИЙ, М. *В скорбные дни: Кишинёвский погром 1903 года.* Кишинёв: Тип. М. Авербуха, 1930. 119 с.; 2-е издание — В скорбные дни. Кишинёвский погром 1903 года. СПб. Нестор-История, Москва, 2019. ISBN 978-5-4469-1551-4.
203. ТИХОНОВ, А. *Католики, мусульмане и иудеи Российской Империи в последней четверти XVIII – начале XX в.*, СПб: «С.-Петербургского Университета», 2007. ISBN: 978-5-288-04293-5.
204. ТРОИЦКИЙ, И. *Евреи в русской школе. Книга о русском еврействе: От 1860-х годов до революции 1917 года*. Нью-Йорк, 1960.
205. УРУСОВ, С. *Записки губернатора*. Кишинев: „Litera", 2005. ISBN: 9789975740685.

206. ШМИДТ, А. *Материалы для военной географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Херсонская губерния.* Ч. 1. / Составитель Генерального штаба подполковник А. Шмидт. СПб., 1863. 632 с.
207. ШТАРКМАН, А. *Кишиневский Дневник*. Москва, 2003.
208. ФЛИСФИШ, Э. *Кантонисты.* Tel-Aviv: Effect Publishing, 1980.
209. Х[АНАТСКИЙ], К. Статьи из Сорок. In: *Одесский вестник, 1859, No 140, 141.*
210. ЭТТИНГЕР, Ш. *Очерк истории еврейского народа*, Израиль: «Нешер», 1990, т. 2.
211. Электронная Еврейская Энциклопедия. [online] Disponibil: https://eleven.co.il/
212. ЯКОВЕНКО, И. *Нынешнее состояние турецких княжеств Молдавии и Валахии и Российской Бессарабской области с картой; изображенное в письмах, с историческим и статистическим описанием сих земель, нравов, обычаев и домашнего быта тамошних жителей с росписями всех бывших доныне в Молдавии и Валахии господарей, и с объяснением разных чинов и их должностей*. Санкт-Петербург: тип. А. Смирдина, 1828. 294 с.

ANEXE

Tabel 1: Numărul populației evreiești din Basarabia în anul 1858.

Ținuturi	Masculin	Feminin	TOTAL
Chişinău	11.272	8.087	19.329
Bender	2.896	2.244	5.140
Ackerman	1.339	897	2.236
Hotin	10.005	10.302	20.307
Bălţi	4.988	4.828	9.816
Soroca	7.238	6.586	13.824
Orhei	3.772	4.316	8.088
Coloniile bulgare	15	14	29
TOTAL	**41.525**	**37.274**	**78.799**

Sursa: TOMULEŢ, V. Burghezia evreiască din Basarabia sub raport îndeletnicitar (în baza datelor statistice inedite din 1858), în *Analele Ştiinţifice ale Universităţii de Stat din Moldova,* Seria „Ştiinţe socioumane", Chişinău, 1998, p. 73-80.

Tabel 2: Numărul populației evreiești din Basarabia în anii 1891-1892

Judeţul	Masculin	Feminin	TOTAL
Hotin	10.005	10.302	20.307
Soroca	7.238	6.586	13.824
Orhei	3.772	4.316	8.008
Chişinău	11.272	8.057	19.329
Bălţi	4.986	4.828	9.814
Bender	2.896	2.244	5.140
Ackerman	2.911	2.258	5.169
Ismail	1.600	905	2.505
TOTAL	**43.126**	**38.126**	**81.252**

Sursa: ARBURE, Z. *Basarabia în secolul XIX,* Ed. ”Litera”, Chişinău, 2001, p. 467.

Tabel 3. Populația evreiască din Basarabia în anul 1897

Ținutul, orașul	Populația evreiască	Întreaga populație
Ținutul Chișinău	54.486 (19,5%)	279.657
Orașul Chișinău	49.829 (45,9%)	108.483
Ținutul Akkerman	12.280 (4,8%)	265.247
Orașul Akkerman	5.573 (19,7%)	28.258
Ținutul Bender	16.643 (8,5%)	194.915
Orașul Bender	10.632 (33,4%)	31.797
Ținutul Bălți	27.252 (12%%)	211.448
Orașul Bălți	10.323 (55,9)	18.478
Ținutul Ismail	11.715 (4,8%)	244.274
Orașul Ismail	2.736 (12,3)	22.295
Ținutul Orhei	26.680 (12,4%)	213.478
Orașul Orhei	7.135 (57,8%)	12.336
Ținutul Soroca	31.162 (14,1%)	218.861
Orașul Soroca	8.745 (56,9%)	15.351
Ținutul Hotin	47.950 (15,6%)	307.532
Orașul Hotin	9.210 (50%)	18.398
TOTAL	**228.168 (11.8%)**	**1.935.412**

Sursa: Date extrase din БЕРГ, Л. *Население Бессарабии. Этнографический состав и численность.* Петроград, б.и. 1923. 59 с.

Tabel 4. Rata natalității, mortalității şi sporului natural la evreii din Imperiul Rus

Anii	Natalitatea		Mortalitatea		Sporul natural	
	Evrei	Toată pop.	Evrei	Toată pop.	Evrei	Toată pop.
1867	45	–*	33	–	12	–
1881–1882	39	–	22	–	17	–
1896–1897	36	50	18	32	18	18
1900–1904	34	49	17	31	17	18
1907–1909	31	46	12	30	19	16
	* Nu sunt date					

Sursa: *Краткая Еврейская Энциклопедия,* disponibil pe www.eleven.co.il, vol.7, p. 383.

Tabel 5: Dinamica creșterii populației evreiești din Basarabia

pe parcursul secolului al XIX-lea (1808-1897)

Anii	Numărul evreilor	Toată populația
1808-1816	19.000-20.000	200.000-792.000
1817	19.130-22.064	200.000-792.000
1827	42.000	200.000-792.000
1835	45.000	200.000-792.000
1850-1855	61.045	812.120-874.000
1857-1859	78.751-83.900	1.038.300
1861-1862	95.923	1.003.035-1.026.300
1871	93.500	1.023.900
1881-1892	151.971	1.365.307
1897	228.168	1.935.412

Sursa: Tabel cu date cumulative alcătuit de autor.

Tabel 6. Datele privind sinagogile și casele de rugăciuni din Gubernia Basarabia (1892)

N. d. o.	Denumirea Sinagogii sau a Școlii de rugăciuni, locul amplasării și în casa cui se află	Data, luna și anul procesului-verbal de acceptare a planului cadastral	Când și cu ce număr este eliberată permisiunea de a ține rugăciuni publice	Pe cât timp este eliberată permisiunea
1.	Casa de rugăciuni[660] de pe lângă Școala Publică „Talmud Tora" pe strada Galbenă, în casă publică.	26 aprilie 1874	Există conform statutului despre școli, aprobat de către tutorele pe învățământ din regiunea Odesa.	Fără termen
2.	Casa de rugăciuni de pe strada Gostinnaja, în casa lui Froim Bernștein.	Nu posedă un plan	16 august 1880, № 3688	"
3.	Casa de rugăciuni pe strada Aleksandrovskaja, în casă publică.	13 iulie 1890, № 102	9 martie 1887, № 1138	"
4.	Școala „Cusătorilor" pe strada Gostinnaja № 38, în casa lui Șireaev.	30 aprilie, 1891, № 45	3 mai 1891	„
5.	Școala "Guțulevka", pe strada Chilia № 55, în casă publică.	31 mai 1889, № 67	2 ocotmbrie 1886, № 4146	"
6.	Școala de pe strada Izmailovskaja № 58, în casa lui Nuhimovici.	19 decembrie 1890, № 182	9 septembrie 1891, № 1593	Până la 26 octombrie 1893
7.	Școala „Beis-Gamidraș" / a vânzătorilor de pește[661]/, pe strada Chilia № 54, în casa lui Brohman.	9 ianuarie 1892, № 3	25 ianuarie 1892, № 94	Până la 23 aprilie 1896
8.	Școala „Caucaz", pe strada Kirov № 15, în casa lui Bronștein.	16 iulie 1892, № 116	1 septembrie 1892, № 973	Până la 26 aprilie 1896
9.	Școala „Râbniţkaja", în Cartierul Armenesc.	27 marite 1892, № 49	29 mai 1892, № 593	Fără termen
10.	Școala de pe *Sennaia*[662], pe strada Benderskaja, în casă publică.	27 mai 1886, № 50	17 noiembrie, 1886, № 937	Până la 20 ianuarie 1894
11.	Școala Ovseannikov[663], pe strada Benderskaja № 38, în casă publică.	Planul se află în Administrația Gubernială	22 iunie 1887, № 3040	Fără termen
12.	Școala „Besgamidraș[664]", pe	În 1894 a fost înaitată o cerere	28 mai 1869, № 3291	Fără termen

[660] În documentul original este utilizată îmbinarea de cuvinte-*молитвенный дом*.
[661] În original: Школа Рыбарей.
[662] Se subînțelege școala de pe lângă piața Sennaia, clădirea se păstrează și până astăzi și se află la intersecția străzilor Șciusev și Tighina.
[663] În original: Школа Овсянников.

	strada Nikolaevskaja №77, în casă publică.	pentru aprobarea planului, acesta însă nu este prezentat		
13.	Școală de rugăciuni pe lângă Beisgamidrașul de pe strada Nikoleavskaja № 77, în casă publică.	31 august 1884, № 90	28 mai 1869, № 3290	Fără termen
14	Școala „Pastil'nikov[665]", pe strada Nikoleavskaja № 77, în casă publică.	15 ianuarie 1891, № 6	27 septembrie, № 1655	Fără termen
15.	Sinagoga principală de pe strada Sinagogovskaja, pe lângă ea 2 secțiuni „Șomerem-Loibiker" și Școala „Croitorilor[666]" în casă proprie.	1 iulie 1889, № 86	29 februairie 1888, № 1124, 27 iulie 1889, № 3383 și 3383.	Fără termen
16.	Școla „Croitorilor[667]", pe stradela Ceasovennaja, în casă proprie.	21 septembrie 1890, № 147	8 august 1878, № 2896	Fără termen
17.	Școala „Lemnăria[668]", pe strada Pavlovskaja, în casă proprie.	8 august 1878, № 41	24 martie 1887, № 1446	Fără termen
18.	Școala „Mosotovaja", pe strada Pavlovskaja, în casă proprie.	4 februarie 1884, № 9.	5 septembrie 1884, № 3624.	Fără termen
19.	Școala „Brutarilor[669]", pe strada Iakovlevskaja, în casă proprie.	7 noiembrie 1882, № 77.	24 august 1885, № 3267.	Fără termen
20.	Școala „Perekupșcikov", pe strada Kuprianovskaja, în casă proprie.	1 iulie 1889, № 85.	20 ianuarie 1887, № 316.	Fără termen
21.	Școala „Talalov" pe strada Cagul'skaja, în casă proprie.	16 august 1880, № 60.	17 august 1883, № 4102.	Fără termen
22.	Școala „Melamezilor", pe strada Iliinskaja, în casă proprie.	21 decembrie 1890, № 188	7 martie 1885, № 892.	Fără termen
23.	Școala „Fierarilor"[670], la colțul străzilor Botezatievskaja și	11 noiembrie 1878, № 63.	10 septembrie 1880, № 3894	Fără termen

[664] *Beisgamidraş*, în ebraică (בֵּית מִדְרָש), *stricto senso,* „casa învăţăturii", locul preconceput pentru învăţarea textelor sacre ca: *Mişna, Talmud*, literatură rabinistică din epoca posttalmudică, instituită încă din perioda celui de-al doilea Templu. Accesul la aceată instituţie l-au avut mereu atât savanţii în domeniu, cât şi simplii enoriaşi, acest fapt a permis perpetuarea culturii ebraice.

[665] În original: Школа Пастильников.

[666] În original: Школа Портняжесская.

[667] În original: Школа Портных.

[668] Clădirea s-a păstrat până în zilele noastre, adresa actuală fiind strada Diordiță, adăpostind *Casa Unică din Chișinău a Evreilor din Moldova*-«КЕДЕМ»(*Кишинёвский Единый Дом Евреев Молдовы)*.

[669] În original: Школа Пекарская.

[670] În original: Школа Кузнецов.

	Siriiskaja , în casă proprie			
24.	Școala „Staraja-Paskarija”, pe strada Iliinskaja, în casă proprie.	2 iulie 1890, № 95.	20 mai 1893, № 603.	Fără termen
25.	Școala „Vodovozov”, pe strada Sinagogovskaja, în casă proprie.	15 octombrie 1890, № 154.	3 iunie 1887, № 2711	Fără termen
26.	Școala „Bes-Gamedriș”, pe străzile Aziatskaja și Sinagogovskaja, în casă proprie.	24 ianuarie 1869, № 30.	26 ianuarie 1887, № 406.	Fără termen
27.	Școala „Bes-Gamedriș”, cu două etaje, pe strada Fariseevskaja, în casă proprie.	10 iulie 1887, № 65[671].	3 noiembrie 1876, № 3425.	Fără termen
28.	Școala „Starâi-Psaltâri”[672], pe strada Greaznâi, în casă proprie.	27 aprilie 1876, № 12.	30 septembrie 1878.	Fără termen
29.	Școala „Cizmarilor”[673], la intersecția străzlilor Iliinskaja și Ceasovennaja, în casă proprie.	3 mai 1888, № 248.	10 septembrie 1887, № 4551.	Fără termen
30.	Școala „Starâi-Klauz”, pe strada Sinagogovskaja, în casă proprie.	Nu a fost aprobat pe motiv de neprezentare a actelor.	26 ianuarie 1887. № 407.	Fără termen
31.	Școala „Serebrennikov”, pe strada Armenească.	21 decembrie 1890, № 189	8 iulie 1888, № 3577	Fără termen
32.	Școala „Klauz”[674], pe strada Haralampievskaja, în casă proprie.	8 iunie 1888	25 ianuarie 1888, № 591	
33.	Școala „Maghid Teleghim”[675], pe strada Fariseevskaja, în casă proprie.	8 octombrie 1893, № 57.	2 martie 1887, № 1447.	Fără termen
34.	Școala „Grobokopatelei”, pe stradela Maklerskaja, în casă proprie.	31 iulie 1890, № 113.	11 mai 1893, № 560.	Fără termen

[671] În documentele din Administrația gubernială, se află dosarul despre reconstrucția scării și a balconului respectivei clădiri, care și servesc drept dovadă a permisiunii întemeierii societății de rugăciuni.
[672] Vezi mai detailat despre condițiile de construcție a școlii: Roitman, A. Școala religioasă evreiască din Chișinău fondată în memoria Haiei Moghilnik (Srulevich) în anul 1874. *Identitățile Chișinăului*, Chișinău, 2012.
[673] Casa de rugăciuni, din afirmațiile lui Moșco Liublinskiij, a fost închisă pentru reparație încă în anul 1892, iar în data de 2 martie 1895, Liublinskiij, a promis să înceapă reparația clădirii în primăvara anului 1895.
[674] Închisă temporar, pentru reparație.
[675] La momentul inspecției se afla în reconstrucție.

35.	Școala „Blagotovoritelinaja”, pe strada Cagul’skaja, în casă proprie.	Din declarațiile starostii planul se află în Administrația Gubernială	10 ianuarie 1891, № 169.	Fără termen
36.	Școala „Șapocinikov”, pe stradeala Lankasterskaja, în casă publică.	29 ianuarie 1891	23 septembrie, 1891, № 1646.	Fără termen
37.	Școala „Obșestva Prikașikov”, pe stradela Lankasterskaja , în casa Borovski.	28 martie 1891	15 octombrie, 1891, № 1751.	Fără termen
38.	Școala „Stekolișikov”, pe stradela Iakimovskaja, în casă publică.	19 decembrie 1890	31 ianuarie 1888, № 4357.	Fără termen
39.	O secție a școlii „Stekolișikov”, pe strada Nikolaevskaja, în mansarda casei lui Roitman[676].	Nu posedă plan	31 august 1888, № 4618.	Fără termen
40.	Casa de rugăciuni pe *Tabakarija,* în casa lui Abram Beinșaț[677].	31 ocotombrie 1890, № 195.	31 august 1888, № 3857	Până la 28 iunie 1893
41.	Casă de rugăciuni lângă *Benderskaja Rogatka* (Bariera Bender), în casa lui Fișel Fruhtman.	Potrivit ordinului din 21 martie 1890, № 34, planul inițial nu a fost aprobat. Din informațiile poliției orășenești, noul plan se află pentru aprobare în Administrația Gubernială.	4 februarie 1872, № 593	Fără termen[678]
42.	Casă de rugăciuni „Melestiu”, pe drumul Băcioi în casa lui Cojuhari.	13 iulie 1891, № 87.	20 iulie 1891, № 1360.	Până la 2 iunie 1896
43.	Casă de rugăciuni fără denumire în Buiucani, în casa lui Moșco Rozenberg[679].	Deschisă din permisiunea Administrației Guberniale din 21 august 1889, № 4027.		Fără termen
44.	Casă de rugăciuni lângă *Skuleanskaya Rogatka* (Bariera Sculeni), în casa lui Froim Bernștein.	2 aprilie 1891, № 35.	26 mai 1892, № 575.	Fără termen
45.	Casa de rugăciuni „Soldațkiij i Bublicinâh	29 mai 1892, № 81.	2 iulie 1892, № 705.	Fără termen

[676] Numele complet al posesorului casei fiind Iței-Aizik Roitman.
[677] Închisă prin rezoluția din 23 august 1893.
[678] Deși, conform datelor din 28 aprilie 1892, se declară că este deschisă fără termen de reconfirmare a dreptului la activitate, aflăm că chestiunea se afla, la acel moment, încă în discuție în Administrația Gubernială.
[679] Închisă prin ordinul din 12 martie 1894.

	Pekarei”, în casa Brina Eșenzon.			
46.	Casa de rugăciuni la intersecția străzilor Bolgarskaja și Nikolaevskaja	26 mai 1892, № 80.	2 iulie 1892, № 708.	Fără termen

Tabel 7. Date privind numărul populației evreiești, al sinagogilor evreiești, numărul caselor de rugăciuni, a direcțiunilor spirituale și a rabinilor aprobați de către administrația Guberniei Basarabia pentru orașul și ținutul Orhei (15 martie 1889)

<table>
<tr><th rowspan="4">Denumirea localității</th><th rowspan="4">Numărul populației evreiești</th><th colspan="5">Numărul</th></tr>
<tr><th rowspan="3">Caselor de rugăciuni</th><th rowspan="3">Sinagogilor</th><th colspan="3">Pe lângă acestea</th></tr>
<tr><th rowspan="2">Direcțiuni Spirituale</th><th colspan="2">Confirmați de administrație</th></tr>
<tr><th>Rabini</th><th>Ajutori de rabini</th></tr>
<tr><td>Orașul Orhei</td><td>4702</td><td>7</td><td>1</td><td>6</td><td rowspan="9">2</td><td rowspan="9">Nu sunt</td></tr>
<tr><td>Tuzora</td><td>1443</td><td>3</td><td>1</td><td>3</td></tr>
<tr><td>Telenești</td><td>2579</td><td>1</td><td>1</td><td>2</td></tr>
<tr><td>Criuleni</td><td>377</td><td>1</td><td>“</td><td>1</td></tr>
<tr><td>Cuizovca</td><td>105</td><td>1</td><td>“</td><td>1</td></tr>
<tr><td>Giești</td><td>137</td><td>1</td><td>“</td><td>“</td></tr>
<tr><td>Rezina</td><td>1083</td><td>3</td><td>“</td><td>2</td></tr>
<tr><td>Total pentru ținutul Orhei</td><td>10426</td><td>17</td><td>3</td><td>15</td><td>2</td><td>-</td></tr>
</table>

Sursa: ANA, F.6, inv. 5, d. 207, f. 2

Tabel 8. Date privind numărul populației evreiești, a sinagogilor și caselor de rugăciuni, a rabinilor și a ajutorilor de rabini pentru ținutul Ismail (1 ianuarie 1889)

Denumirea localității	Numărul populației evreiești	Numărul	
		Sinagogilor	Caselor de rugăciuni
Bolgrad	455	1	“
Cahul	150	2	“
Chilia	1686	1	3
Reni	419	“	1
Vilkovo	133	“	1
Tuzla	137	“	1
Cimașir	12	“	“
Hagi-Curda	12	“	“
Șichirlichitai	7	“	“
Fântâna Zânelor	5	“	“
Câșlița	27	“	“
Hasan-Aspaga	6	“	“
Taș-Bunar	3	“	“
Tabac	8	“	“
Vaisal	3	“	“
Erdec-Burno	7	“	“
Leova	2008	1	3
Leușeni	12	“	“
Comniațui	10	“	“
Danco	1	“	“
Cotumare	4	“	“
Menjir	19	“	“
Ceadâr	5	“	“
Orac	5	“	“
Sărăteni	6	“	“
Broscosești	1	“	“
Takilo-Raducal	9	“	“
Voinesc	8	“	“
Sarata-Rezeni	11	“	“
Pogonești	20	“	“

Țipanca	12	“	“
Poceni	10	“	“
Căpia	9	““	“
Borgani	19	“	“
Șaimașia	4	“	“
Sadic	7	“	“
Harahâș	5	“	“
Capaclia-Rezeș	6	“	“
Cociulia	11	“	“
Tomai	3	“	“
Cuciurlui	1	“	“
Cazanjic	1	“	“
Tigeci	1	“	“
Hănăseni de Tudora	1	“	“
Tataricalo	4	“	“
Căprești	4	“	“
Baimaclia	469	“	2
Gavanos	10	“	“
Tatar-Baurci	8	“	“
Taraclia	7	“	“
Berceag	5	“	“
Cechir-Meișî	6	“	“
Pepeti- Moldovan	2	“	“
Congaz	11	“	“
Chitai	4	“	“
Cotmai	4	“	“
Paic	3	“	“
Andrușa-de-Sus	6	“	“
Andrușa-de-Jos	6	“	“
Larga	8	“	“
Doluchioi	2	“	“
Ciișia	129	“	“
Nerușai	13	“	“
Nicolaevca	76	“	“
Careacichi	9	“	“

Hașlierști	4	“	“
Jebreni	11	“	“
Borisauca	8	“	“
Caramahmet	6	“	“
Draculea	14	“	“
Furmanca	5	“	“
Enichioi	16	“	“
Zalocar	75	“	“
Șagani	45	“	“
Novocaropaci	24	“	“
Total	**6.267**	**5**	**12**

Sursa: ANA, F.6, inv. 5, d. 207, f. 20.

Tabel 9. Date privind numărul populației evreiești, a sinagogilor și caselor de rugăciuni, a rabinilor și a ajutorilor de rabini pentru ținutul Soroca (1 ianuarie 1889)

Denumirea localității	Numărul populației evreiești	Numărul				
		Sinagogilor	Caselor de rugăciuni	Pe lângă acestea		
				Direcțiunilor Spirituale	Confirmați de administrație	
					Rabini	Ajutori de rabini
Orașul Soroca	10000	1*	2 6* 9**	3 6	1[680]	Nu sunt
Târgul Vad-Rașcov	1530	1	3	4	“	
Coloniile: Dumbrăveni	727	“	3*	“	“	
Zgurița	1152	“	2*	“	“	
Lublin	367	“	1*	1		
Vertiujeni	366	“	1	1	“	
Mărculești	590	“	1*	“	“	
Briceva	1266	“	1 2**	“	“	
Căprești (colonie desființată)	521	“	1	“	“	
Volosti: Ocolina, Bădiceni, Florești, Nădușita, Pepeni, Rașcov, Văscăuți, Târnova, Cotiujeni.	3435	“	1*	“	“	

[680] Se cunoaște din documentele de arhivă că rabinul din orașul Soroca la acea vreme era Borșevskij, reales consecutiv de 3 ori a câte 3 mandate, fiind în funcție timp de 9 ani. Borșevskii a lăsat postul de rabin din Soroca, pentru că a fost ales în funcția de rabin al orașului Chișinău. După rabinul Borșevskij, rabin al orașului Soroca a devenit cel de Otaci,Veklser.

Total pentru ținutul Soroca	**19354**	**1 1* (2)**	**8 14* 11** (33)**	**15**	**1**	**-**
Târgul Otaci	4485	2	2 2*	6	1	“
Volosti: Arionești, Otaci, Climăuți.	1108	“	4**	“	“	“
Total pentru târgul Otaci	**5593**	**2***	**2 2* 4****	**6**	**1**	**-**

Sursa: ANA, F. 6, inv. 5, d. 207, f. 12.

*Casele de rugăciuni închise temporar pentru pregătirea documentelor necesare, în conformitate cu prevederile din 7 mai 1888, chiar dacă au fost deschise cu permisiunea Administrației Guberniei Basarabia.

**Casele de rugăciuni închise pe motivul deschiderii fără permisiune.

Tabel 10. Date privind numărul populației evreiești, a sinagogilor și caselor de rugăciuni, a rabinilor și a ajutorilor de rabini pentru ținutul Hotin, (1 ianuarie 1889)

Denumirea localității	Numărul populației evreiești	Numărul				
		Sinagogilor	Caselor de rugăciuni	Pe lângă acestea		
				Consilii Spirituale	Confirmați de administrație	
					Rabini	Ajutori de rabini
Hotin	7.571	1	7	8	“	1
Noua Suliță	3.360	“	3	3	“	“
Lipcani	1.026	1	7	8	“	“
Edineț	3.117	1	10	11	“	“
Briceni	6.400	1	10	11	1	“
Secureni	3.075	“	8	8	“	“
TOTAL	**24.529**	**4**	**45**	**49**	**1**	**1**

Sursa: ANA, F. 6, inv. 5, d. 207, f. 17.

Tabel 11. Informații privind numărul de hedere din orașul Chișinău în anul 1890.

N.d.o.	Persoana care este responsabilă pentru deschiderea instituției, starea socială	Din partea cui vine permisiunea de a deschide instituția	Strada pe care se află instituția	Elevi
				Masc.
1.	Herș Iț̌kovich KREMENI, mic-burghez din Bereleseț̌k	Din mărturiile Inspectorului Școlilor Publice din Gubernia Basarabia, raionul I, din 4 mai 1889, №663.	Str. Iakovlevskaja, în casa lui Zelman Mucinik.	10
2.	Haim Abramov STORȚ, mic-burghez din Chișinău	Ibidem, № 1076.	Str. Kuprianovskaja, № 9.	10
3.	Volf Abramov ȘPAER, mic-burghez din Chișinău	Ibidem, din 5 mai 1889, №1662.	Str. Iakovleskaja, № 111.	10
4.	Vol VERBEL, mic-burghez din Tulcin	Ibidem, din 15 august 1889, №1238.	Str. Kuprianovskaja, № 12.	10
5.	Voliovich Mihel ABRAMOVICH, mic-burghez din târgul Derileni	Din mărturiile Președintelui Comisiei din Kameneț-Podolsk, din 27 septembrie 1889, №90.	Str. Haralampievskaja, № 107.	2
6.	Iț̌co-Ovșii FAERȘETEIN, mic-burghez din târgul Mizoga	Din mărturiile Inspectorului Școlilor Publice din Gubernia Basarabia, raionul I, din 27 iunie 1889, №1070.	Str-la. Tiibașevskaja, № 24.	10
7.	Șama-Duvid Meerovich BOSIN,	Ibidem, din 23 iunie 1889, №1667.	Str. Izmailovskaja, №30.	10

	mic-burghez din Berdicev			
8.	Srul HALATMAN, mic-burghez din Berdicev	Ibidem, din 9 martie1890, №755.	Str. Aleksandrovskaja, №22.	10
9.	Berco GRINBERG, mic-burghez din Chișinău	Ibidem, din 18 septembrie188, №1623.	Str. Izmailovskaja, №58.	10
10.	Iţco Aronovich KILȘUIEJK, mic-burghez din Chișinău	Ibidem, din 4 iunie 1889, №1825.	Str. Ţulov, №19.	10
11.	Herș GUNER, mic-burghez din Klevan	Ibidem, din 27 mai 1889, №837.	Str. Haralampievskaja, №16.	10
12.	Abram-Moișe Herșkovich GREBER, mic-burghez din Ovrug	Ibidem, din 25 iunie 1889, №1047.	Str. Ogorodnaja, №27.	10
13.	Srul Froimov ZUSMAN, mic-burghez din tg. Staraja Sineva	Ibidem, 19 august 1889, № 1250.	Str-la. Iakimovskaja,	10
14.	Volf VAIŢ, mic-burghez din tg. Mejerici	Ibidem, din 9 ianuarie 1890, №58.	Str. Izmailovskaja, №39.	10
15.	Avrum ZASLAVSKIJ, mic-burghez din tg. Mejerici	Ibidem, din 18 iunie 1889, №517.	Str. Izmailovskaja, №39.	10
16.	Iţco KRIPS, mic-burghez din Rafavilovsk	Ibidem, din 30 iunie 1889, №1214.	Str. Haralampievskaja, №16.	10
17.	Pinhis Iserovich BIRBRAER, mic-burghez din Rafavilovsk	Ibidem, din 9 ianuarie 1890, №155.	Str. Iliinskaja, №16.	10
18.	Duvid Herșcovici EINGOLŢ, mic-burghez din tg. Skvirî	Ibidem, din 17 mai 1889, №787.	Str. Kuprianovskaja, № 48.	10
19.	Abram Șleomov-Meerovich POTIHA, mic-burghez din Aţk	Ibidem, din 27 iunie 1889, №1069.	Str-la. Svecinaja	10

20.	Srul Leibovich KAPLUN, mic-burghez din Chișinău	Ibidem, 12 august 1889, № 1251.	Str-la. Ceasovennaja, № 11.	10
21.	Uşer-Herş ŞMUKLER, mic-burghez din Chișinău	Ibidem, din 30 iulie 1889, №1166.	Str. Iakovleskaja, № 46.	10
22.	Şimon GHITELMAN, mic-burghez din Chișinău	Ibidem, din 27 septembrie 1889, №1165.	Str. Kuprianovskaja,	10
23.	Iankel ABRAMZON, mic-burghez din Chișinău	Ibidem, din 25 mai 1889, №835.	Str. Iakovleskaja, în casa lui Srul Vol'man.	10
24.	Iosi Haimovich MORHOVKA, mic-burghez din Keln	Ibidem, din 22 mai 1889, №836.	Str. Iakovleskaja, № 139.	10
25.	Moşco TASCHIR, mic-burghez din Chișinău	Ibidem, din 4 august 1889, №1169.	Str. Iakovleskaja, № 64.	10
26.	Berco Iţkovich KNEPLER	Ibidem, din 15 iunie 1889, №1048.	Str. Minkovskaja, № 29.	10

Sursa: ANA, F.6, *Administrația Guberniei Basarabia*, inv. 5, d. 232, f. 4, 5 , 6, 4v, 5v.

LISTA DE TERMENI:

Adonay – numele lui Dumnezeu.

Beis Din – organ colectiv al comunității, menit să judece disputele dintre evrei.

Dardike – școală evreiască pentru copiii de până la 3 ani.

Eșiva – școala religioasă de cel mai înalt nivel.

Haskala – mișcarea evreiască de iluminism.

Hasidism – mișcare religioasă, curent al religiei iudaice care își are originea în Polonia.

Herem – excomunicarea din comunitate (blestem).

Heder – școala evreiască elementară.

Kahal – organ de autoconducere evreiască.

Maskilim – Promotorii mișcării Haskala.

Mitnagdim – Rabinii care se împotriveau mișcării Haskala.

Melamed – profesor privat în școlile elementare evreiești și hedere.

Rabin – conducător religios al unei comunități mozaice, care interpretează dogmele religioase și conduce serviciile rituale.

Sinagoga – lăcașul de cult al evreilor.

Tora – cartea sfântă a evreilor.

Talmud – Tora orală care conține explicațiile

DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII

Subsemnatul, Roitman Alexandr, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctorat sunt rezultatul propriilor cercetări şi realizări ştiinţifice. Conștientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

Numele, prenumele:
Semnătura:
Data:

CURRICULUM VITAE

Alexandr ROITMAN, cetățean al Republicii Moldova, născut la 26 ianuarie 1988 în or. Soroca

EXPERIENȚA PROFESIONALĂ:

August 2022 - prezent: Ambasador Extraordinar și Plenipotențiar al Republicii Moldova în Statul Israel

2021-2022: Însărcinat cu afaceri a.i. al Republicii Moldova în Statul Israel

2019-2021: Secretar I pentru probleme politice și economice, Ambasada Republicii Moldova în Statul Israel

2017-2019: Secretar I, Purtător de cuvânt, Șef al Serviciului Diplomație Publică, Comunicare Strategică și Interacțiune cu Presa, Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova

2014-2017: Secretar II, probleme politice și cooperare interparlamentară, acreditare prin cumul (Kazahstan, Tadjikistan, Kârgâzstan), Ambasada Republicii Moldova în Federația Rusă.

2013-2014: Atașat, Secretar III, Direcția Generală Cooperare Bilaterală, Secția Europa de Est și Asia Centrală, Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova

EDUCAȚIE ȘI FORMARE PROFESIONALĂ:

2010-2013: Licență în științe politice, specialitatea Relații Internaționale, Universitatea de Stat din Moldova

2010-2012: Masterat în științe umanistice, specialitatea Istorie (Studii Sud-Est Europene), Universitatea de Stat din Moldova

2007-2010: Licență în științe umanistice, specialitatea Istorie, Universitatea de Stat din Moldova

Studii post-universitare și programe educaționale:

2019: Programul pentru comunicare strategică al International Visitor Leadership Program, SUA.

2017: Institutul diplomatic Clingendael, Regatul Țărilor de Jos (Haga).

REȚELE ȘI AFILIERI:

2018 - prezent: Membru fondator al Board-ului a European Digital Diplomacy Exchange.

COMPETENȚE LINGVISTICE:

Limbă maternă: română. **Alte limbi:** rusă (fluent), engleză (fluent).

Rezultate științifice: autor al unei monografii și circa 30 de articole științifice privind istoria evreilor din Basarabia, participant la peste 30 de conferințe științifice naționale și internaționale.

Date de contact: +972543186421, roitman.alexandr@gmail.com, str. Leonardo Da Vinci 21, Tel Aviv.